

**T.C.
CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİMDALI
DOKTORA TEZİ**

**TÜRKİYE'DE ADALET EKONOMİSİNİN
KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ**

**HAZIRLAYAN
FATİH DEYNELİ**

**DANIŞMAN
PROF. DR. NACİ BİROL MUTER**

**MANİSA
2009**

YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU

Tez No :

Konu Kodu :

Üni.Kodu :

* Not : Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tezin Yazarının

Soyadı : Deyneli

Adı : Fatih

Tezin Türkçe Adı : Türkiye’de Adalet Ekonomisinin Karşılaştırmalı Analizi

Tezin Yabancı Dildeki Adı : The Comparative Analysis of Economics of Justice in Turkey

Tezin Yapıldığı

Üniversite : Celal Bayar

Enstitü : Sosyal Bilimler

Yılı: 2009

Diğer Kuruluşlar :

Tezin Türü : Yüksek Lisans
 Doktora
 Tıpta Uzm.
 Sanatta Yeterlilik

Dili : Türkçe
Sayfa Sayısı : 214
Referans Sayısı : 162

Tez Danışmanlarının

Ünvanı : Prof. Dr.

Adı : Naci Birol

Soyadı: Muter

Ünvanı :

Adı :

Soyadı:

Türkçe Anahtar Kelimeler :

- 1- Adalet Ekonomisi
- 2- Adalet Harcamaları
- 3- Türkiye Adalet Hizmetlerinin Etkinliği
- 4- Adaletin Ekonomik Etkileri

İngilizce Anahtar Kelimeler :

- 1- Economics of Justice
- 2-Justice Expenditure
- 3- Efficiency of Justice in Turkey
- 4-Economic Effects of Justice

Tarih:

İmza:

Özet

Devlet düzeninin oluşması ile birlikte adalet, devletin temel hizmetleri arasında yer almıştır. Adalet hizmetlerinin etkinliğinin ekonomi üzerindeki etkilerini görebilmek için adalet kavramı soyut bir kavramdan somut bir kavrama dönüştürülmelidir. Bunun için bütçe rakamları, personel sayıları ve dava sayıları gibi adalet hizmetlerine yönelik etkinlik faktörleri kullanılmaktadır. Adalet hizmetlerinin sunumunda etkinlik faktörleri ve bu faktörler kullanılarak hesaplanan kriterler uluslararası karşılaştırmalarda yol gösterici olmaktadır.

Adalet hizmetlerinin sunumu, adaletin arz yönünü oluşturmaktadır. Devlet, adalet hizmetini gerçekleştirirken harcamalar yapar. Adalet hizmeti sonunda ortaya çıkan kararlar toplumu olumlu ya da olumsuz olarak etkiler. Dolayısıyla adalet hizmetlerinin etkin sunumu ekonomik yapı ve ilişkileri de etkiler. Türkiye’de adalet hizmetlerinin etkinliği ile adalet harcamaları arasında ve adalet hizmetlerinin etkinliği ile ekonomik göstergeler arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır.

Adalet hizmetleri ekonomiyi temel olarak mülkiyet haklarının korunması kanalıyla etkiler. Adalet hizmetlerinin ekonomiyi olumlu etkilemesi için adalet hizmetlerinin etkinliğini ölçen mülkiyet hakları endeksinin belirli bir eşik seviyesinin üzerinde olması gerekmektedir. Mülkiyet hakları endeksi eşik seviyesinin altında ise, adalet hizmetleri ekonomik büyümeyi negatif olarak etkiler. Yüksek gelir grubunda yer alan ülkelerin çoğu eşik değerinin üzerinde yer almaktadır. Düşük gelir grubunda yer alan ülkeler ise eşik değerini aşamamıştır.

Türkiye ise belirlenen eşik seviyesinin üzerinde yer almaktadır. Türkiye’deki adalet hizmetlerinin ekonomiye pozitif yönde etkisini sürdürmesi için mülkiyet hakları endeksinin eşik seviyesinin üzerinde yer alması gerekmektedir. Bunun için adalet hizmetlerinin etkinliğini artıracak önlemlerin alınması gerekmektedir.

Abstract

The concept of justice occurred with the establishment of state formation and justice became one of the main services of the state. To observe the effects of the efficiency of justice services on economy, the concept of justice must be transformed from abstract concept to object concept, So the factors of efficiency of justice services like budget value, the number of employees and cases in the courts are used. The factors of efficiency of justice services and criteria are calculated with these factors guide in comparison of countries.

Providing of justice services are the supplement side of justice. State makes expenditures while serving the justice. Decisions made as a result of justice service affect public positively or negatively. For that reason, efficient providing of justice service affects economic structure and relations. There is a positive relation between efficiency of justice services and expenditure of justice and efficiency of justice services and economic indicators in Turkey.

Justice services mainly affect economy through protecting property rights. It's necessary that property right index which shows efficiency of justice services of countries must be at a specific threshold level for affecting the economy positively. If property right index is under the threshold, justice affect economy negatively. Most of the countries with high income are over the threshold level. Countries with low income are under the threshold level.

Turkey is over the threshold level. It's necessary that precautions that increase efficiency of justice services must be taken, for sustaining the positive effects of justice services on economy at Turkey.

Doktora tezi olarak sunduğum ‘‘Türkiye’de Adalet Ekonomisinin Karşılaştırma Analizi’’ adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı dűşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Tarih

.../.../2009

Fatih Deyneli

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 25.06.2009 tarih ve 19/EK13 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisans Üstü öğretim Yönetmeliği'nin 24. Maddesi gereğince Enstitümüz Maliye Anabilim Dalı Doktora Programı öğrencisi Fatih DEYNELİ'nin "Türkiye'de Adalet Ekonomisinin Karşılaştırmalı Analizi" Konulu tezi incelenmiş ve aday 23/07/2009 tarihinde saat 10.30'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra ⁹⁰ dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

* Bu halde adaya 6 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.

BAŞKAN
Prof.Dr. Naci B. MUTER
(Danışman)

ÜYE
Prof.Dr. Süreyya SAKINÇ

ÜYE
Prof.Dr. Hüseyin KARAKAYALI

ÜYE
Prof.Dr. Selami SEZGİN

ÜYE
Doç.Dr. Ramazan GÖKBUNAR

Evet Hayır

*** Tez, burs, ödül veya Teşvik prog. (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir

Tez, mutlaka basılmalıdır

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

İÇİNDEKİLER

Tez Veri Formu	i
Özet.....	ii
Abstract.....	iii
Yemin Metni	iv
Tez Savunma Sınav Tutanağı	v
İçindekiler	vi
Tablolar.....	xi
Şekiller.....	xiv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ADALET EKONOMİSİ, ADALET HİZMETLERİ

VE

ADALET HİZMETLERİNİN GENEL NİTELİKLERİ

1.1 Adalet Kavramı ve Ekonomisi	4
1.1.1 Adalet Kavramının Tarihsel Gelişimi	5
1.1.2 Hukuk ve Adalet İlişkisi.....	7
1.1.3 Adalet Ekonomisi Kavramının Tarihsel Gelişimi.....	9
1.1.4 Adalet Hizmeti	12
1.2 Adalet Hizmetlerinin Özellikleri.....	12
1.2.1 Topluca Sunulan Bir Kamusal Hizmet Olması.....	15
1.2.2 Faydasının Tüm Topluma Yayılan Bir Kamusal Hizmet Olması.....	15
1.2.3 Tüketimi Zorunlu Olan Bir Kamusal Hizmet Olması.....	16
1.2.4 Sunumu Siyasal Süreç ile Belirlenen Kamusal Bir Hizmet Olması	16
1.2.5 Büyük Ölçüde Kamu Harcaması Gerektiren Kamusal Bir Hizmet Olması	17
1.3 Adalet Hizmetlerinde Etkinlik Kavramı.....	18
1.2.1 Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Etkinlik Kavramı.....	19
1.2.2 Adalet Hizmetlerinin Sunumunda Etkinlik Kavramı	20
1.2.3 Adalet Hizmetlerinde Temel Etkinlik Faktörleri	21
1.4 Adalet Hizmetlerinin Ekonomik Etkileri.....	25
1.4.1 Mülkiyet Haklarının Korunması Üzerindeki Etkisi	28

1.4.2 Teknolojik Gelişim Üzerindeki Etkisi	30
1.4.3 Yatırımlar Üzerindeki Etkisi	31
1.4.4 Ekonomik Etkinlik Üzerindeki Etkisi	32
1.4.5 Ekonomik İstikrar Üzerindeki Etkisi	33
1.5 Türkiye’de Adalet Hizmetlerinin Kurumsal Yapısı	34
1.5.1 Türkiye’de Adalet Hizmetlerinin Teşkilat Yapısı.....	34
1.5.1.1 Anayasa Yargısı	34
1.5.1.2 İdari Yargı	35
1.5.1.2.1 İlk Derece Mahkemeleri.....	35
1.5.1.2.1.1 İdare Mahkemeleri	36
1.5.1.2.1.2 Vergi Mahkemeleri	36
1.5.1.2.2 Üst Derece Mahkemeleri.....	36
1.5.1.2.2.1 Bölge İdare Mahkemeleri.....	37
1.5.1.2.2.2 Danıştay	37
1.5.1.3 Askeri Ceza Yargısı	38
1.5.1.3.1 İlk Derece Mahkemeleri.....	38
1.5.1.3.1.1 Askeri Mahkemeler	38
1.5.1.3.1.1 Disiplin Mahkemeleri	38
1.5.1.3.2 Askeri Yargıtay	38
1.5.1.4 Askeri İdare Yargısı	39
1.5.1.5 Sayıştay	39
1.5.1.6 Adli Yargı	40
1.5.1.6.1 Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri	40
1.5.1.6.1.1 Hukuk Mahkemeleri	40
1.5.1.6.1.2 Ceza Mahkemeleri	41
1.5.1.6.2 Adli Yargı İkinci Derece Mahkemeleri.....	42
1.5.1.6.3 Yargıtay.....	42
1.5.2 Türkiye’de Adalet Hizmetlerinin Fiziki ve Teknolojik Yapısı.....	43
1.5.3 Türkiye’de Adalet Hizmetlerinin Personel Yapısı.....	46
1.5.3.1 Hakimler.....	46
1.5.3.2 Savcılar.....	48
1.5.3.3 Yardımcı Personel.....	49

1.5.4 Türkiye’de Adalet Hizmetleri Mevzuatı	49
1.5.4.1 Ceza Mahkemeleri Mevzuatı	49
1.5.4.2 Hukuk Mahkemeleri Mevzuatı	50
1.5.4.3 İdari Mahkemeleri Mevzuatı.....	50

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ADALET HİZMETLERİNİN ETKİNLİĞİ VE ADALET HARCAMALARININ EKONOMİK ANALİZİ

2.1 Türkiye’de Adalet Hizmetlerinin Etkinlik Analizi	51
2.1.1 Türkiye’de Dava Sayıları ve Yıllar İtibari ile Gelişimi	53
2.2.1.1 Ceza Mahkemelerinin Dava Sayıları	55
2.2.1.2 Hukuk Mahkemelerinin Dava Sayıları.....	57
2.2.1.3 İdari Mahkemelerin Dava Sayıları	59
2.2.3 Türkiye’de Davaların Ortalama Süreleri.....	61
2.2.3.1 Ceza Mahkemelerinin Ortalama Dava Süreleri	64
2.2.3.2 Hukuk Mahkemelerinin Ortalama Dava Süreleri	66
2.2.3.3. İdari Mahkemelerin Ortalama Dava Süreleri	68
2.2.4 Türkiye’de Mahkemelerin Etkinliği.....	70
2.2.4.1 Ceza Mahkemelerinin Etkinliği	73
2.2.4.2 Hukuk Mahkemelerinin Etkinliği	75
2.2.4.3. İdari Mahkemelerinin Etkinliği.....	77
2.2 Türkiye’de Adalet Harcamalarının Bütçe Temelinde Analizi.....	79
2.2.1. Adalet Harcamalarının Genel Bütçedeki Payının Gelişimi	80
2.2.1.1. Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Adalet Harcamalarının.....	83
Bileşenleri	83
2.2.1.2 Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Adalet Harcamalarının Bileşenleri	87
2.2.1.3 Adalet Harcamalarının Bütçe Dengesi Üzerindeki Etkileri	89
2.2.1.4 Adalet Harcamalarındaki Sapmaların Bütçe Dengesine Etkileri	93
2.2.2 Adalet Harcamaları ile Diğer Harcamalar Arasındaki İlişki.....	99
2.2.3 Türkiye’de Yargı Harçları ve Adli Yardımlar	108
2.3 Türkiye’de Adalet Harcamaları, Adalet Hizmetlerinin Etkinliği ve Ekonomik Göstergeler Arasındaki İlişkilerin Analizi.....	112
2.3.1 Yöntem.....	112

2.3.2 Model ve Veriler	113
2.3.3 Bulgularve Değerlendirme	114
2.3.3.1 Adalet Hizmetleri / Adalet Harcamaları	115
2.3.3.2 Adalet Hizmetleri / GSYİH.....	119
2.3.3.3 Adalet Hizmetleri / Enflasyon.....	124

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADALET HİZMETLERİNİN ETKİNLİĞİ VE EKONOMİK ETKİLERİNE YÖNELİK ULUSLARARASI KARILAŞTIRMALAR

3.1 Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye’de Adalet Hizmetlerinin Etkinliğinin

Karşılaştırmalı Analizi 128

3.1.1 Avrupa Birliği Ülkelerinde Adalet Hizmetlerinin Etkinlik Analizi.....	128
3.1.1.1 Avrupa Birliği Ülkelerinde Dava Sayıları.....	129
3.1.1.1.1 Ceza Mahkemelerinin Dava Sayıları	132
3.1.1.1.2 Hukuk Mahkemelerinin Dava Sayıları.....	133
3.1.1.1.3 İdari Mahkemelerin Dava Sayıları	135
3.1.1.2 Avrupa Birliği Ülkelerinde Ortalama Dava Süreleri	136
3.1.1.2.1 Ceza Mahkemelerinin Ortalama Dava Süreleri	138
3.1.1.2.2 Hukuk Mahkemelerinin Ortalama Dava Süreleri	140
3.1.1.2.3 İdari Mahkemelerin Ortalama Dava Süreleri.....	141
3.1.1.3 Avrupa Birliği Ülkelerinde Mahkemelerin Etkinliği	143
3.1.1.3.1 Ceza Mahkemelerinin Etkinliği	145
3.1.1.3.2 Hukuk Mahkemelerinin Etkinliği	146
3.1.1.3.3 İdari Mahkemelerinin Etkinliği.....	147
3.1.2 Avrupa Birliği Ülkelerinde Adalet Harcamalarının Bütçe Temelinde Analizi.....	148

3.2 Adalet Hizmetlerinin Ekonomik Etkilerinin Karşılaştırmalı Analizi.....

3.2.1 Adalet Sisteminin Etkinliğini Ölçen Endeksler	154
3.2.1.1 Dünya Çapında Yönetişim Göstergeleri	155
3.2.1.2 Dünya Bankası İşletme Anketi.....	157
3.2.1.3 Ekonomik Özgürlük Endeksi	161
3.2.2 Amprik Uygulama: Adalet Hizmetinin Ekonomik Etkileri	168
3.2.2.1 Yöntem.....	168

3.2.2.2 Model ve Veriler	170
3.2.2.3 Bulgular ve Değerlendirme	173
SONUÇ	182
KAYNAKÇA	185
EKLER	197

Tablolar

Tablo 1.1 Kamusal Malların Sınıflandırılması.....	14
Tablo 1.2 Avrupa Birliği Etkin Adalet Komisyonu'na Göre Adalet Sisteminin Etkinliğine Yönelik Kriterler	23
Tablo 1.3 Hızlı Adalet Sisteminin Firma Sözleşmeleri Üzerindeki Etkileri Oyun Teorisi	32
Tablo 1.4 UYAP Öncesi ve Sonrası İş Süreleri	45
Tablo 1.5 Bilgisayar ve Yan Donanım.....	46
Tablo 1.6 Yıllar İtibari İle Hakim Sayıları.....	48
Tablo 1.7 Yıllar İtibari İle Savcı Sayıları.....	48
Tablo 2.1 Ceza Mahkemelerinin Türlerine Göre Ortalama Dava Süreleri	64
Tablo 2.2 Hukuk Mahkemelerinin Türlerine Göre Ortalama Dava Süreleri	67
Tablo 2.3 İdari Mahkemelerinin Türlerine Göre Ortalama Dava Süreleri.....	69
Tablo 2.4 Ceza Mahkemelerinin Temizleme Oranı.....	74
Tablo 2.5 Hukuk Mahkemelerinin Temizleme Oranı	76
Tablo 2.6 İdari Mahkemelerinin Temizleme Oranı	78
Tablo 2.7 Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri Bütçe Gerçekleşmeleri.....	84
Tablo 2.8 Adalet Harcamalarının Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetlerinin Bütçe İçindeki Payı	85
Tablo 2.9 Adalet Harcamalarının Merkezi Yönetim Bütçesi İçindeki Payı	86
Tablo 2.10 Adalet Harcamalarının Büyüme Oranları ve Bütçe Dengesi Üzerindeki Etkileri	91
Tablo 2.11 Adalet Harcamaları ve Diğer Harcamaların Ödeneklerinden Sapma Oranları	95
Tablo 2.12 Adalet Harcamalarından Sapmalar ve Korelasyon Katsayıları	96
Tablo 2.13 Yıl Sonu Adalet Harcamaları ile Başlangıç Ödenekleri Arasındaki İlişki	98
Tablo 2.14 Konsolide Bütçeye Dahil Kurumların İdari-Fonksiyonel Ayrım Bazında Gruplandırılması.....	100
Tablo 2.15 Türkiye'de Kamu Harcamalarının Birincil Bütçe İçindeki Payı	102
Tablo 2.16. Türkiye'de Kamu Harcamalarının Büyüme Oranları	104
Tablo 2.17 Türkiye'de Kamu Harcamalarının Birincil Bütçenin Büyümesine Katkıları.....	106

Tablo 2.18 Türkiye’de Yargı Harçlarının Merkezi Yönetim Gelirleri İçindeki Payı ...	109
Tablo 2.19 Maliye Bakanlığında Gelen Adli Yardım Ödenekleri	111
Tablo 2.20 Türkiye’de Adalet Harcamaları ve Temizleme Oranı Arasındaki İlişki.....	116
Tablo 2.21 Türkiye’de Adalet Harcamaları ile Ortalama Dava Süresi Arasındaki İlişki.....	117
Tablo 2.22 Türkiye’de Adalet Harcamaları ile Sıkışıklık Oranı Arasındaki İlişki	119
Tablo 2.23 Türkiye’de Temizleme Oranı ile GSYİH Arasındaki İlişki.....	120
Tablo 2.24 Türkiye’de Ortalama Dava Süresi ile GSYİH Arasındaki İlişki	121
Tablo 2.22 Türkiye’de Sıkışıklık Oranı ile GSYİH Arasındaki İlişki	123
Tablo 2.23 Türkiye’de Temizleme Oranı ile Enflasyon Arasındaki İlişki.....	125
Tablo 2.24 Türkiye’de Ortalama Dava Süresi ile Enflasyon Arasındaki İlişki	126
Tablo 2.25 Türkiye’de Sıkışıklık Oranı ile Enflasyon Arasındaki İlişki	127
Tablo 3.1 Avrupa Birliği Ülkelerinde Dava Sayıları	130
Tablo 3.2 Avrupa Birliği Ülkelerinde 100.000 Kişiye Düşen Dava Sayısı	131
Tablo 3.3 Avrupa Birliği Ülkelerinde Ceza Mahkemelerinin Dava Sayıları.....	133
Tablo 3.4 Avrupa Birliği Ülkelerinde Hukuk Mahkemelerinin Dava Sayıları.....	134
Tablo 3.5 Avrupa Birliği Ülkelerinde İdari Mahkemelerinin Dava Sayıları	136
Tablo 3.6 Avrupa Birliği Ülkelerinde Mahkemelerin Ortalama Dava Süreleri.....	137
Tablo 3.7 Avrupa Birliği Ülkelerinde Ceza Mahkemelerinin Ortalama Dava Süreleri	139
Tablo 3.8 Avrupa Birliği Ülkelerinde Hukuk Mahkemelerinin Ortalama Dava Süreleri.....	140
Tablo 3.9 Avrupa Birliği Ülkelerinde İdari Mahkemelerin Ortalama Dava Süreleri ...	142
Tablo 3.10 Avrupa Birliği Ülkelerinde Adalet Harcamaları	151
Tablo 3.11 Dünya Çapında Yönetişim Endeksi: Hukukun Üstünlüğü	156
Tablo 3.12 Dünya Bankası İşletme Anketi	158
Tablo 3.13 Dünya Bankası İşletme Anketi Ortalama Verileri.....	161
Tablo 3.14 Mülkiyet Hakları Endeksinin Kriterleri.....	162
Tablo 3.15 Avrupa’da Ekonomik Özgürlük Endeksi.....	163
Tablo 3.16 Bölgeler İtibari İle Mülkiyet Hakları Endeksi	167
Tablo 3.17 Adaletin KBD GSYİH Arasındaki İlişki	174
Tablo 3.18 Çoklu Denge ve Eşik Etkileri : Adalet ile KBDGSYİH Arasındaki İlişki .	178

Tablo 3.19 Ülkelerin Gelir Dağılımına Göre Sınıflandırılması	180
--	-----

Şekiller

Şekil 1.1 Yıllar İtibari İle Adalet Saraylarının Dağılımı.....	43
Şekil 2.1 Türkiye’de Dava Sayıları (Bozularak Gelen Dava Sayıları Hariç)	54
Şekil 2.2 Türkiye’de Dava Sayıları (Bozularak Gelen Davalar Dahil).....	55
Şekil 2.3 Türkiye’de Ceza Mahkemelerinin Dava Sayıları (Bozularak Gelen Davalar Hariç).....	56
Şekil 2.4 Türkiye’de Ceza Mahkemelerinin Dava Sayıları (Bozularak Gelen Davalar Dahil).....	57
Şekil 2.5 Türkiye’de Hukuk Mahkemelerinin Dava Sayıları (Bozularak Gelen Davalar Hariç).....	58
Şekil 2.6 Türkiye’de Hukuk Mahkemelerinin Dava Sayıları (Bozularak Gelen Davalar Dahil)	58
Şekil 2.7 Türkiye’de İdare Mahkemelerinin Dava Sayıları (Bozularak Gelen Davalar Hariç)	59
Şekil 2.8 Türkiye’de İdare Mahkemelerinin Dava Sayıları (Bozularak Gelen Davalar Dahil)	60
Şekil 2.9 Türkiye’de Vergi Mahkemelerinin Dava Sayıları (Bozularak Gelen Davalar Hariç).....	60
Şekil 2.10. Türkiye’de Vergi Mahkemelerinin Dava Sayıları (Bozularak Gelen Davalar Dahil)	61
Şekil 2.11 Türkiye’deki Mahkemelerin Ortalama Dava Süreleri 1967 – 2006	62
Şekil 2.12 Türkiye’de Mahkemelerin Sıkışıklık Oranı	63
Şekil 2.13 Türkiye’de Mahkemelerin Temizleme Oranı	70
Şekil 2.14 Türkiye’de 100.000 Kişiyeye Düşen Hakim Sayısı	71
Şekil 2.15 Türkiye’de Bir Hakime Düşen Gelen Dava Sayısı.....	72
Şekil 2.16 Türkiye’de Bir Hakime Düşen Karara Bağlanan Dava Sayısı.....	73
Şekil 2.17 Türkiye’de Konsolide Bütçe ve Birincil Bütçe Harcamaları (1987=100, Bin TL)	81
Şekil 2.18 Türkiye’de Adalet Harcamaları 1983 – 2006 (1987=100, Milyon TL).....	82
Şekil 2.19 Türkiye’de Adalet Harcamalarının Konsolide Bütçe ve Birincil Bütçe İçindeki Payı 1983 - 2007.....	83
Şekil 2.20 Adalet Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bileşenleri	88

Şekil 2.21 Türkiye’de Adalet Harcamalarının Birincil Bütçenin Büyümesine (Küçülmesine) Yüzde Katkıları	92
Şekil 2.22 Adalet Bütçesindeki Ödeneklerden Sapmalar (1983 – 2006, %)	94
Şekil 2.23 Türkiye’de Adalet Bütçesinin Büyümesi/Küçülmesi	105
Şekil 2.24 Türkiye’de Adalet Harcamaları ve Temizleme Oranı	115
Şekil 2.25 Türkiye’de Adalet Harcamaları ve Temizleme Oranı	116
Şekil 2.26 Türkiye’de Adalet Harcamaları ve Ortalama Dava Süresi	117
Şekil 2.27 Türkiye’de Adalet Harcamaları ve Sıkışıklık Oranı	118
Şekil 2.28 Türkiye’de Temizleme Oranı ile GSYİH Arasındaki İlişki.....	119
Şekil 2.29 Türkiye’de Temizleme Oranı ile GSMH Arasındaki İlişki	120
Şekil 2.30 Türkiye’de Ortalama Dava Süresi ile GSYİH Arasındaki İlişki	121
Şekil 2.31 Türkiye’de Ortalama Dava Süresi ile GSYİH Arasındaki İlişki	122
Şekil 2.32 Türkiye’de Sıkışıklık Oranı ve GSYİH Arasındaki İlişki.....	122
Şekil 2.33 Türkiye’de Sıkışıklık Oranı ile GSYİH Arasındaki İlişki	123
Şekil 2.34 Türkiye’de Temizleme Oranı ile Enflasyon Arasındaki İlişki.....	124
Şekil 2.35 Türkiye’de Ortalama Dava Süresi ile Enflasyon Arasındaki İlişki	125
Şekil 2.36 Türkiye’de Sıkışıklık Oranı ile Enflasyon Arasındaki İlişki	126
Şekil 3.1 Avrupa Birliği Ülkelerinde Temizleme Oranları.....	144
Şekil 3.2 AB Ülkelerinde 100.000 Kişiye Düşen Hakim Sayısı.....	144
Şekil 3.3 AB Ülkelerinde Ceza Mahkemelerinin Temizleme Oranları	146
Şekil 3.4 AB Ülkelerinde Hukuk Mahkemelerinin Temizleme Oranları	147
Şekil 3.5 AB Ülkelerinde İdari Mahkemelerin Temizleme Oranları.....	148
Şekil 3.6. Avrupa Ülkelerinde Adalet Harcamalarının Bütçe İçindeki Payı.....	149
Şekil 3.7 Avrupa Birliği Ülkelerinde Adalet Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bileşenleri	152
Şekil 3.8 Adalet Sistemine Güven Düzeyi – Davayı Tamamlama Süresi	160
Şekil 3.9 Mülkiyet Hakları Endeksinin Ülke Bazına Gruplandırılması.....	166
Şekil 3.10 Mülkiyet Hakları Endeksi ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir	167

GİRİŞ

Adalet kavramı, insanoğlunun topluluklar halinde yaşamaya başladıkları andan itibaren önemseydiği başlıca değerler arasında yer almaktadır. Devlet kurumu ile birlikte adalet kavramı da somutlaşmaya başlamış ve devletin temel görevleri arasında yer almıştır. Birçok düşünür adalet hizmetlerini devletin vazgeçilemeyecek hizmetleri arasında görmüştür. Bu nedenle adalet hizmetinin bütün yönleri ile ele alınıp incelenmesi ve irdelenmesi gerektiği açıktır. Ancak, bu alanda literatürde bir boşluk olduğu ileri sürülebilir. Adalet hizmetleri genelde talep yönü ile ele alınmıştır. Oysa adalet, önemli bir kamusal harcama kalemi olması yanında, bir tam kamusal mal olması nedeni ile, ekonomik yapı ve ilişkileri derinden etkileyen bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu nedenle çalışmamızda, konu tam kamusal mal perspektifinden ve arz yönü ile ele alınmıştır. Konuya arz yönlü yaklaşan ve adaleti kamu hizmeti olarak ele alan yayın sayısının sınırlı olduğu görülmüştür. Adalet hizmetlerine, tam kamusal mal ve hizmetlere örnek olması nedeniyle genellikle kamu maliyesi kitaplarında yer verilmiştir. Türkiye’de adalet hizmetlerine yönelik ampirik çalışmaların sayısındaki azlık da bu alandaki boşluğun diğer bir göstergesidir.

Oysa adalet; faydası bölünemeyen, arzı siyasal süreç ile belirlenen, tüketimi zorunlu olan ve büyük hacimde üretilmek durumunda olunan bir tam kamusal maldır. Kamusal bir malın hizmete dönüşmesi kamu harcamaları ile gerçekleşir. Böylesine hacimli ve kapsamlı bir kamusal hizmetin ülke ekonomisi üzerinde çeşitli etkileri olacağı açıktır. Adaletin ülke ekonomisi üzerindeki ilk etkisi “kamu harcaması olma” niteliğinden kaynaklanmaktadır. Bu etkiye “doğrudan etki” de denilebilir.

Türkiye’de adalet harcamaları genel bütçe içinde yer almaktadır. Çalışmamızın kapsamında yer alan birinci derece mahkemeleri adalet bakanlığı bütçesi içindedir. Bu nedenle adalet harcamaları, Maliye Bakanlığı verileri kullanılarak Adalet Bakanlığı bütçesi kapsamında değerlendirilecektir. Adalet harcamaları 1983 – 2007 yılları arasında, konsolide bütçeden ortalama % 1.06, birincil bütçeden ise ortalama % 1.48 pay almıştır. Adalet harcamaları, bütçede yer alan başlıca harcamalara göre bütçeden daha az pay almaktadır.

Adalet hizmetlerinin sunumunun etkinliği ise ekonomiyi farklı kanallardan etkileyecektir. Etkin bir adalet sisteminin ekonomik büyüme ve ekonomik istikrar

üzerinde olumlu yönde etkileri olacağı, çalışmamızda da kanıtlamaya çalışacağımız gibi, ileri sürülebilir. Adalet hizmetlerinin bu çeşit etkilerine de “dolaylı etkiler” denilebilir. Kamunun adalet hizmetini etkin sunması, piyasaların gelişmesi açısından önemlidir. Adalet hizmetlerinin sunumu için bütçe, personel, bina gibi girdilere ihtiyaç vardır. Bunun yanında adaletin somut bir hal alması için hukuk kurallarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bütün bu girdilerin bir araya gelmesi sonucunda adalet hizmetlerinin sunumu gerçekleşebilir. Bu girdiler, adalet hizmetlerinin etkinliği konusunda da bir gösterge olarak kullanılmaktadır. Çalışmamızda, 1967 – 2006 yılları arasında Türkiye’deki adalet sisteminin etkinliği, bu girdiler kullanılarak hesaplanan göstergeler ışığında değerlendirilmeye çalışılacaktır.

Adalet hizmetlerinin etkin sunumu, mülkiyet haklarını koruyarak hem fiziki hem de beşeri sermayenin gelişmesini sağlayacaktır. Bu durumda üretim faktörleri daha hızlı birikecek ve büyümeyi bu şekilde destekleyecektir. İyi bir adalet sistemine sahip olan bir ülkede fikri mülkiyet korunacak ve bu şekilde teknolojik gelişme süreci desteklenecektir. Mülkiyet haklarının ve sözleşmelerin uygulanmaması firmaları gerçek faaliyetlerinden uzaklaştıracak, bu yüzden firmalar uzmanlaşma fırsatını kaybedecek ve ölçek ekonomilerinden faydalanamayacaklardır. Sonuçta girdiler etkisiz olacak, üretimin dağılımı en etkin şekilde gerçekleşmeyecek ve piyasada atıl kaynaklar ortaya çıkacaktır.

Piyasanın çeşitli sebeplerden dolayı kaynakları etkin olarak dağıtamaması sonucunda, kamu piyasalara müdahale etmektedir. Bu müdahalelerin amacı kaynakların optimal dağılımı, ekonomik istikrar ve büyüme gibi çeşitli nedenlerden kaynaklanmaktadır. Bunun için adalet hizmetlerinin mali yargı dahil kamu maliyesi açısından hem tam kamusal mal özelliği bulunurken hem de kamu maliyesinin amaçlarına ulaşmak için bir araç özelliği bulunmaktadır.

Çalışmamızda, adalet harcamalarını bütçe açısından değerlendirmeyi, adalet sisteminin kalitesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmayı ve bu değerlendirmeler sonucu, adalet harcamalarının ekonomik etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktayız. Bu çerçevede; adalet sisteminin gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde ekonomik büyümeyi nasıl etkilediği, Türkiye’nin adalet hizmetlerine ayırdığı kaynakların bütçe temelinde mali boyutu, Türkiye’deki adalet hizmetleri ile ekonomik göstergeleri arasındaki ilişkiler başlıca inceleme konuları olacaktır.

Çalışmamızda, yukarıda özetlediğimiz konular üç bölümde incelenmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde adalet, daha çok somut bir kavram olarak ele alınmış ve değerlendirmeler bu çerçevede yapılmaya çalışılmıştır. Bu yaklaşım kapsamında, adalet kavramının tarihsel süreç içindeki gelişimi hareket noktası olarak alınmıştır. Daha sonra, adalet hizmetlerinin özelliklerine yer verilmiş ve adalet hizmetlerinin sunumunda etkinlik kavramlarına ilişkin teorik değerlendirmeler ele alınmıştır. Adalet hizmetlerinin ekonomik etkilerine yönelik teorik değerlendirmelere ve Türkiye’deki adalet hizmetlerinin kurumsal yapısına da bu bölümde yer verilmiştir.

İkinci bölümde, Türkiye’de adalet hizmetlerinin etkinliği ve Türkiye’nin adalet hizmetlerine ayırdığı kaynakların bütçe temelinde mali boyutu inceleme konusu yapılmıştır. Türkiye’de adalet hizmetlerinin etkinliği; birinci derece mahkemelerine gelen dava sayıları, ortalama dava süreleri ve etkinlik oranı gibi hesaplamalar ile incelenmeye çalışılmıştır. Türkiye’de adalet hizmetlerinin bütçe temelinde analizi ise, adalet hizmetlerinin birincil bütçe içindeki payı esas alınarak incelenmiştir. Bu bölümde, Türkiye’de adalet hizmetleri ile ekonomik göstergeler arasındaki ilişkiler, korelasyon analizi ile değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, adalet hizmetlerinin etkinliği ve ekonomik etkilerine yönelik uluslararası karşılaştırmalara yer verilmiştir. Türkiye’de adalet hizmetlerinin etkinliği ile diğer seçilmiş ülkeler adalet hizmetlerinin etkinliğinin karşılaştırmalı analizi yapılmaya çalışılmıştır. Çalışmamızın uygulama kısmında, adalet hizmetlerinin ekonomik etkileri 2000-2006 yılları arasında 108 ülke için panel veri analizi ile incelenmiştir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde adalet hizmetlerinin ekonomik etkilerinin tespiti ve bu konuda Türkiye için elde ettiğimiz bulguların diğer ülkeler ile karşılaştırmalı analizine olanak vermesi açısından çalışmamızda panel veri yönteminin uygulanması uygun görülmüştür.

BİRİNCİ BÖLÜM

ADALET EKONOMİSİ, ADALET HİZMETLERİ

VE

ADALET HİZMETLERİNİN GENEL NİTELİKLERİ

Bu bölümde ilk olarak adalet kavramı ele alınacak ve adalet kavramının tarihten günümüze gelen önemi ve adalet-devlet ilişkisi değerlendirilecektir. İkinci olarak kamu ekonomisinin ilgi alanına giren kamusal mallar konusuna değinilecek ve adalet hizmetlerinin kamu ekonomisi içindeki yeri bu çerçevede ele alınacaktır. Ayrıca, adalet hizmetlerinin sunumunda etkinlik ve kalite kavramlarına ilişkin değerlendirmeler yapılacaktır. Son olarak adalet hizmetlerinin ekonomik etkilerine değinilecek ve bu etkilerin hangi kanallar aracılığı ile gerçekleştirdiği konusunda teorik değerlendirmeler yapılacaktır.

1.1 Adalet Kavramı ve Ekonomisi

Tarih boyunca “adalet” kavramına farklı anlamlar yüklenmiştir. Adalet kavramının felsefi boyutu yanında, bir de kamu hizmeti boyutu bulunmaktadır. Adaleti soyut bir kavramdan alıp somut bir kavram olarak analize tabi tutabilmek için; adalet kavramını felsefi boyutu dışında ölçüp ve değerlendirebileceğimiz bir tabana yerleştirmemiz gerekmektedir. Bunun için, öncelikle adalet kavramının tarihsel süreç içindeki gelişimine, günümüzdeki adalet kavramına ve adalet kavramı ile kamu hizmetleri arasındaki ilişkiye değinmemiz gerekmektedir.

Adalet, çok farklı şekillerde değerlendirmeye tabi tutulmuş olsa bile, her dönemde adaletin devletin asli görevleri arasında yer aldığı görülmektedir. Devletin bu görevleri yerine getirmesi için birtakım harcamalarda bulunması gerekir. Bu harcamalar hizmetlerin somutlaştırılmış halidir. Çalışmamızda adalet, tam kamusal mal olarak değerlendirilecektir. Bu değerlendirme, adalet hizmetinin sunumu, adalet sisteminin etkinliği ve ekonomik etkileri gibi konuları kapsamaktadır. Bu konuları irdelemek için bazı kriterlere ihtiyaç duyulacağı açıktır. Bu kriterler de esas olarak adaletin uygulanması esnasında ortaya çıkan kriterler olacaktır. Sonuç olarak, soyut olan adalet kavramı somut bir hal alacak ve bu kavramda analizlere fırsat verecektir.

1.1.1 Adalet Kavramının Tarihsel Gelişimi

Adalet kavramı ilk çağlardan bu yana birçok düşünür tarafından tartışma konusu yapılmıştır. Ancak, düşünürlerin tartışmalarında konu edilen adalet kavramı; her zaman çalışmamızda konu edilen adalet kavramı ile her zaman örtüşmeyebilir. Adalet kavramının tarihsel süreç içinde gelişimini incelemek, adalet kavramının net olarak ortaya konması açısından faydalı olacaktır. Ayrıca, tarihsel süreçteki tartışmaların adalet kavramının bugünkü şeklini almasında etkili olduğu da görülmektedir.

Adalet, insanlık tarihi kadar eski olan bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Birçok düşünürün adalet konusunda söylemleri olmuş ve her dönemde adalet üzerine yazılar yazılmış, adalet kavramı birçok yönü ile ele alınmıştır. Platon; “Devlet” adlı eserinde adaletli bir devletin nasıl olması gerektiğini açıklamıştır. Platon adaleti, her insanın kendi yeteneğine göre, kendi hayat süresi içinde, kendi üzerine düşeni yapması olarak görmüştür (Güriz, 2001: 7). Ancak Platon “adalet”i günümüzdeki adalet kavramından çok farklı olarak kullanmıştır (Platon, 2007: 2). Platon’un adaletli devletten kastettiği “iyi hal”dir. Burada asıl kastedilen ise, herkesin iyi halde yaşamasını sağlayacak bir yolu bulmaktır (Solomon, 2004: 45).

Platon, insanların kötülükten kaçınarak adalete ulaşabileceğini ve pozitif hukuka uymanın adaletin gerçekleşmesi bakımından zorunlu olduğunu söylemiştir. İnsan ancak bu şekilde iç huzura kavuşacak ve toplum düzenini sağlayacaktır. Platon’a göre, kendi iç dünyasında barışı yakalayan insan âdil ve doğru insandır. Platon “Kanunlar” adlı eserinde ise, “Devlet” adlı eserinde belirttiği görüşlerinden daha farklı bir görüş ortaya koyduğu kanısını uyandırmaktadır. Platon, “Devlet”te adalete kanunlar aracılığı ile ulaşmanın mümkün olmadığı görüşünü savunurken, “Kanunlar” adlı ise; insanların değil, kanunların yönetimde etkinliği sorunu üzerine eğilmiştir (Güriz, 2003: 165-169).

Aristoteles, adaletin toplum ve devlet açısından önemi üzerine üç ilke ortaya koymuştur. Bu ilkeler sırasıyla (Güriz, 2001: 7):

- “*Hukuk ve adalet , toplumun ve devletin temelidir.*
- *Hukuk ve adalet, devletin amaçlarıdır*
- *Hukuk ve adalet, devlet yönetiminin egemen unsurlarıdır.*”

Aristoteles bu üç ilkeyle devlet ile adalet arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktadır. Devlet ve toplumun temellerini, devletin amacını ve devlet yönetimini hukuk ve adalet kavramlarına bağlamıştır. Aristoteles, adaleti dağıtıcı ve düzeltici adalet olarak ikiye

ayırıştır. Dağıtıcı adalet, şeref ve malların kişiler arasında dağılımına yönelik bir adalet kavramıdır. Buna göre, şeref ve mallar toplum içinde herkesin yeteneğine ve toplum içindeki yerine göre âdil olarak dağıtılmalıdır (Güriz, 2001: 8). Vergide adaleti sağlama, gelir dağılımının âdil olarak dağıtılması gibi konular dağıtıcı adalet kavramı içinde yer almaktadır.

Düzeltilici adalete göre; hukuki işlerde taraf olanların eşit muamele görmesi gerekmektedir. Düzeltilici adalette subjektif durumlar göz önüne alınmamalıdır. Ceza hukukunda suç işleyen ceza görmesi, tazminat hukukunda zarar veren tarafın zarar gören tarafa zararını ödemesi gibi konular düzeltilici adaletin gereği olarak karşımıza çıkar (Güriz, 2001: 8). Aristoteles ile birlikte adalet kavramı mutlak bir düşünce olmaktan çıkmış, toplum realitesi içindeki ilişkilerden doğan bir kavram haline gelmiştir (Öktem, 2001: 75).

Doğal Hukuk Görüşü'nde adalet, insan vicdanında apaçık bulunan ve hukukun yüksek idealini oluşturan bir düşünce olarak yer almıştır. Doğal hukukçulara göre adalet fikri, insanın doğasından, insan rasyonelitesinden ve insan sezgisinden kaynaklanmaktadır (Aktaş, 2001:185). Doğal hukukun temelinde de adalet yer almaktadır. Bu bakımdan bu görüşe göre; doğal hukuk ile adalet eş anlamlı olarak değerlendirilebilir (Çeçen, 2003: 109).

Pozitif hukuk açısından adalet, varolan hukuk ile bağlantılıdır. Bu görüşe göre, hukukun en iyi biçimde uygulanması adaletin gerçekleşmesini sağlar. Pozitif hukuk görüşü, her hukuk düzeninin kendine göre adalet anlayışı olduğunu ve adaletin hukuk kurallarının uygulanması sonucunda ortaya çıkacağını savunmuştur (Çeçen, 2003: 119 - 125).

Konu ile ilgili çağdaş tartışmanın 1971 yılında J. Rawls'ın "Adalet Kuramı" adlı eseri ile başladığı görülmektedir. Rawls'a göre adalet toplumsal kurumların ilk erdemidir. Rawls, duygusal temelleri tamamen reddetmekle birlikte, adalet duygusunun, adalet ilkelerini uygulamaya ve bu ilkelere göre hareket etmeye yönelik güçlü bir arzu olduğunu söylemektedir (Solomon, 2004: 25). Rawls kendi teorisi içinde iki adalet ilkesinden söz etmektedir. Birincisi, siyasal özgürlükler, konuşma ve toplantı özgürlüğü, inanç ve düşünce özgürlüğü, özel mülkiyet hakkı, keyfi tutuklanmama ve göz altına alınmamayı kapsayan eşit özgürlükler ilkesidir. Bu özgürlükler herkese için eşit uygulanmalıdır; çünkü âdil bir toplumda vatandaşlar eşit haklara sahiptir. İkinci ise,

gelir ve zenginliğin dağılımı ve fırsat eşitliği ile ilgilidir. Bu ilkelerin de kendi aralarında öncelikleri vardır. İlk ilkede, daha fazla toplumsal ve ekonomik fayda için eşit özgürlük ilkesinden ödün verilemez. İkinci ilkede ise, fırsat eşitliği, gelir ve zenginliğin dağıtımından öncedir. Dolayısıyla gelir ve zenginliğin dağılımı hem eşit özgürlük ilkesiyle hem de hakkaniyetli fırsat eşitliği ilkesi ile uyumlu olmalıdır (Güler, 2007: 91-92).

Adaletin ne olduğu konusunda değişik görüşlerin var olmasının sebeplerinden birincisi, insanların psikoloji ve eğilimlerinin farklılığı ve sosyal gruplar arasındaki çıkar ve inanç çatışmalarıdır. İkincisi ise, hukukun yöneldiği ve kapsadığı amaçların ölçülemeyecek derecede değişik ve ölçülemeyecek derecede çok olmasıdır (Güriz, 2003: 69). Günümüzde adalet kavramını ilgilendiren üç alandan söz edilmektedir (Akıllıoğlu, 2001: 53):

- Adalet, mahkemeler, ilgili kuruluşlar ve bunların personeline ilişkin ilke ve kurallar demektir. Bu bağlamda adalet bir örgüt yapısı, örgütün personeli, fiziki alt yapısı gibi birtakım kavramlardır.
- Mahkemelerin bağımsızlığı, yargıçların dokunulmazlığı ve yansızlığı adalet kavramını akla getirmektedir.
- Adalet, bir dava sürecinin iyi işlemesi anlamındadır. Bu duruma âdil yargılama veya doğru yargılama ilkesi denilmektedir.

1.1.2 Hukuk ve Adalet İlişkisi

Hukuk ve adalet ilişkisinin günlük hayat başta olmak üzere, birçok alanda birbirinden ayrılamayacak noktaya geldiği görülmektedir. Siyasal düşüncede bile bu birlikteliğin genel olarak benimsendiği görülmektedir. Hukuk ve adalet ilişkisinde, saf hukuk kavramını savunan görüşlerin dışında, bu genel eğilim benimsenmektedir (Çeçen, 2003: 63).

Genel olarak adalet ve hukuk arasındaki ilişki üç türlü olarak açıklanmaktadır. Birincisi, adaletin hukukun son amacı olarak ele alınması; ikincisi, adaletin hukuku meydana getiren başlıca unsurlardan biri olarak ele alınması ve son olarak adaletin hukukun bir fonksiyonu olarak ele alınmasıdır (Çeçen, 2003: 171).

Genel tanıma göre hukuk; “adaleti” amaçlar. Adaletin gerçekleşmesi için hukukun uygulanması gerekmektedir. Bu yüzden devletin hukuk uygulaması ile ilgili bakanlığa ve mahkemeler bütününe de “adalet” adı verilmektedir (Akıllıoğlu, 2001: 50-

51). Adalet kavramı devletlerin hukuk mevzuatına tanım olarak girmez; ancak bilimsel veriler ve öğretiler, toplumun eğilimleri ışığında hukuk uygulamalarına girer (Mumcu, 2001: 152).

Hukuk kurallarının amacı; toplumda daha adaletli bir düzenin oluşturulmasını sağlamaktır. Adalet, hukukun diğer amaçları olan toplumsal yarar, güvenlik ve düzen gibi amaçlardan da önce gelen bir faktördür. Bunun için amaçları arasında adalet olmayan bir hukuk sistemine hukuk denemez. Adalet hukukun işlevi olarak da karşımıza çıkmaktadır. Hukuk düzeni işlemeye başladığı zaman gerçekleştirdiği en büyük fonksiyon; adaletin gerçekleştirilmesidir (Çeçen, 2003: 71 - 72).

Çok yönlü yapısı ile adalet, hukukun en başta gelen prensibi olarak görülmektedir. Bu bakımdan adalet hukukun temel normu sayılabilir. Adalet, toplumun ahlak anlayışından ortaya çıkmıştır. Bunun için bütün insan ilişkilerinin üzerinde bulunarak topluma yol gösterir. Adalet, her türlü sosyal hak ve yükümlülüğün temelini oluşturur. Hukukun temel normu sayılan adalete, hukukun diğer normları da uymak zorundadır (Çeçen, 2003: 171).

Hayek'e göre dar anlamda hukuk, ceza hukukunu da içine alan özel hukuktan ibarettir. Âdil davranış kuralları olarak nitelendirilen bu kurallar, kendiliğinden işleyen bir evrimsel süreçte kendiliğinden oluşmuştur. Âdil davranış kuralları yanında yer alan ikinci bir kural seti ise organizasyon kurallarıdır. Bu kurallar devletin temel yapısı, vergi, maliye ve adliye gibi teşkilatların işleyişini göstermektedir (Aktaş, 2001: 252).

Organizasyon kuralları, âdil davranış kurallarının korunması ve yürütülmesine hizmet eder. Organizasyon kuralları âdil davranış kurallarına aykırı olamaz. Hayek, dar anlamda hukuk kurallarının politik kaygılara alet edilmemesi için, âdil davranış kurallarının formülasyonunu başka bir meclise (teşrii meclis), organizasyonel kuralların çıkarılmasını ise başka bir meclise (hükümet edici) verilmesi gerektiğini söylemiştir (Aktaş, 2001: 252).

Adalet kavramının hukuk ile somutlaştığını görmekteyiz. İyi işleyen bir hukuk sistemi sonucunda adaletin de ortaya çıktığı söylenebilir. Bunun için adaletin etkinliğinin ve etkilerinin ölçülmesinde hukuk uygulamalarına ve somut verilere bakmak gerekecektir. Adalet ve hukuk ilişkisi bu açıdan da önem kazanmaktadır.

1.1.3 Adalet Ekonomisi Kavramının Tarihsel Gelişimi

Hukukun ekonomik analizi; hukuk kuralları ve hukuki kurumların oluşumu, yapısı, işleyişi ve etkisinin incelenmesinde ekonomik teori ve ekonometrik metotlardan yararlanması olarak tanımlanmaktadır (Mackaay, 1999: 65). Bu kavram hukuki ve ekonomik içeriği birlikte barındırmaktadır. Hukuk ve ekonomi öğretisi, ekonomi teorisinin hukuk alanına uygulanması olarak görülmektedir. Ancak, öğretinin hukukun ekonomik analizi ile sınırlı olmadığı söylenebilir. Örneğin, hukukun ekonomik sistemin işleyişi üzerinedeki etkisinin incelenmesi de öğreti sınırları içindedir (Sanlı, 2007: 9).

Hukukun ekonomik analizi ilk olarak Bentham (1789, 1827, 1830)* ile başlamıştır. Bentham'ın yazıları, ceza hukuku ve kanunların yürürlüğe konmasını, emlak hukuku alanında bazı analizleri ve yasal işlemlerin temel davranışlarını içermektedir. Bentham'ın çalışması 1960lı ve 1970li yıllarda yazılmış dört önemli çalışmaya kadar geliştirilememiştir. Bu çalışmalar; Coase'in (1960)* "dışsallıklar ve kanuni sorumluluk" üzerine makalesi, Becker'in (1968)* "suç ve kanun uygulamaları" üzerine yazdığı makale, Calabresi'nin (1970)* "kaza hukuku" ile ilgili yaptığı çalışmalar ve Posner'in (1972)* "hukukun ekonomik analizi" üzerine yazdığı ders kitabı ve çıkarmış olduğu dergidir (Kaplow ve Shavell, 2002: 1666).

Modern hukuk ve ekonomi öğretisi birinci ve ikinci dalga olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Birinci dalgada yer alan bilim adamlarının çoğu Avrupa kökenlidir. Kurumsal iktisat düşüncesine sahip olan bu bilim adamları ABD'nde çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Bu dalganın üzerinde yoğunlaştığı temel konu; mülkiyet ve diğer hakların toplumlarda tarihi ve işlevsel olarak nasıl belirlendiğidir. İkinci dalga ise 1940'lı yıllarda hukuk ve ekonomi öğretisinin ilk merkezi olarak kabul edilen Chicago Üniversitesi'nde başlamıştır. Bu dönem hukuk ve ekonomi öğretisinin gerçek anlamda doğduğu dönemdir (Mackaay, 1999: 69-72).

* Bkz. BENTHAM. J. (1789). "An Introduction to the Principles of Moral and Legislation", The Utilitarians, 1973 Edition, Anchor Books, Garden City, NY, sf. 5 – 398. BENTHAM. J. (1827). Rationale of Judicial Evidence, Vol. 5, Hunt and Clarke, London. BENTHAM. J. (1830). The Theory of Legislation, 1931, Ed. Ogden C.K., Kegan Paul and Co., London. COASE. R. H. (1960). "The Problem of Social Cost", Journal of Law and Economics, Vol.3, sf. 1 – 44. BECKER. G. S. (1968). "Crime and Punishment: an economic approach", Journal of Political Economy, Vol. 76, sf. 169 – 217. CALIBRESI. G. (1970). The Cost of Accidents, Yale University Press, New Haven. POSNER. R. A. (1972). Economic Analysis of Law, 1st Edition, Little, Brown and Company, Boston.

Chicago Üniversitesi'nde yapılan bu çalışmalar, Chicago Okulu Yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır. Yapılan çalışmalar anti-trust hukukunun ekonomik analizi üzerinde önemli düşünsel etkiler yapmıştır. Chicago Okulunun anti-trust hukuku üzerine yaptığı çalışmalardan sonra şirketler ve sermaye piyasası hukuku gibi konularda da çeşitli çalışmalar yapılmıştır (Veljanovski, 2006: 31).

Stigler, hukuk ve ekonomi alanını Coase'dan önce ve Coase'dan sonra olmak üzere iki döneme ayırmıştır (Stigler, 1992: 456). Coase'in 1960 yılında yayınladığı "The Problem of Social Cost" adlı makalesi, bu dönemde hukuk ve ekonomi alanına en fazla etki yapan çalışmadır (Veljanovski, 2006: 31). Coase makalesinde, dışsallıklar sorununa değinmiştir. Coase'e göre; dışsallıklar sorununda kamu müdahalelerinin yeri yoktur. Bu sorun ancak mülkiyet haklarının yeterli biçimde tanımlanması ve tarafların karşılıklı görüşmesi yoluyla çözülebilir. Bu şekilde etkin çıktı miktarına ulaşılabilir (Mackaay, 1999: 74).

Coase'in bu analizi taraflar arasındaki anlaşmanın bir maliyeti olmadığı durumda geçerlidir. Bu durumda işlem maliyetleri sıfır olacaktır. Bu çalışma sonucunda, mülkiyet hakları ve işlem maliyetleri üzerinde yoğunlaşan önemli bir çalışma alanı ekonomi bilimi içinde kendisine yer bulmuştur (Oğuz, 2003: 53).

Becker'in 1957 yılında ırk ayrımı üzerine yapmış olduğu doktora tezi ve daha sonra kendisinin ve öğrencilerinin suç üzerine yapmış olduğu çalışmalar, hukuk ve ekonomi öğretisine önemli katkı sağlamıştır. Posner bu dönemi "modern ayrılma" olarak ifade etmiştir (Posner, 1994: 2-3). Calabresi ise 1967 yılında yayınlamış olduğu makalesinde haksız fiilin ekonomik analizini incelemiştir. Calabresi, kaza hukukunda amacın; kaza maliyeti ile kazaları önleme maliyetinin toplamını minimize etmek olduğunu savunmuştur (Veljanovski, 2006: 3).

1971 yılında Henry Manne'in hukukçular için yoğun bir ekonomik seminer programı açması, 1972 yılında, "Journal of Legal Studies" adlı derginin yayıma başlaması ve 1972 yılında Posner'in "Hukukun Ekonomik Analizi" adlı kitabının ilk baskısını yayınlaması, hukuk ve ekonomi alanının önemli dönüm noktalarını oluşturmaktadır. Bu gelişmeler sonucu hukuk ve ekonomi öğretisi ABD hukuk fakültelerine girmiştir (Mackaay, 1999: 76).

Posner, ABD Federal Yüksek Mahkemesi'nde yargıç olarak görev yapması nedeniyle, konuya Coase ve Becker gibi ekonomistlerden daha geniş kapsamlı

yaklaşmıştır (Gürpınar, 2008: 174). Posner basit ekonomik kavramların hukukun tüm alanlarında (mülkiyet, ceza, aile, ticaret, anayasa, idare) yapılacak analizlerde kullanılabileceğini göstermiştir. Hukukun ekonomik analizi bu tarzı ile, doğal/yasal hukuk alanındaki doktrinleri ekonomik etkinlik kavramları kullanarak açıklamaya çalışmaktadır. Günümüzde, “hukuk ve ekonomi” yaklaşımı, yeni Kurumsalcı Okul ile sınırlarını genişletmiştir (Veljanovski, 2006: 40-42). Yeni Kurumsal İktisatçılar, yasal kurumların ekonomik büyüme için önemli olduğunu savunmaktadır. Bu açıdan, yasal düzenlemeleri ve mülkiyet haklarını kurum olarak görmüşler ve bu kurumların ve kanunların ekonomik büyüme üzerine olumlu etkileri olduğu görüşünü ortaya atmışlardır (Cross, 2002: 2). Hukukun ekonometrik analizi de günümüzde yaygın olarak kullanılmaktadır. Posner, ekonometrik analizlerde mahkemelere gelen dava sayıları, bozulan ve onaylanan dava sayıları, suç ve kaza sayıları gibi nicel ölçümlerin önem kazandığını belirtmiştir (Posner, 2006: 411).

Adalet ekonomisi alanında önemli çalışmaları olan Landers*, Gould*, Posner* ve Shavell'den* bu yana, taraflar arasındaki ihtilafları açıklamaya çalışan modeller geliştirilmiştir. “Yasal süreçlerin ekonomik analizi” üzerinde çalışan teorisyenler, adaletin talep tarafına odaklanmışlardır. Çok az çalışma mahkemelerin performansını, hakimlerin ve diğer adalet personelinin davranışlarını analiz etmiş veya modellemiştir. Adaletin talep tarafı, tarafların ve avukatlarının davranışlarındaki teşvik ve kısıtların işlemlerini kapsamaktadır (Rosales-Lopez, 234: 2008). Mahkemelere tahsis edilen bütçe, hakim, savcı ve yardımcı personel sayıları ve onların çalışma zamanları, teknoloji gibi faktörler ise adaletin arz tarafında yer almaktadır (Buscaglia ve Ulen, 1997: 284).

Adalet işini uygulayan ve yerine getiren devlet kuruluşları bütün bir adalet sistemini oluştururlar. Çalışmamızda; adalet sistemi içinde yer alan mahkemeler, mahkemelerde çalışan personel, adalet harcamaları, adalet sisteminin fiziki alt yapıları, adalet sisteminin etkinliği ve ekonomik etkileri adalet ekonomisi kavramı kapsamı içinde değerlendirilmiştir.

* LANDERS. W. M. (1971). “An Economic Analysis of Courts”, Journal of Law and Economics, Vol. 14, sf. 61 – 107. GOULD. J. P. (1973). “Economics of Legal Conflicts”, Journal of Legal Studies, Vol. 2, sf. 297 – 300. POSNER. R. A. (1973). “An Economic Approach of to Legal Procedure and Judicial Administration”, Journal of Legal Studies, Vol. 2, sf. 399 – 458. SHAVELL. S. (1982). “Suit, Settlement, and Trial: A Theoretical Analysis Under Alternative Methods for the Allocation of Legal Cost”, Journal of Legal Studies, Vol. 11(1), sf. 55 – 81.

1.1.4 Adalet Hizmeti

Toplumun ortak ihtiyaçlarını karşılamak üzere, devletin yapmak durumunda bulunduğu hizmetler, kamu hizmeti olarak nitelendirilmektedir. Devlet bu hizmetleri merkezi ve yerel yönetimler aracılığı ile yerine getirmektedir. Bu hizmetler, iç ve dış güvenlik, adalet, eğitim, sağlık gibi hizmetlerdir. Adalet hizmetleri de devletin temel görevleri içinde yer almaktadır.

Adalet, üç farklı süreç ile etkileşim içindedir. Birincisi, kurumsal adaleti oluşturan kurallar ve düzeni belirleyen kanunlar ve usuller. İkincisi, bu kanunları uygulayan ve adaletin organizasyonel yapısını oluşturan kamu görevlileri. Üçüncüsü ise, uyuşmazlıkları çözmek için adalet sistemini kullanan davalı ve davacı taraflar ile onların avukatlarıdır (Köhling, 2000: 7). Bu üç süreç, kamunun görevleri arasında yer alan ve davalı ve davacı taraflara sunmak zorunda olduğu hizmetleri içermektedir. Adalet hizmetleri; devletin adalet işini yürütebilmesi için mahkemeler ve ilgili kuruluşlar aracılığı ile gerçekleştirdiği hizmetlerdir.

1.2 Adalet Hizmetlerinin Özellikleri

Ekonomik olarak malları özel mallar ve kamusal mallar olarak ikiye ayrılır. Özel tüketime konu olan mallar farklı bireyler tarafından ayrı ayrı tüketilebilir. Bu durumda özel tüketime konu olan mallar farklı bireylerin tükettiği malların toplamından oluşur;

$$X_1 = \sum_1^n X_1^n$$

Kamusal mallarda ise, bir bireyin tüketimi diğer bireyin tüketimini azaltmamaktadır.

$$X_k = X_k^i = X_k^n$$

Bu durumda bireylerin tükettiği mallar yukarıdaki gibi birbirine eşit olmaktadır (Samuelson, 1954: 387).

Bir mal, bir defa üretildi mi, bu üretim sonucunda üretici bireylerin tüketimine engel olamıyorsa bu mal bölünemez mal olarak tanımlanır. Bölünemezlik özelliği bireylere bu malı ücretsiz tüketme imkanı tanımaktadır. (Holcombe, 2000: 274). Adalet hizmetlerinin sunumunda da aynı kural işlemektedir. Hakimlerin vermiş olduğu bir karar, tüm toplum için bağlayıcı olmakta ve bölünemez mal halini almaktadır.

Nadaroğlu, adaletin sağlanmasını toplum halinde yaşamın bir sonucu olarak değerlendirmiştir. Devletin en önemli ve temel görevlerinden bir olarak gösterdiği

adalet hizmetlerini yarı kamusal hizmet kategorisinde değerlendirmiştir. Nadaroğlu, kamusal mallar ile ilgili açıklamalarında adalet hizmetleri ile ilgili şunları belirtmektedir (Nadaroğlu, 1998:48):

“Eğitim ve sağlık hizmetlerine oranla tartışılabilir bir nitelik taşımasına rağmen, kanımızca adalet hizmetleri de bu konuda bir diğer örnek olarak ileri sürülebilir. Adalet hizmetlerinden, örneğin; faaliyette bulunan yargı organlarından, özel olarak sadece oraya işleri düşenler yararlanırlar. Ancak yargı organlarının mevcudiyeti, kötü niyetli birtakım kimselerin, cezalanabilecekleri endişesiyle, bu niyetlerinden vazgeçmelerine sebep olabilir. Bunu bilmek, dolayısı ile her vazgeçişin topluma sağladığı faydayı ölçmek kabil değildir. Fakat ne olursa olsun, bu da adalet hizmetlerinin topluma sağladığı sosyal bir faydadır.”

Nadaroğlu adalet hizmetlerinin pozitif dışsallığı üzerinde durmuş ve yarattığı bu pozitif dışsallık ile adalet hizmetlerini yarı kamusal mal olarak nitelendirmiştir. Musgrave askeri teşkilatın faaliyetlerini ve adalet yönetimini kamu mallarına örnek olarak göstermiş ve bu malların teknik olarak özel firmalara kiralanabileceğini; ancak bu tür bir durumun demokratik bir toplum için çirkin olacağını söylemiştir. (Musgrave, 1959: 43). Stiglitz, yasal çerçevenin kurulmasının kamunun önemli faaliyetleri arasında yer aldığını belirtmiştir (Stiglitz, 2000: 28).

Görgün, adalet harcamaları konusunda şu görüşü savunmaktadır (Sezgin, Deyneli, 2007: 53-54):

“Yakın zamana kadar kamu harcamalarında etkinlik sorunu yalnız Türkiye’de değil, dünya literatüründe de göz ardı edilmişti. Ancak 1980’lerden sonra diğer ülkelerde kamu hizmet üretiminde, etkinliğe yönelik teorik çalışmalar önem kazandı. Eğitim, sağlık, anayasal güvenlik, iç güvenlik ve adalet hizmeti gibi toplum refahını önemli ölçüde etkileyen ve kamusal kaynakların büyük bir bölümünü kullanan hizmetlerin üretimiyle ilgili ampirik çalışmalarda büyük artış oldu.

Türkiye’de kamu hizmetlerine tahsis edilen kaynakların etkin kullanılmadığını kendi deneyimlerimizden, diğer kişilerin ve daha önemlisi yetkili kişilerin medyaya yansıyan açıklamalarından öğreniyoruz. Diğer ülkelerde yapılan teorik incelemeler, belli ölçüde Türkiye’de maliye literatürüne yansımış durumda. Önemli kamu hizmetlerin üretimdeki aksaklıkların sebeplerini araştırarak ve hizmetlerin niteliği ve niceliğini arttıracak özgün ve gerçekçi çözümler sektör çalışmaları, benim bildiğim

kadarı ile yok denecek kadar az. Oysa kamu hizmetlerinin toplum refahı üzerindeki etkisi vergi yükünün dağılımından daha önemlidir. Bu tür ampirik çalışmalar yapılarak, (talep onlardan gelmese dahi) karar alma organlarını etkileyebilir.” Bulutoğlu, devletin varlık sebebini yurttaşların can ve mal güvenliğini sağlamak ve güvenli bir ortamda iş ilişkileri kurmasını sağlamak olarak belirtmiştir (Bulutoğlu, 2004: 15). Bu bağlamda, adalet hizmetleri bir kamu hizmeti olarak karşımıza çıkmakta ve kamusal mal niteliği taşımaktadır.

Tablo 1.1 Kamusal Malların Sınıflandırılması

Tüketimde Rekabet	
Yok	Var
Bölünebilir	
Fiyatlanabilir kamusal mallar Paralı yol, kablo TV, tiyatro	Özel mallar
Bölünemeyen	
Kamu malları Ulusal savunma, adalet sistemi	Ortak mülkiyet kaynakları Temiz hava, temiz su

Kaynak: Trogen, 176: 2005

Tullock , kamu kararlarını tam kamusal mal olarak değerlendirmiştir. Hakimlerin verdikleri kararlar bir dışsallık yaratır ve bu dışsallık tüm toplumu etkiler. Bu karar kamu malı niteliğinde olabileceği gibi kamu fenası da olabilir. Bir hakim kanunlar ile çelişen bir karar verdiğinde, hakim bu karar ile sadece durumu değiştirmeyecek, gelecekteki kanunları da değiştirmiş olacaktır. Hakimler kararları ile kanun koymuş olurlar. Bu şekilde kendilerine kesin özel bir kazanç (kayıp) sağlamadan bir kamu malı oluştururlar (Tullock, 1971: 913). Kamusal malların sınıflandırılması Tablo 1.1’de gösterilmiştir. Tablonun sol alt köşesinde tüketiminde rekabet olmayan ve bölünemeyen mallar yer almaktadır. Bu mallara örnek olarak, ulusal savunma, çevre koruması, radyo sinyalleri ve adalet sistemi gösterilmiştir.

Kamunun ekonomik alandaki rolünü kabul etmeyen liberal ekonomistler; kamunun mülkiyet haklarına kesin tanımlar getiren hukuk kurallarının konulmasını ve uygulanmasını, gönüllü özel kontratların garanti altına alınmasını, savunma hizmetlerinin yanında kamunun yasal ve gerçekten asli fonksiyonları arasında

görmektedir. Liberal iktisatçı Adam Smith, adalet sisteminin oluşturulması, kanunların konulması ve uygulanması ve çeşitli kamu mallarının üretimi konusunda devlet müdahalesini ve üretimini desteklemiştir (Corners ve Sandler, 1996: 3). Friedman konuyu şu şekilde özetlemiştir: “*Kamunun temel fonksiyonları, özgürlüğümüzü hem sınırlarımızın dışındaki düşmanlara karşı korumak hem de hukuku ve düzeni koruyarak, özel kontratları uygulayarak, vatandaşlarımıza karşı özgürlüğümüzün korunması olmak zorundadır*” (Dixit, 2004: 2).

1.2.1 Topluca Sunulan Bir Kamusal Hizmet Olması

Kamu mal ve hizmetlerinin üretim hacimleri piyasa tarafından karşılanamayacak kadar büyüktür. Kamusal mal ve hizmetleri piyasanın üretmesine yönelik bütün şartlar elverişli olsa bile, firmaların sermaye seviyeleri bu tür mal ve hizmetleri üretmek için oldukça düşüktür (Nadaroğlu, 1998: 53). Bu yüzden tam kamusal mal ve hizmetlerin üretimi için gerekli olan kaynakların kamu kesimi tarafından tahsis edilmesi gerekmektedir (Muter, Çelebi ve Sakınç, 2003: 20).

Adalet hizmetleri için de aynı durum söz konusu olacaktır. Adalet kavramı deyince, aklımıza gelen organizasyon yapısı içinde bir çok harcama kalemi yer almaktadır. Adalet üretiminin gerçekleşmesi için gerekli olan kaynağı, ancak kamu tahsis edebilir. Üretim hacminin büyük olması; adalet hizmetlerinin üretiminin kamu tarafından gerçekleştirilmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır.

1.2.2 Faydasının Tüm Topluma Yayılan Bir Kamusal Hizmet Olması

Kamunun adalet üretimi de tüm topluma yöneliktir. Mahkeme sonucu verilen kararlar tüm toplum adına verilmiş kararlar olarak karşımıza çıkar. Bunun için mahkeme kararları kamusal mal olarak değerlendirilmektedir (Vereeck, Mühl, 2000: 244). Bölünememe özelliğinin sonucu olarak tam kamusal mallar pazarlanamazlar. Özel mallar her birey için ayrı ayrı üretilebildiği için fiyat mekanizması çalışmaktadır. Ancak kamusal mallarda faydalar bölünemediği için, fiyat mekanizması yerine zorunlu vergilere başvurulmaktadır (Muter, Çelebi ve Sakınç, 2003: 20).

Sağlık ve eğitim hizmetlerinin yanına, savunma hizmetlerinin de piyasa koşullarında piyasa tarafından üretilip, alınıp satılmasını savunan liberal iktisatçılar bulunmaktadır. Ancak bu liberal iktisatçılar bile hukukun salt piyasa koşulları içinde faaliyet göstermesinin sadece hukuku ortadan kaldırmayacağını, aynı zamanda piyasayı da işlemez hale getireceğini kabul etmektedirler. Hapishane ve polis hizmetlerinin

özelleştirilmesini savunan ultra-liberal iktisatçılar bulunmakla birlikte, yargının özelleştirilmesini savunan iktisatçılar da bulunmamaktadır (İnsel, 2006).

1.2.3 Tüketimi Zorunlu Olan Bir Kamusal Hizmet Olması

Kamusal malların tüketimi zorunlu kılınabilir. Piyasada üretilen bir malın tüketiminde, tüketici tamamen hür ve serbesttir. Ancak tam kamusal bir malın tüketimi zorunlu kılınabilmektedir (Nadaroğlu, 1998: 53). Adalet hizmetlerinde de aynı durum söz konusu olmaktadır. Bazı durumlarda bireyler adalete başvurmasalar bile kamu davaları açılmakta ve kamu adalet tüketimini zorunlu kılmaktadır.

Türk Ceza Kanunu'nda kişilere karşı işlenen suçlar bu duruma örnek gösterilebilir. Devlet bireyin hayatını, salt bireyin menfaatine yönelik korumaz. Bireyin menfaati yanında toplumun menfaatini de düşünür. Ceza kanununda, mağdurun rızasını da dayanan adam öldürmeleri de cezalandırması devletin aynı zamanda sosyal bir değer yüklediğini de ortaya koyar (Toroslu, 2005: 21).

Siyasal sürecin talebi zorunlu kılması keyfi bir zorunluluk değildir. Kamu yararının ortaya çıkmasından kaynaklanan hukuki bir zorunluluktur. Kamusal malların zorunluluk özelliği John. F. Due'nun deyimiyle faaliyetlerden sağlanan marjinal sosyal faydanın marjinal özel faydadan daha yüksek olmasıdır (Nadaroğlu, 1998: 53).

1.2.4 Sunumu Siyasal Süreç ile Belirlenen Kamusal Bir Hizmet Olması

Özel malların üretimini, piyasa süreci içinde arz ve talep koşulları belirlemektedir. Özel mallardaki bu koşullar kamu mallarında geçerli değildir. Bunun nedeni; kamu mallarının özel mallar gibi pazarlanamaması ve bölünememesidir. Bu tür durumlarda piyasa ekonomisinin yerini kamu ekonomisi alır ve toplumsal mal ve hizmetlerin talebini düzenleyen siyasal karar alma mekanizması devreye girer (Nadaroğlu, 1998: 50 – 51).

Siyasal süreç içinde üretimine karar verilen kamusal mal ve hizmetler bütçede kendine yer bulur. Bütçede yer alan kamu malları ve hizmetlerinin finansmanı ise vergiler yoluyla sağlanır. Bu açıdan adalet hizmetlerinin arzı, siyasal süreç içinde belirlenir. Bütçe içinde yer alan adalet hizmetleri büyük oranda vergiler yoluyla finanse edilir.

1.2.5 Büyük Ölçüde Kamu Harcaması Gerektiren Kamusal Bir Hizmet Olması

Bir kamu ihtiyacının kamu hizmetine dönüşmesi için, o ihtiyaçlarla ilgili harcamaların yapılması gerekmektedir. Kamu harcamaları; kamu ihtiyaçları neticesinde ortaya çıkar. Bir kamusal malın üretilmesi için kamu harcamasının yapılması gerekmektedir.

Kamu harcamaları, kamu hizmetlerinin parasal bir ifadesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda, bir hizmetin kamu hizmeti olup olmadığı ve kamu niteliği taşıyıp taşımadığı önem kazanmaktadır. Kamu hizmetinin özellikleri ve kamusal ihtiyaçlar ile ilişkisi aşağıdaki şekilde açıklanabilir (Muter, Çelebi, Sakıncı, 2003: 47-48);

- Kamu hizmeti, kamu otoritesi tarafından toplumun ortak gereksinimlerinin karşılanması ve toplumsal yaşamın düzenlenmesi amacı ile yapılan hizmetlerdir. Kamu hizmetinin niteliği ve düzenlenmesi, vatandaşlar tarafından siyasi tercihler ve oylama yöntemi ile belirlenir ve siyasi otoriteye halk tarafından yetki verilmiş olur.
- Kamu hizmetinin kamu yararına sunulmuş olması gerekmektedir. Kamu yararı hizmetin topluma sağladığı fayda yanında bizzat devlet tarafından siyasi, sosyal ve geleneksel tutumlar ile de belirlenmektedir.
- Kamu hizmeti kamu tüzel kişileri veya kamunun yetkili kıldığı özel kişiler tarafından sunulur. Ayrıca, hizmetin kamu otoritelerinin denetimi altında yapılması ve hizmetin özelliklerinin devlet tarafından belirlenmesi, hizmetin kamusal özelliğine işaret eder.
- Kamu hizmetinin sunulması idare hukukuna uygun olarak gerçekleştirilir.
- Kamu hizmeti sonucunda tüm topluma yayılan bir fayda olduğu için, kamu hizmetinin finansmanı özel finansman yöntemi (fiyatlar) ile değil, kamusal finansman yöntemi (vergiler) ile sağlanır.
- Kamu hizmetlerinde geçici olarak sunulan hizmetler bulunmakla birlikte süreklilik esastır.

Yukarıda sayılan kamu hizmeti özellikleri adalet hizmetleri için de geçerlidir. Adalet hizmeti de kamu otoritesi tarafından yapılan ve toplumsal yaşamın düzenlenmesi için gerekli olan bir kamu hizmetidir. Adalet hizmetlerinde kamu yararı ön plana çıkmaktadır. Adalet hizmeti bizzat kamu tarafından sunulmaktadır. Adalet harcaması

devletin adalet üretimi için yapmış olduğu reel bir harcama kalemidir. Devlet adalet üretimi karşılığında cari ve yatırım harcaması yapabilmektedir. Yine personel harcamaları da adalet harcamaları içinde yer alan önemli bir kalem olarak karşımıza çıkmaktadır. Adalet hizmeti, bütçe aracılığı ile bir kamu harcamasına dönüşmektedir.

Kamu harcamalarının, çarpan ve hızlandıran etkilerinin milli geliri artırıcı etkileri bulunmaktadır. Bunun için adalet harcamalarının bütçe içindeki yeri önem kazanmaktadır. Ancak adalet hizmetlerinin bütçe içinde yarattığı ekonomik etki kadar, adalet sistemi de farklı kanallar aracılığı ile ekonomiyi olumlu veya olumsuz olarak etkilemektedir. Adalet sisteminin kalitesi ve etkinliği ekonomideki bu kanalların çalışmasına ya da çalışmamasına neden olur.

1.3 Adalet Hizmetlerinde Etkinlik Kavramı

Verimlilik, etkililik ve etkinlik terimleri çoğu zaman aynı kavramlar olarak karşımıza çıksa da, aslında ekonomik kavram olarak farklı anlamlar taşımaktadır. En basit anlamı ile verimlilik, üretkenlik ya da üretkenlik kavramı çıktının girdiye oranı olarak tanımlanır (Tarım, 2001: 11). Verimlilik, kaynakların ne ölçüde kullanıldığına yönelik bilgi verirken, etkililik kavramı firmaların ya da işletmelerin yaptıkları faaliyet sonucunda önceden tanımlanan hedeflere ulaşma derecesini belirlemektedir. Gerçekleşen çıktılarının beklenen çıktılara oranı olarak tanımlanabilecek olan etkililik kavramı firmaların çıktıları ile ilgilidir. Verimlilik ve etkililik ile yakın ilişkisi olan etkinlik kavramı ise, eldeki girdiler ile ne denli iyi bir çıktı üretilebileceğini göstermektedir. Etkinlik, üretimde kaynakların optimal kullanılma derecesini göstermektedir. Etkinlik; “işleri doğru yapmak olarak tanımlanırken”, etkililik; “doğru şeylerin yapılması” olarak tanımlanır (Çağlar, 2003: 10 - 11).

Kamuda kalite arayışları, kamu hizmetlerinin etkin ve verimli olarak sunulması konusunda literatürde birçok çalışma yer almaktadır. Bu geniş literatür içinde adalet hizmetleri de kendine yer bulmuştur. Etkin bir adalet sistemi, bireyler arası ilişkilerde güvenli bir platform oluşmasını sağlayacak ve tüm toplum üyeleri için sivil sorumluluğu kuvvetlendirecektir. Ayrıca etkin bir adalet sistemi, bireylere anlaşmalarında özel haklarını koruma fırsatı verecektir. Bir anlaşmazlık veya devlet müdahalesi gibi durumlarda ise anlaşma durumu sürecektir (Sherwood, Geoffrey ve Souza, 1994: 103).

1.2.1 Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Etkinlik Kavramı

Son yıllarda yapılan bir çok çalışmada, kamu kesimindeki etkin ekonomik kurumların ekonomik büyüme için anahtar rol oynadığı ifade edilmiştir. Bu ekonomik kurumlar içinde, etkin ve etik değerlere sahip bürokrasi, özel mülkiyeti koruyan ve anlaşmaların uygulanmasını kolaylaştıran bir adalet sistemi ve tutarlı, adaletli vergi düzenlemeleri sistemi sayılabilir (Muter ve Gökbunar, 2003: 53).

Vatandaşın devlet ile olan ilişkilerinde ve işlemlerinde aranılan istikrar, güvenilirlik ve hızlilik etkin devlet anlayışı bünyesinde toplanmıştır. Etkin devlet tanımı ile devlete yeni bir rol ve tanım getirilmiştir. Buna göre, devlet, büyümenin doğrudan temin edicisi değil, bir katalizörü olarak görev yapmaktadır (Demirel, 2006: 113). Etkin devlet, çok çeşitli şekillerde tanımlanmış olsa da, temelde kamu hizmetinin etkin ve düzenli bir şekilde sağlanması, hükümetin verimli ve yararlı politikaları planlaması ve uygulamasındaki kapasitesine atıfta bulunmaktadır. Bazı araştırmacılar kamu hizmetinin kalitesine (yolsuzluklar, bürokratik hantallıklar gibi) atıflarda bulunurken bazı araştırmacılar ise bu kavrama politik, insani ve sosyal açıları da (demokrasi ve insan hakları gibi) eklemektedir (Gökbunar ve Yanıkkaya, 2004: 12).

1980li yılların ardından yaşanan özelleştirme ve devletin küçültülmesi yönündeki uygulamalar, kamunun sunmuş olduğu hizmetlerin etkin ve verimli biçimde sunulması gerekliliğini ve buna bağlı olarak gelişen kalite arayışları ile birlikte kamuda kalite kavramının da önem kazanması sağlanmıştır. Dar anlamda kalite, ürün kalitesini ifade ederken geniş anlamda kalite; iş kalitesi, hizmet kalitesi, iletişim kalitesi, proses kalitesi, insan kalitesi, sistem kalitesi gibi öğeleri içermektedir. Kamuda kalite yönetim modellerinin uygulama alanı bulmasındaki önemli zorluklar, kalite standartları ve kriterleri ile performans göstergelerinin ortaya konulmasıdır. Kamu tarafından sunulan hizmetlerin genelde tam kamusal mal niteliğinde içermesi bunun yanında kalite kavramının daha özelde inceleme konusu olmaları, kamu sektöründeki kalite standartlarının oluşturulmasını olumsuz etkilemektedir (Çoban ve Deyneli, 2005: 326).

Buna rağmen bir kamu hizmeti olan adalet hizmetlerinin de etkin ve kaliteli sunulması konusunda birtakım objektif veriler kullanılarak etkinlik ve kalite standartları oluşturulabilir. Kamu hizmetlerinde etkinlik kavramı içinde, adalet yönetimine güven ile ilgili olarak adalet sisteminin kalitesi de yapılan analizlerde yer almıştır (Alfonso, Shucknecht, Tanzi, 2005: 324). Etkin adalet sistemi, tahmin edilebilir karar veren,

olayları makul bir zaman diliminde çözen ve erişilebilen şekilde tanımlanmaktadır (Dakolias, 1999: 1). Tanımdaki özelliklerin ölçülmesi için farklı objektif göstergeler kullanılmaktadır. Bu objektif göstergeler aracılığı ile ülkeler arası karşılaştırmalar yapılabilir.

1.2.2 Adalet Hizmetlerinin Sunumunda Etkinlik Kavramı

Adalet sisteminde, mahkemeler üretim birimleri olarak görülebilir. Mahkemelerin ana üretimi bir yıl içinde sonuçlanan dava sayısı ile ölçülebilir. Diğer üretim süreçlerinde olduğu gibi, mahkeme sonuçlarının üretiminde de işgücü (hakimler, ofis memurları, katip gibi), sermaye (binalar, ofisler) ve teknoloji (bilgisayar donanımları, bilgisayar uygulamaları) gibi üretim faktörlerinin bileşimi gerekli olmaktadır (Rosales-Lopez, 2008: 235). Üretim birimi olarak mahkemelerin etkinliğinin ölçülmesinde de işgücü, sermaye ve teknoloji faktörleri girdi ve çıktı olarak kullanılmıştır. Etkinliğe yönelik çalışmalarda kullanılan göstergeler çok farklı şekillerde kullanılabilir. Bu bakımdan hukuki ve adli göstergelerin gelişimi çok geniş kapsamlıdır.

Çalışmalar ve metodolojiler amaçlarına göre farklılık göstermektedir. Çalışmalar; ekonomik büyümeyi ölçmeye yönelik, mükelleflerin zayıf bir adalet sistemi için üstlendiği maliyete yönelik veya mahkemelerce belirlenmiş performans standartları için nicel hukuk göstergelerine yönelik olabileceği gibi adli reformların etkiliğinin nitel takdirlerine yönelik de olabilir. Çalışmaların bazılarında bir çift gösterge kullanılırken, bazılarında ise yüzlerce gösterge kullanılmaktadır. Çalışmalardan bazıları tanımlanması zor olan objektif nicel birtakım ölçümleri denerken, bazı çalışmalar da subjektif sezgilere dayanmaktadır. Yine çalışmalar sadece az adli göstergelere, ticaret hukukunun belirli konularına, belirli yasal yardım projelerine veya geniş bir kapsamda yasal ve adli reform konularına bakmaktadır (Dakolias, 2005: 10).

Farklı ölçümlerin göreceli faydası büyük ölçüde amaca göre belirlenmektedir. Her metodolojinin kendine ait üstünlükleri vardır. Örneğin; nicel bir ekonometrik model, zayıf bir adalet sisteminin veya adaletin bağımsızlığının kişi başına düşen milli gelir üzerindeki etkisini anlamaya bir hayli yardımcı olmaktadır. Bu tür çalışmalar hukuk kurallarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini göstermek isteyen araştırmacılar için yararlıdır (Dakolias, 2005: 11). Ancak adalet erişimi ile ilgili yaklaşımlar genellikle niteldir (Barendrecht vd., 2006: 4).

Ayrıca, hukuki ve adli reformlar üzerine çalışan uzmanlar hangi strateji ve reformların hukuk kurallarını nasıl etkileyeceği konusunda detaylı bir yaklaşıma ihtiyaç duymaktadır. Ekonomik analiz, hukuki ve adli reformların geniş etkilerini göstermesi açısından önemlidir. Aynı zamanda, eğer uygulamacılar süreci ölçmek ve izlemek isterlerse kapsamlı bir göstergesi seti gereklidir (Dakolias, 2005: 11).

1.2.3 Adalet Hizmetlerinde Temel Etkinlik Faktörleri

Ülkeler arasında farklı adli sistemlerin olmasından dolayı göstergelerde bazı farklılıklar da görülmektedir. Bu farklılıklara rağmen uluslararası düzeyde adalet hizmetlerinin etkinliğine yönelik ve adalet hizmetlerinin sunumundaki kaliteye yönelik birtakım ortak göstergeler de belirlenmiştir. Dünya Bankası'nın, Avrupa Etkin Adalet Komisyonu'nun bazı ülkelerin adalet bakanlıklarının ve konu üzerinde çalışma yapan bilim adamlarının geliştirdiği bu göstergeler; yapılan bir çok çalışmada referans noktası olarak kullanılmıştır. Dünyada adalet hizmetlerinin etkinliğini ölçmeye yönelik geliştirilen kriterler aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Dakolias, 1999: 7):

Yıllık dava dosyası sayısı

Yılda tamamlanan dava sayısı

Yıl sonunda karara bağlanmayan dava sayısı

Temizleme oranı (Clearance rate)

Sıkışıklık oranı (Congestion rate)

Her olay için ortalama süre

100.000 kişiye düşen hakim sayısı

Temizleme oranı, yıl içinde gelen çözülen davaların yıl içinde gelen davalara oranını ölçmektedir (Hazra, Micevska, 2004: 13). Temizleme oranı mahkemelerin verimliliği ile aynı anlamda kullanılmaktadır (Buscaglia, Ulen, 1997: 280). Bir sonraki yıla kalan davaların büyümesinde belirleyici faktör olan temizleme oranı aynı zamanda gelecekteki verimlilik açısından da önem arz edebilir (Dakolias, 1999: 7).

Temizleme oranı ile, adalet sistemine olan talebe – adalet sistemine yapılan başvurular- adalet sistemin verdiği karşılıkta görülebilir. Temizleme oranı %100'den fazla olması durumunda, mahkemelerin bir önceki yıldan kalan davaları görüşmeye başladığı sonucu çıkmaktadır. Eğer temizleme oran %100 düzeyinden aşağılarda seyrediyorsa, bu durumda bir sonraki yıla sarkan davalar olacaktır. Temizleme oranını

zaman içinde izlemek hakimlerin değişen talebe karşı tepkilerini tanımlaması açısından önem kazanacaktır (Dakolias, 2007: 13).

Sıkışıklık oranı, bir yılda bakılması gereken dava sayısının (önceki yıldan gelen + yıl içinde gelen) tamamlanan davalara bölünmesi ile bulunur. Bu oran, mahkemelerin güncel etkinlik ve temizleme oranı veri iken mahkemenin gelen ve kalan davaları tamamlaması ile ilgili zamanı göstermektedir..Yüksek sıkışıklık oranı olan ülkelerde öncelikle davaların gecikmesini önleyici programların uygulanması gerekmektedir (Dakolias, 1999: 17).

Avrupa Etkin Adalet Komisyon'una göre; adalet sistemi girdi, üretilen iş ve çıktıdan oluşan bir sistem olarak tanımlanmıştır. Girdiler dört grupta incelenmiştir. Bunlar personel kaynakları, finansal kaynaklar, bilgi teknolojileri ve gelen davalardır. Hakimler (profesyonel, jüri üyeleri ve hakim vekili), yardımcı adalet memurları ve hakim olmayan diğer personeller (katip gibi) personel kaynakları içinde temel değişkenleri oluşturan gruplardır. Finansal kaynaklar iki değişkene ayrılabilir: Mahkeme bütçeleri ve bilgi teknolojileri bütçeleri. Mahkeme bütçeleri, adalete ayrılan yıllık toplam bütçe rakamıdır. Diğeri ise, adalet sistemi içinde bilgi teknolojilerine ayrılan rakamı göstermektedir (Albers, 2003: 10).

Adalet organizasyonu içinde üretilen işler ile ilgili en önemli göstergeler, mahkeme muameleleri için geçen sürelerdir. Bu göstergeler ya adalet sistemi içinde farklı seviyelerdeki birimler için nicel detayları toplamaya yönelik bir seçimle elde edilebilir ya da genel bilgileri toplamaya yönelik bir seçimle elde edilebilir. İlk seçeneğin sistemdeki her prosedür için ayrıntılı bilgi vermesi avantaj olarak gözükürken, bu istatistiki bilgileri toplamanın zaman kaybına da yol açtığı görülmektedir. Bu yöntemin ikinci dezavantajı ise, farklı ülkelerde aynı davalara farklı derecedeki mahkemelerin bakmasıdır. Yukarıdaki sakıncalardan dolayı, mahkeme işlerinin uzunluğu birinci derece temyiz mahkemeleri ve ikinci derece temyiz mahkemelerinin işlem uzunlukları ayrılarak değerlendirilebilir. İşlem uzunluğu, davaya konu olan olayın mahkemeye kayıt edilmesinden başlayan ve davanın tamamlanmasına kadar geçen günlerin ortalaması olarak tanımlanabilir. Avrupa Etkin Adalet Komisyonu'na göre üretilen işler ile ilgili göstergeler Tablo 1.2'de gösterilmiştir (Albers, 2003: 12).

Tablo 1.2 Avrupa Birliği Etkin Adalet Komisyonu'na Göre Adalet Sisteminin Etkinliğine Yönelik Kriterler

Girdi	İş Üretimi	Çıktı
<ul style="list-style-type: none"> • Mahkeme sayıları • Mahkeme bütçesi • Mahkemelerin Enformasyon Bütçesi • Profesyonel hakim sayıları • Jüri üyelerinin sayıları • Hakim vekillerin sayıları • Yardımcı adalet memuru sayıları • Hakim olmayan adalet personelinin sayıları • Ortalama hakim maaşı • Ortalama yardımcı adalet memuru maaşı • Gelen ceza davası sayısı • Gelen ticari dava sayısı • Gelen boşanma davası sayısı • Gelen sosyal güvenlik davası sayısı • Gelen mali davalar sayısı • Gelen iş davaları sayısı 	<ul style="list-style-type: none"> • Ceza davalarının ortalama süreleri • Ticari davaların ortalama süreleri • Boşanma davalarının ortalama süreleri • Sosyal güvenlik davalarının ortalama süreleri • Göçmen davalarının ortalama süreleri • Mali davaların ortalama süreleri • İş davalarının ortalama süreleri 	<ul style="list-style-type: none"> • Görülen Ceza davası sayısı • Görülen ticari dava sayısı • Görülen ticari dava sayısı • Görüle boşanma davası sayısı • Görülen sosyal güvenlik davaları sayısı • Görülen göç davası sayısı • Görülen mali dava sayısı • Görülen iş davası sayısı

Kaynak : Albers, 11-13: 2003

Mahkemelerin çıktılarını tanımlarken de medeni hukuk, ceza hukuku ve idari hukuk olarak üç gruba ayırmamız gerekmektedir. Bu üç ayırım içinde bilgiler, yıllık bazda adli kararların sayısı veya davaların yakın şekilde gruplandırılması şeklinde yapılabilir. Örneğin ticari davalar, boşanma davaları, mali davalar gibi (Cepej, 2003: 13).

TÜSİAD'nin yayınlamış olduğu “Yargılama Düzeninde Kalite” adlı raporda, yargılama unsurlarında kalite unsurları açıklanmıştır. Rapora göre; yargılama unsurları kaliteli personel ve yargılamanın fiziki yapısı olarak iki ana unsura ayrılmıştır. Bu unsurlar ve öne çıkan bazı konular aşağıda özetlenmiştir (TÜSİAD, 1998: 91-111);

A. PERSONEL

1. *Hakim ve Savcılar* : Raporda hakim ve savcılarının meslek öncesi ve meslek sonrası eğitim gereğine vurgu yapılmış ve hukuk fakültelerinde iktisat, matematik, sosyoloji gibi birtakım derslerinde yer alması gerekliliği dile getirilmiştir.

2. *Yardımcı Personelin Yetiştirilmesi* : Yardımcı personel, adalet hizmetlerinin yürütülmesinde gerekli olan, hizmetin kaydı, tutanak, iletişim, sekreterlik, basım, yayım gibi birtakım ihtiyaçların giderilmesini sağlayan yargılamaya katılmayan personeldir. Yardımcı adalet personel hizmeti görenlerin de maddi ve manevi yönden saygınlığının artırılması, adalet hizmetlerinin etkinliği ve kalitesi açısından önem arz ettiği belirtilmiştir.

3. *Hakimlik Mesleğinin Çekici Hale Getirilmesi* : Bu bölümde, özellikle hakim maaşlarının ve hakimlerin yaşam koşullarının iyileştirilmesinin hakimlik mesleğinin çekici hale getirilmesi için önemli olduğu vurgulanmıştır.

B. YARGILAMANIN FİZİKİ ALT YAPISI

1. *Adliye Sarayları*: Bu unsur, adliye binalarının yetersizliği ile ilgilidir. Adli hizmetlerin kalitesinden bahsedebilmek için, adliye binalarının modern bir yapıya kavuşturmak gerekmektedir. Bunun için “Adliye Sarayı” projelerinin hayata geçirilmesi gerektiği söylenmiştir.

2. *Adliye Kalemi* : Adliye kalemlerinin gerekli teknolojik alt yapı ile donatılarak köhnelik ve karmaşadan kurtarılmasının gerekliliği ile bu araçları kullanabilecek yeterli seviyede personelin istihdam edilmesinin gerekliliği vurgulanmıştır.

3. *Güvenlik Ortamı* : Adliye koridorlarında ve mahkeme salonlarında meydana gelen gerginlikler kaliteli bir adalet hizmeti sunumu açısından önem arz etmektedir.

Bunun için mahkemenin tarafları ve izleyenlerin tam bir huzur ve güvenlik ortamı içinde olması halinde duruşmanın aleniyetinden söz edilebilir.

Raporda sözü edilen yukarıdaki unsurlar, adli hizmetlerinin kalitesi açısından önem arz etmektedir. Ayrıca bu unsurların birbiri ile ilişki halinde olduğunu söyleyebiliriz. Güvenlik ortamının sağlanması, adliye binalarının fiziki durumuna bağlıdır. Adliye saraylarının fiziki durumu yeterli olsa bile o fiziki duruma uygun personelin de olması gereklidir. Bütün bu faktörler adalet hizmetlerinin etkin ve kaliteli bir şekilde sunulması için büyük önem arz etmektedir.

Adalet hizmetlerinin ölçülmesine yönelik geliştirilen bu kriterler, tarih boyunca soyut bir kavram olarak tartışılan adalet kavramının birtakım kriterler aracılığı ile somut hale gelmesine yardımcı olmaktadır. Bu şekilde adalet kavramı birtakım somut kriterler ile karşılaştırmalı analizlere uygun hale gelmektedir. Çalışmamızda yapılan analizlerde de bu kriterler kullanılmıştır. Bu şekilde kullanılan farklı yöntemler ile adalet sistemine yönelik farklı analizler ve sonuçlar elde edilebilir.

1.4 Adalet Hizmetlerinin Ekonomik Etkileri

Adam Smith'e göre; barış ortamı ve düşük vergiler ile birlikte iyi bir adalet yönetimi ülkeyi yüksek seviyelere taşıyacaktır (Messick, 1999: 4). Adalet sistemi ekonomik büyümeyi, üretim faktörleri üzerinde daha hızlı sermaye birikimini teşvik ederek gerçekleştirebilir. Özellikle, hem sermaye yatırımları ve hem de beşeri yatırımlar mülkiyet haklarının korunması ile desteklenebilir. Buna karşın, işlevsiz bir adalet sistemi finansal yatırımlara yönelecek fonların değerlerini düşürerek tasarrufları ve sermaye hareketlerini olumsuz etkileyebilir (Pinheiro, 1996: 16).

Alfonso, Schuknecht ve Tanzi, Avrupa Birliği'ne yeni üye olmuş ülkeler ile gelişmekte olan piyasalarda kamu sektörünün etkinliği üzerine yaptıkları bir çalışmada; kamu sektörü performansını ve etkinliğini idari, eğitim, sağlık, gelir dağılımı, ekonomik istikrar ve ekonomik performans çıktı göstergelerinin bir bileşimi olarak değerlendirmişlerdir. Yazarlar analizlerinde veri zarflama analizi ile birlikte Tobit analizini kullanmışlardır. Bu göstergelerin de alt göstergeleri belirlenmiştir. Buna göre idari göstergelerin altında yolsuzluk, bürokrasi, kayıt dışı ekonomi ve adaletin kalitesi yer almaktadır (Alfonso, Schuknecht, Tanzi, 2006: 2 - 18). Tobit analizi sonucuna göre, mülkiyet haklarının korunması; kişi başına düşen milli geliri, memurların yeterliliğini ve eğitim harcamalarının etkinliğini olumlu yönde etkilemektedir. Ayrıca eğitim

düzeşinin yüksekliği, memurların yeterliliği ve mülkiyet haklarının korunması kamu harcamalarının etkinliği açısından ilâve bir destek sağlamaktadır (Alfonso, Schuknecht, Tanzi, 2006: 41-42).

Sherwood, Geoffrey ve Souza, Latin Amerika üzerine yaptıkları çalışmada, etkin bir adli karar mekanizmasının sürdürülebilir ve düzenli piyasa ekonomileri oluşturmak için gerekli olduğunu söylemişlerdir. Sherwood diğer bir çalışmasında, 1996-2002 yılları arasında Arjantin, Brezilya, Kanada, Peru, Filipinler, Portekiz ve İspanya'da adalet sisteminin ekonomik büyüme üzerindeki etkisini, ülke karşılaştırmaları ile açıklamıştır. Bu ülkelerdeki firma yöneticileri ile yapılan anket sonuçları değerlendirilmiş ve sonuçlar karşılaştırmalı olarak analiz edilmiştir. Firma yöneticilerine yapılan anket sonuçlarına göre; adalet sisteminin olumsuz etkileri firmalardan daha çok ulusal ekonomi üzerindedir. Ülkelerdeki mevcut adalet sistemi ulusal ekonomiyi daha çok etkilerken, firmaları aynı yoğunlukta etkilemediği görüşü ortaya çıkmıştır. Anket sonuçlarına göre firmalar; adalet sisteminin tatmin edici bir düzeşine geldiğinde yatırımlarını artıracasını, istihdamı artıracaklarını ve satışlarını artıracaklarını söylemişlerdir (Sherwood, 2004: 11-12).

Feld ve Voigt, 71 ülkeyi kapsayan anket çalışmasında, adaletin bağımsızlığını kanuni ve fiili durumu içeren değişkenler yardımı ile açıklamaya çalışmıştır. Bunun sonucunda her ülke için ortaya çıkan endeks yardımı ile adaletin bağımsızlığını ölçmüş ve adaletin bağımsızlığı ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi çapraz kesit analizi ile açıklamaya çalışmışlardır. Adalet hizmetlerinin bağımsızlığını ölçmede kullanılan kanuni göstergeler 0 ile 1 arasında bir değer almaktadır. 1 değeri tam bağımsızlık seviyesinin en üstte olduğunu göstermektedir. 12 gösterge şu şekilde özetlenebilir: Mahkemeler ile ilgili prosedürlerin ve mahkemelerin gücündeki katılıkların değiştirilebilmesinin ancak anayasa hükümleri ile sağlandığı durumlarda, gösterge değeri yüksek bir değer olacaktır. Atama işlemleri de mahkemelerin bağımsızlığı açısından önemli görülmüştür. Bunun için profesyoneller tarafından yapılan atamalar ile politikacılar tarafından yapılan atamalar arasında bağımsızlık bakımından bir fark olacaktır. Hakimlere göreve atanma, ömür boyu görevde kalma ile sağlanan iş güvencesi yargı bağımsızlığı için önemli görülmüş ve gösterge değeri olarak yüksek değer almıştır (Feld ve Voigt, 2003: 497 -502).

Fiili göstergeler ise şu şekilde özetlenebilir; ilk olarak yüksek mahkeme çalışanları için etkin ortalama görev süresi uzunluğu belirlenmiştir. Bunun için her yıla belirli bir değer verilmiş ve bu şekilde etkin ortalama görev süresi uzunluğu göstergesi hesaplanmıştır. Yapılan anket çalışmasında; fiili göstergeleri belirlemek için sadece mahkemelerin mali durumu değerlendirilmemiş, mahkemelerde bulunan kütüphanelerin büyüklüğü, kullanılan bilgisayar donanımlarının modern olup olmadığı gibi çeşitli göstergeler dikkate alınmıştır (Feld ve Voigt, 2003: 503-504).

Bu göstergeler kullanılarak 71 ülkede uzmanlar tarafından yapılan anket çalışması ile, her ülke için adalet sisteminin bağımsızlığını kanuni ve fiili durumlara göre gösteren endeks oluşturulmuştur. Yapılan endeks sonuçları en küçük kareler yöntemi kullanılarak değerlendirilmiş ve adalet sisteminin bağımsızlığının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi ortaya konmuştur. Modelin sonuçlarına göre; kanuni duruma göre adalet sisteminin bağımsızlığı ekonomik büyümeyi net olarak etkilememektedir. Ancak fiili duruma göre oluşturan endekse göre, adalet sisteminin bağımsızlığı büyümeyi pozitif yönde etkilediği görülmüştür (Feld ve Voigt, 2003: 516).

Teles, yaptığı çalışmada kurumların kalitesi ile büyüme arasındaki ilişkiyi yolsuzluk açısından değerlendirmiştir. Çalışma sonucunda, bürokrasideki ve adalettaki yozlaşmanın içine nüfuz ettiği anti-demokratik kurumların ekonomik büyümeyi engellediği sonucuna varmıştır. Teles, bürokratik ve adli yolsuzluğun fazla olduğu ülkelerde büyümenin yüksek olabileceğini, ancak bunun ekonomideki uzun dönemli büyüme için bir tuzak olacağını söylemiştir (Teles, 2007: 36-37).

Gökbunar ve Yanıkkaya, yaptıkları çalışmada kurumsal yapının ve sosyopolitik istikrarsızlığın ekonomik gelişme üzerindeki etkilerini incelemiş ve kurumsal yapı içinde hukukun üstünlüğü ve adalet sistemini ele almıştır. Regresyon analizi sonucunda, hukukun üstünlüğüne verilen önemin ve adalet mekanizmasının işlevselliğinin (bu işlevselliği beş değişken ile ölçmüşlerdir) ekonomik büyüme ile olan ilişkisinin çok güçlü ve pozitif olduğu görülmektedir (Gökbunar ve Yanıkkaya, 2004: 88).

Adalet hizmetleri; teknolojik gelişme, yatırımlar ve firma kararları kanalları ile ekonomiyi etkileyebilir. Adalet hizmetlerinin ekonomik etkileri konusunda yapılan çalışmalarda genellikle birtakım kriterler kullanılmış ve bu kriterler ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki incelenmiştir. Onun için adaletin ekonomiye etkileme kanalları açısından bu konularda yapılan/yapılacak ampirik çalışmalar önem kazanmaktadır.

Ayrıca, adli reformlar girişimciliği desteklerken yavaş bir adalet sisteminde, mülkiyet haklarını geriletmesi sonucunda, girişimcilik isteği düşmektedir (Chemin, 2009: 124). Zayıf bir adalet sisteminin yatırımları, mülkiyet haklarının korunmasını ve özel ekonomik faaliyetleri de olumsuz etkilediği görülmüştür (Köhling, 39: 2000). Pinheiro, adalet sisteminin ekonomik büyüme üzerine etkileri konusunda literatürde bir boşluk olduğunu ve yaptığı çalışmanın da bu boşluğu kapatmaya yönelik olduğunu söylemiştir. Adalet sisteminin arz yönü ekonomik büyümeyi üç kanaldan etkilemektedir. Bu kanallar; teknolojik gelişme, yatırım ve yüksek verimliliklerdir (Pinheiro, 1996: 15). Adalet hizmetlerinin etkinliği ayrıca, kamu politikalarının güvenilirliği aracılığı ile de ekonomik büyümeyi etkiler (Sherwood, 2004: 3). Adalet sisteminin ekonomi üzerindeki etkileri temel olarak mülkiyet hakları ile ilişkilidir.

1.4.1 Mülkiyet Haklarının Korunması Üzerindeki Etkisi

Neo-klasik büyüme modelinde, örneğin Mankiw, Romer ve Weil*, fiziki ve beşeri sermaye birikimlerindeki farklılıkları bu değişikliğin temel kaynağı olarak tanımlanmıştır. Ancak, mülkiyet haklarının korunmasının derecesi bir ülkenin ekonomik performansının belirlenmesinde önemli bir rol oynamaktadır (Dinçer, 2007: 836). Coase'a göre; eğer mülkiyet hakları iyi tanımlanırsa, sözleşmeler, dışsallıklar ve kamusal malların sunumu dahil, mevcut tüm ekonomik faydalar ortaya çıkabilir (Dixit, 2004: 2).

Mülkiyet hakları iki şekilde tanımlanmaktadır. Birincisi, bireylerin son olarak ulaşmak istediği hakları temsil eden ekonomik mülkiyet haklarıdır. İkincisi ise, bireylerin son olarak ulaşmak istediği hakların temin edilmesini sağlayan yasal mülkiyet haklarıdır (Barzel, 1997: 3). Başka bir ifade ile, nihai olarak bir mal üzerinde ekonomik bir mülkiyet hakkına sahip olabilmek için ön şart olarak yasal mülkiyet haklarının tanınmış olması gerekmektedir (Oğuz, 2003: 17). Bu çalışmada, mülkiyet hakları kavramı ekonomik mülkiyet hakları kavramını ifade edecektir.

Mülkiyet hakları iki ayrı hakkı içermektedir. Bunlardan birincisi bireylere varlıkları kullanma izni ve bu varlıkları başkalarına kullandırma izni veren, sahiplik hakkı. İkincisi ise, mülkiyet hakları kavramı ile ilgili olan sahiplik hakkını transfer etme hakkıdır. Bu hak, bir varlık üzerinde sahiplik hakkı bulunan kişinin bu hakkı başkasına

* Bkz. MANKIW. G. N. ROMER. D. WEIL. N. D. (1992). A Contribution to the Emprics of Economic Growth, The Quarterly Jorunal of Economics, Vol.107, No.2, sf. 407 – 437.

transfer etme hakkı verir (Shavell, 2004: 9-10). Bu kapsamda, mülkiyet hakları, sahiplikten farklılaşmaktadır. Sahiplik hakkı; bir varlık üzerindeki her türlü hakkı içermemektedir. Sahipliğin tam olarak tanımlanması güçtür. Bunun için Coase sahiplik yerine mülkiyet hakları kavramını kullanmayı tercih etmiştir (Oğuz, 2003: 18).

Mülkiyet hakları teorisine göre; ekonomik mübadele mülkiyet haklarının değişimidir. Bu yüzden mülkiyet haklarının olmadığı bir durumda ticaretten söz edilemez. Mülkiyet haklarının iyi tanımlandığı bir ortamda ticari faaliyetler artacaktır (Oğuz, 2003: 22). Adalet sistemi; mülkiyet haklarının uygulanması ile ilgili olarak tüm mahkeme, hukuk usulleri ve kurumları ifade etmektedir. Mülkiyet haklarını yasalar tanımlar (Levine, 2005: 62). Mülkiyet haklarının ekonomik etkileri şu şekilde özetlenebilir (Vijayaraghavan ve Ward, 2001: 11):

- Mülkiyet haklarının daha çok korunması; tahsis mekanizmasının etkin çalışmasını etkilemesinden dolayı kişi başına düşen milli gelirin yüksek seviyelere çıkmasını sağlar.
- Mülkiyet haklarının tam olarak tanımlanmaması sonucu kaynaklar etkin olmayan faaliyetlere doğru kayabilir. Ayrıca işlem maliyetleri yükselmeye başlayabilir
- İyi tanımlanmış mülkiyet hakları, büyümeyi ya üretim faktörlerinin miktarının artması ile ya da üretim faktörlerinin daha etkin kullanılması yolu ile artırır.
- Mülkiyet haklarının korunmasının büyüme üzerindeki ilk doğrudan etkisi sermayenin daha etkin kullanılması ile ortaya çıkar. Sermayenin verimli aktivitelere tahsis edilmesi ekonominin verimlilik kapasitesini geliştirir.
- Mülkiyet haklarının olduğu bir sistem yeniliği geliştirir.

Mülkiyet haklarının korunması da iki değişkene ayrılmıştır. Bunlardan birincisi, sözleşmelerin kamu tarafından tanınmama riski, ikincisi ise özel yatırımların kamulaştırılma riskidir. Sözleşmelerin kamu tarafından tanınmama riski; iş adamlarını, sözleşmeyi yapanları ve danışmanları sözleşmeyi erteleme, gelir düşüşünden dolayı bütçeyi orantılı olarak küçültme veya bütçe kesintileri gibi etkenlerle karşıya karşıya bırakacaktır. Bundan dolayı mülkiyet haklarının korunması ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkiler (Vijayaraghavan ve Ward, 2001: 8).

1.4.2 Teknolojik Gelişim Üzerindeki Etkisi

Romer tarafından başlatılan ve Grossman ve Helpman ve Achion ve Howitt tarafından genişletilen endojen büyüme teorileri uzun dönem büyümeyi teknoloji ile açıklamaktadırlar (Barro, 1997: 1). Teknoloji üretim sürecindeki girdileri çıktıya dönüştürme yoludur. Üretim fonksiyonu içinde teknoloji fonksiyonu, girdilerin çıktılara nasıl dönüştüğünü açıklamaktadır. Fikirler teknoloji üretimini geliştirmektedir. Yeni fikirler; veri girdi setinde daha çok veya daha iyi çıktı üretmektedir (Jones, 1998: 72).

Fikri mülkiyet; insan zekasının yaratmış olduğu; buluşları, edebi ve sanatsal çalışmaları, sembolleri, isimleri, şekilleri ve ticari amaçlı kullanılan tasarımları kapsamaktadır. Fikri mülkiyet hakkı ise, insan zekasının oluşturduğu bu ürünler üzerinde yaptırımda bulunabilme hakkıdır (Gökovalı, Bozkurt, 2006: 135). Fikri mülkiyet hakları, fikri çaba ve zekanın devlet otoritesi tarafından korunmasını hedefler (Soyak, 2005: 11).

Dünya Ticaret Örgütü'ne göre; fikri mülkiyet hakları ikiye ayrılmaktadır. Birinci grupta, bilgisayar yazılımları hakları ile edebi ya da sanatsal yazarların haklarının bulunduğu telif hakkı ya da telif hakları ile ilgili haklar yer almaktadır. İkinci grupta ise sınai mülkiyet hakları yer almaktadır. Sınai mülkiyet hakları da kendi içinde iki alanda incelenmektedir. İlk alanda, coğrafi işaretler ve ticari markalar gibi ayırt edici işaretlerin korunması vardır. İkinci alanda ise patentler, endüstriyel tasarımlar ve ticari sırlar vardır (Soyak, 2005: 12).

Yeni fikirlerin ortaya çıkması fikri mülkiyet haklarının korunmasına bağlıdır. Yeni fikirler yasal çerçevede içinde ortaya çıkar ve bu şekilde araştırma ve geliştirme (AR-GE) faaliyetleri önem kazanır. Sonuçta teknolojik gelişme ile ekonomik büyüme gerçekleşmiş olur. Bir ülkedeki AR-GE harcamaları, yeni bilgilerin ortaya çıkması için harcanan kaynakların iyi bir göstergesi olarak görülmektedir (Braga vd., 2000: 12).

İyi işleyen bir adalet sistemi, fikri mülkiyet haklarını koruyarak ve bu şekilde teknolojik gelişmeyi destekleyerek ekonomik büyümeyi gerçekleştirir. Bu sonuca ulaşmak için iki mekanizmadan söz edilebilir. İlk olarak gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere teknoloji alımı yapabilir. İkinci olarak ise yerli firmalar araştırma geliştirme yatırımları yapmaları için desteklenebilir (Pinheiro, 1996: 15). Bu iki süreç içinde de fikri mülkiyet hakları önem kazanmaktadır.

Gould ve Gruben* yaptıkları çalışmada; fikri mülkiyet hakları ile ekonomik büyüme arasında pozitif, ancak zayıf bir ilişki bulmuşlardır. Horii ve Iwaisako yaptıkları çalışmada benzer şekilde fikri mülkiyet haklarının korunmasının, AR-GE kârlılığını ve AR-GE de çalışan personeli artırarak ekonomik büyümeyi etkilediğini ileri sürmüşlerdir (Horii ve Iwaisako, 2007: 49, 79). Kanwar ve Evenson da benzer şekilde, fikri mülkiyet haklarının korunması teknolojik gelişmeyi dolayısıyla ekonomik büyümeyi güçlü pozitif yönde etkilediğini söylemişlerdir (Kanwar ve Evenson, 2001: 3).

Schneider yaptığı çalışmada fikri mülkiyet haklarının gelişmekte olan ülkelerde yenilik üzerinde güçlü ve olumlu etki yaptığı ve fikri mülkiyet haklarının korunmasının ekonomik büyüme üzerinde etki ettiği sonucuna ulaşmıştır (Schneider, 2005: 543). Fikri mülkiyet haklarının ve patentlerin, gelişmekte olan ülkelerde olduğu kadar az gelişmiş ülkelerde de ekonomik performansı etkilediği görülmektedir (Deolalikar ve Röller, 1989: 312).

1.4.3 Yatırımlar Üzerindeki Etkisi

16. yüzyıl filozoflarından Thomas Hobbes'a göre; tüccarlar adli bir sistem olmadığında, ticaretinde tam değerinde olmayacağını düşünürler. Bu durumdan korktukları için refah artırıcı değişimlere girmekten çekinirler (Messick, 3: 1999). Bu çekince ve karşılıklı ihtilafların çıkma olasılığının bulunması yatırımların düşmesine neden olur. Etkin bir adalet sistemi, karşılıklı ihtilafların çözümlenmesine yönelik uygun sözleşmelerin yapılmasını sağlar (Gray, 1989: 2).

Yatırımlar; vergi indirimleri veya teşvikler gibi yöntemler ile doğrudan artırılabilir. Daha az doğrudan ancak çok verimli olan diğer yöntem ise yatırım iklimini destekleyici politikalar ve kurumsal çerçeveyi belirlemektir. Bu kurumsal çerçeve içinde iyi tanımlanmış ve uygulanan mülkiyet hakları da yer almaktadır (Hebbel, Serven ve Solimano, 1996: 110).

Chemin yaptığı çalışmada, Hindistan'daki adalet sisteminin kalitesinin firmaların yapmış olduğu sözleşmeler ve firmaların ekonomik performansları üzerindeki etkilerini, geliştirmiş olduğu oyun teorisi modeline göre araştırma konusu yapmıştır. Cheminin'in oyun teorisi modelinde alıcı ve satıcı arasında bir ticaret ilişkisinin olduğunu varsayılır. Bu iki birey tipik "Tutuklu Çıkmazı" oyununu oynamaktadır. Ticareti yapılan mal ise satıcı için vs ve alıcı için vb ile ifade edilmektedir (Chemin, 2004: 1-4).

* Bkz. GOULD. D. M. ; GRUBEN. W. C. (1996). The Role of Intellectual Property Rights in Economic Growth, Journal of Development Economics, Vol. 48, sf. 323 – 350.

Bu iki oyuncu için iki muhtemel strateji vardır: C işbirliğini gösterirken (alıcı için ödeme yapması, satıcı için malı teslim etmesi) ve D ise sapkın davranış stratejisini gösterir (alıcı için teslimattan sonra ödeme yapmama, satıcı için ödemeyi aldıktan sonra teslimat yapmama). Yine taraflar, birbirlerinden Φ birimlik bir parçayı da fiyat üzerinden talep edebileceklerdir. Bu parça Φ ise, adalet sisteminin hızını göstermektedir. Hızlı bir adalet sisteminin 1 ile ifade edildiği burada görülmektedir (Chemin, 2004: 1-4).

Tablo 1.3 Hızlı Adalet Sisteminin Firma Sözleşmeleri Üzerindeki Etkileri – Oyun Teorisi

		Alıcı	
		C Stratejisi	D Stratejisi
Satıcı	C Stratejisi	$p - v_s, v_b - p$	$\Phi p - v_s, v_b - \Phi p$
	D Stratejisi	$p - \Phi p, \Phi p - p$	0,0

Kaynak : Chemin, 4: 2004.

Tablo 1.3'e göre; adalet mekanizmasının hızlı çalışmadığı bir ekonomik yapıda alıcı ve satıcı sapkın stratejiler olan D stratejisinde buluşacak ve sonuç olarak kısa dönemde bir alışveriş gerçekleşmeyecektir. Bu durumda adalet hizmetlerinin kalitesi ticari faaliyetler açısından belirleyici olacaktır.

Adalet girişimciliği de kredi piyasası aracılığı ile etkilemektedir. Zayıf bir adalet sistemi borçluların fırsatçı davranışlarını artıracaktır. Buna karşın kredi verenlerin ise kredilerini mahkemeler aracılığı ile kurtarmaları kolay ve ucuz olmayacaktır. Kredi verenler bunu kredi olanaklarını kısırarak gidereceklerdir (Chemin, 2008: 117). İyi işleyen adalet sistemi kredi verenlerin haklarını koruyacak ve kredi dönüşleri daha hızlı ve daha yüksek olmasını sağlayacaktır. Bunun sonucunda da bankalar faiz oranlarını düşürecek ve kredi olanaklarını genişletecektir. Sonuç olarak ülkedeki yatırım iklimi gelişecektir (Leaven ve Majnoni, 2005: 1791).

1.4.4 Ekonomik Etkinlik Üzerindeki Etkisi

Mülkiyet hakları; başkalarına bir varlığın kullanımını engelleme hakkını içermektedir. Bu engelleme sayesinde mülkiyet hakkını elinde bulunduran kişi, varlık üzerinde hakkı olmayan kişilere karşı varlıktan elde edeceği gelirleri korur. Engelleme hakkı olmadığı bir durumda, varlık için hiçbir bedel ödmeden elinden alınabilir. Bu durumda ise, mülkiyet hakkını elinde bulunduran kişi bu varlık üzerinde uzun vadeli

stratejiler oluşturamayacaktır ve kaynağı etkinsiz olarak kullanma yoluna gidecektir (Jaffe ve Louziotis, 1996: 139).

Etkin çalışmayan bir adalet sistemi, kaynakların ve teknolojinin etkin kullanılmaması sonucunu doğurur ve ülkelerin kendi potansiyel çıktılarına ulaşmalarını engeller. Kontratlar ve mülkiyet hakları tam olarak uygulanmadığından, yüksek risk ve yüksek işlem maliyetleri ülkelerin fiyat mekanizmasını uluslararası standartlardan uzaklaştırır ve kaynak dağılımını bozar. Ayrıca etkin olmayan bir adalet sisteminin varlığında, piyasalar tam istihdam düzeyinde çalışamazlar (Pinheiro, 1996: 19).

1.4.5 Ekonomik İstikrar Üzerindeki Etkisi

Ekonomik istikrar, bir ekonomide fiyat istikrarı ve tam istihdamın birlikte sağlandığı durum olarak tanımlanmaktadır. Piyasa ekonomisinin işleyişi içinde çeşitli nedenlere bağlı olarak, fiyatlar genel düzeyi artabilir veya eksik istihdam söz konusu olabilir. Ekonomik istikrarsızlığa neden olan sebepler ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve piyasa yapılarına göre farklı olabilmektedir (Muter, Çelebi, Sakıncı, 2003: 32). Ekonomik istikrarsızlığın nedenlerini çözmek için ekonomik politikalar izlenmektedir.

Ekonomik politikalar, bozulan dengeleri tekrar yerine oturtmak ve hedeflenen yeni makroekonomik dengelere ulaşmak için uygulanır . Ekonomi politikası, maliye ve para politikası olmak üzere ikiye ayrılmaktadır (Eğilmez, Kumcu, 2005: 27). Bu iki politikada da en önemli unsur güvenilirliktir. Hükümetin piyasalara verdiği güven bu politikaların başarılı olmasında büyük önem taşımaktadır.

Etkin bir adalet sistemi, spesifik hukuki veya anayasal yükümlülükler getirerek ve yönetsel keyfiliği sınırlayarak politikaların istikrarsızlığını azaltır. Etkin bir adalet sistemi sadece ekonomi politikaların istikrarsızlığını azaltmaz aynı zamanda politikaların kalitesini de artırır (Pinheiro, 1996: 18).

Para politikalarına yön veren kurum Merkez Bankası'dır. Merkez Bankası'nın rolü ve etkileri ile adalet arasında bazı benzerlikler olduğu söylenmektedir. En önemli benzerliğin ise hem Merkez Bankası'nın hem de adaletin hükümetin güvenilirlik problemini azaltması olduğu söylenebilir. Adalet kamunun güvenilirlik problemini mülkiyet haklarının korunması aracılığı ile gerçekleştirir (Feld, Voigt, 2003: 500). Dolayısıyla, etkin bir para politikasının yürütülmesi için adalet sisteminin de etkin çalışması gerekmektedir.

1.5 Türkiye’de Adalet Hizmetlerinin Kurumsal Yapısı

Yargı, yasama ve yürütme devletin aslî erkleridir. Yargı, egemenliğin sahibi olan “Türk Milleti” adına bağımsız mahkemelerce yerine getirilir (Gözübüyük, 2006: 275). Genel anlamda yargı, devletin hukuk düzeninin devam etmesi ve kişilerin subjektif haklarının korunması amacını güden bir faaliyettir. Şekli anlamda yargı, mahkemelerin kuruluşu, faaliyetleri, hakimlerin tayin ve terfileri anlamına gelmektedir. Maddi anlamda yargı ise, yargılama faaliyeti sonunda haklı olan taraf lehine verilen karardır (Pekcanitez, Atalay ve Özekes, 2008: 65).

Maddi anlamda yargılamanın olabilmesi için, şekli anlamda yargı faaliyetinin olması gerekmektedir. Şekli anlamda yargı faaliyeti ise mahkeme teşkilatlarının, fiziki ve teknolojik imkanların ve personelin varlığı ile ilgilidir. Adalet sistemi içinde âdil bir yargılama faaliyeti gerçekleştirmek için bu yapıların oluşturulması gerekmektedir.

1.5.1 Türkiye’de Adalet Hizmetlerinin Teşkilat Yapısı

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası’nın 9. maddesine göre “Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır”(Anayasa Madde 9). Yine T.C. Anayasasının 142. maddesine göre “Mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, işleyişi ve yargılama usulleri kanunla düzenlenir”(Anayasa Madde 142). Anayasanın 9. ve 142. maddelerindeki mahkemeler ifadesi yargı yetkisinin farklı mahkemelerce yerine getirileceğini ve bu mahkemelerin kanunla düzenleneceğini belirtmektedir.

Anayasa, mahkemelerin bağımsızlığı ve yargıç güvencesi esaslarına göre, mahkemelerin kuruluşunun, görev ve yetkilerinin, işleyiş ve yargılama usullerinin yasa ile düzenlenmesi kuralını benimsemiştir. Yüksek mahkemelerin özellikleri, üyelerinin kim tarafından ve nasıl atacağı gibi konularda anayasada belirtilmiştir. Bu şekilde anayasa; birden çok yargı düzeninin olduğunu belirtmiştir (Gözübüyük, 2006: 282).

Yargı düzenindeki farklılık, yargı kolu kavramı ile yargı organını yargı kollarına ayrılmaktadır. Yargı kolu kavramında, hukuki nitelikleri bakımından bütünlük taşıyan yargısal işler bir yargı kolunda (çeşidinde) toplanır. Bu tanıma göre; Türkiye’de yargı kolları dört grupta incelenmektedir. Bunlar; anayasa yargısı, idari yargı, askeri ceza yargısı ve adli yargıdır (Kuru, Arslan ve Yılmaz, 2006: 59).

1.5.1.1 Anayasa Yargısı

Türkiye’de kanunların Anayasaya uygunluk denetiminin yokluğu sorunlar yaratmıştır. Özellikle çok partili döneme geçtikten sonra bu sorunlar daha ciddi

boyutlara ulaşmıştır. Bunun için 1961 Anayasası kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimine önem vermiştir. 1982 Anayasası ise; genel mahkemelerin kanunların Anayasaya uygunluğunun denetimi konusunda Anayasa Mahkemesini tek yetkili kılmıştır (Özbudun, 2004: 370-371).

Anayasanın 146. ve 153. maddeleri arasındaki işler, Anayasa Mahkemesi'nin yargısal faaliyetleridir. Bu faaliyetler; Anayasa Mahkemesi sıfatıyla baktığı işler ve Yüce Divan sıfatı ile baktığı işlerdir. Anayasa Mahkemesi bu işlerde, 2949 sayılı Anayasa Mahkemesinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkındaki Kanun'da düzenlenen özel yargılama usulünü uygular (Kuru, Arslan ve Yılmaz, 2006: 59). Anayasa Mahkemesi, Anayasanın 69. maddesine göre siyasi partilerin gelir ve giderlerinin denetimini yapmak ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı'nın açtığı siyasi partilerin kapatılma davalarına bakmak ile görevlendirilmiştir (Anayasa Madde 69).

Anayasa Mahkemesi yargı organları içinde özel bir durum göstermektedir. Hukuk tekniği açısından diğer yüksek mahkemelerin faaliyetleri ile anayasa yargısının faaliyetleri arasında fark görülmesi bile, anayasa yargısının uğraştığı konular siyaset ile iç içe geçmiş olduğu görülmektedir (Özbudun, 2004: 372).

1.5.1.2 İdari Yargı

İdari yargı, yönetim hukukunca düzenlenen etkinliklerden doğan uyuşmazlıklara bakan yargı düzenidir. İdari yargı, adli yargıdan farklı olarak kendine özgü kuralları ve yargılama yöntemleri olan ayrı bir yargı düzenidir. İdari yargı sisteminde, yönetim, tek yanlı olarak bağlayıcı kararlar alabileceği gibi, aldığı kararları da, belirli koşullar altında, yine kendisi de uygulayabilir (Gözübüyük, 2003: 4-5). Hukukumuzda idari yargı Askeri İdari Yargı ve Genel İdari Yargıdır. Danıştay, İlk Derece Mahkemeleri ve Sayıştay olarak ayrılabilir.

1.5.1.2.1 İlk Derece Mahkemeleri

2576 Sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanununa göre; idari yargı kolunun ilk derece mahkemeleri idare mahkemeleri ve vergi mahkemeleridir. 2576 sayılı kanuna göre; Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemeleri bu Kanunla verilen görevleri yerine getirmek üzere kurulmuş genel görevli bağımsız mahkemelerdir. İdare ve vergi mahkemeleri ilk derece mahkemeler olarak görev yapmaktadır.

1.5.1.2.1.1 İdare Mahkemeleri

2576 sayılı kanunun 4. maddesine göre; idare mahkemelerinde bir başkan ile yeteri kadar üye bulunur. Mahkeme kurulları, başkan ile iki üyeden oluşur. Başkanın yokluğunda kıdemli üye başkana vekalet eder.

2576 sayılı kanunun 5. maddesi idare mahkemelerinin görevlerini belirlemiştir. Bu maddeye göre idare mahkemelerinin görevleri şunlardır (2576 sayılı kanun 5. madde);

(i.) İdare mahkemeleri, vergi mahkemelerinin görevine giren davalarla ilk derecede Danıştayda çözümlenecek olanlar dışındaki, iptal davalarını, tam yargı davalarını, tahkim yolu öngörülen imtiyaz şartlaşma ve sözleşmelerinden doğan uyuşmazlıklar hariç, kamu hizmetlerinden birinin yürütülmesi için yapılan idarî sözleşmelerden dolayı taraflar arasında çıkan uyuşmazlıklara ilişkin davaları, diğer kanunlarla verilen işleri çözümler.

(ii.) Özel kanunlarda Danıştay'ın görevli olduğu belirtilen ve İdari Yargılama Usulü Kanunu ile idare mahkemelerinin görevli kılınmış bulunduğu davaları çözümler

1.5.1.2.1.2 Vergi Mahkemeleri

2576 sayılı kanunun 4. maddesine göre; vergi mahkemelerinde bir başkan ile yeteri kadar üye bulunur. Mahkeme kurulları, başkan ile iki üyeden oluşur. Başkanın yokluğunda kıdemli üye başkana vekalet eder.

Vergi mahkemelerinin görevleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir (2576 sayılı kanunun 6. madde):

(i.) Genel bütçeye, il özel idareleri, belediye ve köylere ait vergi, resim ve harçlar ile benzeri malî yükümler ve bunların zam ve cezaları ile tarifelere ilişkin davaları,

(ii.) (i.) bendindeki konularda 6183 sayılı Âmme Alacaklarının Tahsil Usulü Hakkında Kanunun uygulanmasına ilişkin davaları,

(iii.) Diğer kanunlarla verilen işleri, çözümler.

1.5.1.2.2 Üst Derece Mahkemeleri

2576 sayılı kanuna göre tek hakim tarafından verilmiş kararlara karşı yapılan itiraz başvuruları bölge idare mahkemelerinde incelenir. 2576 sayılı Danıştay Kanunu'na göre; idare ve vergi mahkemelerinin kararlarına karşı yapılan başvurular, Danıştay tarafından incelenir.

1.5.1.2.2.1 Bölge İdare Mahkemeleri

2576 sayılı Bölge İdare Mahkemeleri, İdare Mahkemeleri ve Vergi Mahkemelerinin Kuruluşu ve Görevleri Hakkında Kanununun 2. maddesine göre; Bölge idare mahkemeleri, idare mahkemeleri ve vergi mahkemeleri, bölgelerin coğrafi durumları ve iş hacmi gözönünde tutularak ve İçişleri, Maliye Bakanlıkları ile Gümrük ve Tekel Bakanlığının görüşleri alınarak Adalet Bakanlığınca kurulur ve yargı çevreleri tespit olunur (2576 sayılı kanun Md. 1).

2576 sayılı kanunun 8. maddesine göre Bölge İdare Mahkemelerinin görevleri şunlardır (2576 sayılı kanun Md. 8):

(i.) Yargı çevresindeki idare ve vergi mahkemelerinde tek hâkim tarafından verilen kararları, itiraz üzerine inceler ve kesin olarak hükme bağlar.

(ii.) Yargı çevresindeki idare ve vergi mahkemeleri arasında çıkan görev ve yetki uyuşmazlıklarını kesin karara bağlar.

(iii.) Diğer kanunlarla verilen görevleri yerine getirir.

1.5.1.2.2.2 Danıştay

Danıştay, 1868 yılında Fransız yargı sistemindeki örneğine göre kurulmuştur. Danıştay, bir yandan yüksek idare mahkemesi, diğer yandan ise devletin merkezinde bulunan en yüksek danışma meclisi görevlerini yürütmektedir. Yüksek danışma meclisi olarak Danıştay, Bakanlar Kurulu'ndan gönderilen yasa tasarıları hakkında görüş bildirir. Yüksek mahkeme olarak ise ilk derece yönetsel mahkemelerin kararlarına karşı yapılan temyiz istemlerini ve ilk derece mahkemesi olarak da kanunda belirtilen konularda yapılan iptal ve tam yargı davalarını karara bağlar (Gözübüyük, 2003: 4-5).

Anayasanın 155. maddesine göre Danıştay'ın görevleri şu şekildedir (Anayasa Madde 155):

Danıştay, idarî mahkemelerce verilen ve kanunun başka bir idarî yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Kanunla gösterilen belli davalara da ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar. Danıştay, davaları görmek, Başbakan ve Bakanlar Kurulunca gönderilen kanun tasarıları, kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında iki ay içinde düşüncesini bildirmek, tüzük tasarılarını incelemek, idarî uyuşmazlıkları çözmek ve kanunla gösterilen diğer işleri yapmakla görevlidir.

1.5.1.3 Askeri Ceza Yargısı

Askeri ceza yargısı, askeri mahkemelerin askeri ceza hukuku alanındaki yargısal faaliyetleri düzenler. Askeri ceza yargısı, ceza yargısına benzerlik göstermektedir (Kuru, Arslan ve Yılmaz, 2006: 60). Askeri yargı, askeri mahkemeler ve disiplin mahkemeleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Askeri ceza yargısındaki yüksek mahkeme, Askeri Yargıtaydır

Anayasanın 156. maddesine göre Askeri Yargıtay, “askeri mahkemelerden verilen karar ve hükümlerin son inceleme merciidir. Ayrıca, asker kişilerin kanunla gösterilen belli davalarına ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar” (Anayasa Madde 156).

1.5.1.3.1 İlk Derece Mahkemeleri

Anayasanın 145. maddesine göre askeri yargı, askeri mahkemeler ve disiplin mahkemeleri olarak ikiye ayrılmaktadır (Anayasa 145. madde).

1.5.1.3.1.1 Askeri Mahkemeler

Askeri mahkemelerin kuruluşu 353 sayılı Askeri Mahkemeler Kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanununu ile düzenlenmiştir. Askeri mahkemeler iki askeri hakim ve bir subay üyeden kurulur. Askeri mahkemeler kanunlarda aksi yazılı olmadıkça, asker kişilerin askeri olan suçları ile bunların asker kişilerin aleyhine veya askeri mahallerde yahut askerlik hizmet ve görevleri ile ilgili olarak işledikleri suçlara ait davalara bakmakla görevlidirler (353 sayılı kanun 2. ve 9. madde).

Anayasaya göre askeri mahkemeler, asker olmayan kişilerin özel kanunda belirtilen askeri suçları ile kanunda gösterilen görevleri yerine getirdikleri sırada veya kanunda gösterilen askeri mahallerde askere karşı işledikleri suçlara da bakmakla görevlidir (Anayasa 145. madde).

1.5.1.3.1.1 Disiplin Mahkemeleri

Disiplin mahkemeleri 477 sayılı Disiplin Mahkemeleri Kuruluşu, Yargılama Usulü ve Disiplin Suç ve Cezaları hakkında Kanun ile kurulmuştur. Biri başkan ikisi üye olmak üzere üç subaydan kurulan disiplin mahkemeleri, asker kişilerin bu kanunda yazılı disiplin suçlarına ait davalara bakar (477 sayılı kanun 2. ve 7. madde).

1.5.1.3.2 Askeri Yargıtay

Anayasaya göre Askeri Yargıtay, askeri mahkemelerde verilen kararların ve hükümlerin son inceleme yeridir. Askeri Yargıtay ayrıca, asker kişilerin kanunla

gösterilen belli davalarına ilk ve son derece mahkemesi olarak bakar (Anayasa 156. madde).

Askeri Yargıtayın kuruluşu ve işleyişi 1600 sayılı Askeri Yargıtay Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu kanuna göre Askeri Yargıtayın görevleri şunlardır (1600 sayılı kanun 16. madde):

Askeri Yargıtayın genel görev ve yetkileri şunlardır:

(i.) Askeri mahkemelerden verilen ve kesin olmayan hüküm ve kararları son yargı yeri olarak inceleyip karara bağlamak,

(ii.) Askeri yargıda kanun hükümlerinin ve hukuk kurallarının uygulanmasında birliği sağlamak, gerektiğinde kurulları arasında beliren içtihat uyuşmazlıklarını birleştirmek,

(iii.) Askeri Yargıtay Başkanının, Başsavcısının, İkinci Başkanının, daire başkanlarının ve üyelerinin askeri yargıya tabi şahsi suçlarına ilişkin ceza davalarına ve kamu davası ile birlikte bu suçlardan doğan istirdat ve tazminat davalarına ilk ve son yargı yeri olarak bakmak.”

1.5.1.4 Askeri İdare Yargısı

Anayasanın 157. maddesine göre Askeri Yüksek İdare Mahkemesi, askeri olmayan makamlarca tesis edilmiş olsa bile, asker kişileri ilgilendiren ve eylemlerden doğan uyuşmazlıkların yargı denetimini yapan ilk ve son derece mahkemesidir. Ancak, askerlik yükümlülüğünden doğan uyuşmazlıklarda ilgilinin asker kişi olma şartı aranmaz (Anayasa Madde 157).

AYİH'nin görev alanına giren davalarda uygulayacağı yargılama usulü Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Kanunu'nda düzenlenmiştir. Ancak, bu kanunda düzenlenmemiş olan durumlarda, İdari Yargılama Usulu ile Hukuk Muhakemeleri Kanunu 'nun bazı hükümleri uygulanır (Kuru, Arslan ve Yılmaz, 2006: 60).

1.5.1.5 Sayıştay

Sayıştay, 19. yüzyılda başlayan yenileşme hareketleri çerçevesinde Padişah Abdülaziz'in 29 Mayıs 1862 tarihli "İrade-i Seniyye"si ile kurulmuş ve 1876 Anayasasında yer alarak anayasal bir kuruluş haline gelmiştir (Sayıştay, 2007: 5).

1982 Anayasasınının 160. maddesine göre Sayıştay; merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki kamu idareleri ile sosyal güvenlik kurumlarının bütün gelir ve giderleri ile mallarını Türkiye Büyük Millet Meclisi adına denetlemek ve sorumluların hesap ve

işlemlerini kesin hükme bağlamak ve kanunlarla verilen inceleme, denetleme ve hükme bağlama işlerini yapmakla görevli bir kurumdur (Anayasa Madde 160).

Sayıştay'ın görevleri yönetsel ve yargısal olmak üzere ikiye ayrılır. Sayıştay'ın yönetsel görevleri, bütçenin uygulanmasını denetlemek, kesin hesapları incelemek ve görüşünü TBMM'ne rapor vermek gibi sıralanabilir. Sayıştay'ın yargısal görevleri ise gelir, gider ve mal işlemlerini, bu işlemlere ilişkin sayman hesaplarını incelemek ve sorumluların zimmet ya da beraatine karar vermek gibi sıralanabilir (Gözübüyük, 2003: 57).

1.5.1.6 Adli Yargı

Adli yargı, diğer üç yargı çeşiti dışında kalan bütün adliye mahkemelerinin faaliyetlerini kapsar. Adli yargı, en geniş uygulama alanı olan bir yargı çeşitidir (Kuru, Arslan ve Yılmaz, 2006: 60). 5235 sayılı Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri İle Bölge Adliye Mahkemelerinin Kuruluş, Görev Ve Yetkileri Hakkında Kanun'una göre adli mahkemeler ilk derece mahkemeler ve ikinci derece mahkemeler olarak ayrılmıştır (5235 sayılı kanun madde 2 -3). Anayasanın 154. maddesine göre adli yargıda en yüksek mahkeme ise Yargıtay'dır (Anayasa Madde 154). Adli yargı yukarıdaki kanunlara göre ilk derece mahkemeleri, ikinci derece mahkemeleri ve Yargıtay olmak üzere üç ana grupta incelenebilir.

1.5.1.6.1 Adli Yargı İlk Derece Mahkemeleri

İlk derece mahkemeleri bir uyuşmazlığın çözümü için ilk başvurulduğu ve bu uyuşmazlığın incelenerek karara bağlandığı mahkemelerdir (Pekcanıtez, Atalay ve Özekes, 2008: 78). Adli yargı ilk derece mahkemeleri, hukuk ve ceza mahkemeleridir.

1.5.1.6.1.1 Hukuk Mahkemeleri

5235 sayılı kanuna göre hukuk mahkemeleri, sulh hukuk ve asliye hukuk mahkemeleri ile özel kanunlarla kurulan diğer hukuk mahkemeleridir. Hukuk mahkemeleri, her il merkezi ile bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak belirlenen ilçelerde Hakimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun olumlu görüşü alınarak Adalet Bakanlığı'nca kurulur (5235 sayılı kanun madde 4-5).

5234 sayılı kanunun 5. maddesine göre;

Sulh hukuk ve asliye hukuk mahkemeleri tek hâkimlidir. Asliye ticaret mahkemesi kurulan yerlerde bu mahkemede bir başkan ile yeteri kadar üye bulunur ve mahkeme bir başkan ve iki üye ile toplanır. Özel kanunlarla kurulan diğer hukuk

mahkemelerinin kuruluşuna ilişkin hükümler saklıdır. İş durumunun gerekli kıldığı yerlerde hukuk mahkemelerinin birden fazla dairesi oluşturulabilir. Bu daireler numaralandırılır. Hukuk mahkemeleri arasında iş dağılımı yapılması ve iş dağılımına ilişkin esaslar Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca belirlenir. Hukuk mahkemeleri buldukları il veya ilçenin adı ile anılır (5235 sayılı kanun madde 5).

Genel mahkemeler olarak adlandırılan sulh hukuk ve asliye hukuk mahkemelerinin 5234 sayılı kanunun 5. maddesine göre görevleri şunlardır:

Sulh hukuk mahkemeleri, 18.6.1927 tarihli ve 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile diğer kanunlarda belirtilen görevleri yerine getirir.

Asliye hukuk mahkemeleri, sulh hukuk mahkemelerinin görevleri dışında kalan ve özel hukuk ilişkilerinden doğan her türlü dava ve işler ile kanunların verdiği diğer dava ve işlere bakar.

Özel kanunlarla kurulan hukuk mahkemelerinin görevleri saklıdır (5235 sayılı kanun madde 5).

Genel mahkemelerin dışında adli yargı içinde özel mahkemeler de yer almaktadır. Özel mahkemeler belirli uyuşmazlıkları çözmek üzere özel kanunlarla kurulmuş mahkemelerdir. Özel mahkemeler, Kadastro Mahkemeleri, İş Mahkemeleri, İcra ve İflas Mahkemeleri, Tüketici Mahkemeleri, Fikri ve Sınai Haklar Hukuk Mahkemeleri, Aile Mahkemeleri ve Denizcilik İhtisas Mahkemeleridir (Pekcanitez, Atalay ve Özekes, 2008: 81).

1.5.1.6.1.2 Ceza Mahkemeleri

Devlet, ceza kanunlarında birtakım fiilleri suç olarak saymıştır. Ceza yargısı, kanunlarda suç sayılan fiiller hakkında devletin sahip olduğu cezalandırma yetkisi kullandığı yargıdır. Ceza yargısının konusu suç teşkil eden fiillerdir (Pekcanitez, Atalay ve Özekes, 2008: 81).

5235 sayılı kanuna göre ceza mahkemeleri, her il merkezi ile bölgelerin coğrafi durumları ve iş yoğunluğu göz önünde tutularak belirlenen ilçelerde Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunun olumlu görüşü alınarak Adalet Bakanlığınca kurulur. Aynı kanuna göre ceza mahkemeleri, Sulh Ceza, Asliye Ceza ve Ağır Ceza Mahkemeleri ile özel kanunlarla kurulan diğer ceza mahkemeleri olarak ayrılmaktadır (5235 sayılı kanun 8. ve 9. madde).

Sulh Ceza Mahkemeleri, kanunların ayrıca görevli kıldığı haller saklı kalmak üzere, iki yıla kadar (iki yıl dahil) hapis cezaları ve bunlara bağlı adli para cezaları ile bağımsız olarak hükmedilecek adli para cezalarına ve güvenlik tedbirlerine ilişkin hükümlerin uygulanması görevini yürütürler. Asliye Ceza Mahkemeleri ise Sulh Ceza ve Ağır Ceza Mahkemeleri'nin görevleri dışında kalan dava ve işlere bakarlar (5235 sayılı kanun 10. madde).

Ağır Ceza Mahkemeleri ise kanunların ayrıca görevli kıldığı haller saklı kalmak üzere, Türk Ceza Kanununda yer alan yağma (m.148), irtikap (m. 250/1 ve 2), resmi belgede sahtecilik (m.204/2), nitelikli dolandırıcılık (m. 158), hileli iflas (m. 161) suçları ile ağırlaştırılmış müebbet hapis, müebbet hapis ve on yıldan fazla hapis cezalarını gerektiren suçlarla ilgili dava ve işlere bakmakla görevlidir (5235 sayılı kanun 12. madde).

1.5.1.6.2 Adli Yargı İkinci Derece Mahkemeleri

5235 sayılı kanun adli yargı ikinci derece mahkemesi olarak Bölge Adliye Mahkemeleri'nin kurulmasını öngörmüştür. Kanunun geçişi 2. maddesine göre, kanunun yürürlüğe girmesinden en geç iki yıl içinde Bölge İdare Mahkemelerinin kurulması gerekmektedir. Kanuna istinaden Türkiye'de dokuz yerde Bölge Adliye Mahkemeleri'nin kurulması 22.05.2007 tarihinde belirlenmiştir. Ancak, Bölge Adliye Mahkemeleri hukuken kurulmuş olmakla birlikte fiilen çalışmaya başlamamıştır (Pekcanitez, Atalay ve Özkes, 2008: 88).

1.5.1.6.3 Yargıtay

2797 sayılı Yargıtay kanunu ile Yargıtay'ın kuruluşu ve işleyişi belirlenmiştir. 2797 sayılı kanunda Yargıtay, adliye mahkemelerince verilen ve kanunun başka bir adli yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümlerin son inceleme mercii olup, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ile bu Kanun ve diğer kanunların hükümlerine göre görev yapan bağımsız bir yüksek mahkeme olarak tanımlanmıştır (2797 sayılı kanun 1. madde).

Yargıtayın görevleri ise aynı kanunun 13. maddesinde sıralanmıştır (2797 sayılı kanun 13. madde):

(i.) Adliye mahkemelerince verilen ve kanunun başka bir adli yargı merciine bırakmadığı karar ve hükümleri ilk ve son merci olarak inceleyip karara bağlamak,

(ii.) Yargıtay Başkan ve üyeleri ile Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcivekili ve özel kanunlarında belirtilen kimseler aleyhindeki

görevden doğan tazminat davalarına ve bunların kişisel suçlarına ait ceza davalarına ve kanunlarda gösterilen diğer davalara ilk ve son derece mahkemesi olarak bakmak,

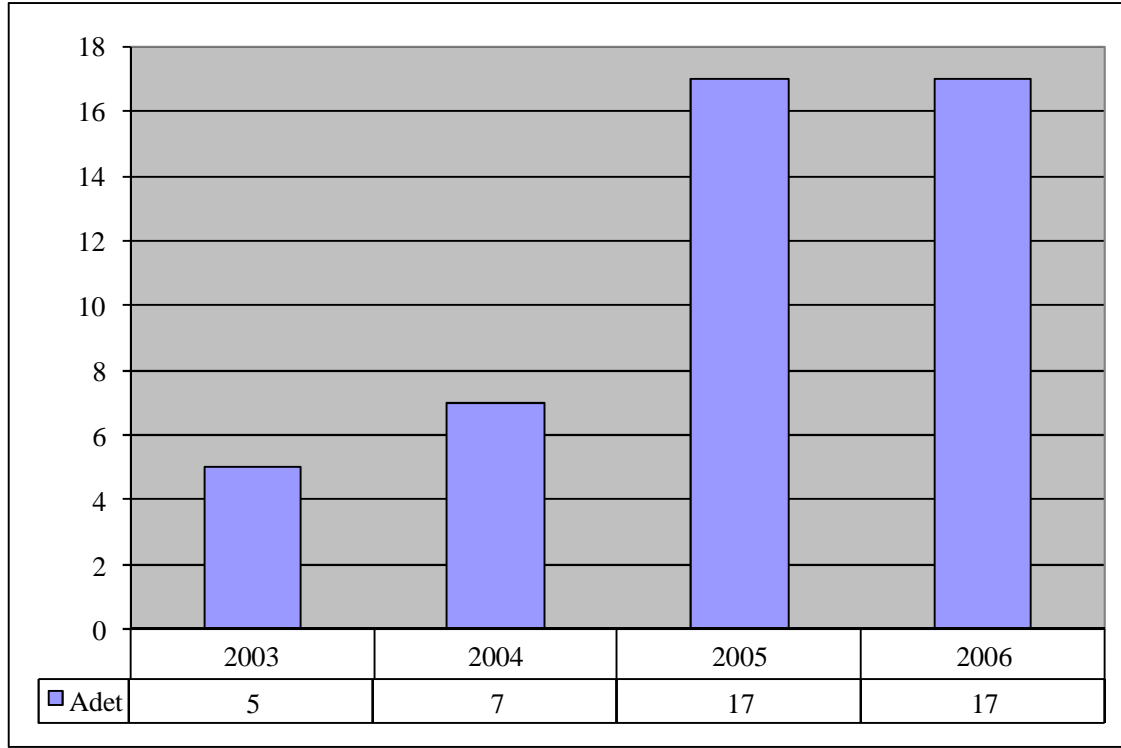
(iii.) Kanunlarla verilen diğer işleri görmek.

1.5.2 Türkiye’de Adalet Hizmetlerinin Fiziki ve Teknolojik Yapısı

TÜSİAD adliye saraylarını şu şekilde tanımlamıştır ;

“Uygar ülkelerin kentlerinde, en görkemli binalardan biri de Adliye Sarayıdır. Adına yaraşır olmaları, bu görkemli binaların ayırıcı özelliğidir. Devlet gücünün simgelerinden biridir Adliye binaları: Onun içindir ki, “Adliye Sarayı” olarak anılırlar” (TÜSİAD, 1998: 97).

Şekil 1.1 Yıllar İtibari İle Adalet Saraylarının Dağılımı

Kaynak : Adalet Bakanlığı, 119: 2007

Şekil 1.1’de 2003-2006 yılları arası yapılan adalet saraylarını göstermektedir. Şekile göre 2003 yılında 5, 2004 yılında 7, 2005 yılında 17 ve 2006 yılında 17 adet adalet sarayı yapılmıştır. Adalet Bakanlığı Teknik İşler Dairesi Başkanlığı verilerine göre, 2003 yılından itibaren günümüze kadar toplam 62 adalet sarayı açılmıştır. Bu adalet sarayları toplam 681.200 m² inşaat alanına sahiptir.

Yine aynı birimin verilerine göre, 30 adalet sarayı açılışa hazır iken 32 adalet sarayının inşaatı devam etmektedir. Adalet saraylarının toplam metre karesi sırasıyla

1.133.544 m² ve 591.108 m² dir. Adalet hizmetlerinin etkin sunumunda ve adalet sistemine duyulan güvende adalet sarayları önemli rol oynamaktadır. Adalet sisteminin fiziki ve teknolojik alt yapısı personel alt yapısı ve davalar ile de yakından ilgilidir. Bunun için adalet sisteminin fiziki alt yapısının güçlü olması gereklidir.

Günümüzde hayatımızı ilgilendiren bir çok şeyi bilgi teknolojilerini kullanarak yapabilmekteyiz. Bilgi teknolojileri, her alanda olduğu gibi kamu alanında da çok sık kullanılmaktadır. Genel olarak e-devlet uygulaması* olarak adlandırılan bu sistem ile vatandaş devlete çok daha etkin ve ekonomik olarak ulaşabilmektedir. Adalet sisteminin de etkin ve ekonomik çalışması için bilgi teknolojilerinden faydalanmak gerekmektedir.

Son on yıldaki vurgu, hakimlerin bilgiyi daha iyi alması ve analiz etmesi için mahkeme salonlarında teknolojik donanımları kullanmaktır. Uyuşmazlık çözümlerinde her türlü teknolojinin kullanılması “kanuni bilgi teknolojisi” olarak tanımlanabilir (Lederer, 2006: 102). Türkiye’de de adalet sisteminde teknolojinin kullanımı konusunda birtakım girişimlerde bulunulmuştur ve Ulusal Yargı Ağı Projesi ile adalet hizmetlerinin sunumunda bilgi teknolojilerini kullanmaya başlamıştır.

Ulusal Yargı Ağı Projesi (UYAP), e-devlet uygulamalarının bir parçası olarak e-adalet sistemini oluşturmaktadır. UYAP ile Adalet Bakanlığı ve bağlı kuruluşların yürütmüş olduğu faaliyetler ve yargı sistemi ile ilgili işlevlerin bilgisayar yardımıyla tam entegre bir şekilde otomasyona geçilmesi hedeflenmiş, bunun yanında vatandaşa ve avukatlara sistem üzerinden hizmet sunulması, ilgili diğer birimler ile entegrasyon sağlanarak gerekli bilgilerin hazır edilmesi de hedeflenerek bu sisteme geçilmiştir (Kaya, 2006: 115).

Projenin, *“Adalet Bakanlığı olarak “e-devlet” sisteminin bir parçası olacak olan “e-adalet” sisteminin kurulması suretiyle zaman kaybetmeden adaletin en doğru şekilde yerine getirilerek vatandaşın mağdur olmasının engellenmesi,*

Türkiye Cumhuriyeti Adli Sisteminin işleyişinin güvenilirliğini ve doğruluğunu koruyarak sisteme hız kazandırmak,

Doğru bilgiye en kısa zamanda ulaşılarak doğru kararlar alınıp, sevk ve idarenin en verimli şekilde yerine getirilebilmesi,” gibi birtakım amaçları bulunmaktadır (UYAP, 2008).

* Bkz. İNCE. M. (2001). Elektronik Devlet: Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında Yeni İmkanlar, DPT Yayınları, Ankara. GÖKBUNAR. R. (2004). Kamu Hizmetlerinin Sunumunda Yeni Gelişmeler: Tümüleşik E-Devlet Sistemlerine Doğru, DEÜ-İİBF, C:19.

Görüldüğü projenin amaçları içinde adalet sistemine olan güven, adli hizmetlerinin zamanında yerine getirilmesi, hizmetlerin verimliliğinin artırılması gibi birtakım amaçlar güdülmektedir. Bu amaçlar esasen adalet hizmetlerindeki kaliteyi artırmaya yönelik olduğu için bilgi teknolojilerinin kullanımı da adalet hizmetlerinin sunumunda kalite ve etkinlik açısından önemli bir girdi olarak karşımıza çıkmaktadır.

UYAP sonrası adli kurumlardaki işlemlerin hızlandığı görülmektedir. Tablo 1.4'de İstanbul Barosu UYAP eğitim kitapçığındaki verilerin ortalama dakikaları hesaplandı. Tabloya göre UYAP sonrası adli işlemlerin ortalama dakikalarında önemli ölçüde azalmalar görülmüştür. Tablodaki işlem süreleri maksimum dakikalar göstermektedir.

Tablo 1.4 UYAP Öncesi ve Sonrası İş Süreleri

Birim	Toplam İş Sayısı	UYAP Önce Ortalama İş Süresi (Dk)	UYAP Sonra Ortalama İş Süresi (Dk)
İdari Yargı	13	6314	127
Hukuk Mahkemeleri	13	1921	3
İcra Daireleri	12	4871	9
Cumhuriyet Başsavcılığı	9	2122	2

Kaynak : <http://www.istanbulbarosu.org.tr/uegitim/uek.pdf> <28.07.2008>

verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tabloya göre İdari Yargı'da UYAP öncesi toplam 13 işe ortalama 6313 dakikada işlemler yapılırken UYAP sonrası bu süre 127 dakikaya inmiştir. Yine Hukuk Mahkemelerinde de UYAP öncesi ortalama iş süresi 1921 dakika iken UYAP sonrası bu süre 3 dakikaya inmiştir. İcra Daireleri ve Cumhuriyet Başsavcılıkları'nda da benzer durum söz konusudur.

Örneğin Ceza Mahkemeleri'nde, talimat, müzekkere ve dosya gönderme işlemi UYAP öncesi 7 ila 15 gün arasında sürerken UYAP sonrası bu işlem 1 dakikaya inmiştir. Yine UYAP öncesi İcra Dairelerinde kasa devir işlemleri ve devir listesi hazırlama işi 1 ay sürerken UYAP sonrası bu işlem süresi 1 dakikaya inmiştir (İstanbul Barosu, 2008). Adalet hizmetlerinin sunumunda kalite ve etkinlik açısından önemli göstergelerden biri olan işlem sürelerinin UYAP ile bir hayli kısalması olduğu görülmektedir. Adalet hizmetlerinin hızlı işlemesi de adalete olan güveni artıracaktır.

Bu da adalet hizmetlerinin ekonomik etkileri açısından önem arz etmektedir. Ancak, UYAP'ın etkin işlemesi için sağlam bir bilgisayar ağı sisteminin ve personel alt yapısının sağlanması gerekmektedir. Bunlar karşılanmadığı takdirde sistemde aksaklıklar meydana gelecek ve bu da adalet hizmetlerinin sunumunu etkileyecektir.

Adalet hizmetlerinin sunumunda bilgi teknolojilerinin kullanılması yanında bu teknolojiler için gerekli olan bilgisayar donanımının da önemi büyüktür. UYAP kapsamında 2006 yılı sonuna göre dağıtılan bilgisayar ve yan donanımları Tablo 15'de gösterilmiştir. Tablo 1.5'e göre bilgisayar ve yan donanım en fazla adli yargıda bulunduğu görülmektedir.

Tablo 1.5 Bilgisayar ve Yan Donanım

Birimler	Masa Üstü	Yazıcı	Tarayıcı	Dizüstü Bil.
Adli Tıp	384	79	9	0
Adli Yargı	20915	13620	2479	7365
İdari Yargı	612	444	97	479
Cezaevi	1230	608	501	0
Dinlenme Tesisi	13	3	0	0
Hakim evi	14	4	0	0
Meslek Lisesi	18	9	0	0
Bakanlık	1478	659	104	2269
Toplam	24664	15426	3190	10113

Kaynak: UYAP, "Çalışmalar",

<<http://www.uyap.gov.tr/calismalar/calismalar.html>>, <28.07.2008>

1.5.3 Türkiye'de Adalet Hizmetlerinin Personel Yapısı

Teknik donanım ve bilgi teknolojilerinin ve adalet hizmetlerinin fiziki alt yapısının öneminin yanında bu teknolojileri kullanacak olan personelin de önemi büyüktür. Bunun için bu teknolojiyi kullanacak seviyede personel politikasının olması adalet hizmetlerinin sunumunda önem arz etmektedir. Adalet hizmetlerinin etkin sunumunda personel alt yapısının en az fiziki ve teknolojik alt yapı kadar önemi vardır.

1.5.3.1 Hakimler

Devlet, yargı yetkisini bağımsız mahkemeler aracılığı ile kullanır. Bağımsız mahkemelerin başında ise devleti temsil eden hakimler yer almaktadır. Toplum düzeni

adaletin; adalet ise büyük ölçüde hakimlerin sayesinde ayakta kalabilmektedir. Hakim gerektiğinde hukuk yaratabilmektedir. Bunun için toplumu ve sosyal ihtiyaçları da iyi bilmesi gerekmektedir (Pekcanıtez, Atalay ve Özekes, 2008: 131). Bu sebeplerden dolayı hakimlerin adalet sistemi içindeki önemi büyüktür.

Anayasa'nın 138. maddesine göre “*Hakimler, görevlerinde bağımsızdırlar; Anayasaya, kanuna ve hukuka uygun olarak vicdanî kanaatlerine göre hüküm verirler. Hiçbir organ, makam, merci veya kişi, yargı yetkisinin kullanılmasında mahkemelere ve hâkimlere emir ve talimat veremez; genelge gönderemez; tavsiye ve telkinde bulunamaz.*” (Anayasa madde 138). Anayasa hakimlerin bağımsızlığına önem vermiş ve bağımsızlığını anayasal teminata almıştır.

Adalet Bakanlığı Faaliyet Raporuna göre; Türkiye’de 714 hakim ve cumhuriyet savcısı yüksek lisans, 46 hakim ve cumhuriyet savcısı da doktora yapmıştır. Yapılan çalışmalarda doktora derecesine sahip personelin bulunduğu mahkemelerin daha etkin olduğu görülmüştür (Schneider, 2005: 139). Bunun için adalet personelinin eğitimi mahkemelerin etkinliği açısından da önem kazanmaktadır. Tanrıver’e göre hukuk teorisi ile hukuk uygulaması arasında köprü kurulması açısından Hukuk Fakültelerinde görevleri hukuk profesörlerinin yüksek mahkemelerde, yüksek mahkeme üyelerinin de Hukuk Fakültelerinde görev yapması yararlı olacaktır (Tanrıver, 2000: 71).

Gelişmekte olan ülkelerdeki mahkemelerin genel şikayetlerinden biri kaynakların yetersiz oluşudur. Daha çok kaynak özellikle daha çok hakim, diğer şeyler sabit iken, tahminen olayların daha hızlı çözülmesine ve belki de daha etkin bir adli sisteme öncülük edebilir. Ancak bütçe ve hakim sayısının az olması bir çok gelişmekte olan ülke için büyük bir problemdir (Dam, 2006: 12).

Tablo 1.6 Adalet Bakanlığı ve Adalet Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğü 2007 yılı faaliyet raporlarındaki veriler ışığında hazırlanmıştır. Tabloya göre 2004 yılında toplam hakim sayısı 5961 iken 2007 yılında bu sayı 6846’ya yükselmiştir. Adli yargı hakim sayısı 2005 yılında düşüş göstermiş ancak 2006 ve 2007 yıllarında tekrar yükselmiştir. Yine idare mahkemeleri, bölge idare mahkemeleri ve vergi mahkemelerinde görev yapan hakim sayılarında da artış gözükmektedir.

Tablo 1.6 Yıllar İtibari İle Hakim Sayıları

Birimler /Yıllar	2004	2005	2006	2007*
Adli Yargı	4555	4461	4723	4835
Yargıtay	453	446	463	467
Bölge İdare	78	86	105	117
İdare	251	266	519	556
Vergi	166	161	220	246
Anayasa Mahkemesi	11	14	14	16
Bakanlık Merkez Teşkilatı	259	330	321	375
Danıştay	180	173	225	224
Türkiye Adalet Akademisi	4	5	4	5
Ceza Tev. Ev. Eğt. Merkezi	4	4	4	5
Toplam	5961	5946	6598	6846

Kaynak : Adalet Bakanlığı, 43-48: 2007, <http://pgm.adalet.gov.tr><20.09.2007>

* 31.08.2007 tarihi itibari ile

1.5.3.2 Savcılar

Ceza ve ceza yargılaması hukuku alanında görev yapan savcılar, devlet adına soruşturma işlemlerine girişen ve suç şüpheleri kuvvetli olduğunda dava açan ve bu davayı yürüten kişidir (Pekcanıtez, Atalay ve Özeker, 2008: 131). Tablo 1.7 yıllar itibari ile yargı organlarında görev yapan savcılarının sayılarını göstermektedir. Adli yargıda 2004 yılında toplam 3035 savcı görev yaparken bu sayı 2007 yılında 3559 olmuştur. Yargıtay'da görev yapan savcı sayıları 2005 ve 2006 yıllarında 126 iken bu sayı 2007 yılında 143 olmuştur.

Tablo 1.7 Yıllar İtibari İle Savcı Sayıları

Birimler/Yıllar	2004	2005	2006	2007*
Adli Yargı	3035	2964	3408	3559
Yargıtay	132	126	126	143
Danıştay	41	45	44	52
Toplam	3208	3135	3578	3754

Kaynak : Adalet Bakanlığı, 43-48, , <http://pgm.adalet.gov.tr><20.09.2007>

* 31.08.2007 tarihi itibari ile

1.5.3.3 Yardımcı Personel

Türkiye’de mahkemelerde yazı işleri müdürleri, zabıt katipleri ve mübaşirler bulunur. Mahkeme Yazı İşleri Müdürlüğü’nün başında, yazı işleri müdürü yer almaktadır. Bütün kalem işlerine yazı işleri müdürü bakmaktadır. Kalem işleri kanun ve yönetmelikler ile düzenlenmiştir. Zabıt katipleri, mahkeme kaleminde yazı işleri müdürü tarafından verilen işleri yaparlar. Yargılamanın yapılış şeklini tutanağa geçirerek ve verilen kararları yazarak hakime yardımcı olurlar (Kuru, Arslan ve Yılmaz, 2006: 103). Mübaşirler, tarafları duruşmaya çağırmak, duruşma salonuna almak ve duruşmanın disiplinini sağlamak için hakim tarafından görevleri yerine getirmekle görevli olan memurlardır (Pekcanitez, Atalay ve Özkes, 2008: 158).

1.5.4 Türkiye’de Adalet Hizmetleri Mevzuatı

Hukuk kurallarının dışı karşı hangi şekillerde görüldüğünü gösteren kaynaklara hukukun şekli kaynakları denilmektedir. Hukukun şekli kaynakları; yazılı kaynaklar, yazısız kaynaklar ve yardımcı kaynaklar şeklinde sıralanmaktadır. Hukukun yazılı kaynakları; anayasa, kanunlar, kanun hükmünde kararnameler, tüzükler ve yönetmeliklerdir. Hukukun yazısız kaynakları; örf ve adaletler, yardımcı kaynakları ise; bilimsel görüşler ve yargısal kararlardır. Hukukun yazılı kaynaklarına aynı zamanda mevzuat denilmektedir.

Türkiye’de adalet sisteminin mevzuat yapısı ilk olarak anayasada yer almaktadır. Anayasanın çeşitli maddelerinde adalet ile ilgili temel kurallar yer almaktadır. Ayrıca üst mahkemelerin ve askeri mahkemelerin görev ve yetkileri anayasada düzenlenmiştir. Adalet sisteminin teşkilatlanması, hukuk kuralları ve hukuk kurallarının uygulanmasına yönelik esaslar, kanunlar ve yönetmelikler ile düzenlenmiştir. Kanunların, mahkemelerin etkinliğini ve dava sürelerini etkileyen unsurlardan biri olduğu görülmektedir. Kanunlarda yapılan bu değişikliklerin gerekçelerinde de etkinliğe vurgu yapılmış ve adalet sisteminin daha iyi işlemesine yönelik iyileştirmeler olarak değerlendirilmiştir.

1.5.4.1 Ceza Mahkemeleri Mevzuatı

Ceza mahkemelerinin yazılı kaynakları arasında ilk sırada 5271 nolu Ceza Muhakameleri Kanunu ve 5237 nolu Türk Ceza Kanunu yer almaktadır. Bu kanun dışında çeşitli kanunlarda ceza hukukuna ilişkin hükümler yer almaktadır. Ceza

mahkemeleri ile ilgili diğer kanunların bazıları aşağıda sıralanmıştır. Bu kanunlar aşağıda sıralanmıştır.

17/12/2004 tarih ve 5271 nolu Ceza Muhakemesi Kanunu,

12/10/2004 tarih ve 5237 nolu Türk Ceza Kanunu,

29/08/1999 tarih ve 4450 nolu Bazı Suç Failleri Hakkında Uygulanacak Hükümlere Dair Kanunda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun,

29/08/1999 tarih ve 4449 nolu Türk Ceza Kanununun Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun.

1.5.4.2 Hukuk Mahkemeleri Mevzuatı

Hukuk mahkemelerinin en önemli kaynağı arasında 1086 nolu Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu yer almaktadır. Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu dışında farklı kanunlarda medeni usul hukukuna ilişkin hükümler bulunmaktadır. Hukuk mahkemelerinin kullandığı kanunların bazıları aşağıda sıralanmıştır:

04/07/1927 tarih ve 1086 nolu Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu,

22/11/2001 tarih ve 4721 nolu Türk Medeni Kanunu,

18/01/2003 tarih ve 4787 nolu Aile Mahkemelerinin Kuruluş, Görev ve Yargılama Usullerine Dair Kanun

22/06/1979 tarih ve 2247 nolu Uyuşmazlık Mahkemesinin Kuruluş ve İşleyişi Hakkında Kanun.

1.5.4.3 İdari Mahkemeleri Mevzuatı

İdari mahkemelerinin yazılı kaynakları arasında ilk sırada 2577 nolu İdari Yargılama Usulü Kanunu yer almaktadır. İdari mahkemelerin kullandığı diğer kanunların bazıları aşağıda sıralanmıştır. Bu kanunların mahkemelerin etkinliğine yönelik etkileri olabilmektedir:

20/01/1982 tarih ve 2577 nolu İdari Yargılama Usulü Kanunu,

22/01/2002 tarih ve 24648 nolu Kamu İhale Kanunu,

23/07/1965 tarih ve 657 nolu Devlet Memurları Kanunu,

10/01/1961 tarih ve 213 nolu Vergi Usul Kanunu,

28/07/1951 tarih ve 6183 nolu Amme Alacakları Tahsil ve Usulü Hakkında Kanun.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ADALET HİZMETLERİNİN ETKİNLİĞİ VE ADALET HARCAMALARININ EKONOMİK ANALİZİ

Bu bölümde ilk olarak Türkiye’de adalet sisteminin etkinliğine yönelik analizler yapılacaktır. Analizlerde kullanılacak veriler için ilk başvuru kaynağı Adalet Bakanlığı Adli Sicil Genel Müdürlüğü’nün istatistikleridir. Adli Sicil Genel Müdürlüğü istatistikleri temelinde hazırlanan ve Türkiye İstatistik Kurumu tarafından her yıl yayınlanmakta olan Adalet İstatistikleri de diğer veri başvuru kaynağıdır. Ayrıca Adalet Bakanlığı birimleri tarafından yayınlanan faaliyet raporlarında da adli istatistiklere rastlanmaktadır. Geriye dönük verilere ulaşılabilmesi ve verilerin düzenli bir şekilde takip edilebilmesi için çalışmamızda Türkiye İstatistik Kurumu Adalet İstatistikleri verileri kullanılmıştır. Bunun yanında Adalet Bakanlığı birimleri tarafından yayınlanan istatistikler ve faaliyet raporları da veri kaynağı olarak kullanılmıştır.

Bu bölümde ikinci olarak, Türkiye’nin adalete ayırdığı kaynakların boyutu değerlendirilecektir. Türkiye’de adalet harcamalarının genel bütçe içindeki yeri değerlendirilecek ve adalet harcamalarının diğer harcama kalemleri ile karşılaştırmalı analizi yapılacaktır. Türkiye’de adalet harcamalarının başlangıç ödenekleri ve yıl sonu harcamaları arasındaki ilişki de bu bölümde değerlendirilecektir. Analizlerde kullanılan veriler Maliye Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı bütçe gerekçelerinden alınmıştır. Bu bölümde son olarak, adalet sisteminin etkinliği, adalet sisteminin mali boyutu ve ekonomik göstergeler arasındaki ilişkiler korelasyon analizi ile değerlendirilecektir.

2.1 Türkiye’de Adalet Hizmetlerinin Etkinlik Analizi

Türkiye’de adalet hizmetlerinin etkinliği, Anayasa’da, çıkartılan kanunların gerekçelerinde, kalkınma planlarında ve yayınlanan çeşitli raporlarda yer almıştır. Anayasanın 141. maddesine göre; davaların en az giderle ve mümkün olan süratle sonuçlandırılması, yargının görevleri arasındadır (Anayasa, Madde 141). Ayrıca Türkiye’de adalet hizmetlerinin etkinliğine bir çok öneri kalkınma planlarında ve hükümet programlarında sürekli gündeme getirilmiştir.

Adalet hizmetleri ilk olarak, III. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda gündeme getirilmiştir. III. BYKP sonrasında tüm kalkınma planlarında adalet hizmetlerinin etkinliği konusuna yer verilmiştir. III. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, adalet hizmetlerinin temel sorunu; hızlı, verimli, tutumlu, nitelikli ve inandırıcı bir şekilde

hizmet verilmesi olarak belirlenmiştir (DPT, 1972: 911). Planda, “Adalet Reformu” başlığı altında “Sorunlar Bölümü”nde adalet hizmetlerine yönelik bazı tespitlerde bulunulmuştur. Bu tespitler; adalet hizmetlerinin verimli ve hızlı bir şekilde görülmesinin gerekliliği, hukuk sisteminin sosyal ve ekonomik şartlara uyum göstermesi, infaz kurumlarının modernizasyonu, personel kalitesi, bina, donanım ve araç gereç yetersizliği şeklinde özetlenebilir (Dursun, 1994: 11-13). VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, yargı sisteminin hızlı, nitelikli ve âdil sonuç almaya elverişli bir düzene kavuşturulabilmesi için personel, yapı, araç ve gereç bakımından adalet hizmetlerinin iyileştirilmesi esas alınacağı, kurumların ve hukuk kurallarının bu esasa göre geliştirileceği belirtilmiştir (DPT, 1989: 325).

VII. Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda, adalet hizmetlerinde teşkilat yapısının yeniden gözden geçirilmesi, hakim, savcı ve yardımcı hizmetlerdeki kadro açığının giderilmesi, hukuk eğitiminin yeniden değerlendirilmesi, hukuk kurallarının iyileştirilmesi ve altyapının modernizasyon ihtiyacı gibi sorunlara değinilmektedir. Planda, adalet hizmetlerinde âdil, hızlı, etkin ve ekonomik sonuçlar almayı sağlamak üzere aşağıdaki düzenlemelerin yapılmasının gerekli olduğu belirtilmektedir (DPT, 1995: 121):

- Teşkilat yapısında, hukuk kurallarında, hakim, savcı ve adalet meslek personeline ilişkin politikalarda köklü düzenlemeler.
- Kanunların yapısından kaynaklanan gecikmeleri önlemek maksadıyla hukuk ve ceza yargılaması ile icra iflas takiplerine ilişkin kanunlar ile ilgili ve gerekli değişiklikler.
- Mahkeme teşkilatlarını yeniden yapılandıran, yargılama usullerini yeni baştan düzenleyen, yargıyı tıkayan hükümleri kanunlardan ayıklayan, kanunların dilini sadeleştiren ve bir kısım uyuşmazlıkların bir kurul önünde uzlaşma yoluyla çözümlenmesi esasını getiren tasarıların kanunlaştırılması.
- Adalet hizmetlerinde fiziki altyapı eksiklikleri tamamlanması, yargı sisteminin modern araç ve gereçler ile takviye edilmesi ve bilgisayar kullanımının yaygınlaştırılması.

IX. Beş Yıllık Kalkınma Planı’na göre adalet hizmetlerinde temel vizyon; “*Demokratik, laik ve sosyal hukuk devletinin gerekleri doğrultusunda; evrensel hukukta kabul edilen temel ilkelere de dayanmak suretiyle, adaletli bir hukuk düzeni*

oluşturup, toplumumuza her alanda zahmetsiz, hızlı, isabetli, etkin, güvenli yargı ve adalet hizmetleri sunmaktır.” biçiminde oluşmuştur (DPT, 2007: 11). Bu vizyonda temel amaç adaletli ve etkin bir adalet hizmeti sunmaktır.

Yukarıdaki paragraflardaki açıklamalar dahilinde, adalet sisteminin etkinliğini etkileyen faktörler; mali yapı, personel yapısı, teşkilat yapısı, alt yapı ve teknoloji ve yargılama usulleri olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.1.1 Türkiye’de Dava Sayıları ve Yıllar İtibari ile Gelişimi

Optimal dava seviyesi, bireylerin kazanç ve kayıplarını göz önüne alarak açıklanabilir. Birey mahkemeye gittiğinde beklediği faydasının mahkemeye gitmediğinde beklediği faydadan yüksek olursa, mahkemeye gidecektir. Bu durum aşağıdaki şekilde formüle edilebilir (Pinheiro, 1996: 6):

U_n = Mahkemeye başvurmanın faydası

U_c = Mahkemeye başvurmanın beklenen faydası

U_a = Farklı bir mekanizmanın kullanılmasının beklenen faydası

Eğer tüm taraflar için $U_n > \max(U_c, U_a)$ ise uyuşmazlık mahkemeye gidecektir. Tüm taraflar için $U_a > \max(U_c, U_n)$ olursa, alternatif çözüm mekanizması tercih edilecektir. Eğer bir taraf için $U_n > \max(U_c, U_a)$ ve diğer taraf için $U_a > \max(U_c, U_n)$ ise, sonuç belirsiz olacaktır.

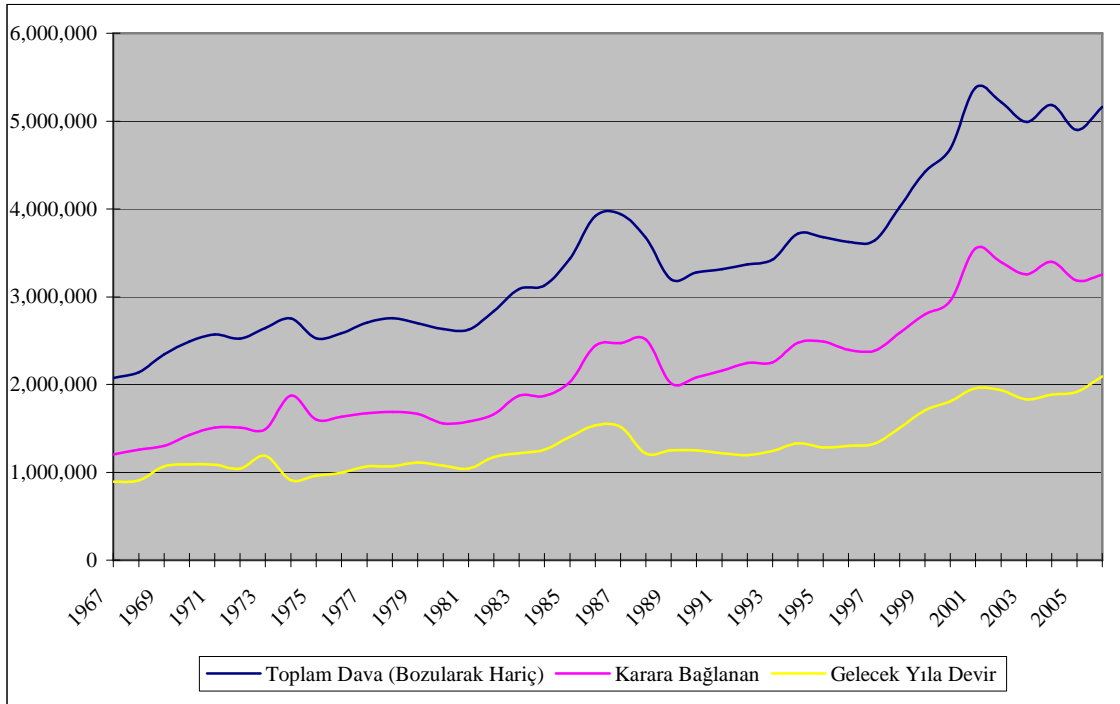
Dava sayısının çok fazla olduğu adalet sistemi asgari iki nedenden dolayı etkin çalışmayacaktır. Birinci neden, hem davalı-davacı (avukat gibi) hem de kamu tarafından (hakimler, personel yönetimi gibi) kaynaklanan çok fazla kaynak kullanılması ile ilgilidir. İkinci neden ise, kanunların ve hakların yeterince iyi tanımlanamamış ve kabul görmemiş olması ile ilgilidir (Pinheiro, 1996: 6). Bunun için dava sayıları mahkemelerin performansını ölçmek için kullanılan kriterlerden biridir ve mahkemelerin etkin çalışması açısından önem arz etmektedir. Gelen dava sayısı ayrıca adalet sistemine olan talebi göstermesi açısından da önemlidir. Talebin artmasına rağmen artan talebe karşılık verilememesi durumunda adalet hizmeti aksayacaktır. Bunun için adalet sistemine olan talebin yani gelen dava sayılarının önemi büyüktür.

Şekil 2.1. 1967 – 2006 yılları arasında Türkiye’deki gelen (Önceki yıldan devir ve yeni gelen), karara bağlanan ve gelecek yıla devreden davaların gelişimini göstermektedir. Şekilde toplam dava sayısı, ceza mahkemeleri, hukuk mahkemeleri, idari ve vergi mahkemelerinin dava sayılarının toplamıdır. Şekile göre Türkiye’de gelen

dava sayısı sürekli artış göstermektedir. Sonuçlanan dava ve gelecek yıla devreden dava sayılarında benzer bir seyir izlemektedir. Bu durum bize Türkiye’de adalet hizmetlerine olan talebin sürekli arttığını göstermektedir.

Toplam gelen dava sayısı önceki yıldan kalan ve yeni gelen dava sayısı ile ilişkilidir. Gelecek yıla devreden dava, bir sonraki yıl için önceki yıldan devir dava olarak toplam dava sayısı hesabına katılmaktadır. Bu yüzden gelecek yıla devreden dava sayısının artması, toplam gelen dava sayısını artıracaktır. Bu durum 1973 ve 1974 yılında gözlenmektedir. 1973 yılında gelecek yıla devreden dava sayısı artmış, 1974 yılında ise toplam gelen dava sayısında bir artış gözlemlenmiştir. Karara bağlanan dava sayısının, toplam gelen dava sayısından fazla olduğu durumlarda, gelecek yıla devredecek dava sayısı düşecektir.

Şekil 2.1 Türkiye’de Dava Sayıları (Bozularak Gelen Dava Sayıları Hariç)

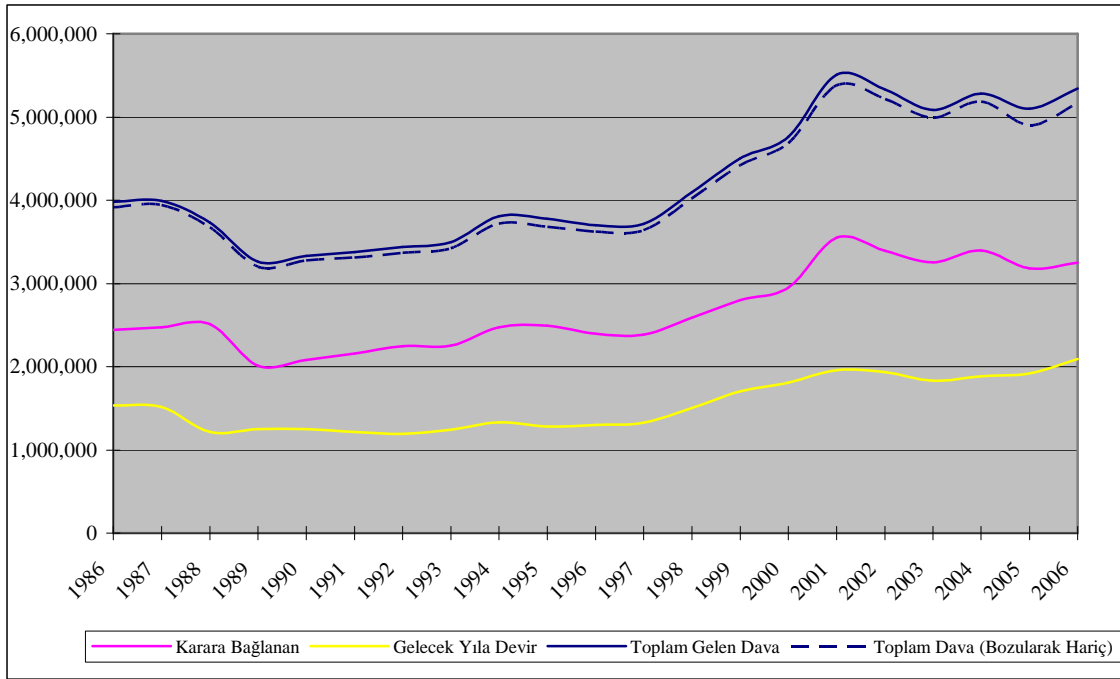
Kaynak : TUİK Adalet İstatistikleri

Türkiye’de toplam gelen davaların ortalama %37’si önceki yıldan devir gelen davalardan, ortalama %61’i ise yıl içinde gelen davalardan oluşmaktadır. Şekil 2.2. 1986 – 2006 yılları arasında Türkiye’deki gelen (Önceki yıldan devir, yeni gelen ve bozularak gelen), karara bağlanan ve gelecek yıla devreden davaların gelişimi göstermektedir. Şekile göre bozularak gelen dava sayıları toplam gelen dava sayısını seyrini çok değiştirmemektedir. Türkiye’de bozularak gelen dava sayısının toplam dava

sayısı içindeki payı ortalama olarak %2 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 2005 yılında %4, 2006 yılında ise %3 olarak gerçekleşmiştir.

Toplam gelen ve karara bağlanan dava sayıları adalet sisteminin etkinliği açısından önemlidir. Toplam gelen davalar, adalet sistemine olan talebi göstermektedir. Çıkan davalar ise gelen talebin ne şekilde karşılandığına yönelik fikir vermektedir. Karara bağlanan davaların, gelen davaları karşılaması mahkemelerin etkinliğine yönelik en önemli göstergelerden biridir. Eğer mahkemeler gelen davaları karşılayamıyorsa, davalarda birikmeler olacak ve bu birikme gecikmeleri de beraberinde getirecektir.

Şekil 2.2 Türkiye’de Dava Sayıları (Bozularak Gelen Davalar Dahil)

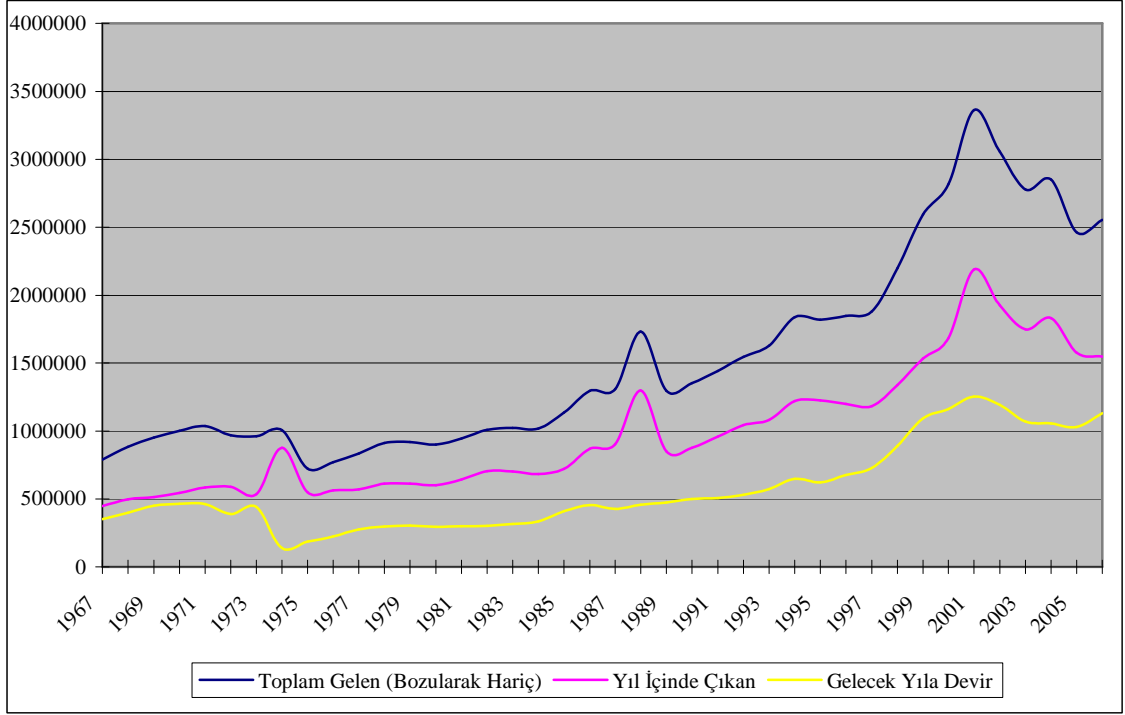

Kaynak : TUİK Adalet İstatistikleri

2.2.1.1 Ceza Mahkemelerinin Dava Sayıları

Şekil 2.3 Türkiye’de 1967 – 2006 yılları arasında, ceza mahkemelerinin dava sayılarını göstermektedir. Toplam gelen dava sayısı, bir önceki yıldan devreden ve yıl içinde gelen dava sayıları toplamından oluşmaktadır. Ceza mahkemelerine gelen dava sayıları Şekil 2.1’e benzer bir seyir izlemektedir. TUİK Adalet İstatistiklerine göre; ceza mahkemeleri içinde Asliye Ceza Mahkemesi en çok davanın geldiği mahkemedir. 2006 yılında Asliye Ceza Mahkemelerine toplam 1.138.132 dava gelmiştir. Ceza mahkemelerinden sonra en çok dava sırası ile, 814.155 dava ile İcra Tekik Mahkemelerine, 472.427 dava ile Sulh Ceza Mahkemeleri’ne gelmektedir.

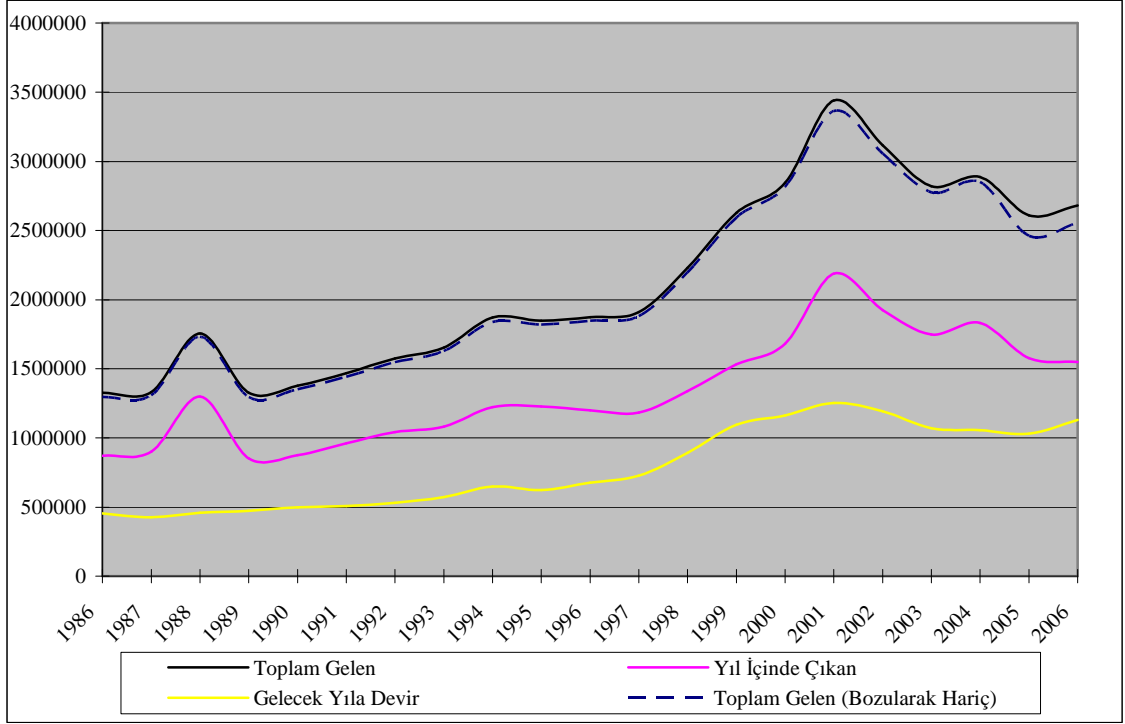
Şekil 2.3 Türkiye’de Ceza Mahkemelerinin Dava Sayıları (Bozularak Gelen Davalar Hariç)

Kaynak : TÜİK Adalet İstatistikleri

Türkiye’de 1967 – 2006 dönemi içinde ceza mahkemelerine gelen toplam davaların ortalama %34’ü bir önceki yıldan devreden dava, %63’ü ise yeni gelen davadır. Ceza mahkemelerinde, 1986-2006 döneminde bozularak gelen davaların toplam dava sayısı içindeki payı ortalama %2 olarak gerçekleşmiştir. Ancak 2005 ve 2006 yıllarında bu oranda belirgin bir yükseliş yaşanmıştır. Bu oran 2005 yılında %6, 2006 yılında ise %5 olarak gerçekleşmiştir. Şekil 2.4 Türkiye’de 1986 – 2006 yılları arasında, ceza mahkemelerinin dava sayılarını bozularak gelen davalar dahil olarak göstermektedir. 2001 yılından sonra, bozularak gelen davalar hariç olarak hesaplanan toplam gelen dava sayısı ile bozularak gelen dava sayısı dahil toplam dava arasında farkın arttığı görülmektedir.

Şekil 2.4 Türkiye’de Ceza Mahkemelerinin Dava Sayıları (Bozularak Gelen Davalar Dahil)

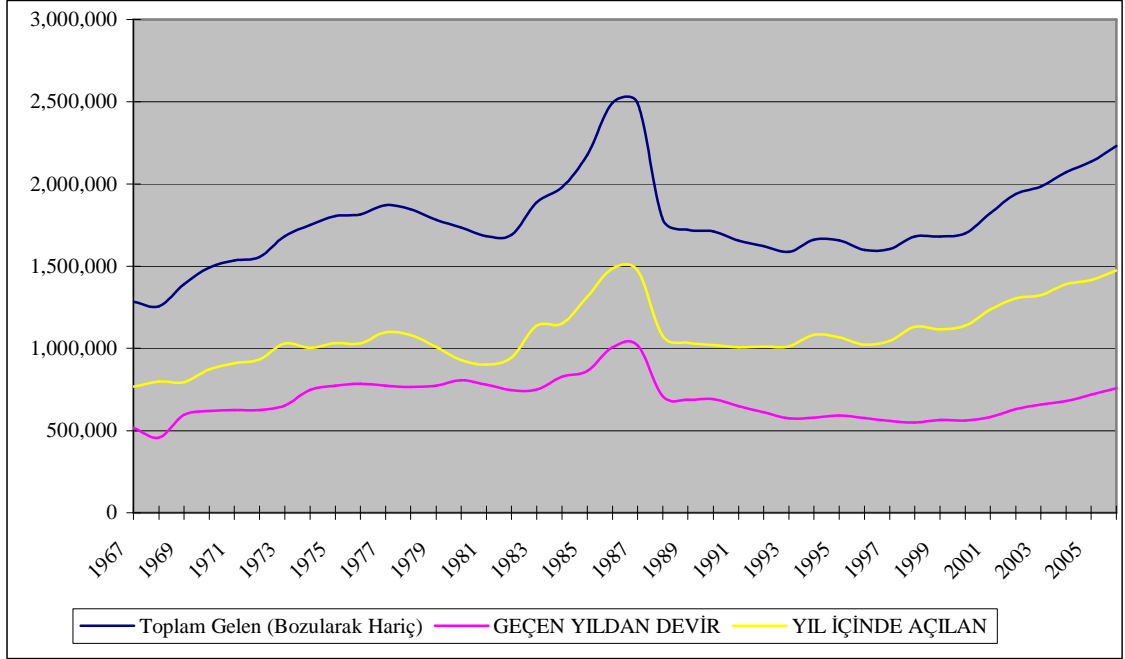
Kaynak : TUİK Adalet İstatistikleri

2.2.1.2 Hukuk Mahkemelerinin Dava Sayıları

Şekil 2.5 Türkiye’de 1967 – 2006 yılları arasında, hukuk mahkemelerinin dava sayılarını göstermektedir. Toplam gelen dava sayısı, bir önceki yıldan devreden ve yıl içinde gelen dava sayıları toplamından oluşmaktadır. TUİK Adalet İstatistiklerine göre; hukuk mahkemeleri içinde sulh hukuk mahkemesi en çok davanın geldiği mahkemedir. 2006 yılında sulh hukuk mahkemelerine toplam 738.336 dava gelmiştir. Sulh Hukuk mahkemelerinden sonra 626.025 dava ile Asliye Hukuk mahkemeleri, 257.974 dava ile İş Mahkemeleri gelmektedir.

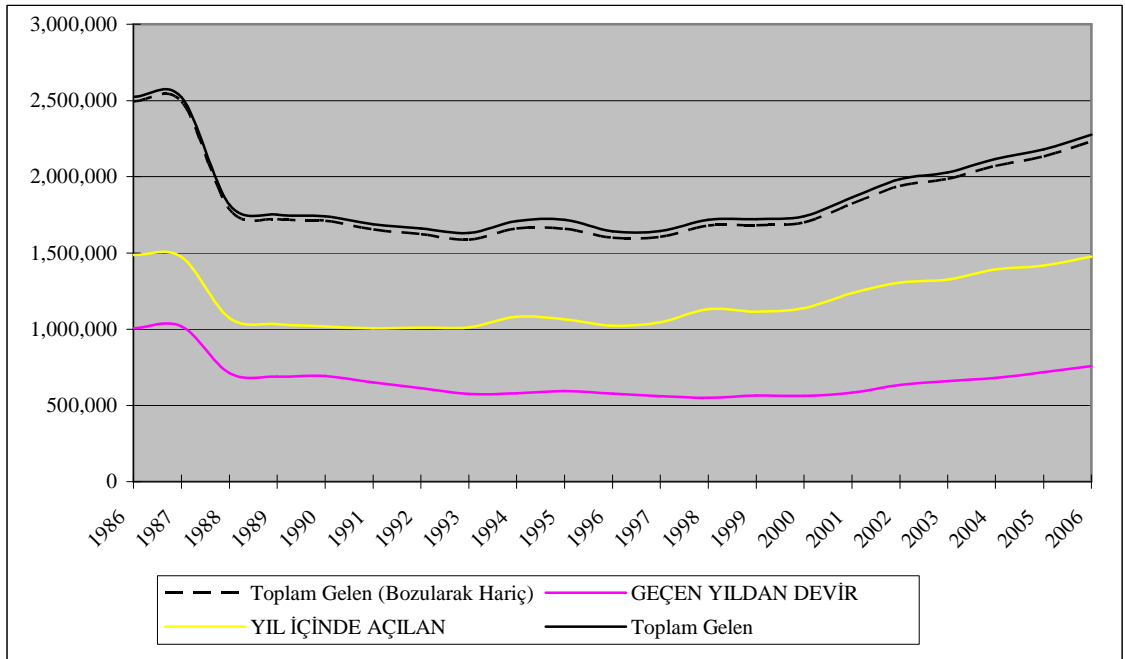
Türkiye’de 1967 – 2006 dönemi içinde hukuk mahkemelerine gelen toplam davaların ortalama %38’i bir önceki yıldan devreden dava, %60’ı ise yeni gelen davadır. Şekil 2.6’ya göre, Türkiye’de Hukuk mahkemelerinde 1986-2006 döneminde bozularak gelen davaların toplam dava sayısı içindeki payı ortalama %2 olarak gerçekleşmiştir. Hukuk mahkemelerinde de, ceza mahkemelerinde 2005 ve 2006 yıllarında görülen artış görülmemektedir. Hukuk mahkemelerinde bu oran 2005 ve 2006 yılında ortalama değeri olan %2 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 2.5 Türkiye’de Hukuk Mahkemelerinin Dava Sayıları (Bozularak Gelen Davalar Hariç)

Kaynak : TUİK Adalet İstatistikleri

Şekil 2.6 Türkiye’de Hukuk Mahkemelerinin Dava Sayıları (Bozularak Gelen Davalar Dahil)

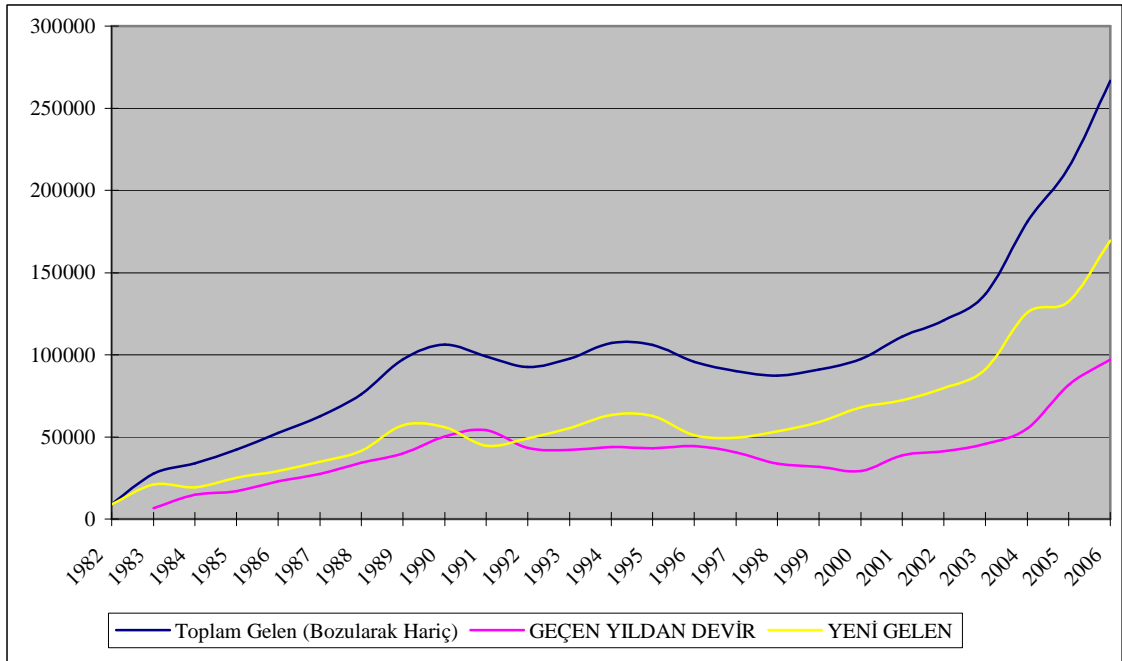

Kaynak : TUİK Adalet İstatistikleri

2.2.1.3 İdari Mahkemelerin Dava Sayıları

Şekil 2.7 Türkiye’de 1982 – 2006 yılları arasında, idare mahkemelerinin toplam dava sayılarını göstermektedir. Toplam gelen dava sayısı, bir önceki yıldan devreden ve yıl içinde gelen dava sayıları toplamından oluşmaktadır. İdare mahkemelerinde, geçen yıldan kalan davaların toplam davalar içindeki payı ortalama olarak %37’dir. Yeni gelen davaların toplam davalar içindeki payı ise %60’dır. 1991 yılında bir önceki yıldan kalan davaların oranı %53, yeni gelen davaların oranı ise %44 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 2.7 Türkiye’de İdare Mahkemelerinin Dava Sayıları (Bozularak Gelen Davalar Hariç)

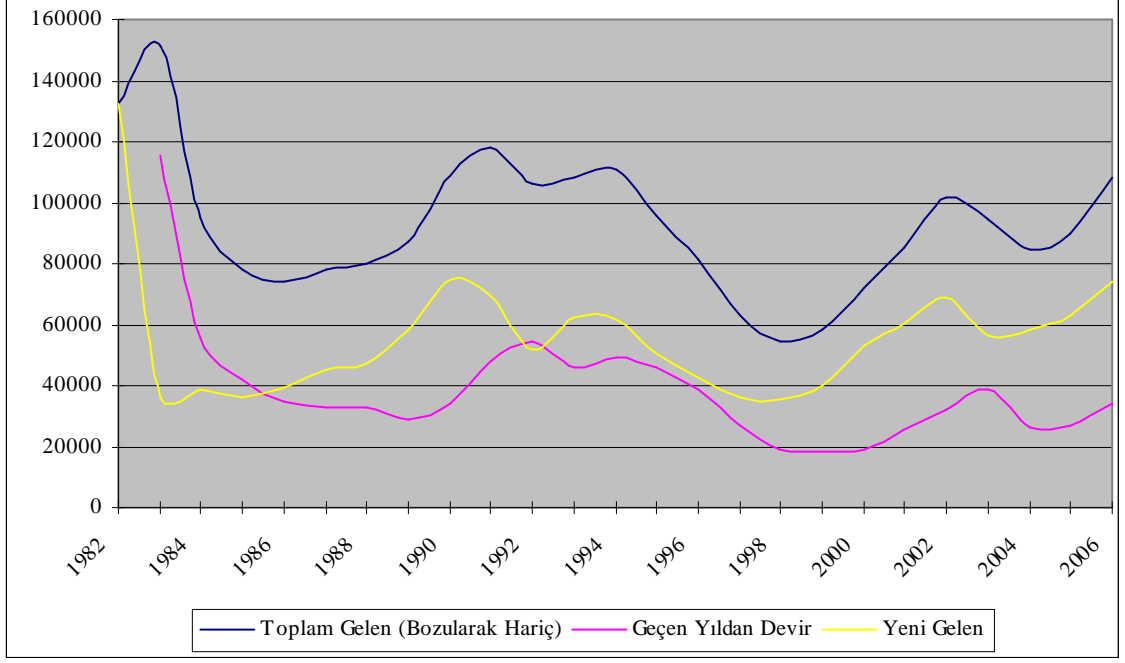
Kaynak : TUIK Adalet İstatistikleri

Şekil 2.8 Türkiye’de 1986 – 2006 yılları arasında, idari mahkemelerde dava sayılarını bozularak gelen davalar dahil olarak göstermektedir. İdare mahkemelerinde 1986-2006 döneminde bozularak gelen davaların toplam dava sayısı içindeki payı ortalama %3 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 1999 yılında %6’ya kadar çıkmıştır.

Şekil 2.9 Türkiye’de 1982 – 2006 yılları arasında, vergi mahkemelerinin toplam dava sayılarını göstermektedir. Toplam gelen dava sayısı, bir önceki yıldan devreden ve yıl içinde gelen dava sayıları toplamından oluşmaktadır. Vergi mahkemelerinde, geçen yıldan kalan davaların toplam davalar içindeki payı ortalama olarak %38’dir. Yeni gelen davaların toplam davalar içindeki payı ise %58’dir. 1983 yılında bir önceki yıldan kalan

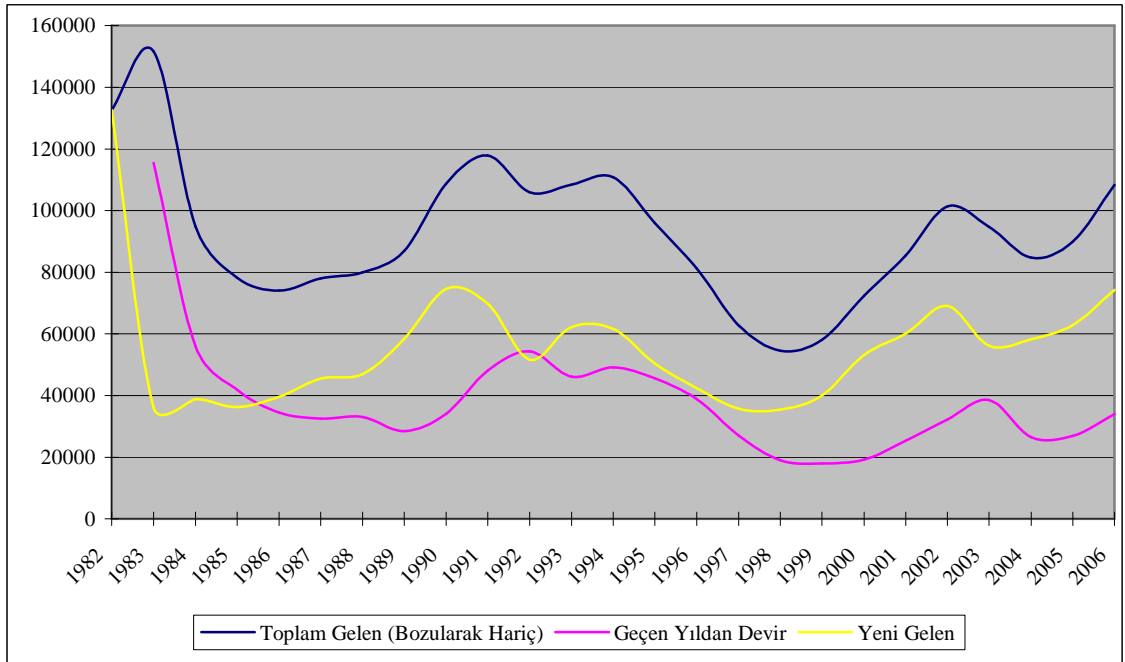
davaların oranı %76, yeni gelen davaların oranı ise %23 olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılında ise bu oran sırası ile %40 ve %66 olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 2.8 Türkiye’de İdare Mahkemelerinin Dava Sayıları (Bozularak Gelen Davalar Dahil)

Kaynak : TUİK Adalet İstatistikleri

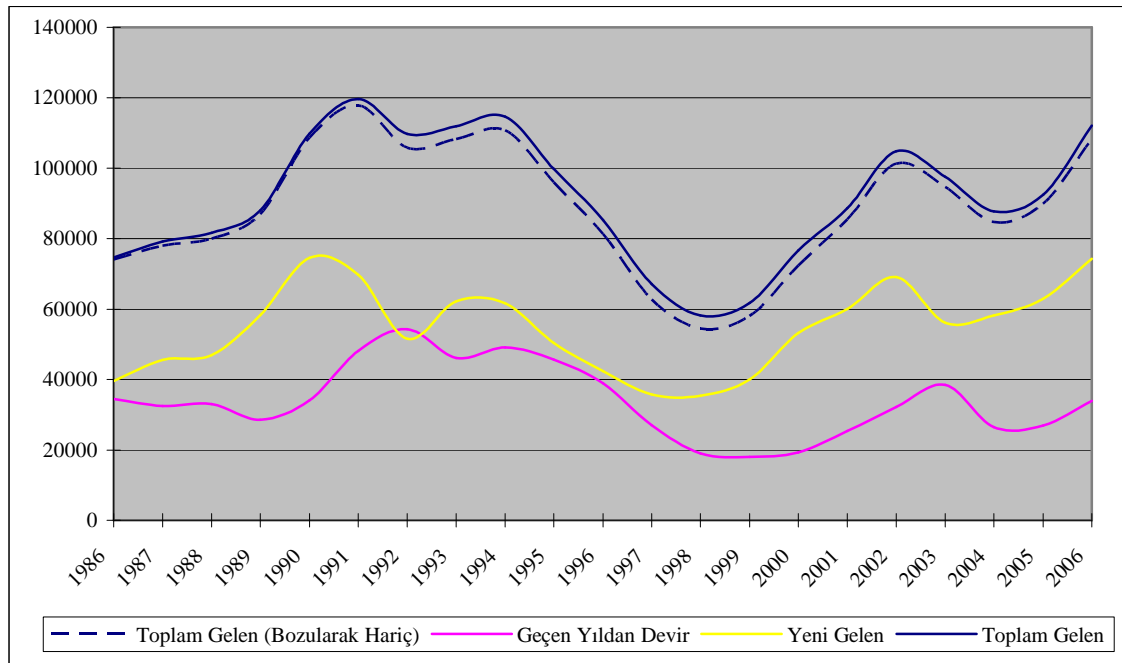
Şekil 2.9 Türkiye’de Vergi Mahkemelerinin Dava Sayıları (Bozularak Gelen Davalar Hariç)

Kaynak : TUİK Adalet İstatistikleri

Vergi mahkemelerinde 1986-2006 döneminde bozularak gelen davaların toplam dava sayısı içindeki payı ortalama %3 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran 1997, 1998 ve 1999 yıllarında %6'dır. Şekil 2.10 Türkiye'de 1986 – 2006 yılları arasında, idari mahkemelerde dava sayılarını bozularak gelen davalar dahil olarak göstermektedir. Bu oran 2006 yılında, ortalama değer olan %3 değerini almıştır.

Şekil 2.10. Türkiye'de Vergi Mahkemelerinin Dava Sayıları (Bozularak Gelen Davalar Dahil)

Kaynak : TUIK Adalet İstatistikleri

2.2.3 Türkiye'de Davaların Ortalama Süreleri

Adalet sisteminin etkinliğine yönelik bir çok kriter belirlenmiştir. Dava süreleri de adalet sisteminin etkinliğine yönelik önemli göstergelerden biridir. Türkiye'de de davaların ortalama süreleri adalet sisteminin etkinliği açısından önemlidir. Türkiye'de dava süreleri ile ilgili şekil ve tablolar, Türkiye İstatistik Kurumu Adalet İstatistikleri verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Adalet hizmetlerinin gereksiz gecikmelerden arındırılması ve davaların makul bir süre içinde sonuçlandırılması; ülkede adalete güven duygusunun yerleşmesi açısından önemlidir. Bireyler açısından belli ölçüde sabır ve direnç gösterme olgusu olan yargılama, zamanında gerçekleşmediği takdirde adaletsizlik olarak değerlendirilebilir. Yargılamanın aceleye getirilmesi durumu da toplumda adaletsizlik olarak algılanabilir (Yücel, 2008: 35).

Türkiye'deki ortalama yargılama süresi aşağıdaki şekilde hesaplanmıştır (Dursun, 37: 1994, Yücel, 2008: 86);

$$\text{Ortalama Yargılama Süresi} = \frac{(2 \cdot x + y - z)}{(y + z)} \times 360 \quad 2.1$$

Formülde;

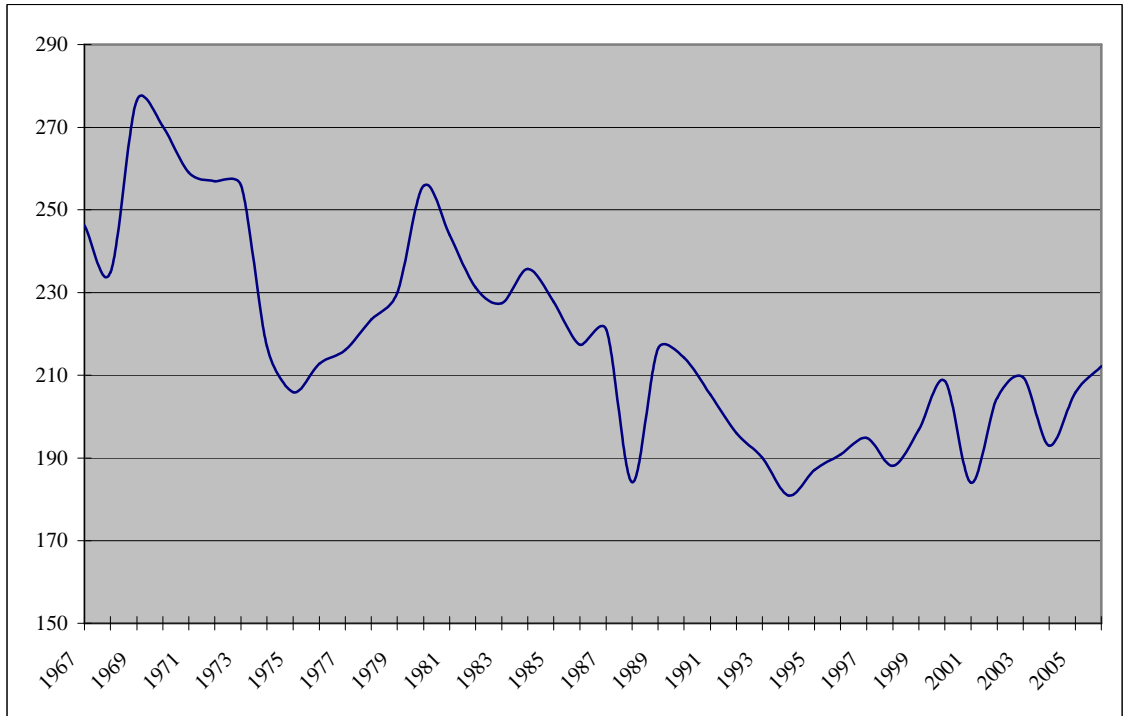
x = Geçen yıldan kalan dava sayısı

y = Yıl içinde açılan dava sayısı

z = Karara bağlanan dava sayısını göstermektedir.

Formüle 2.1'e göre Türkiye'de davaların ortalama süresinin seyri Şekil 2.11'de gösterilmiştir. Bu verilere göre; Türkiye'de ortalama dava süresinin 1967 – 2006 yılları ortalaması 218 gün olarak gerçekleşmiştir. En yüksek değer 1969 yılında 276 gün olarak gerçekleşirken, en küçük değer ise 180 gün olarak 1994 yılında gerçekleşmiştir. Şekil 2.10'da Türkiye'deki mahkemelerinin ortalama dava sürelerinde bir düşüş olduğu ve mahkemelerin ortalama dava sürelerinin dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir. Dalgalanmanın meydana geldiği yıllarda adalet hizmetlerinin sunumu ile ilgili bazı kanunların çıktığı görülmektedir.

Şekil 2.11 Türkiye'deki Mahkemelerin Ortalama Dava Süreleri 1967 – 2006

Kaynak : TUİK Adalet İstatistikleri

Dava süreleri ile ilgili diğer bir gösterge ise sıkışıklık oranıdır. Şekil 2.12 Türkiye’deki davaların sıkışıklık oranını göstermektedir. Sıkışıklık oranı formül 2.2.’deki gibi hesaplanabilir.

$$\text{SıkışıklıkOranı} = \frac{y}{x} \quad 2.2$$

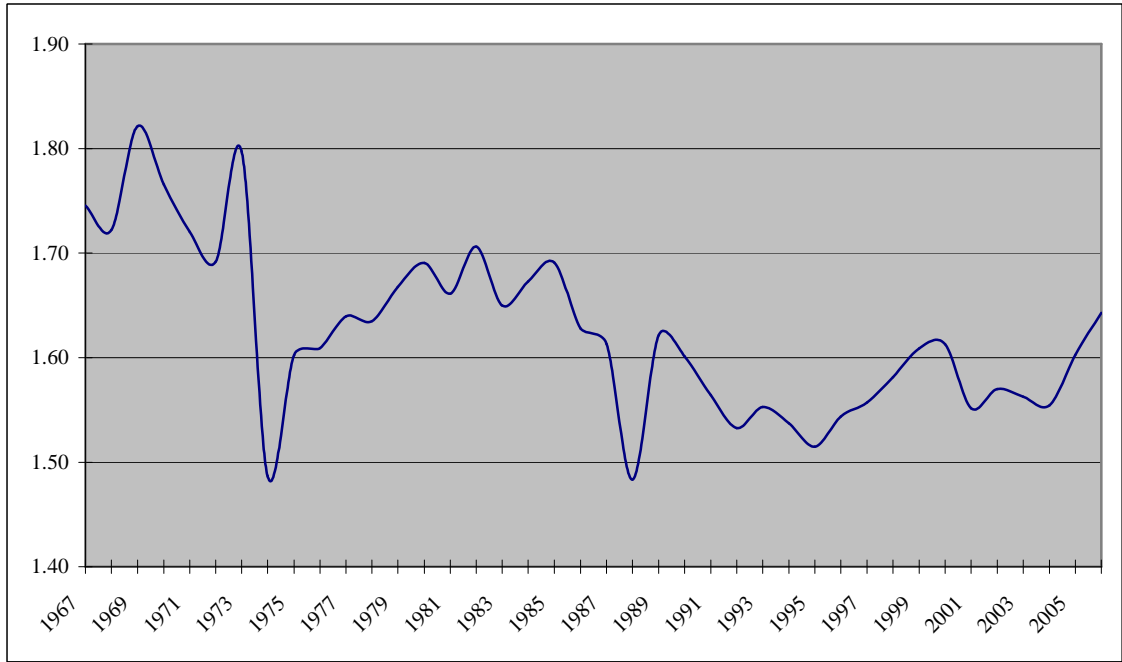
şeklinde hesaplanmaktadır. Formülde

x = karara bağlanan dava sayısı

y = yıl içinde gelen dava sayısını göstermektedir.

Şekile göre 1967’den 2006 yılına kadar sıkışıklık oranının düştüğü görülmektedir. Sıkışıklık oranı davaların süreleri ile ilgili bir orandır. Ortalama dava süresindeki benzer durum sıkışıklık oranı içinde geçerlidir. 1969 yılında 1.82 olan bu oran 1979 yılında 1.80 olarak gerçekleşmiştir. 1975 – 1989 döneminde, 1.50 – 1.70 bandı arasında yer almıştır. 1990 – 1999 yıllarında 1.50 – 1.60 bandına gerilemiş, 2000 yılı sonrası ile tekrar yükseliş göstermiştir.

Şekil 2.12 Türkiye’de Mahkemelerin Sıkışıklık Oranı

Kaynak : TUİK Adalet İstatistikleri.

Sıkışıklık oranı ile ortalama yargılama süresi birbirleri ile ilişkilidir. Sıkışıklık oranının bir değerinden uzaklaşması; davalarda bir sıkışıklığın olduğu anlamına gelmektedir. Türkiye’de sıkışıklık oranının yüksek olduğundan dolayı, öncelikle davaların geçikmesini önleyici programların uygulanması gerekmektedir. Türkiye’de

ortalama dava sürelerin uzunluğu adalet sistemi açısından bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.2.3.1 Ceza Mahkemelerinin Ortalama Dava Süreleri

Tablo 2.1 Türkiye'deki ceza mahkemeleri ortalama dava sürelerini göstermektedir. Tablo'da Devlet Güvenlik, Ağır Ceza, Asliye Ceza ve Sulh Ceza mahkemelerinin Formül 3.1'e göre hesaplanan ortalama dava süreleri yer almaktadır. Ayrıca toplam sütununda tüm ceza mahkemelerinin ortalama dava süresi yer almaktadır.

Tablo 2.1 Ceza Mahkemelerinin Türlerine Göre Ortalama Dava Süreleri

Yıllar	Devlet Güvenlik	Ağır Ceza	Asliye Ceza	Sulh Ceza	Toplam
1967		245	179	266	243
1968		282	224	268	257
1969		317	265	286	282
1970		312	273	307	297
1971		293	286	284	286
1972		309	295	266	277
1973		330	346	229	266
1974		234	192	116	143
1975		207	153	71	99
1976		223	184	90	122
1977		268	229	105	149
1978		284	258	112	166
1979		291	277	115	176
1980		311	276	117	181
1981		303	277	98	166
1982		330	271	84	154
1983		316	277	88	157
1984		328	284	102	170
1985		309	282	120	177
1986		330	276	126	171
1987		310	265	137	177

Yıllar	Devlet Güvenlik	Ağır Ceza	Asliye Ceza	Sulh Ceza	Toplam
1988	99	238	221	121	143
1989	165	256	254	180	192
1990	179	262	270	172	195
1991	159	237	271	159	186
1992	199	228	280	138	184
1993	247	235	300	120	179
1994	267	241	286	111	172
1995	304	259	320	115	187
1996	340	304	331	113	189
1997	299	334	312	146	207
1998	382	358	336	129	204
1999	302	357	369	139	217
2000	409	363	407	164	236
2001	334	329	309	156	192
2002	364	347	430	166	230
2003	363	354	401	178	240
2004	458	346	338	176	208
2005	396	341	324	160	227
2006	350	334	368	207	238
Ort.	296	296	287	156	199
Min.	99	207	153	71	99
Mak.	458	363	430	307	297

Kaynak : TUİK Adalet İstatistikleri

Tabloya göre, 1967 den 2006 yılları arasında asliye ceza, ağır ceza ve devlet güvenlik mahkemelerinin ortalama dava süreleri artmıştır. Bu mahkemelerdeki ortalama dava süresi, ceza mahkemelerindeki ortalama dava süresinin üzerinde yer almaktadır. Ayrıca, bu mahkemelerin 2006 yılındaki ortalama dava süresi, analizin başlangıç yılı olan 1967 yılındaki ortalama dava süresinden yüksektir. 2004 yılında 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu yürürlüğe girmiştir. 2005 yılında dava sürelerinde bir düşüş yaşanmış

ancak 2006 yılında asliye ceza ve sulh ceza mahkemelerinin ortalama dava süreleri ile ceza mahkemelerinin toplam dava süreleri artmıştır.

Ceza mahkemeleri içinde ortalama dava süresi en uzun olan mahkemeler devlet güvenlik mahkemesi ve ağır ceza mahkemesidir. Bu iki mahkemede ortalama dava süresinin 1967-2006 ortalaması 296 gündür. Asliye ceza mahkemelerinde bu süre 287, sulh ceza mahkemelerinde ise 156 gündür. Tabloda asliye ceza, ağır ceza ve devlet güvenlik mahkemelerinin ortalama dava süreleri toplam ceza mahkemelerinin ortalama dava sürelerinin üzerinde yer almıştır. 1975 yılından sonra sulh ceza mahkemelerinin ortalama dava süresinde keskin bir düşüş olmuş ve daha sonra bu mahkemenin yıllık ortalama dava süresi toplam değer altında gerçekleşmiştir. Ağır ceza mahkemeleri ile asliye ceza mahkemelerinin ortalama dava süreleri seyri birbirine yakın ve benzer şekilde seyrettiği görülmektedir.

2.2.3.2 Hukuk Mahkemelerinin Ortalama Dava Süreleri

Tablo 2.2 Türkiye'deki hukuk mahkemelerinin türlerine göre ortalama dava sürelerini göstermektedir. Tablo'da asliye hukuk, asliye ticaret ve sulh hukuk mahkemelerinin ortalama dava süreleri ile tüm hukuk mahkemelerinin ortalama dava süreleri yer almaktadır. Asliye ticaret mahkemelerinin ortalama dava süresi 1967 -2006 ortalaması 302 olarak hesaplanmıştır.

Genel olarak hukuk mahkemelerinin ortalama dava sürelerine baktığımızda ise, özellikle 1988 yılından sonra dava sürelerinde düşüş olduğu gözlenmektedir. Sulh Hukuk mahkemelerinin ortalama dava süresi, Tablo 2.2'nin en son sütununda yer alan ve toplam hukuk mahkemeleri için hesaplanan ortalama dava süresinin altındadır. Asliye Ticaret Mahkemeleri, toplam hukuk mahkemeleri için hesaplanan ortalama dava süresinin ortalama değerinin üzerinde yer almaktadır.

Tabloda Asliye Hukuk ve Asliye Ticaret mahkemelerinin dava sürelerinin de uzun olduğu gözlenmektedir. Tablo 2.2'de ve hazırlanan diğer tablolarda da gözlemlenen 1988 yılındaki dava sürelerindeki düşüşün nedenlerinden biri 1988 yılında hakim atalamalarının yapılmış ve yeni hakimlerin göreve başlamış olmasıdır.

Tablo 2.2 Hukuk Mahkemelerinin Türlerine Göre Ortalama Dava Süreleri

Yıllar	Asliye Hukuk	Asliye Ticaret	Sulh Hukuk	Toplam
1967	236	238	204	248
1968	237	477		220
1969	240	240	203	273
1970	240	607	193	253
1971	235	544	181	242
1972	264	519	174	245
1973	286	542	159	251
1974	387	596	169	271
1975	370	317	170	264
1976	355	305	184	262
1977	368	395	180	252
1978	372	98	171	257
1979	371	100	165	262
1980	360	99	151	303
1981	326	108	137	299
1982	294	107	133	286
1983	353	75	139	259
1984	395	75	144	269
1985	389	76	148	253
1986	356	386	157	240
1987	347	378	154	244
1988	264	196	131	224
1989	283	223	123	232
1990	292	232	108	224
1991	274	232	109	212
1992	251	228	89	198
1993	253	208	77	194

Yıllar	Asliye Hukuk	Asliye Ticaret	Sulh Hukuk	Toplam
1994	251	219	67	184
1995	248	284	61	181
1996	255	336	72	187
1997	247	300	80	180
1998	231	198	81	170
1999	234	352	79	172
2000	238	238	74	174
2001	238	383	70	171
2002	239	436	64	171
2003	238	418	63	175
2004	254	377	69	174
2005	277	405	86	181
2006	272	408	99	188
Ort.	290	295	127	226
Min.	231	75	61	170
Mak.	395	607	204	340

Kaynak : TUIK Adalet İstatistikleri

2.2.3.3. İdari Mahkemelerin Ortalama Dava Süreleri

Tablo 2.3 Türkiye’de 1982 – 2006 yılları arasında, idari mahkemelerin ortalama dava süresini göstermektedir. Tabloya göre 1982 – 2006 yılları arasında idari mahkemelerin ortalama dava süresinin ortalaması 248 gün olarak gerçekleşmiştir. Vergi mahkemelerinde, ortalama dava süresinin ortalaması 234 gün, idare mahkemelerinde ise ortalama dava süresinin ortalaması 252 gün olarak hesaplanmıştır. İdari mahkemeleri analize konu olan yargı kolları arasında en uzun ortalama dava süresine sahip olan mahkemedir.

Tablo 2.3 İdari Mahkemelerinin Türlerine Göre Ortalama Dava Süreleri

Yıllar	İdare Mahkemeleri	Vergi Mahkemeleri	Toplam
1982	207	278	273
1983	223	469	418
1984	314	384	364
1985	325	344	337
1986	333	292	309
1987	349	254	293
1988	339	216	270
1989	307	198	250
1990	340	214	270
1991	337	268	298
1992	291	302	297
1993	264	264	264
1994	220	250	235
1995	228	261	243
1996	263	222	243
1997	231	179	208
1998	195	159	181
1999	158	147	153
2000	174	139	159
2001	184	168	177
2002	187	178	182
2003	193	176	185
2004	204	153	186
2005	240	173	218
2006	198	174	190
Ort.	252	234	248

Kaynak : TUİK Adalet İstatistikleri

2.2.4 Türkiye’de Mahkemelerin Etkinliği

Adalet sisteminin etkinliğine yönelik çeşitli göstergeler bulunmaktadır. Bu göstergelerden en önemlisi temizleme oranıdır. Şekil 2.13 Türkiye’deki mahkemelerin 1967 -2006 yılları arasındaki temizleme oranını göstermektedir. Temizleme oranı, yıl içinde gelen davaların yıl içinde sonuçlanan davalara oranıdır. Oranın 1’den büyük olması (yüzde ifade ile %100’den büyük olması) yıl içinde gelen davaların tamamlanıp önceki yıldan kalan davaların temizlendiğini göstermektedir. Bu oran;

$$\text{TemizlemeOranı} = \frac{x}{y} \quad 2.3$$

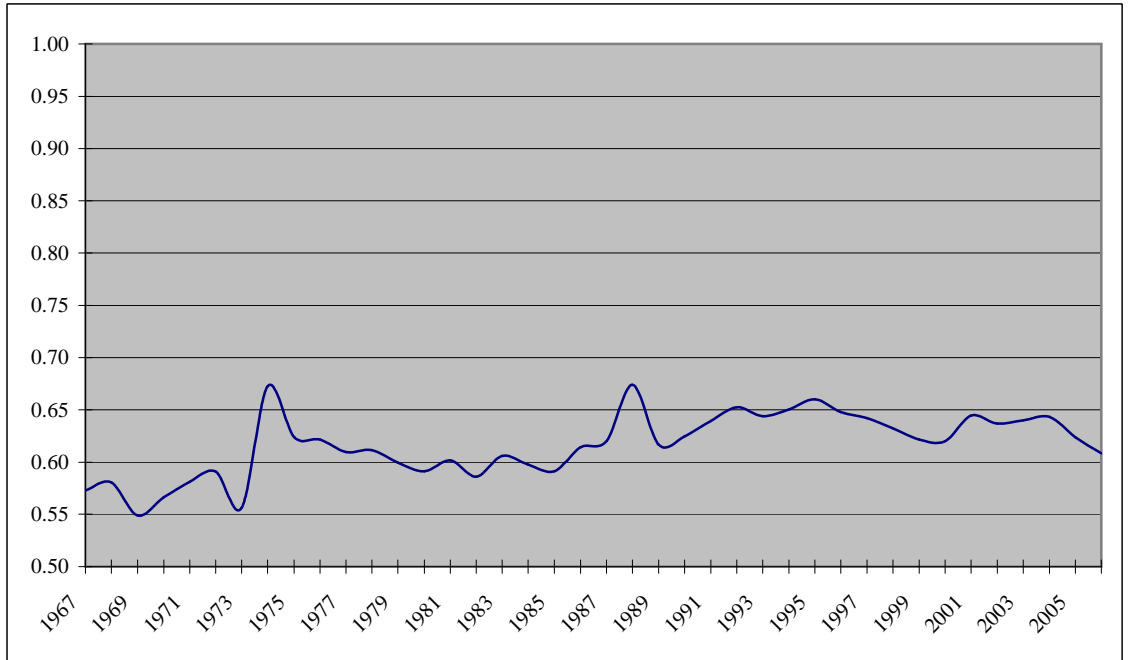
şeklinde hesaplanmaktadır. Formülde

x = karara bağlanan dava sayısı

y = yıl içinde gelen toplam dava sayısını göstermektedir.

1967 -2006 arasında temizleme oranının ortalama değeri 0.62 olarak gerçeleşmiştir. Temizleme oranı en düşük değerini 0.55 ile 1969 yılında en yüksek değerini ise 0.67 ile 1988 yılında almıştır. 1974 ve 1975 yıllarında, 1974 yılında çıkan 1803 sayılı “Cumhuriyet’in 50. Yılı Nedeniyle Bazı Suç ve Cezaların Affı Hakkında Kanun” ile ilgili af kanunun göz önüne alınması yararlı olacaktır.

Şekil 2.13 Türkiye’de Mahkemelerin Temizleme Oranı

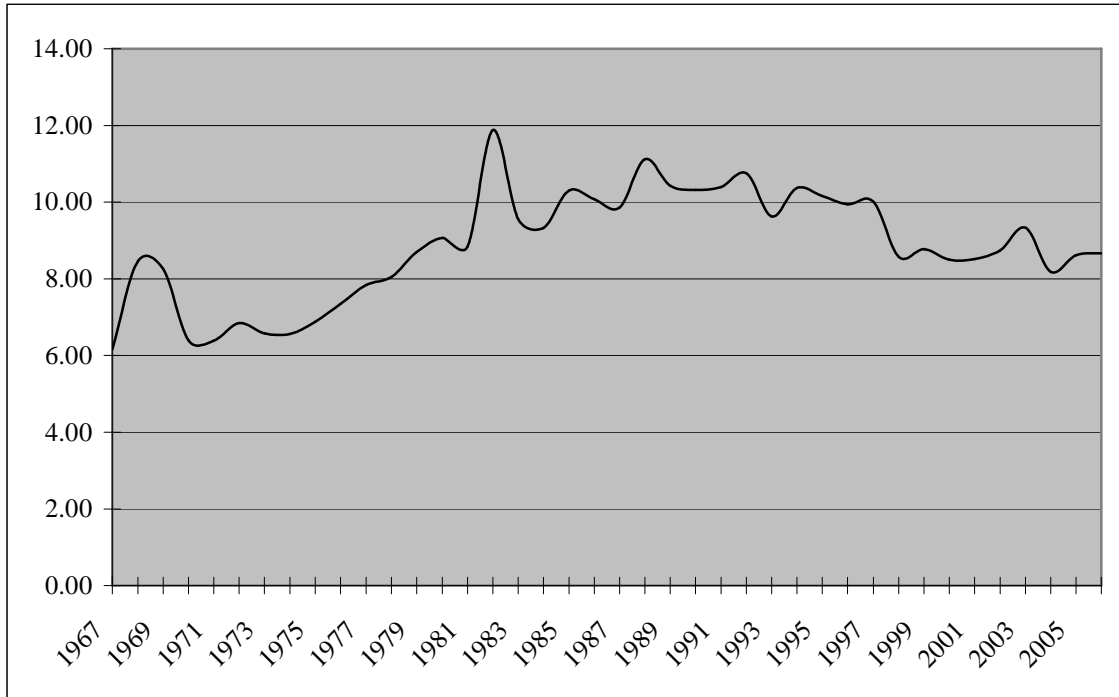

Kaynak : TUİK Adalet İstatistikleri

Temizleme oranının, 1974 ve 1975 yıllarının dışında, 1988 yılında da yüksek seviyelerde olduğu görülmektedir. Bunun nedenlerinden biri, 1988 yılında hakim atalamalarının yapılmış olması ve yeni hakimlerin göreve başlamış olmasıdır. Bu durum Şekil 2.17’de hakim başına düşen tamamlanmış dava istatistiğinde de gözlenmektedir. Bu istatistik, 1987 yılında 877 iken 1988 yılında 422 olarak gerçekleşmiştir. Ayrıca 1988 yılında Ceza Muhakemeleri Kanunu’nun çeşitli maddelerinde de değişiklikler yapılmıştır. Etkinlik oranlarında meydana gelen dalgalanmanın da önceki bölümde söz edilen kanun değişikliklerinden de etkilendiği söylenebilir.

Adalet sisteminin etkinliğine yönelik kullanılan diğer bir gösterge ise 100.000 kişiye düşen hakim sayısı ve dava başına düşen hakim sayısıdır. Çünkü, hakimler bireylerin mahkemelere erişim sorunu ile direkt olarak ilgilenmektedirler. Kişi başına hakim sayısı genellikle 100.000 kişiye düşen hakim sayıları ile değerlendirilmektedir. TÜİK verileri kullanılarak hesaplanan 100.000 kişiye düşen hakim sayısının yıllar itibari ile gelişimi Şekil 2.14’de gösterilmiştir.

Şekil 2.14 Türkiye’de 100.000 Kişiye Düşen Hakim Sayısı

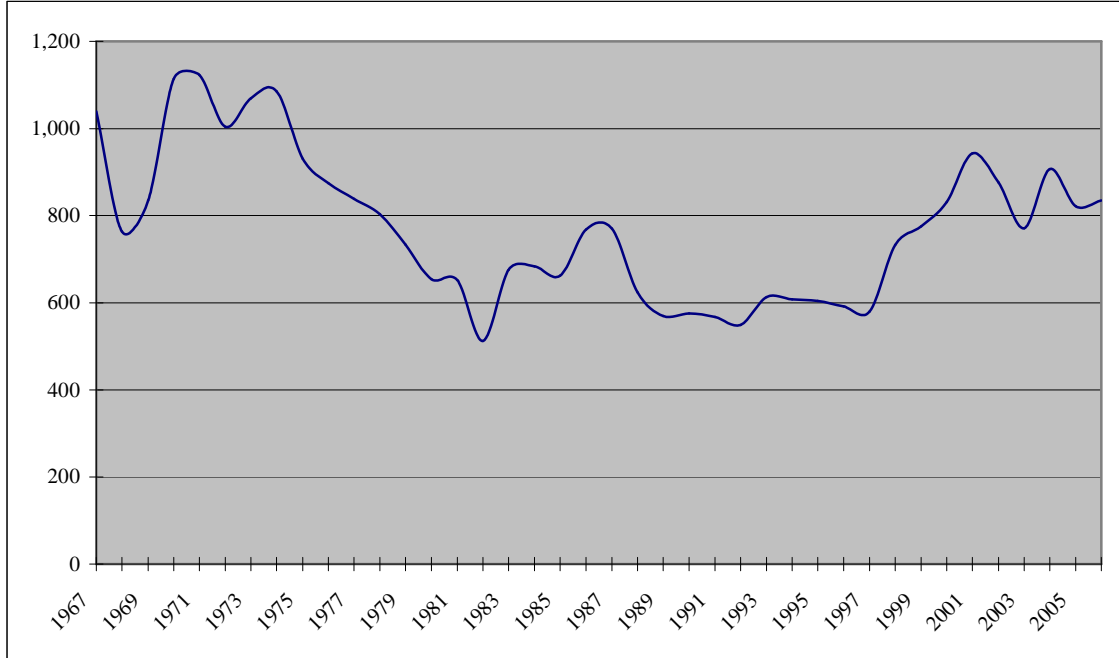

Kaynak : TÜİK Adalet İstatistikleri

Türkiye’de 100.000 kişiye düşen hakim sayısı, 1982 yılında 11 hakim ile en yüksek değere, 1967 yılında 6 hakim ile en düşük değere ulaşmıştır. Ortalama olarak 100.000 kişiye düşen hakim sayısı ise 9 olmuştur. Son 10 yıl içinde 100.000 kişiye

düşen hakim sayısı 8 – 10 bandı arasında yer aldığı görülmektedir. Şekile göre Türkiye’de 2004 yılında 100.000 kişiye 8 hakim düşmektedir. Bu oran 2004 yılında Fransa’da 10.1, Almanya’da 24.7, İtalya’da 10.4, İngiltere’de 2.5 olmuştur. Bu oranlar tam zamanlı çalışan profesyonel hakimler için hesaplanmıştır (Cepej, 2006: 78). Hakim sayıları reformistler için her zaman hassas konu olmuştur; çünkü daha fazla hakim etkinsizlik problemlerinin çözümünde genellikle favori çözüm olmaktadır. Hakim sayısındaki yetersizlik gecikmenin temel nedeni olarak gösterilmektedir. Ancak bazı durumlarda da hakim sayısının artırılması problemleri çözmediği söylenmektedir (Dakolias, 1999: 20).

Şekil 2.15 Türkiye’de Bir Hakime Düşen Gelen Dava Sayısı

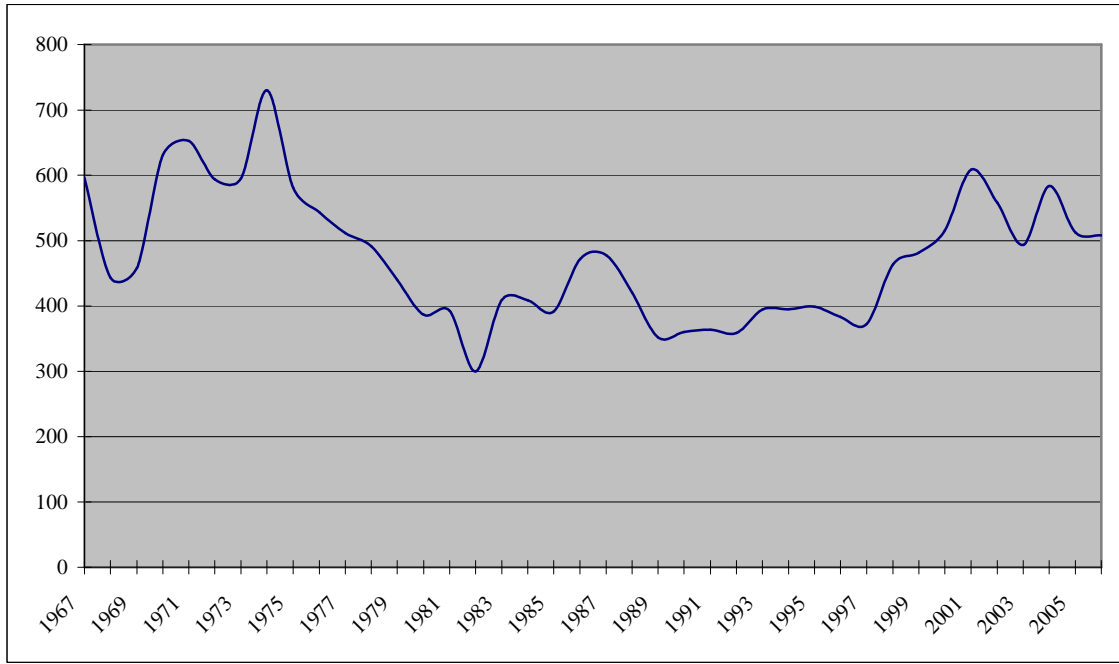

Kaynak : TÜİK Adalet İstatistikleri

Şekil 2.15 Türkiye’deki bir hakime düşen dava sayısını yıllar itibari ile değişimini göstermektedir. 1967 yılında bir hakime 1.040 gelen dava düşerken, 2006 yılında bir hakime 834 gelen dava düşmüştür. Şekilde de görüldüğü gibi yıllar itibari ile bir hakime düşen dava sayısının azaldığı dikkat çekmektedir. 1967 – 2006 yıllarında bir hakime ortalama 774 dava düşmektedir. Bu oran, 1995-1996 yılları ortalaması olarak Almanya’da 175, Fransa’da 277, Şili’de ise 5.161’dir (Dakolias, 1999: 12). Bir hakime düşen gelen dava sayısı hakimlerin iş yükünü göstermesi açısından önem taşımaktadır. Gelen davaların çokluğu, hakimlerin iş yükünü artıracak ve bu da bir sonraki döneme devreden dava sayısını artıracaktır.

Şekil 2.16 Türkiye’de 1967 – 2006 yılları arasında bir hakime düşen karara bağlanan dava sayısını göstermektedir. 1967’den 2006 yılına kadar hakim başına düşen karara bağlanan dava sayısının azalmadığı görülmektedir. 1967 yılında bir hakime 596 tamamlanmış dava düşerken 2006 yılında ise bir hakime 508 tamamlanmış dava düşmektedir. Türkiye’de 1967 – 2006 yılları arasında bir hakime ortalama 476 karara bağlanan dava düşmektedir.

Şekil 2.16 Türkiye’de Bir Hakime Düşen Karara Bağlanan Dava Sayısı

Kaynak : TUIK Adalet İstatistikleri

Hakim başına düşen tamamlanmış dava oranı, aynı zamanda, mahkemelerin ihtilafları çözümü talebini karşılama yeteneğini göstermektedir. Bu oranın anlamı, gelen dava sayıları ve temizleme oranı ile ilgilidir. Bu oran mahkemelerin gelen dava taleplerini nasıl karşıladıklarını göstermektedir (Dakolias, 1999: 12). Türkiye’de hakim başına düşen tamamlanmış dava sayısının azalmaması mahkemelerin talebi karşılama konusunda fazla bir yol kat edemediğini göstermektedir. Hakim başına düşen karara bağlanan dava sayısının, hakim başına düşen gelen dava sayısından az olması bir sonraki yıla devreden davaların olduğunu göstermektedir. Bu durum mahkemelerin etkin çalışmasını engelleyen bir durum olarak görülebilir.

2.2.4.1 Ceza Mahkemelerinin Etkinliği

Tablo 2.4 Türkiye’de ceza mahkemelerinin temizleme oranını göstermektedir. Ceza mahkemelerinin etkinliği gösteren temizleme oranı sulh ceza mahkemelerinde

yüksektir. Sulh ceza mahkemelerinde temizleme oranının 1967-2006 ortalaması 0.60 olarak gerçekleşmiştir. Ceza mahkemeleri içinde temizleme oranı en düşük olan mahkemeler ise Devlet Güvenlik ve Ağır Ceza Mahkemeleri'dir. Bu mahkemelerin temizleme oranının 1967-2006 ortalaması 0.54'tür. Tablo 2.4'ün sağ tarafında yer alan ve Türkiye'deki ceza mahkemelerinin tümünü kapsayan ceza mahkemelerinin temizleme oranı ise ortalama 0.64'tür. Bu oran Türkiye'de mahkemelerinin temizleme oranının ortalamasının üzerindedir.

Tablo 2.4 Ceza Mahkemelerinin Temizleme Oranı

Yıllar	Devlet Güvenlik	Ağır Ceza	Asliye Ceza	Sulh Ceza	Toplam
1967		0.56	0.59	0.55	0.56
1968		0.51	0.56	0.56	0.56
1969		0.50	0.52	0.54	0.53
1970		0.53	0.55	0.53	0.54
1971		0.54	0.56	0.56	0.56
1972		0.53	0.55	0.63	0.60
1973		0.49	0.47	0.59	0.55
1974		0.70	0.82	0.90	0.86
1975		0.63	0.66	0.80	0.75
1976		0.57	0.62	0.78	0.71
1977		0.53	0.55	0.75	0.67
1978		0.53	0.55	0.76	0.67
1979		0.55	0.55	0.76	0.67
1980		0.53	0.57	0.76	0.67
1981		0.54	0.55	0.79	0.68
1982		0.54	0.56	0.81	0.70
1983		0.54	0.56	0.79	0.69
1984		0.52	0.55	0.77	0.67
1985		0.52	0.56	0.69	0.64
1986		0.54	0.57	0.71	0.66
1987		0.56	0.58	0.73	0.68

Yıllar	Devlet Güvenlik	Ağır Ceza	Asliye Ceza	Sulh Ceza	Toplam
1988	0.75	0.62	0.61	0.80	0.74
1989	0.55	0.59	0.55	0.69	0.64
1990	0.64	0.59	0.54	0.69	0.64
1991	0.67	0.61	0.56	0.70	0.65
1992	0.55	0.61	0.56	0.73	0.66
1993	0.50	0.58	0.52	0.75	0.65
1994	0.47	0.56	0.53	0.76	0.65
1995	0.55	0.55	0.52	0.75	0.66
1996	0.51	0.50	0.50	0.75	0.64
1997	0.53	0.49	0.52	0.70	0.62
1998	0.49	0.47	0.47	0.71	0.60
1999	0.59	0.49	0.45	0.69	0.58
2000	0.42	0.46	0.47	0.68	0.59
2001	0.54	0.51	0.56	0.70	0.64
2002	0.52	0.48	0.43	0.68	0.62
2003	0.48	0.50	0.49	0.66	0.62
2004	0.41	0.48	0.53	0.65	0.63
2005	0.58	0.49	0.50	0.73	0.60
2006	0.42	0.55	0.51	0.59	0.58
Ort.	0.54	0.54	0.55	0.70	0.64
Min.	0.41	0.46	0.43	0.53	0.53
Mak.	0.75	0.70	0.82	0.90	0.86

Kaynak : TUIK Adalet İstatistikleri

2.2.4.2 Hukuk Mahkemelerinin Etkinliği

Tablo 2.5 Türkiye’de hukuk mahkemelerinin temizleme oranını göstermektedir. Hukuk mahkemelerinin etkinliği gösteren temizleme oranı, Sulh Hukuk Mahkemeleri’nde yüksek olarak hesaplanmıştır. Sulh Hukuk Mahkemeleri’nde temizleme oranının 1967-2006 yılları ortaması 0.74 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran analizimize dahil olan mahkemeler içinde en yüksek temizleme oranıdır. Hukuk

mahkemeleri içinde temizleme oranı en düşük olan mahkeme ise Asliye Hukuk Mahkemeleri'dir. Bu mahkemelerin temizleme oranınının 1967-2006 yılları ortalaması 0.55'tir. Tablo 2.5'in en sağ tarafında yer alan ve Türkiye'deki hukuk mahkemelerinin tümünü kapsayan toplam hukuk mahkemelerinin temizleme oranı ise ortalama 0.61'dir. Bu oran Türkiye'de mahkemelerinin temizleme oranınının ortalamasının altındadır.

Tablo 2.5 Hukuk Mahkemelerinin Temizleme Oranı

Yıllar	Asliye Hukuk	Asliye Ticaret	Sulh Hukuk	Toplam
1967	0.59	0.60	0.64	0.58
1968	0.59	0.43		0.60
1969	0.58	0.60	0.64	0.56
1970	0.59	0.38	0.66	0.58
1971	0.60	0.40	0.67	0.60
1972	0.56	0.41	0.68	0.58
1973	0.54	0.40	0.63	0.56
1974	0.49	0.37	0.63	0.56
1975	0.49	0.53	0.66	0.57
1976	0.49	0.54	0.67	0.58
1977	0.47	0.47	0.67	0.58
1978	0.48	0.77	0.69	0.58
1979	0.49	0.77	0.70	0.57
1980	0.51	0.80	0.72	0.55
1981	0.55	0.75	0.74	0.56
1982	0.56	0.77	0.72	0.56
1983	0.46	0.82	0.71	0.56
1984	0.46	0.82	0.70	0.56
1985	0.50	0.83	0.66	0.57
1986	0.51	0.48	0.70	0.60
1987	0.51	0.48	0.71	0.59
1988	0.56	0.62	0.75	0.62

Yıllar	Asliye Hukuk	Asliye Ticaret	Sulh Hukuk	Toplam
1989	0.55	0.60	0.76	0.60
1990	0.57	0.60	0.76	0.63
1991	0.58	0.59	0.79	0.64
1992	0.59	0.61	0.82	0.65
1993	0.57	0.60	0.83	0.64
1994	0.58	0.59	0.85	0.65
1995	0.58	0.54	0.85	0.66
1996	0.60	0.54	0.80	0.66
1997	0.60	0.51	0.81	0.67
1998	0.60	0.62	0.81	0.67
1999	0.60	0.47	0.83	0.67
2000	0.59	0.59	0.77	0.66
2001	0.58	0.45	0.84	0.66
2002	0.58	0.42	0.85	0.67
2003	0.62	0.50	0.86	0.66
2004	0.60	0.52	0.80	0.66
2005	0.58	0.51	0.78	0.65
2006	0.57	0.57	0.77	0.64
Ort.	0.55	0.57	0.74	0.61
Min.	0.46	0.37	0.63	0.55
Mak.	0.62	0.83	0.86	0.67

Kaynak : TUIK Adalet İstatistikleri

2.2.4.3. İdari Mahkemelerinin Etkinliği

Tablo 2.6 Türkiye’de idari mahkemelerinin temizleme oranını göstermektedir. Temizleme oranı, Vergi Mahkemeleri’nde İdare Mahkemeleri’ne göre daha yüksektir. Vergi mahkemelerinde temizleme oranının 1967-2006 ortalaması 0.61 olarak hesaplanmıştır. İdare Mahkemelerde ise temizleme oranının 1967-2006 ortalaması 0.55’dir. İdari mahkemeleri bir bütün olarak aldığımızda ise bu oranı ise ortalama

0.58'dir. Bu oran Türkiye'de mahkemelerinin temizleme oranının altındadır. Analize konu olan yargı kolları içinde de en düşük temizleme oranı idari mahkemelerdedir.

Tablo 2.6 İdari Mahkemelerinin Temizleme Oranı

Yıllar	Vergi	İdare	Toplam
1982	0.13	0.27	0.14
1983	0.63	0.47	0.61
1984	0.56	0.50	0.54
1985	0.56	0.45	0.52
1986	0.57	0.48	0.53
1987	0.58	0.45	0.52
1988	0.65	0.48	0.57
1989	0.61	0.49	0.55
1990	0.56	0.50	0.53
1991	0.55	0.57	0.56
1992	0.58	0.56	0.57
1993	0.56	0.57	0.56
1994	0.60	0.62	0.61
1995	0.61	0.60	0.61
1996	0.68	0.59	0.64
1997	0.72	0.64	0.67
1998	0.69	0.65	0.67
1999	0.69	0.70	0.69
2000	0.67	0.62	0.64
2001	0.64	0.64	0.64
2002	0.63	0.63	0.63
2003	0.73	0.61	0.66
2004	0.69	0.56	0.60
2005	0.63	0.56	0.58
2006	0.64	0.64	0.64

Yıllar	Vergi	İdare	Toplam
Ort	0.61	0.55	0.58
Min	0.13	0.27	0.14
Mak	0.73	0.70	0.69

Kaynak : TÜİK Adalet İstatistikleri

2.2 Türkiye’de Adalet Harcamalarının Bütçe Temelinde Analizi

Kamu harcamalarına, klasik maliyeciler ve modern maliyeciler farklı tanımlar getirmişlerdir. Klasik maliyecilere göre kamu harcamaları; toplumsal ihtiyaçlar karşısında kamu makamlarının, belli usullere uymak kaydıyla, yaptıkları parasal harcamalardır. Modern maliyeciler bu tanıma ekonomik ve sosyal hayata müdahalede bulunmak amacını da eklemişlerdir (Türk, 1999: 25-27). Kamu harcamaları farklı şekillerde tanımlanabilir. Kamu harcamalarının hukuki tanımına göre kamu harcaması; kamu kurumlarının yaptığı harcamalardır. Özel kesimin yaptığı harcamalar ise özel harcamalardır. Ekonomik etkileri bakımından kamu harcamaları, sosyal fayda yaratma ve kamusal gereksinimleri karşılama özellikleri bakımından değerlendirilmektedir. Özel kesim tarafından sunulamayan ve sosyal faydanın yükselmesini sağlayan harcamalar kamu harcamalarıdır (Muter, Çelebi , Sakıncı, 2003: 49).

5018 sayılı Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu’nda kamu gideri tanımı kullanılmış ve kamu gideri aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır; “*Kanunlarına dayanılarak yaptırılan iş, alınan mal ve hizmet bedelleri, sosyal güvenlik katkı payları, iç ve dış borç faizleri, borçlanma genel giderleri, borçlanma araçlarının iskontolu satışından doğan farklar, ekonomik, malî ve sosyal transferler, verilen bağış ve yardımlar ile diğer giderleri ifade eder*” (KMYKK, Madde 3).

1995 yılında Maliye Bakanlığı kamunun yeniden yapılandırılması için Kamu Mali Yönetim Projesini başlatılmıştır. Proje kapsamında, temeli Uluslararası Para Fonu tarafından hazırlanan Devlet Mali İstatistikleri’ne dayanan analitik bütçe sınıflandırması üzerinde çalışmalar başlamıştır. Daha sonra bu sınıflandırma Avrupa Birliğinde uygulanan Avrupa Muhasebe sistemi standartlarına uygun hale getirilmiş ve 2004 yılında genel ve katma bütçeli idarelerde tam uygulamaya geçilmiştir (Mutluer, Öner, Kesik, 2005: 154).

Analitik bütçe sınıflandırmasının getirmiş olduğu bir çok yenilik bulunmaktadır. Bu yenilikler arasında yapılacak olan analizler açısından önemli olanları; ülkeler arası

bütçe karşılaştırmaları daha kolay yapılmakta olması, fonksiyonel sınıflandırma ile kamu hizmetlerinin esas alınması sonucu adalet, savunma, sağlık gibi kamu hizmetlerinin ayrı ayrı değerlendirilmesidir.

Analitik bütçe sınıflandırması üç başlık altında toplanmıştır. Bu başlıklar; harcama ve borç vermenin sınıflandırılması, gelirin sınıflandırılması ve açık/fazlanın sınıflandırılmasıdır. Harcamanın sınıflandırılması da kendi içinde, kurumsal sınıflandırma, fonksiyonel sınıflandırma, finansman tipi sınıflandırma ve ekonomik sınıflandırma olmak üzere dört grupta incelenebilir. Bu sınıflandırmalar da kendi içinde düzeylere ayrılmaktadır.

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi Kanununa göre, adalet harcamaları fonksiyonel olarak 03 kod ile Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri başlığı altında izlenmektedir. Fonksiyonel sınıflandırma ikinci düzeyde Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri dokuz başlığa ayrılmakta bu dokuz başlıkta kendi içinde sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetlerinin fonksiyonel sınıflandırması Ek 1.2.5. de açıklamaları ile gösterilmiştir.

Türkiye'nin adalete ayırdığı kaynakların boyutu açısından ilk başvuru kaynağı Maliye Bakanlığınca yayınlanan konsolide bütçe verileridir. Konsolide bütçe verileri içinde Adalet Bakanlığının harcamaları adalet harcamaları olarak değerlendirilmiştir. Konsolide bütçe verilerinin idari-fonksiyonel sınıflandırması 1983 yılından bu yana aynı tutarlı tanımla sınıflandırıldığı için, adalet hizmetlerinin bütçe temelinde analizi 1983 yılından başlayacaktır. Bu bölümde, adalet harcamalarının bütçe harcamaları içindeki yeri ve toplam harcamalar üzerindeki etkisi incelenecektir. Adalet harcamaları kapsamında sadece Adalet Bakanlığı bütçesi ele alınmıştır. Avrupa Etkin Adalet Komisyonu diğer ülkeler ve Türkiye için yaptığı analizlerde de Adalet Bakanlığı bütçesini kullanmıştır (Cepej, 2006: 19). Bu yüzden, Adalet Bakanlığı bütçesi, mahkemelerin personel, fiziki, teknoloji alt yapıları ve mahkeme mevzuatları adalet kavramı içinde değerlendirilecektir. Üst mahkeme harcamaları ve Adalet Teşikati Güçlendirme Fonu analize dahil edilmemiştir.

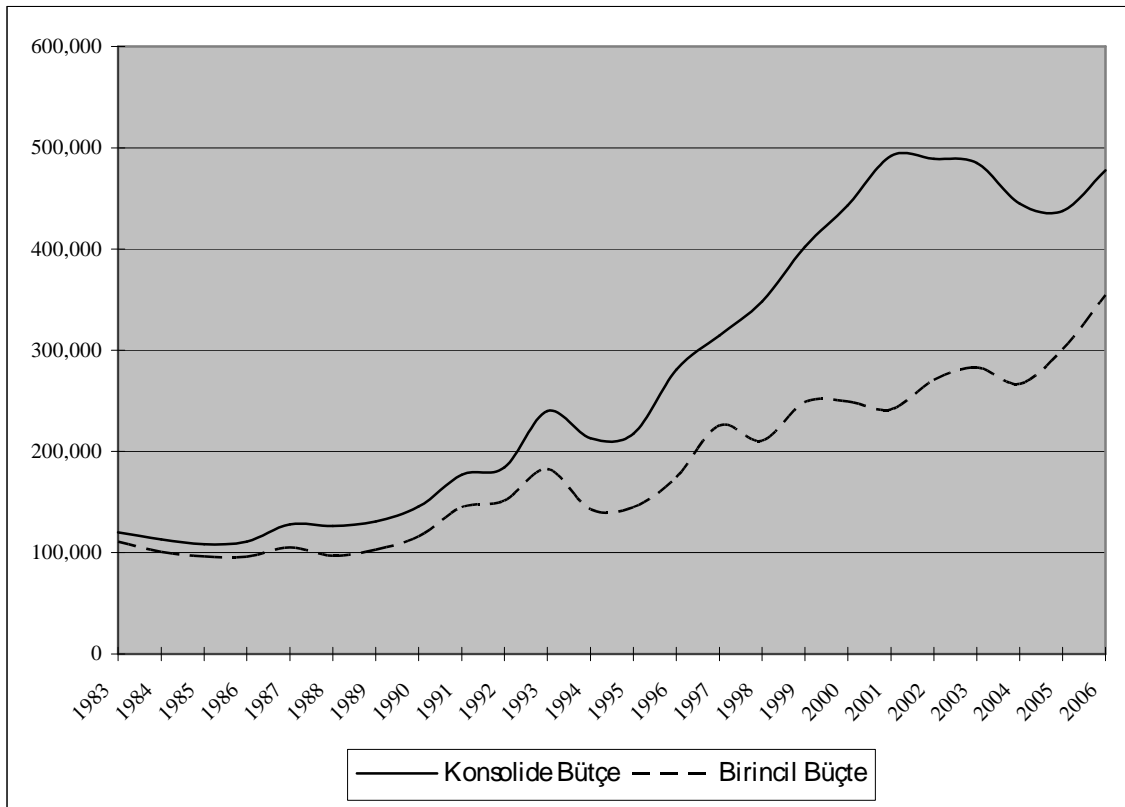
2.2.1. Adalet Harcamalarının Genel Bütçedeki Payının Gelişimi

Maliye literatüründe, bütçe açıklarına yönelik çeşitli tanımlar yer almaktadır. Bu tanımlardan biri de faiz harcamalarının kamu harcamalarının dışında tutulması ile hesaplanan birincil bütçedir. Birincil bütçe, bütçenin hükümet tarafından kontrol

edilebilen kısmını göstermekte ve salt maliye politikasının sonuçlarını yansıtmaktadır (Şen, Sağbaş, 2004: 8). Dolayısıyla birincil bütçe kamunun yapmış olduğu güvenlik, refah, alt yapı gibi harcamaları göstermektedir (Şenesen, 2002: 19). Bu yüzden çalışmada adalet harcamalarının birincil bütçe içindeki yerine önem verilecektir.

Şekil 2.17’de Türkiye’de konsolide bütçe harcamaları ve birincil bütçe harcamaları görülmektedir. Birincil bütçe rakamına; konsolide bütçeden faiz ödemeleri düşüldüğünde ulaşılmaktadır. Şekilde konsolide bütçe ve birincil bütçe harcamalarının arasındaki farkın özellikle 1985 yılından sonraki dönemde arttığı görülmektedir. 2001 yılında birincil bütçe ile konsolide bütçe arasındaki fark yükseldikten sonra tekrar düşüş trendine girmiştir.

Şekil 2.17 Türkiye’de Konsolide Bütçe ve Birincil Bütçe Harcamaları
(1987=100, Bin TL)

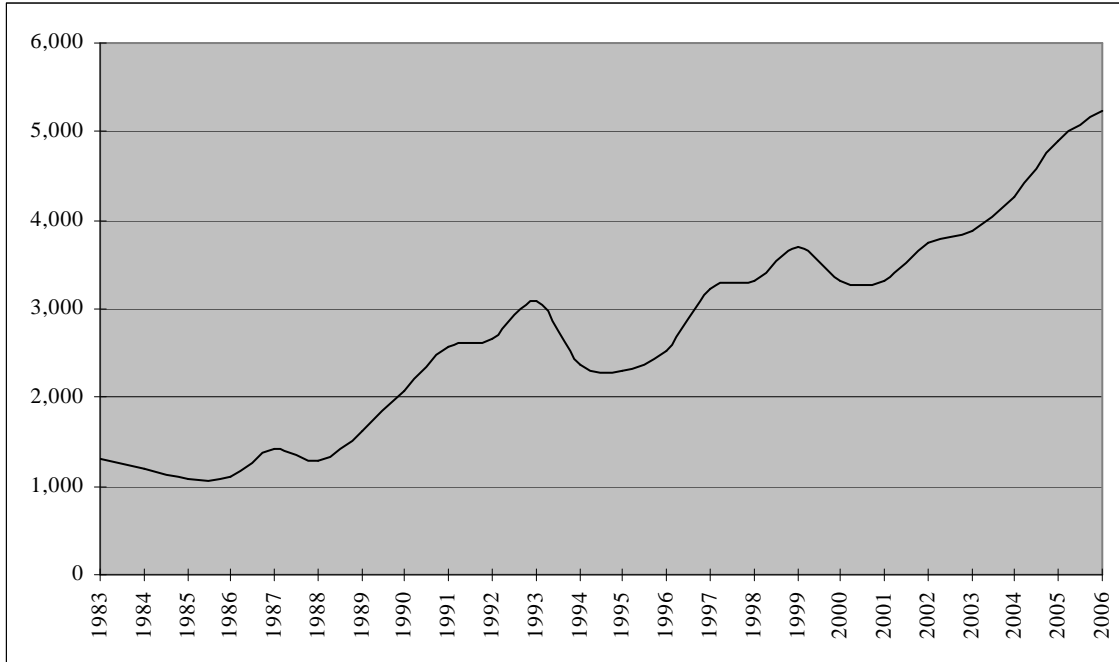
Kaynak : Maliye Bakanlığı İstatistikleri

2001 yılında Türkiye’de KKBG (Kamu Kesimi Borçlanma Gereği) %16.5, dış borç stokunun GSYİH’ya oranı %79, iç borç stokunun GSYİH’ya oranı %70’e ulaşmıştır. 1990’da orta dereceli borcu ülkeler grubunda yer alan Türkiye 2000’li yıllar başında dünyada ağır boçlu 7. ülke olmuştur (Kazgan, 2005: 262). Şekil 2.1’de de

2000’li yıllardan sonra konsolide bütçe harcamaları ile birincil bütçe harcamaları arasındaki farkın açıldığı görülmektedir.

Adalet harcamaları, genel bütçe harcamaları içinde yer almaktadır. Adalet harcamalarının 1983 – 2006 yılları arasındaki seyri Şekil 2.18’de görülmektedir. Şekil Maliye Bakanlığı verileri kullanılarak hazırlanmıştır. Şekile göre; adalet harcamalarının dönemler itibari ile artış ve azalışlar gösterdiği gözlemlenmekle birlikte, 1983’den itibaren reel olarak arttığı görülmektedir. 1983 yılında adalet harcamalarına bütçeden reel olarak 1,307,000.000.- TL ayrılırken, 2006 yılında 5.223.000.000.- TL ayrılmıştır.

Şekil 2.18 Türkiye’de Adalet Harcamaları 1983 – 2006
(1987=100, Milyon TL)

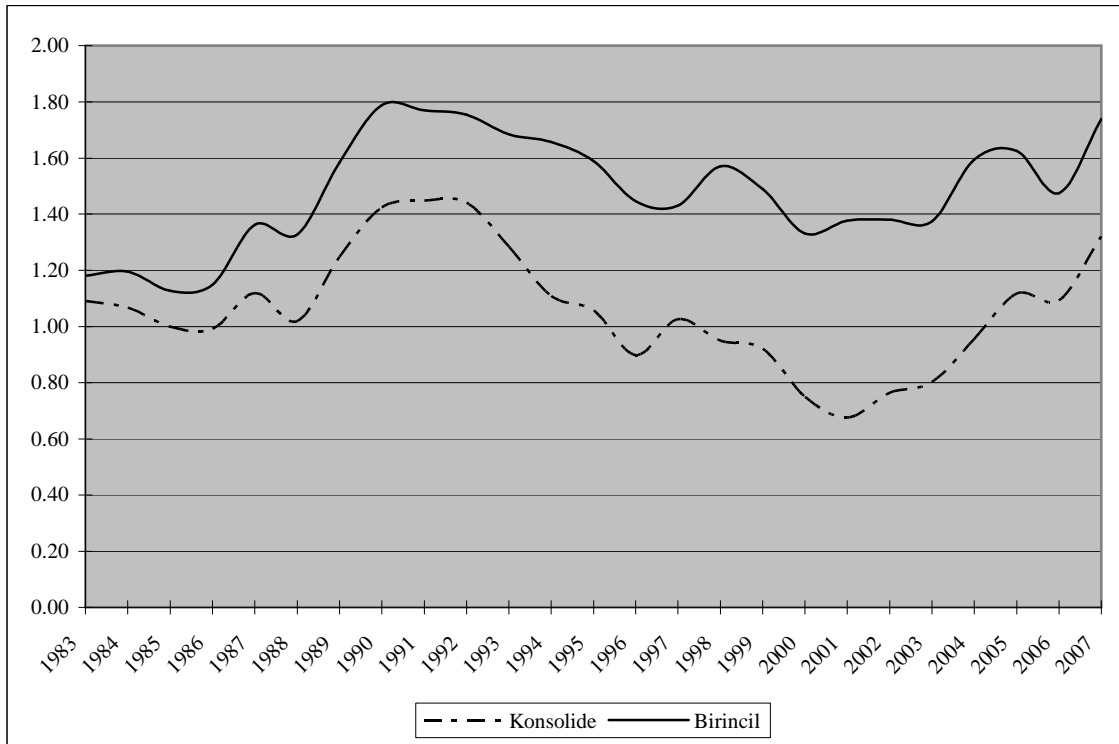

Kaynak : Maliye Bakanlığı İstatistikleri

Şekil 2.19 adalet harcamalarının konsolide bütçe içindeki ve birincil bütçe içindeki payını göstermektedir. Şekile göre Türkiye’de adalet harcamalarının konsolide bütçe ve birincil bütçe içindeki payı; 1988 yılından 1991 yılına kadar artmış daha sonra düşüşe geçmiş ve 2001 yılından sonra tekrar artış göstermiştir. Adalet harcamalarının konsolide bütçe ve birincil bütçe içindeki payı arasında 0.60 oranında pozitif yönde ve güçlü bir korelasyon bulunmaktadır. Şekil 2.19’da da; Şekil 2.17’deki benzer bir durum gözlenmektedir. Şekilde adalet harcamalarının konsolide bütçe içindeki payı ve adalet harcamalarının birincil bütçe harcamalarının içindeki payı arasındaki farkın özellikle 1985 yılından sonraki dönemde arttığı görülmektedir.

Adalet harcamaları, 1983 – 2007 yılları arasında konsolide bütçeden ortalama %1.06 pay almıştır. Adalet harcamaları, konsolide bütçeden en düşük payı %0.68'lik oran ile 2001 yılında, en yüksek payı ise %1.45'lik oran ile 1991 yılında almıştır. Aynı dönemde, adalet harcamaları, birincil bütçeden ortalama %1.48 pay almıştır. Adalet harcamaları, birincil bütçeden en düşük payı %1.13'lük oran ile 1985 yılında, en yüksek payı ise %1.79'lük oran ile 1990 yılında almıştır.

Şekil 2.19 Türkiye’de Adalet Harcamalarının Konsolide Bütçe ve Birincil Bütçe İçindeki Payı 1983 - 2007

Kaynak : Maliye Bakanlığı İstatistikleri

2.2.1.1. Fonksiyonel Sınıflandırmaya Göre Adalet Harcamalarının Bileşenleri

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi Kanun’a göre; adalet harcamaları fonksiyonel olarak 03 kod ile Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri başlığı altında izlenmektedir. Tablo 2.7 kamu düzeni ve güvenlik hizmetlerinin 2004-2008 yılları için gerçekleşen bütçe rakamlarını fonksiyonel sınıflandırma esasına göre göstermektedir. Tabloda yer alan veriler Maliye Bakanlığı ve Maliye Bakanlığı Muhasebat Genel Müdürlüğü’nden elde edilmiştir. Tüm yıllarda, kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri içinde güvenlik hizmetleri mahkeme hizmetlerine göre daha fazla pay almaktadır. Tablo 2.8 mahkeme

harcamalarının Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetlerinin içindeki payını göstermektedir. Tablodaki hesaplamalar Tablo 2.7'deki veriler kullanılarak hesaplanmıştır.

Tablo 2.7 Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri Bütçe Gerçekleşmeleri

	2004 Bin TL, Cari	2005 Bin TL, Cari	2006 Bin TL, Cari	2007 Bin TL, Cari	2008 Bin TL, Cari
KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİK HİZMETLERİ	7.581.571	8.308.695	10.514.466	12.433.514	13.690.036
Güvenlik Hizmetleri	5.871.681	6.524.938	7.760.510	8.850.606	10.159.046
Genel Güvenlik Hizmetleri	5.509.561	6.033.820	7.214.382	8.172.079	9.366.734
Trafik Güvenliği Hizmetleri	330.514	454.544	484.229	542.696	612.555
Kurumsal Güvenlik Hizmetleri	31.606	36.574	61.899	135.831	179.757
Mahkeme Hizmetleri	925.480	991.716	1.308.001	1.860.747	2.270.310
Yüksek Mahkeme Hizmetleri	64.483	72.808	94.087	130.992	177.691
Adli Mahkeme Hizmetleri	670.477	758.655	1.039.467	1.530.243	1.870.511
İdare Mahkeme Hizmetleri	33.092	40.965	53.413	67.929	75.726
Diğer Mahkeme Hizmetleri	157.428	119.288	121.034	131.583	146.382
Cezaevi İdaresi Hizmetleri	533.074	503.424	1.125.326	1.298.107	802.118
Kamu Düzeni ve Güvenliğe İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	950	621	425	389	444
Sınıflandırmaya Girmeyen Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri	250.386	287.996	320.204	423.665	458.118
Merkezi Yönetim Bütçesi	147.919.639	151.250.495	178.126.033	204.067.683	225.967.471

Kaynak : Maliye Bakanlığı İstatistikleri

**Tablo 2.8 Adalet Harcamalarının Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetlerinin
Bütçe İçindeki Payı**

Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri İçindeki Payı	2004 %	2005 %	2006 %	2007 %	2008 %
KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİK HİZMETLERİ	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00
Güvenlik Hizmetleri	77.45	78.53	73.81	71.18	74.21
Genel Güvenlik Hizmetleri	72.67	72.62	68.61	65.73	68.42
Trafik Güvenliği Hizmetleri	4.36	5.47	4.61	4.36	4.47
Kurumsal Güvenlik Hizmetleri	0.42	0.44	0.59	1.09	1.31
Mahkeme Hizmetleri	12.21	11.94	12.44	14.97	16.58
Yüksek Mahkeme Hizmetleri	0.85	0.88	0.89	1.05	1.30
Adli Mahkeme Hizmetleri	8.84	9.13	9.89	12.31	13.66
İdare Mahkeme Hizmetleri	0.44	0.49	0.51	0.55	0.55
Diğer Mahkeme Hizmetleri	2.08	1.44	1.15	1.06	1.07
Cezaevi İdaresi Hizmetleri	7.03	6.06	10.70	10.44	5.86
Kamu Düzeni ve Güvenliğe İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	0.01	0.01	0.00	0.00	0.00
Sınıflandırmaya Girmeyen Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri	3.30	3.47	3.05	3.41	3.35

Kaynak : Maliye Bakanlığı İstatistikleri

Tablo 2.9 Adalet Harcamalarının Merkezi Yönetim Bütçesi İçindeki Payı

Merkezi Yönetim Bütçesi İçindeki Payı	2004 %	2005 %	2006 %	2007 %	2008 %
KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİK HİZMETLERİ	5.13	5.49	5.90	6.09	6.06
Güvenlik Hizmetleri	3.97	4.31	4.36	4.34	4.50
Genel Güvenlik Hizmetleri	3.72	3.99	4.05	4.00	4.15
Trafik Güvenliği Hizmetleri	0.22	0.30	0.27	0.27	0.27
Kurumsal Güvenlik Hizmetleri	0.02	0.02	0.03	0.07	0.08
Mahkeme Hizmetleri	0.63	0.66	0.73	0.91	1.00
Yüksek Mahkeme Hizmetleri	0.04	0.05	0.05	0.06	0.08
Adli Mahkeme Hizmetleri	0.45	0.50	0.58	0.75	0.83
İdare Mahkeme Hizmetleri	0.02	0.03	0.03	0.03	0.03
Diğer Mahkeme Hizmetleri	0.11	0.08	0.07	0.06	0.06
Cezaevi İdaresi Hizmetleri	0.36	0.33	0.63	0.64	0.35
Kamu Düzeni ve Güvenliğe İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Sınıflandırmaya Girmeyen Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri	0.17	0.19	0.18	0.21	0.20
Merkezi Yönetim Bütçesi	100.00	100.00	100.00	100.00	100.00

Kaynak : Maliye Bakanlığı İstatistikleri

Tablo 2.9 mahkeme hizmetlerinin merkezi yönetim bütçesi içindeki payını göstermektedir. Tablo'da yer alan bilgiler Tablo 2.7'deki veriler kullanılarak hesaplanmıştır. Yüksek mahkemeler hariç, mahkeme hizmetlerinin merkezi bütçe içindeki payı 2004 yılında %0,59, 2005 yılında %0.61, 2006 yılında %0.68, 2007 yılında %0.85 ve 2008 yılında ise %0.92 olmuştur. Bu oranlar diğer kamu harcamalarının bütçe içindeki payına göre düşüktür. Mahkeme hizmetleri, kendi sınıflandırması içinde 2004 yılı için % 11.36, 2005 yılı için % 11.06, 2006 yılı için %11.55, 2007 yılı için % 13.92 ve 2008 yılı için % 15.28 oranında bir pay almıştır. Mahkeme hizmetlerinin payı 2007 ve 2008 yıllarında artış göstermiştir. Adli mahkeme hizmetleri, toplam mahkeme hizmetleri içinde en yüksek payı almaktadır.

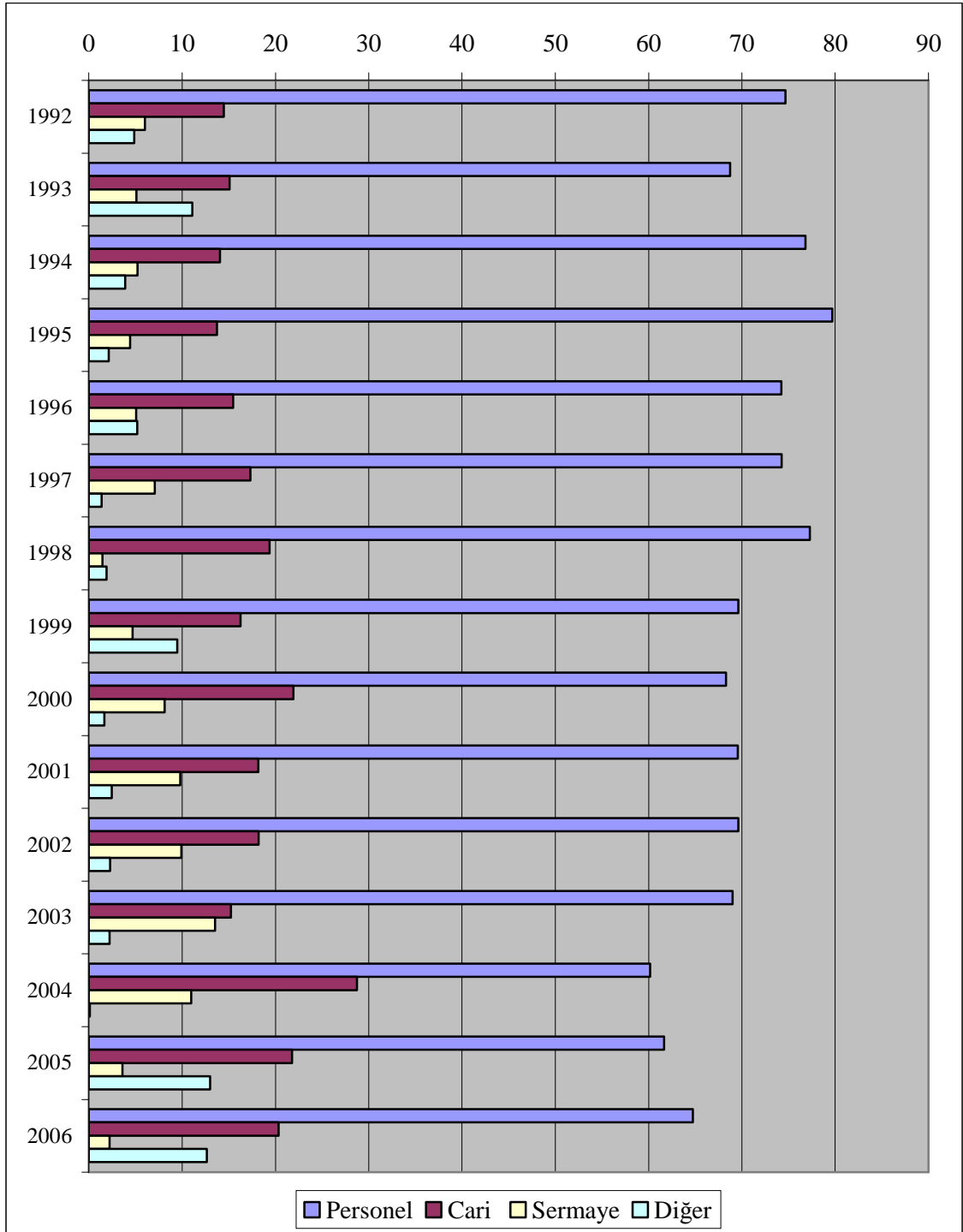
2.2.1.2 Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Adalet Harcamalarının Bileşenleri

Şekil 2.20 Adalet Bakanlığı bütçesinin ekonomik ayrıma göre bileşenlerinin adalet bakanlığı bütçesi içindeki paylarını göstermektedir. Şekilde kullanılan veriler ilgili yılların bütçe kanunlarından alınmıştır. Şekile göre adalet harcamalarının en temel bileşeni personel giderleridir.

Personel giderleri adalet harcamalarının yarısından fazlasını oluşturmaktadır. 1994 ve 1998 personel giderlerinin adalet harcamaları içindeki payı %77'ler düzeyine çıkmıştır. Adalet harcamalar içinde personel harcamaları bütçeden ortalama %71 oranında pay almaktadır. Adalet harcamalarının ekonomik ayrımında personel giderinsen sonra en yüksek payı cari giderler almıştır. Mal ve hizmet alımlarını da kapsayan cari giderler bütçeden ortalama %18 oranında pay almıştır. Bütçeden sermaye giderleri ise ortalama %6, diğer giderler ise ortalama %5 oranında pay almıştır.

Adalet harcamalarının ekonomik sınıflandırmaya göre bileşenleri içinde en yüksek payı personel harcamalarının aldığı görülmektedir. Bunun için adalet bütçesi içindeki artış ve azalışları etkileyen en önemli harcama kalemi personel harcamalarıdır. Personel harcamalarında meydana gelen değişiklikler adalet harcamalarını da etkilemektedir. Bu yüzden adalet harcamalarının bütçe üzerindeki etkilerinin en önemli kaynağı personel harcamaları oluşturmaktadır.

Şekil 2.20 Adalet Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bileşenleri

Kaynak : Maliye Bakanlığı Bütçe Kanunları

2.2.1.3 Adalet Harcamalarının Bütçe Dengesi Üzerindeki Etkileri

Adalet harcamalarının birincil bütçe artışları veya azalışları üzerindeki etkilerini görmek için adalet harcamalarının bütçe içindeki payı yeterli olmayacaktır. Bunun için adalet harcamalarının artış oranlarına da bakmak gerekecektir. Harcama kalemlerinin bütçeye etkisi bu artış oranları ile bütçe artışına yansıtılacaktır (Şenesen, 2002: 21). Bu bölümde ilk önce adalet harcamalarının birincil bütçe içindeki artış oranı hesaplanacak, daha sonra adaletin birincil bütçe üzerindeki etkileri tartışılacak ve adalet harcamalarının bütçeye doğrudan katkıları olup olmadığı araştırma konusu yapılacaktır*.

Adalet harcamalarının bütçe dengesi üzerindeki etkilerini Tablo 2.10 yardımı ile yapabiliriz. Tablonun 1. ve 2. sütunlarında adalet harcamalarının ve birincil bütçe harcamalarının artış oranları yer almaktadır. Adalet harcamalarının artış oranlarının düzenli olmadığı Şekil 2.18’de de gözlenmektedir. Adalet harcamaları belli bir dönem artmış daha sonra azalmış ve sonra tekrar artmış ve azalmıştır. Ancak genel olarak başlangıç yılına göre bir artış trendi gözlenmektedir. Adalet harcamaları, özellikle, 1987, 1989, 1990, 1991 ve 1997 yıllarında büyük artış oranlarına ulaşmıştır. Adalet bütçesi 2000 yılında %-10.36 lık bir daralma göstermiştir.

Adalet harcamalarının birincil bütçeye göre büyümesini (daralmasını) Tablo’nun üçüncü sütunundan takip edebiliriz. Adalet harcamalarının birincil bütçeden daha fazla arttığına, iki büyüme oranının birbirine oranı %1’den büyük olacaktır. Aynı şekilde

* Bu bölümde kullanılan hesaplamalar için bkz. ŞENESEN, G. G. (2002). 1980-2001 Türkiye’de Savunma Harcamaları ve Ekonomik Etkileri, Tesev Yayınları. ŞENESEN, G. G. (2002). Budgetary Trade-Offs of Security Expenditures in Turkey, Defence and Peace Economics, Vol. 13(5), sf. 385 – 403.

$$\dot{B}_{t+1} = \sum_i S_{i,t} \dot{H}_{it+1} \quad (1)$$

Formül (1) toplam harcamalarının büyüme hızının, bütçede yer alan her bir harcama kaleminin büyüme hızlarının önceki dönemlerdeki bütçe içindeki oranları ile tartılandırılmış bileşimi olduğunu göstermektedir.

$$1 = \sum_i S_{i,t} \frac{\dot{H}_{i,t+1}}{\dot{B}_{t+1}} \quad (2)$$

Formül (2) her bir harcama kaleminin genel büyümeye yüzde katkısını göstermektedir. Bu oran H_i deki büyüme B ’deki büyümeden fazla olduğunda 1’den büyük, H_i ’deki büyüme B ’den az olduğunda ise 1’den küçük olacaktır. Hem B hem H_i büyüdüğünde veya küçüldüğünde H_i/B pozitif değer, ama biri büyürken diğeri küçülüyor ise H_i/B negatif değer alacaktır. (2) numaralı formül B ’deki büyümenin pozitif olduğu durumlarda geçerli olacaktır. Bunun için B ’de negatif bir büyüme olduğu durumlarda formül (3) kullanmamız gerekir.

$$-1 = \sum_i S_{i,t} \frac{\dot{H}_{i,t+1}}{|\dot{B}_{t+1}|} \quad (3)$$

adaletin birincil bütçeden daha az arttığı durumlarda ise oran eksi değer olacaktır. 1987 yılında adalet bütçesi % 30.02 oranında artarken, birincil bütçe % 12.98 oranında artmıştır. İkisinin artışını oranladığımızda adalet harcamalarının birincil bütçeye göre daha hızlı büyüdüğü görülmektedir. 1987 yılında adalet harcamaları birincil bütçeye göre % 2.31 oranında daha hızlı büyümüştür.

Adalet bütçesinin birincil bütçeye göre daha fazla büyüdüğü yıllar 1987, 1989, 1990, 2002 ve 2005 yıllarıdır. Bu yıllar içinde adalet bütçesi birincil bütçeye göre en fazla 1989 yılında artmıştır. 1989 yılında adalet bütçesi birincil bütçeye göre %4.45 oranında fazla büyümüştür. Adalet harcamaları 1984, 1985, 1988, 1994, 1995 ve 2000 yıllarında daralmıştır. Aynı dönemde birincil bütçe ise 1984, 1985, 1988, 1994, 1998, 2001 ve 2004 yıllarında daralmıştır. Adalet harcamalarının birincil bütçeden daha az küçüldüğü yıllar ise 1998 ve 2001 yıllarıdır. Bu yıllar dışındaki küçülme yıllarında adalet harcamaları birincil bütçeden daha fazla küçülmüştür.

Adalet harcamalarının %-10.26 oranında daraldığı 2000 yılında, birincil bütçe % 0.26 oranında artmıştır. Bu dönemde adalet bütçesi birincil bütçeye göre -%40.43 oranında daralmıştır. 2000 yılında adalet bütçesi birincil bütçeyi % -60.24 oranında etkilemiştir. Bu oran diğer yıllara baktığımızda bir istisna olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem Türkiye'nin kriz dönemine denk geldiği için dışa düşen değişken olarak alınmıştır. Bu yüzden bundan sonraki analizlerde 2000 yılı analiz dışı bırakılmıştır.

1995 yılında adalet bütçesi % -2.63 oranında daralırken, birincil bütçe % 1.54 oranında artmıştır. Benzer durum 2000 yılında da gözlenmektedir. 2000 yılında adalet bütçesi % -10.36 oranında daralırken birincil bütçe % 0.9 oranında artmıştır. Bu iki yılda adalet bütçesi azalırken birincil bütçe artmıştır. 1995 ve 2000 yıllarındaki durum diğer yıllardakinden farklılık göstermektedir. Bu yıllarda adalet bütçesi birincil bütçeye göre sırasıyla %-1.70 ve %-40.43 oranında daha fazla daralma göstermiştir. Yani bu dönemlerde birincil bütçe büyürken adalet bütçesi küçülmüş ve bu küçülme birincil bütçeye göre %-1.70 ve %-40.43 oranlarında gerçekleşmiştir. Ancak 2000 yılının verilerinin dışa düşen veri olarak alındığından dolayı bir istisna yıl olarak karşımıza çıkmaktadır.

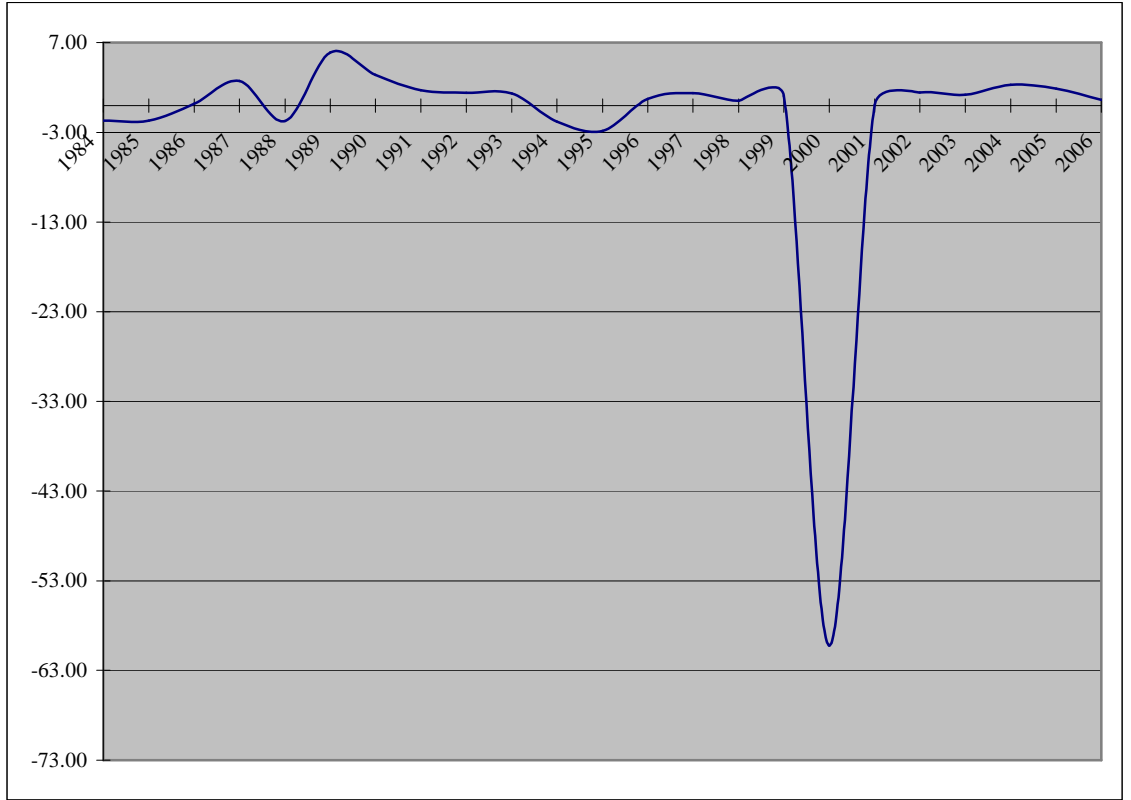
Tablo 2.10 Adalet Harcamalarının Büyüme Oranları ve Bütçe Dengesi Üzerindeki Etkileri

Yıllar	Büyüme Oranları %		Adaletin Birincil Bütçeye Göre Büyümesi		Adaletin Birincil Bütçe İçindeki Payı %	Adaletin Birincil Bütçenin Büyümesine (Küçülmesine) Katkısı %
	Adalet	Birincil Bütçe	Bir.Büt. +	Bir. Büt. -		
1983					1.33	
1984	-7.95	-6.24		-1.27	1.30	-1.69
1985	-9.92	-7.68		-1.29	1.27	-1.68
1986	1.50	9.04	0.17		1.18	0.21
1987	30.02	12.98	2.31		1.36	2.73
1988	-9.95	-7.81		-1.27	1.33	-1.73
1989	26.36	5.93	4.45		1.58	5.91
1990	27.20	12.71	2.14		1.79	3.39
1991	23.90	25.13	0.95		1.77	1.70
1992	3.56	4.51	0.79		1.75	1.40
1993	15.93	20.72	0.77		1.68	1.35
1994	-23.31	-22.05		-1.06	1.66	-1.78
1995	-2.63	1.54	-1.71		1.59	-2.83
1996	9.65	20.56	0.47		1.45	0.75
1997	27.92	29.28	0.95		1.43	1.38
1998	2.44	-6.74		0.36	1.57	0.52
1999	12.00	18.13	0.66		1.49	1.04
2000	-10.36	0.26	-40.43		1.33	-60.24
2001	0.15	-3.14		0.05	1.38	0.06
2002	12.32	11.84	1.04		1.38	1.43
2003	4.11	4.70	0.87		1.38	1.21
2004	9.41	-5.65		1.67	1.60	2.29
2005	14.95	12.76	1.17		1.63	1.87
2006	6.83	17.83	0.38		1.47	0.62

Kaynak : Maliye Bakanlığı Bütçe Gerekçesi

Adalet harcamalarının birincil bütçenin büyümesine (küçülmesine) katkısı tablonun son sütununda gösterilmiştir. Adaletin birincil bütçeye katkısı yıllar itibari ile farklılık göstermektedir. 1984, 1985, 1986, 1988, 1994, 1998 ve 2000 yıllarında adalet harcamalarının birincil bütçeye katkısı negatif yönlü olmuştur. Diğer yıllarda ise adalet harcamalarının birincil bütçeye katkısı pozitif yönlü olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 2.21 Türkiye’de Adalet Harcamalarının Birincil Bütçenin Büyümesine (Küçülmesine) Yüzde Katkıları

Kaynak : Maliye Bakanlığı Bütçe Gerekçesi

Şekil 2.21 adalet harcamalarının birincil bütçenin büyümesine veya küçülmesine yüzde katkılarını göstermektedir. 1989 yılında adalet bütçesi birincil bütçenin büyümesini % 5.91 oranında katkıda bulunmuştur. Bu katkı ilgili dönemdeki pozitif yönlü en yüksek katkıdır. 2000 yılı dışında negatif yönlü en yüksek oranlı katkı ise, 1995 yılında gerçekleşmiştir. Bu yılda adalet bütçesi birincil bütçenin küçülmesini %-2.83 oranında etkilemiştir. Diğer yıllara baktığımızda ise adalet harcamaları birincil bütçeyi 2000 yılı hariç %0.6 oranında etkilemiştir. 2000 yılı dahil edildiğinde bu oran % - 2.08 olarak gerçekleşmiştir.

Genel olarak baktığımızda adalet bütçesinin birincil bütçe harcamalarını çok yüksek düzeylerde etkilediğini söyleyemeyiz. Tablo 2.10’da yapılan analiz sonucuna göre; adalet harcamalarının bütçe artışları/azalışları üzerinde belirleyici bir etkisi söz konusu değildir. Bir sonraki bölümde adalet harcamaları bütçede yer alan savunma, eğitim ve sağlık harcamaları ile karşılaştırılacaktır. Adalet harcamalarının bütçede yer alan diğer harcamalar ile birlikte ele alınması adaletin bütçe üzerindeki etkileri konusundaki savı açıklığa kavuşturulması açısından önem kazanacaktır.

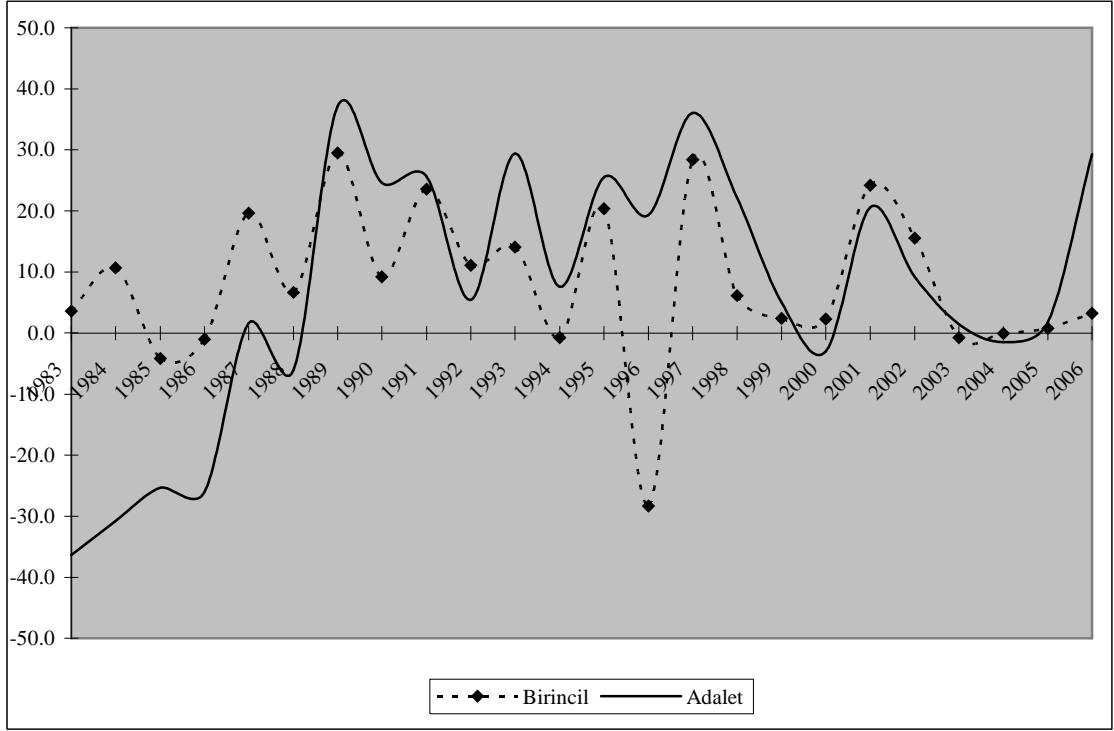
2.2.1.4 Adalet Harcamalarındaki Sapmaların Bütçe Dengesine Etkileri

Ödenekler kamunun yerine getireceği hizmetler için yapılacak harcamanın üst sınırını göstermekte ve yıllık bütçe kanunlarına yer almaktadır (Parlak, 2005: 74). Yıl sonunda gerçekleşen harcamalar ile yıl başında öngörülen ödenekler arasında farklar ortaya çıkmaktadır. Bu farkın çeşitli nedenleri vardır. Bu nedenler aşağıdaki şekilde özetlenebilir.

İlk olarak bütçe süreci ile belirlenen makro ekonomik hedeflere ulaşamaması bütçe ödeneklerinden sapmaların nedenleri arasında sayılabilir (Darıcı, 2002: 3). Politikacıların yapmış olduğu iyimser tahminlerde başlangıç ödenekleri ile yıl sonu ödenekleri arasındaki farkların nedenleri arasında gösterilmektedir (Larkley ve Smith, 1989: 125). Yine yıl içinde kamu kurum ve kuruluşlarının hizmetleri için başlangıçta öngördüğü ödenekler, yıl içinde yapılan geliri ve gelirsiz ödenek kayıtları ile gerektiğinde alınan ek ödenekler nedeni ile artmaktadır. Bunun sonucunda da yıl sonu başlangıç ödeneği ile yıl sonu ödenekleri arasında önemli farklar oluşmaktadır (Maliye Bakanlığı, 1999: 29).

Şekil 2.22 adalet bütçesindeki ve birincil bütçedeki ödenekler ile yıl son harcamaları arasındaki sapmaları göstermektedir. Birincil bütçe 1983 – 2006 döneminde ödeneklerden ortalama %8.2 oranında sapma göstermiştir. Aynı dönemde konsolide bütçe ödeneklerden ortalama %12 oranında sapma göstermiştir. Bazı dönemlerde sapma oranı çok yüksek olurken bazı dönemlerde bu oran daha azdır. Özellikle 2004 yılından sonra birincil bütçenin sapma oranı düşük olduğu gözlenmektedir. Yine aynı dönemde sapmalar negatif yönlü değil pozitif yönlü olmuştur. Negatif yönlü en yüksek sapma 1996 yılında %-28.2 oranında gerçekleşmiştir. En yüksek pozitif yönlü sapma ise 1989 yılında %37.2 oranında gerçekleşmiştir. Bu iki yılda gerçekleşen sapmalar aynı zamanda minimum ve maksimum noktalardır.

Şekil 2.22 Adalet Bütçesindeki Ödeneklerden Sapmalar (1983 – 2006, %)

Kaynak: MBBG kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır

Adalet bütçesi ise aynı dönemde ödeneklerden ortalama %7.2 oranında sapma göstermiştir. 1983 – 1989 yılları arasında birincil bütçe ortalama olarak pozitif yönlü bir sapma gösterirken bu yıllarda adalet bütçesi negatif yönlü bir sapma göstermiş yani ödenek altında harcama yapmıştır. 1989 yılı sonrası 2006 yılına kadar adalet bütçesi pozitif yönlü sapmalar göstermiştir. 1983 – 2006 döneminde adalet bütçesi ile birincil bütçedeki sapmalar arasında 0.49 oranında, pozitif yönlü ve orta büyüklükte bir ilişki bulunmaktadır.

Tablo 2.11 Adalet harcamaları ile birlikte bütçede yer alan diğer harcama kalemlerinin sapmalarını göstermektedir. Tabloya göre; 1983 – 2006 döneminde ortalama olarak en çok sapma gösteren harcama kalemi %-13 ile sağlık harcamaları göstermiştir. Aynı dönemde pozitif yönlü en büyük sapmayı 1989 yılında %37.2 oranında adalet harcamaları göstermiştir. Negatif yönlü en düşük sapmayı ise 1989 yılında % -38.9 ile sağlık harcamaları göstermiştir.

**Tablo 2.11 Adalet Harcamaları ve Diğer Harcamaların Ödeneklerinden
Sapma Oranları**

Yıllar	Konsolide Bütçe (%)	Borç Faizi(%)	Birincil (%)	Adalet (%)	Savunma (%)	Eğitim (%)	Sağlık (%)
1983	12.1	-46.4	3.6	-36.3	21.8	12.0	7.0
1984	24.1	-67.3	10.7	-30.8	11.6	-3.8	0.0
1985	8.0	0.4	-4.1	-25.4	14.9	-8.6	-4.7
1986	14.6	-5.0	-1.0	-26.1	17.5	-12.6	-9.4
1987	15.6	0.0	19.7	1.6	16.9	-20.5	-17.2
1988	2.7	9.4	6.7	-6.1	6.4	-9.0	-11.1
1989	18.0	12.5	29.5	37.2	-14.9	-33.3	-38.9
1990	6.1	4.5	9.2	24.6	-3.5	-14.3	-17.5
1991	24.9	-23.9	23.6	25.6	-14.5	-20.7	-21.1
1992	8.1	4.2	11.1	5.4	-8.8	-11.5	-6.6
1993	22.4	-37.3	14.1	29.4	-7.5	-10.8	-5.7
1994	9.2	-27.1	-0.8	7.6	-13.2	0.9	-3.9
1995	28.5	-32.7	20.4	25.5	-10.1	-15.0	-15.4
1996	11.0	-13.5	-28.3	19.3	-3.5	-20.8	-17.2
1997	26.5	-18.2	28.4	36.1	-12.8	-27.4	-21.4
1998	5.6	-4.6	6.2	22.2	0.5	-15.4	-17.1
1999	3.0	-3.9	2.4	5.0	3.0	-16.2	-18.2
2000	-0.3	3.4	2.3	-3.0	9.3	-7.0	-7.3
2001	66.1	-59.4	24.2	20.6	-6.4	-23.2	-30.0
2002	17.9	-17.5	15.6	9.2	4.8	-10.7	-22.9
2003	-4.5	11.7	-0.7	1.4	12.8	-7.6	-3.6
2004	-6.4	16.9	-0.1	-1.5	5.4	-7.9	2.0
2005	-6.4	23.6	0.8	1.8	6.7	0.8	-19.1
2006	2.2	0.6	3.2	29.3	2.2	-3.4	-12.3

Kaynak : MBBG verileri kullanılarak tarafımızca hazırlanmıştır

Tablo 2.12 adalet harcamaları ile konsolide bütçe, birincil bütçe, borç faizi ve diğer harcama kalemleri arasındaki korelasyon katsayılarını göstermektedir. Tabloya göre; adalet bütçesindeki sapmalar ile konsolide bütçedeki sapmalar arasında 0.25 oranında pozitif yönlü ve orta güçlü, adalet bütçesindeki sapmalar ile borç faizindeki sapmalar arasında 0.10 oranında pozitif yönlü ve zayıf, ve adalet bütçesindeki sapmalar ile birincil bütçedeki sapmalar arasında 0.40 oranında pozitif yönlü ve orta derecede bir ilişki vardır. Adalet bütçesindeki sapmalar ile birincil bütçedeki sapmalar arasında orta derecede bir ilişki mevcuttur. Bu ilişki bize adalet harcamalarının birincil bütçedeki sapmaları ekileme derecesinin düşük olduğu sonucunu göstermektedir.

Adalet harcamalarındaki sapmalar ile bütçede yer alan diğer harcama kalemlerindeki sapmalar arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Özellikle adalet harcamalarındaki sapma ile savunma harcamalarındaki sapma arasında negatif yönlü ve çok güçlü bir ilişki söz konusudur. Adalet harcamaları pozitif yönlü sapma gösterdiği yıllarda savunma harcamaları negatif sapma, adalet harcamaları negatif sapma gösterdiği yıllarda ise savunma harcamaları pozitif sapma göstermektedir. Adalet bütçesindeki sapma ile eğitim bütçesindeki sapma arasında -0.63 oranında negatif yönde ve güçlü bir ilişki vardır. Adalet bütçesindeki sapma ile sağlık bütçesindeki sapma arasında -0.67 oranında, negatif yönde ve güçlü bir ilişki görülmektedir.

Tablo 2.12 Adalet Harcamalarından Sapmalar ve Korelasyon Katsayıları

	Konsolide Bütçe	Borç Faizi	Birincil	Savunma	Eğitim	Sağlık
Adalet	25.18	10.66	40.87	-82.57	-63.78	-67.81

Kaynak: Maliye Bakanlığı

Korelasyon katsayısı ile yapılan analiz dışında, sapma tahminlerinin rasyonelliğine yönelik formül 2.4'deki regresyon modeli kullanılabilir. Modelde H_t belli bir dönemdeki bütçedeki harcama kalemini, $BÖ_t$ ise ödenek kalemini göstermektedir. Model Zarnowitz tarafından geliştirilen modelden uyarlanmıştır (Zarnowitz, 1986: 4, Blacley ve Deboer, 1993: 217, Şenesen, 2000: 5).

$$H_t = c + \beta BÖ_t + \varepsilon_t \quad 2.4$$

Modelde $H_0 = c=0$ ve $\beta=1$ hipotezinin doğruluğu veya yanlışlığı sınanmaktadır (Zarnowitz, 4: 1986). H_0 hipotezinin doğrulanması sonucunda $E(\varepsilon_t) = 0$ olacak ve t zaman periyodu içinde başlangıç ödenekleri ile harcama kalemleri arasındaki

sapmalarda sistematik bir hata olmayacaktır (Blacley ve Deboer, 1993: 217). Modelde $c=0$ olması harcama kalemlerinin ödeneklerden bağımsız, otonom bir belirleyicisi olmadığı anlamına gelirken, $\beta = 1$ ise harcama kalemleri ile ödeneklerin birbirine uyumlu olması anlamına gelir. Bu da tahminlerin rasyonel olduğunu sonucunu gösterir (Şenesen, 5: 2000).

Şenesen Türkiye için yaptığı çalışmada, bütçe içinde yer alan ve ekonomik ve fonksiyonel sınıflandırmaya göre ayrılan harcama kalemlerine yukarıdaki regresyon modelini uygulamıştır. İlk olarak cari değerler üzerinden yaptığı tahminlerde geleneksel (R^2 , t, DW) sınaama araçları cari değerler alındığı için başarılı olmuştur. Ancak, eş-bütünlük ve/veya hata terimlerinin durağanlık özelliklerini taşımadığı durumlarda denklemlerin başarıları gölgelenmiştir (Şenesen, 2000: 17).

Adalet harcamalarının yansızlığı konusunda formül 2.4'deki regresyon modelini kullanabiliriz. 1983 – 2006 yıllarını kapsayan veriler Maliye Bakanlığında alınmıştır. İlk olarak cari değerler üzerinden tahmin yapılmıştır. Çalışmamızda yapılan tahmin sonuçları ile Şenesen'in tahmin sonuçları benzerlik göstermiştir. Yüksek R^2 anlamlı t değeri ortaya çıkmıştır ve sabit değer istatistiki açıdan anlamsız çıkmıştır.

Sabit terimin istatistiki açıdan anlamsız olması, ortalama olarak adalet harcamalarındaki sapmanın otonom bir bileşeni olmadığı sonucunu göstermektedir. β değerinin sıfırdan farklı ve pozitif olmaları, harcamaların zaman içindeki seyirinin ortalamada, başlangıç ödenekleri ile örtüştüğü şeklinde yorumlanabilir (Şenesen, 2000: 17). Modelde H_0 hipotezi yani, zaman periyodu içinde başlangıç ödenekleri ile harcama kalemleri arasında sapmaların sistematik bir hata olmadığı ret edilmiştir. Dolayısıyla adalet harcamalarının bir otonom belirleyicisi olmamakla birlikte yapılan yapılan tahminlerin rasyonel olduğu söylenemez.

Modellerin özet sonuçları Tablo 2.13'de verilmiş ve tahmin sonuçları ise Ek 2.2.1.4'de sunulmuştur. Tüm modellerde 1983–2006 yılları arasındaki veriler kullanılmıştır. Model I'de cari değerler kullanılmış ve başlangıç ödeneğinin katsayısı 0.90 çıkmıştır. Yani başlangıç tahminlerinde 1 birimlik bir artış harcama kalemlerini 0.9 birimlik bir artışa sebep olacağı söylenebilir. Model I'de sabitin katsayı değeri anlamsız çıkmıştır. Bu da adalet harcamalarının otonom bir belirleyicisi olmadığı sonucunu göstermektedir.

Tablo 2.13 Yıl Sonu Adalet Harcamaları ile Başlangıç Ödenekleri Arasındaki İlişki

Adalet Bakanlığı Yıl Sonu Harcamaları	Model I:		Model II:		Model III	
	Katsayı	t istatistiği	Katsayı	t istatistiği	Katsayı	t istatistiği
Başlangıç Ödeneği	0.90193	34.977***	1.0906***	11.898	1.0908	9.65083***
Sabit Terim	5342080	0.3082	-28.0743	-0.11259	-0.6564	-0.74768
R-squared		0.98		0.86		0.80
F-İstatistiği		122***		141***		93***
Wald F Test		9.14***		2.864929*		0.92

*** %1, ** %5, * %10 anlamlılık düzeylerinde istatistiki olarak anlamlıdır.

Model II'de verilerin sabit değerleri alınmıştır. Model II'de sabit terim yine istatistiki olarak anlamsız çıkarken, eğim katsayısı pozitif ve istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Bu modelde H_0 hipotezi %1 ve %5 anlamlılık düzeylerinde ret edilirken %10 anlamlılık düzeyinde kabul edilmiştir. Reel rakamların ele alındığı modelde başlangıç ödeneğinin katsayısının değer 1.09dur. Bu da başlangıç ödeneklerinde 1 birimlik bir artışın harcama kalemlerinde 1.09 birimlik bir artışa neden olacağı anlamına gelmektedir.

Model III'de sabit değerli verilerin logaritmik formu kullanılmıştır. Model III'de de sabit terim istatistiki olarak anlamsız çıkmış ve adalet harcamalarının otonom bir değişkeni olmadığı görülmüştür. Başlangıç ödeneğinin katsayısı Model II'ye benzer olarak 1.09 çıkmıştır. Bu katsayı %1 anlamlılık düzeyinde de istatistiki olarak anlamlıdır. Wald f testi sonuçlarına göre ise H_0 hipotezi %1 anlamlılık düzeylerinde kabul edilmiş ve t zaman periyodu içinde başlangıç ödenekleri ile harcama kalemleri arasında sapmaların sistematik bir hata olmadığıdoğru hipotezi doğrulanmıştır.

2.2.2 Adalet Harcamaları ile Diğer Harcamalar Arasındaki İlişki

Kamu harcamalarını verimli ve verimsiz harcamalar olarak ikiye ayrılmaktadır. Verimli harcamalar ekonomiyi olumlu yönde etkilemektedir. Kamu düzenine yönelik harcamalar da verimli harcamalar arasında yer almakta ve bu harcamalar mülkiyet haklarının sürdürülebilmesine yardımcı olmaktadır (Barro, 1990: 116 - 120). Kamu düzeni ve güvenlik harcamalarının artırılmasının bir yolu savunma, eğitim gibi bütçede yer alan diğer harcamaların kısılmasıdır. Bütçenin ana bileşenlerinden olan bu harcamalar arasında bir al-ver ilişkisi olduğu kabul edilmektedir. Ancak bu konuda kesin bir konsensus sağlanmış değildir. Temel argüman, eğitim ve sağlık harcamalarının ekonomik büyümenin temel kaynağı olduğu bunun yanında savunma harcamalarının ise beşeri sermaye için yapılan harcamaları düşürerek daha düşük ekonomik büyümeyi getirdiğidir. Çeşitli çalışmalarda da bu üç harcama kalemi arasında negatif bir al-ver ilişkisi olduğu görülmüştür (Yıldırım, Sezgin, 2002: 569). Kamu harcamaları arasındaki al-ver ilişkisine yönelik çalışmalar genellikle savunma ve sosyal harcamalar arasında olduğu görülmektedir. Özellikle yapılan ampirik çalışmalar, kamunun iki önemli harcama kalemini oluşturan savunma ve eğitim arasındaki al ver* ilişkisine yöneliktir (Hess, Mullan, 1988: 499).

Bu bölümde adalet harcamalarının bütçe içinde yerinin diğer kalemler ile olan ilişkisi değerlendirilecektir. Tablo 2.12'de konsolide bütçenin idari-fonksiyonel ayrımını göstermektedir. Analizimizde Adalet-Emniyet idari fonksiyonel ayrımını yerine Adalet Bakanlığının bütçe rakamları kullanılmıştır. Adalet-Emniyet idari fonksiyonel ayrımının sadece Adalet Bakanlığı düzeyinde ele alınması analizin sadece birinci derece

* Eğitim ve sağlık hizmetlerine yapılan harcamalar cari yatırım olarak görülmekle beraber iş gücü kalitesini artırması bakımından diğer cari harcamalar yanında farklı bir yere sahiptirler. Kalkınma sürecinde sağlık ve eğitim harcamaları, sağlıklı, eğitilmiş ve donanımlı işgücü açısından önem kazanmaktadır (Pınar, 2006: 193-194). Haris, Kelly, 12 Asya ülkesi için yaptıkları çoklu regresyon analizinde savunma, sağlık ve eğitim harcamaları arasında nadir al ver ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir (Haris ve Kelly, 1988: 173). Yıldırım ve Sezgin, yaptıkları ampirik çalışmanın sonucunda, savunma harcamaları ve refah harcamaları arasında bir al-ver olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca savunma harcamaları ile sağlık harcamaları arasında negatif bir ilişki söz konusu iken eğitim ile pozitif bir al-ver ilişkisi olduğunu tespit etmişlerdir (Yıldırım, Sezgin, 2002: 579).

mahkemeleri kapsıyor olmasından kaynaklanmaktadır. Yapılan analizlerde üst mahkemeler dikkate alınmamıştır.

Bütçe içinde yer alan harcama kalemlerinin bütçenin büyümesine ya da küçülmesine yaptığı katkı adalet, savunma, eğitim, sağlık, genel hizmetler ve bunların dışında kalan diğer hizmetler olarak değerlendirilecektir. Bu harcama kalemlerinin bütçe içindeki payı ve bütçeye yaptığı katkılar bize adalet harcamalarının bütçenin büyümesine ya da küçülmesine yaptığı katkıların boyutu hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Yapılan analiz Tablo 2.14’de yer alan idari – fonksiyonel ayrıma göre yapılmıştır. Bu ayırım 1983 yılından itibaren sistematik olarak yayınlandığı için yapılan analiz 1983 yılından başlamaktadır. Ancak 1983 yılından önceki yıllar için yapılacak analizlerde de Tablo 2.14’deki idari-fonksiyonel ayırım dikkate alınmıştır.

Tablo 2.14 Konsolide Bütçeye Dahil Kurumların İdari-Fonksiyonel Ayrım Bazında Gruplandırılması

HİZMETLER	GENEL BÜTÇELİ İDARELER	KATMA BÜTÇELİ İDARELER
GENEL HİZMETLER	Türkiye Büyük Millet Meclisi, Cumhurbaşkanlığı, Anayasa Mahkemesi, Danıştay, Başbakanlık, Devlet Planlama Müsteşarlığı, Türkiye İstatistik Kurumu, Diyanet İşleri Başkanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, İç İşleri Bakanlığı, Dış İşleri Bakanlığı, Devlet Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Hazine Müsteşarlığı, Dış Ticaret Müsteşarlığı, Gümrük Müs.	
SAVUNMA	Milli Savunma Bakanlığı, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı	

HİZMETLER	GENEL BÜTÇELİ İDARELER	KATMA BÜTÇELİ İDARELER
ADALET-EMNİYET	Adalet Bakanlığı, Yargıtay, Emniyet Genel Müdürlüğü	
TARIM-ORMAN-KÖY	Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Orman Bakanlığı	Orman Genel Müdürlüğü, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Tarım Reformu Genel Müdürlüğü
SU İŞLERİ		Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü
KARAYOLLARI		Karayolları Genel Müdürlüğü
BAYINDIRLIK	Bayındırlık ve İskan Bak.	
ULAŞTIRMA	Ulaştırma Bakanlığı, Denizcilik Müsteşarlığı	
EĞİTİM	Milli Eğitim Bakanlığı	Yüksek Öğretim Kurulu Üniversiteler
SAĞLIK	Sağlık Bakanlığı	Hudut ve Sahiller Sağlık Genel Müdürlüğü
KÜLTÜR-TURİZM	Kültür Bakanlığı, Turizm Bakanlığı	
SOSYAL HİZMETLER	Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Çevre Bakanlığı	Vakıflar Genel Müd. GSGM Sosyal Hizmetler ve Ç.E.K. Genel Müd.

Kaynak: Maliye Bakanlığı, 47: 1999

Tablo 2.15 Türkiye’de kamu harcamalarının birincil bütçe içindeki payını göstermektedir. 1983 – 2006 dönemi içinde eğitim harcamalarının birincil bütçe içindeki payı ortalama %18.3 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde savunma harcamaları ortalama %15.7, sağlık harcamaları ise bütçeden ortalama %4.7 oranında

pay almıştır. Genel hizmetlerin bütçe içindeki payı ise ortalama %33.5 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.15 Türkiye’de Kamu Harcamalarının Birincil Bütçe İçindeki Payı

Yıllar	Adalet (%)	Savunma (%)	Sağlık (%)	Eğitim (%)	Genel (%)	Diğer (%)
1983	1.3	16.8	2.9	14.2	37.1	27.6
1984	1.3	17.3	3.0	14.3	34.8	29.3
1985	1.3	17.6	3.2	14.3	31.9	31.7
1986	1.2	17.7	3.2	13.8	30.6	33.6
1987	1.4	15.5	3.5	14.9	34.6	30.1
1988	1.3	15.4	3.9	16.1	35.1	28.2
1989	1.6	16.7	4.8	19.7	30.1	27.1
1990	1.8	16.8	5.9	23.6	23.9	28.1
1991	1.8	14.8	4.8	21.1	29.7	27.7
1992	1.8	16.5	5.7	24.0	24.5	27.7
1993	1.7	14.3	5.1	21.7	31.4	25.8
1994	1.7	17.8	5.2	20.0	32.8	22.5
1995	1.6	17.9	5.0	18.4	35.8	21.4
1996	1.4	16.3	4.8	17.7	39.1	20.8
1997	1.4	15.2	4.5	16.6	42.6	19.6
1998	1.6	17.1	5.0	20.5	36.8	19.0
1999	1.5	16.4	4.6	19.1	40.6	17.9
2000	1.3	16.8	4.4	18.0	37.9	21.6
2001	1.4	16.2	4.6	17.8	38.1	21.9
2002	1.4	14.6	4.8	17.5	42.3	19.4
2003	1.4	13.2	4.5	17.7	37.1	26.1
2004	1.6	13.7	5.3	20.6	26.1	32.6
2005	1.6	12.6	6.8	19.8	22.1	37.2
2006	1.5	10.8	6.5	17.6	29.9	33.7

Yıllar	Adalet	Savunma	Sağlık	Eğitim	Genel	Diğer
Ortalama	1.5	15.7	4.7	18.3	33.5	26.3
En Küçük	1.2	10.8	2.9	13.8	22.1	17.9
En Yüksek	1.8	17.9	6.8	24.0	42.6	37.2
Korelasyon		-0.14	0.74	0.93	-0.54	-0.32

Kaynak : Maliye Bakanlığı.

Eğitim harcamalarının birincil bütçe içindeki payı 1987 yılına kadar savunma harcamalarından az iken, 1988 yılından itibaren eğitim harcamalarının payı savunma harcamalarının payından daha yüksek seviyede olmuştur. Aynı dönemde adalet harcamaları bütçeden ortalama %1.5 oranında pay almıştır. Bu oran diğer kamu hizmetlerinin bütçe içindeki payı ile karşılaştırıldığında çok daha düşüktür.

Tablo 2.15'in en alt sütunu adalet harcamalarının bütçe içindeki payı ile bütçe içinde yer alan savunma, eğitim, sağlık, genel hizmetler ve diğer kalemler arasındaki korelasyon katsayılarını göstermektedir. Adalet harcamaları ile eğitim harcamaları arasında 0.93 oranında, pozitif yönlü ve çok güçlü, adalet harcamaları ile sağlık harcamaları arasında ise 0.74 oranında, pozitif yönlü ve güçlü bir ilişki görülmektedir. Adalet harcamaları ile savunma harcamaları arasında -0.14 oranında, negatif yönlü ve orta derecede, adalet harcamaları ile genel hizmet harcamaları arasında -0.54 oranında, negatif yönlü ve güçlü bir ilişkiden söz edilebilir.

Tablo 2.16 Türkiye'deki birincil bütçe içinde yer alan harcama kalemlerinin büyüme oranlarını göstermektedir. Tablo'da kullanılan veriler Maliye Bakanlığı bütçe gerekçesi rakamlarından alınmıştır. Tablo 2.16'e göre adalet harcamaları 1983 – 2006 yılları arasında ortalama %7 oranında büyümüştür. Bu büyüme oranı bütçe içinde yer alan diğer büyüme oranlarına yakın düzeydedir. Aynı dönemde savunma harcamaları ortalama %4.03 oranında büyümüştür. Özellikle 2000 yılından sonra savunma harcamalarının büyüme oranında düşüş gözlenmektedir.

Adalet bütçesi ile diğer bütçe harcamaları arasındaki ilişkileri Tablo 2.16'nın en alt satırı göstermektedir. Korelasyon hesaplamalarına göre; adalet bütçesinin büyümesi ile eğitim bütçesinin büyümesi 0.88 oranında, pozitif yönde ve çok güçlü, adalet bütçesinin büyümesi ile sağlık bütçesinin büyümesi arasında 0.78 oranında, pozitif yönde ve çok güçlü, adalet bütçesinin büyümesi ile savunma bütçesinin büyümesi arasında 0.60 oranında, pozitif yönde ve güçlü, adalet bütçesinin büyümesi ile genel

hizmetlere ayrılan bütçenin büyümesi arasında 0.47 oranında, pozitif yönde ve orta derecede bir ilişki vardır. Adalet harcamaları, bütçede yer alan diğer harcamaların büyüdüğü dönemlerde o harcamaları takip etmiş ve o da büyümüştür. Ancak küçülme dönemlerinde adalet bütçesi diğer bütçe kalemlerine göre daha fazla küçülmüştür.

Tablo 2.16. Türkiye’de Kamu Harcamalarının Büyüme Oranları

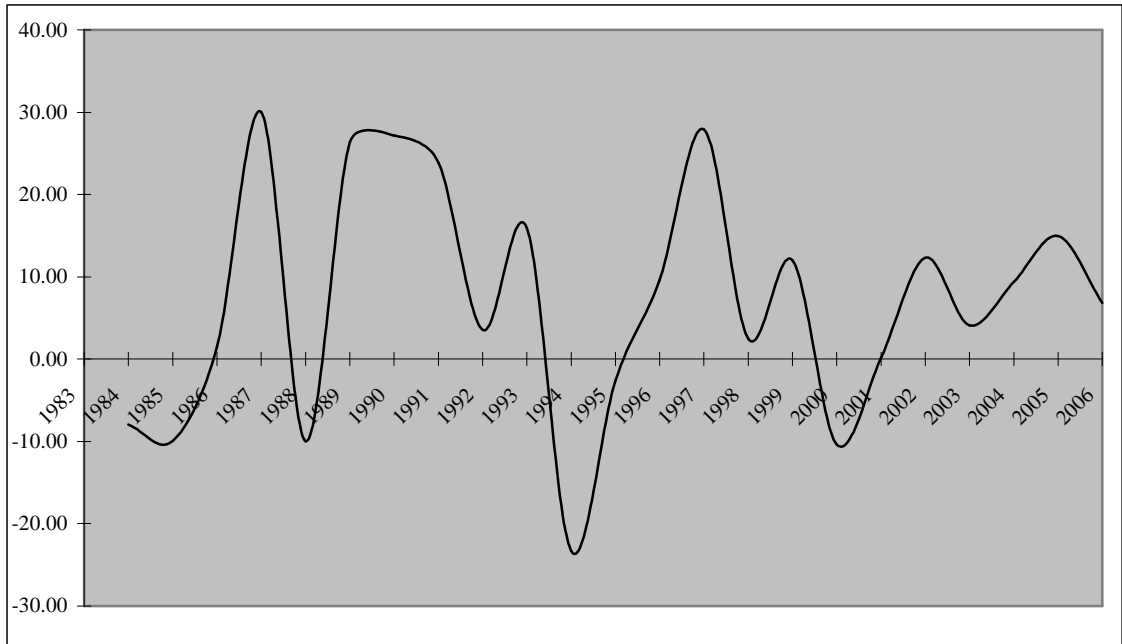
Yıllar	Adalet (%)	Savunma (%)	Sağlık (%)	Eğitim (%)	Genel (%)	Diğer (%)
1984	-7.95	-3.45	-3.34	-5.91	-12.13	-0.32
1985	-9.92	-5.74	-2.92	-7.77	-15.25	-0.20
1986	1.50	9.32	8.26	5.15	4.61	15.46
1987	30.02	-1.29	26.33	22.62	27.74	1.22
1988	-9.95	-8.42	1.52	-0.74	-6.47	-13.56
1989	26.36	14.85	31.75	29.45	-9.19	1.95
1990	27.20	13.38	37.53	35.33	-10.74	16.66
1991	23.90	10.85	2.11	11.89	56.02	23.48
1992	3.56	16.08	22.98	18.67	-14.02	4.26
1993	15.93	4.91	8.77	9.28	55.03	12.46
1994	-23.31	-2.96	-20.39	-28.25	-18.58	-31.93
1995	-2.63	1.75	-2.96	-6.68	10.78	-3.47
1996	9.65	9.67	14.87	16.12	31.62	17.10
1997	27.92	21.12	21.07	21.69	40.92	22.19
1998	2.44	4.99	4.95	14.77	-19.44	-9.82
1999	12.00	12.77	9.59	9.99	30.14	11.21
2000	-10.36	3.12	-6.07	-5.61	-6.18	21.02
2001	0.15	-6.74	2.79	-4.18	-2.67	-1.68
2002	12.32	0.98	15.61	10.01	24.04	-0.69
2003	4.11	-5.85	-0.67	5.94	-8.09	40.72
2004	9.41	-1.57	10.21	10.04	-33.55	17.77
2005	14.95	3.70	44.32	8.11	-4.87	28.42

Yıllar	Adalet	Savunma	Sağlık	Eğitim	Genel	Diğer
2006	6.83	1.16	13.58	4.65	59.68	6.92
Ortalama	7.14	4.03	10.43	7.59	7.80	7.79
En Küçük	-23.31	-8.42	-20.39	-28.25	-33.55	-31.93
En Yüksek	30.02	21.12	44.32	35.33	59.68	40.72
Korelasyon		0.60	0.78	0.88	0.47	0.49

Kaynak: Maliye Bakanlığı

Adalet bütçesi en yüksek büyümeyi %30.02'lik oran ile 1987 yılında göstermiştir. En büyük daralma ise 1994 yılında %-23.31'lik oran ile gerçekleşmiştir. Genel olarak baktığımızda ise, adalet bütçesindeki büyüme oranının düzenli bir seyir izlemediği görülmektedir. Tablo 2.16'daki verileri kullanarak hazırladığımız değişim Şekil 2.23'de gösterilmektedir.

Şekil 2.23 Türkiye'de Adalet Bütçesinin Büyümesi/Küçülmesi

Kaynak: Maliye Bakanlığı

Harcama kalemlerinin toplam bütçe içindeki payının toplamı 1 olarak gerçekleşir. Birincil bütçenin büyümesinin 100, küçülmesinin ise -100 olarak alındığında, toplam harcama kalemlerinin büyümeye katkısı bu iki rakama eşit olacaktır (Şenesen, 2002: 24). Bütçede yer alan her bir harcama kaleminin birincil bütçeye katkısı ise bu iki rakam arasında bir değer olacaktır. Türkiye'deki harcama kalemlerinin birincil bütçeye katkıları Tablo 2.17'de gösterilmektedir. Analizde 2000 yılı dışı düşen

değişken olarak alındığından, tablo'da ortalama değerler ve korelasyon katsayıları 2000 yılı hariç ve dahil olarak hesaplanmıştır. Adalet bütçesi birincil bütçenin büyümesini 2000 yılı dahil hesaplamalara göre ortalama %-2.1, 2000 yılı hariç hesaplamalara göre ise ortalama 0.6 oranında etkilemiştir.

Adalet harcamaları birincil bütçeyi en fazla 2000 yılında etkilediği görülmektedir. Ancak bu yıl dışı düşen değişken olarak alınmıştır. 2000 yılı dışında adalet harcamaları birincil bütçeyi pozitif olarak 1989 yılında %5.9, negatif olarak ise 1995 yılında %-2.8 olarak etkilemiştir. Adalet harcamaları diğer harcama kalemlerine göre birincil bütçenin büyümesine veya küçülmesine katkısı çok azdır. Savunma, sağlık ve eğitim harcamaları sırasıyla, birincil bütçeyi ortalama %4.9, %5 ve %12.3 oranında etkilemiştir. Genel hizmetler ise birincil bütçeyi ortalama %-3.4 oranında etkilemiştir.

Tablo 2.17 Türkiye'de Kamu Harcamalarının Birincil Bütçenin Büyümesine Katkıları

Yıllar	Adalet (%)	Savunma (%)	Sağlık (%)	Eğitim (%)	Genel (%)	Diğer (%)
1984	-1.7	-9.3	-1.6	-13.5	-72.1	-1.4
1985	-1.7	-12.9	-1.2	-14.5	-69.0	-0.8
1986	0.2	18.2	2.9	8.1	16.3	54.2
1987	2.7	-1.8	6.4	24.0	65.5	3.2
1988	-1.7	-16.7	0.7	-1.4	-28.7	-52.2
1989	5.9	38.5	20.9	80.0	-54.5	9.3
1990	3.4	17.5	14.3	54.7	-25.5	35.6
1991	1.7	7.2	0.5	11.2	53.2	26.2
1992	1.4	52.9	24.6	87.4	-92.4	26.2
1993	1.3	3.9	2.4	10.7	65.0	16.6
1994	-1.8	-1.9	-4.7	-27.8	-26.5	-37.3
1995	-2.8	20.3	-10.1	-86.8	230.3	-50.8
1996	0.7	8.4	3.6	14.4	55.1	17.8
1997	1.4	11.7	3.4	13.1	54.6	15.7
1998	-0.5	11.3	3.3	36.5	-122.9	-28.6

Yıllar	Adalet	Savunma	Sağlık	Eğitim	Genel	Diğer
1999	1.0	12.1	2.6	11.3	61.2	11.7
2000	-60.2	199.5	-31.3	-118.8	-278.5	417.5
2001	-0.1	-36.2	3.9	-23.9	-32.3	-11.5
2002	1.4	1.3	6.1	15.0	77.4	-1.3
2003	1.2	-18.2	-0.7	22.1	-72.7	168.3
2004	-2.3	-3.7	8.2	31.4	-220.5	82.3
2005	1.9	4.0	18.4	13.1	-10.0	72.6
2006	0.62	0.82	5.16	5.16	73.82	14.42
Ortalama	-2.1	13.3	3.4	6.6	-15.4	34.2
En Küçük	-60.2	-36.2	-31.3	-118.8	-278.5	-52.2
En Yüksek	5.9	199.5	24.6	87.4	230.3	417.5
Korelasyon		-0.86	0.75	0.69	0.54	-0.83
2000 yılı hariç						
Ortalama	0.6	4.9	5.0	12.3	-3.4	34.2
En Küçük	-2.8	-36.2	-10.1	-86.8	-220.5	-52.2
En Yüksek	5.9	52.9	24.6	87.4	230.3	417.5
Korelasyon		0.43	0.67	0.69	0.8	0.29

Kaynak: Maliye Bakanlığı

Adalet bütçesinin birincil bütçeyi etkileme oranının düzenli bir seyir izlemediği görülmektedir. Adalet bütçesi birincil bütçeyi pozitif ve negatif yönlü etkilemekle birlikte bu etki çok yüksek değildir. Bu etki %5.9 ile %-2.8 arasındaki bandta gelip gitmektedir. Türkiye’de eğitim harcamaları birincil bütçenin büyümesini ya da küçülmesini diğer bütçe fonksiyonlarına göre daha yüksek oranda etkilediği görülmektedir. Adalet harcamalarının birincil bütçeye etkisi diğer harcama kalemlerine göre daha düşüktür.

Bütçede yer alan harcamaların birincil bütçeye etkilerinin birbiri ile olan ilişkilerini ele aldığımızda, adalet harcamalarının birincil bütçeye katkısı ile negatif yönlü ilişkide olan bir harcama kalemi bulunmamaktadır. Adalet harcamalarının birincil bütçeye katkısı ile eğitim harcamalarının birincil bütçeye katkısı arasında, 2000 yılı

hariç, 0.69 oranında, pozitif yönlü ve güçlü bir ilişki söz konusudur. Adalet harcamalarının birincil bütçeye katkısı ile sağlık harcamalarının birincil bütçeye katkısı arasında 0.67 oranında, pozitif yönlü ve güçlü bir ilişki mevcuttur. Adalet harcamalarının birincil bütçeye katkısı ile savunma harcamalarının birincil bütçeye katkısı arasında 0.43 oranında, pozitif yönlü ve orta derecede bir ilişki söz konusudur.

Buraya kadar yapılan analizler sonucunda, adalet harcamalarının bütçe üzerindeki etkisi konusunda iki sonuç ortaya çıkmaktadır. Birinci olarak; adalet harcamalarının bütçede yer alan diğer harcama kalemlerini sistematik olarak etkilememektedir. Aynı şekilde bütçede yer alan diğer fonksiyonlar adalet bütçesini sistematik olarak engellememektedir. Diğer harcama kalemleri artığında adalet bütçesi de artmaktadır. İkinci olarak; adalet harcamaları bütçe artış veya azalışlarında belirleyici unsur değildir. Bütçede yer alan diğer harcama kalemleri birincil bütçeyi adalet harcamalarından daha fazla oranda etkilemektedir.

2.2.3 Türkiye’de Yargı Harçları ve Adli Yardımlar

Türkiye’de yargı harçlarının mükellefiyeti, türleri ve oranları gibi konular 07.12.1964 tarih ve 492 sayılı Harçlar Kanunu ile belirlenmiştir. 492 sayılı Kanuna göre; yargı işlemlerinden (1) sayılı tarifede yazılı olanları yargı harcına tabidir. 1 sayılı tarifeye göre yargılama harçları, mahkeme harçları adı altında toplanmıştır. Bu tarifeye göre harç türleri ve tarifeleri belirlenmiştir. 492 sayılı Kanuna göre yargı harçları, mahkeme harçları, icra ve iflas harçları, ticaret sicil harçları ve diğer yargı harçları olmak üzere dört grupta toplanmıştır. Mahkeme harçları, başvuru harcı, celse harcı ve karar alma harcı olarak üç gruba ayrılmıştır.

Başvuru harcı, dava açarken davacıdan veya davaya müdahale eden kişiden alınan maktu bir harçtır. Başvuru harcı, ilgili işlem yapılmadan önce ödenir. Celse harcı, taraflar veya vekilleri tarafından ertelenmelerine sebebiyet verilen celselerden nispi olarak alınır. Karar ve ilan harcı, konusu belli bir değerle ilgili bulunan davalarda esas hakkında karar verilmesi halinde hüküm altına alınan anlaşmazlık konusu değer üzerinden, konusu belirli bir değerle ilgili bulunmayan davalarda ise nakit olarak alınır.*

Tablo 2.18 Türkiye’de yargı harçlarının merkezi yönetim gelirleri içindeki payını göstermektedir. 1995 yılında yargı harçları, merkezi yönetim gelirleri içinde yer

* 2008 yılı 1 sayılı Yargı Harçları Tarifesi için bkz;
http://www.gib.gov.tr/fileadmin/user_upload/Tebliğler/Harclar_Kanunu/24122008tarife.pdf,
<02.05.2009>

alan harçlar içinde %12.93 oranında bir paya sahiptir. 1999 yılından sonra yargı harçlarının toplam harç gelirleri içindeki payı artmıştır. 2006 yılında ise yargı harçlarının, toplam harç gelirleri içindeki payı % 15.73'dir. Konsolide bütçe gelirleri içinde yargı harçları, 1999 yılında %0.27 oranında, 2001 yılında ise %0.36 oranında bir pay almıştır. Yargı harçlarının konsolide bütçe içindeki payı, 2005 ve 2006 yıllarında artmış ve sırasıyla %0.32 ve %0.34 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.18 Türkiye’de Yargı Harçlarının Merkezi Yönetim Gelirleri İçindeki Payı

Yıllar	Yargı Harçları Tahsilatı Cari Fiyatlar (TL)	Harçlar İçindeki Payı (%)	Merkezi Yönetim Gelirleri İçindeki Payı (%)
1995	4.354.000	12.93	0.27
1996	7.313.000	11.04	0.23
1997	15.485.000	10.95	0.22
1998	36.710.000	14.49	0.26
1999	62.678.000	18.95	0.28
2000	111.426.000	18.63	0.28
2001	214.325.000	20.98	0.36
2002	266.463.000	18.54	0.32
2003	303.929.000	15.44	0.28
2004	358.903.000	13.79	0.27
2005	529.709.000	15.57	0.32
2006	635.812.000	15.73	0.34

Kaynak: Gelirler Genel Müdürlüğü, “Konsolide Bütçe Gelirleri Tahsilatı“ <www.gelirler.gov.tr>, <02.05.2009>.

Bir davanın açılması için gerekli olan harcamalar, bireylerin adalete erişimini engelleyebilmektedir. Anayasanın 35. maddesine göre; “Herkes, meşrû vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma ile âdil yargılanma hakkına sahiptir.”. Bu durumda yargı harçlarının hak arama özgürlüğünü engellememesi gerekmektedir. Bunun için, yoksul kimselerin mahkemeler önünde haklarını arayabilmeleri için adli yardım sistemi geliştirilmiştir.

Adli yardım, bireylerin adalet hizmetlerine eşit ulaşmalarını garanti eden temel unsurlardan biridir. Bu husus Avrupa İnsan Hakları Antlaşmasında da şart koşulmuştur. Bu yardım, yeterli miktarda finansal imkanı olmayan vatandaşlara, harçlar için para yardımında bulunmak, profesyonellere limitli ücret ödemek veya adli takibat çerçevesinde belirli bir finansal desteği garanti etmek gibi birtakım özel destekleri kapsamalıdır (CEPEJ, 2006: 45). Türkiye’de adli yardım, Hukuk Usulu Muhakemeleri Kanunununda yer almaktadır. Ayrıca Türkiye Barolar Birliği Adli Yardım Yönetmeliği de adli yardımın yapılış şeklinin usul ve esaslarını belirlemiştir. HUMK’nun 465. maddesine göre; yargılama giderlerini, kendisi veya ailesinin geçimini önemli ölçüde zora sokmaksızın kısmen veya tamamen ödeyemeyecek durumda olanlara geçiçi olarak bir muafiyet tanınır. Bu kişilerin yoksul olmaları yanında, haklı oldukları konusunda peşinen bir kanaat uyandırmaları gerekmektedir. Adli yardım ile ilgili hükümler kanunun yürürlüğe girdiği tarihten bu yana değişmemiştir. Bu yüzden adli yardım, modern hukuk düzenlemeleri karşısında çok eski ve yetersizdir (Pekcanitez, Atalay, Özekes, 2008: 627).

Türkiye Barolar Birliği Adli Yardım Yönetmeliği’ne göre, her baro merkezinde bir adli yardım merkezi kurulur. Adli yardım istekleri bu merkezlere yapılır. Adli yardım merkezine yazılı olarak yapılan istek, adli yardım şartlarına uygunluk bakımından incelenir. Adli yardım isteminin kabulü halinde, istem sahibinden, işin sonunda maddi bir yarar elde etmesi halinde, avukata ödenen para ile elde edilecek maddi yararın %5’ini baroya ödeyeceğine; adli yardım isteminin haksız olduğunun sonradan anlaşılması halinde, görevlendirilen avukata ödenen ücretin iki katı ve yapılmış masrafları yasal faizleri ile geri vereceğine ilişkin taahhütname alınır (Adli Yardım Yönetmeliği, Madde 4-6).

Adli Yardım Merkezinin gelirleri şunlardır :

- (i.) Türkiye Barolar Birliğinden baroya gönderilecek adli yardım ödeneği,
- (ii.) Kamu ve özel kurum ve kuruluşlarından, il veya belediye bütçelerinden baroya yapılan yardımlar,
- (iii.) Bu amaçla yapılan her türlü bağışlar,
- (iv.) Adli yardım görevlerinden çekilen ve haklı neden olmaksızın hizmeti sonuçlandırmayan avukatlardan geri alınan ücretler,
- (v.) Taahhütname gereği ilgiliden alınan paralar,

(vi.) Yardımdan yararlanan ilgili lehine ilamda belirlenen harca esas değer in %5'i (Adli Yardım Yönetmeliği, Madde 8).

Adli Yardım Merkezinin giderleri ise:

(i.) Adli yardımla görevlendirilecek avukatlara ödenecek ücretler ve zorunlu yol giderleri, gerektiğinde vekaletname, dava harç ve masrafları,

(ii.) Büro personelinin ücretleri,

(iii.) Büro donanımı, kırtasiye, kira ve diğer giderler şeklinde sırlanmaktadır (Madde 9). Türkiye'de adli yardım sistemi barolar aracılığı ile işlemektedir. Türkiye Barolar Birliği, bütçede adli yardımları ayrı bir fasılda gösterir. Bu hesaptan adli yardım giderleri ve adli yardım dengeleme fonu için pay ayrılır, kalan miktar ise barolara gönderilir (Adli Yardım Yönetmeliği, Madde 10).

Tablo 2.19 Türkiye'de Maliye Bakanlığı tarafından Türkiye Barolar Birliğine gelen adli yardım ödeneklerini ve Ceza Muhakemeleri Usulu Kanunu gereğinde gönderilen ödenekleri göstermektedir. Tabloya göre 2001 yılından 2006 yılına kadar adli yardım ödenekleri ve CMUK ödeneklerinde bir artış olduğu görülmektedir. Tabloda CMUK ödeneklerinin adli yardım ödeneklerinden fazla olduğu ve 2006 yılında CMUK ödeneklerinde büyük bir artışın olduğu görülmektedir.

Tablo 2.19 Maliye Bakanlığında Gelen Adli Yardım Ödenekleri

Yıllar	Adli Yardım Ödenekleri (TL)	CMUK Ödenekleri (TL)
2001	1.400.000	5.854.818
2002	4.192.573	13.300.548
2003	5.304.149	21.116.679
2004	8.153.079	30.342.698
2005	10.637.926	36.975.532
2006	14.094.160	121.431.278

Kaynak: Barolar Birliği, "Baro Ödenekleri",

<http://www.barobirlik.org.tr/tbb/baro_gonderimleri/index.aspx>,

<02.05.2009>

2.3 Türkiye’de Adalet Harcamaları, Adalet Hizmetlerinin Etkinliği ve Ekonomik Göstergeler Arasındaki İlişkilerin Analizi

Posner’e göre, adalet sisteminin amacı hata maliyetini ve doğrudan maliyeti düşürmektedir. Hata maliyeti, adalet sisteminin dağıtımında veya üzerinde bulunan diğer sosyal fonksiyonlarda başarısız olmasıdır. Doğrudan maliyetler ise, sorunları çözüm sürecinde hakimlerin, avukatların ve diğer kişilerin harcadıkları zaman, kırtasiye, telefon, ofis gibi maliyetlerdir. Posner’e göre hata maliyetleri doğrudan maliyetler kadar gerçektir ve ekonomik amaç bu iki maliyeti de düşürmek olmalıdır (Posner, 1973: 400 - 401). Adalet sisteminin hata maliyetleri adalet sisteminin etkinliği ile ilgili iken, doğrudan maliyetler ise adalet sistemine ayrılan kaynaklar ile ilgilidir. Bu yüzden adalet sistemine ayrılan kaynaklar ile adalet sisteminin etkinliği bir arada değerlendirilmesi gerekir.

Adalet sistemin etkin çalışması için adalet sistemine aktarılan kaynaklar önem taşımaktadır. Bütçeden adalete daha fazla pay ayrılması ile adalet sisteminin etkinliğini artırabilmemiz mümkün müdür? Bu soruya cevap vermek için adalet sisteminin etkinliği ile adalet sistemine ayrılan bütçe arasındaki ilişkiye bakmak gerekmektedir. Literatürde konuya ilişkin çeşitli çalışmalar bulunmaktadır.

Djankov vd. tek başına malzeme harcamalarındaki bir artışın, adalet sisteminin etkinliğinde önem taşımadığı sonucuna ulaşmıştır (Mitsopoulos, Pelagidis, 2005: 233). Busgalia ve Dakolias yaptıkları korelasyon ve regresyon analizi sonucunda temizleme oranı ile sermaye harcamaları bütçesi arasında anlamlı ilişki bulmuşlar ve temizleme oranını açıklamakta sermaye harcamalarının önemli bir yeri olduğunu savunmuşlardır. Buna karşın, genel bütçe kaynakları ve maaşlar ile temizleme oranı arasında anlamlı bir ilişki bulamamışlardır (Busgalia ve Dakolias, 1999: 21 - 22). Benzer şekilde Buscaglia ve Ulen verimlilik oranı ve davaların tamamlama süresi ile ölçtüğü adaletin etkinliği ile mahkemelerin bütçe içindeki oranı arasında anlamlı ve doğrudan bir korelasyon bulamamıştır (Buscaglia ve Ulen, 1997: 282).

2.3.1 Yöntem

Türkiye’de adalet harcamaları, adalet hizmetleri ve ekonomik göstergeler arasındaki ilişkilerin analizinde, iki değişken arasındaki ilişki hakkında genel olarak bilgi sahibi olmamızı sağlayan ve ilişkinin miktarını ortaya koyan korelasyon analizi kullanılmıştır. Ortalamaları μ_x ve μ_y , varyansları da σ_x^2 ve σ_y^2 olan X ve Y rassal

değişkenleri arasındaki doğrusal ilişkinin gücünü gösteren ölçüye korelasyon katsayısı denir. Korelasyon katsayısı aşağıdaki gibi tanımlanır (Newbold Cev: Şenesen, 2000: 479).

$$\rho = Kor(X, Y) = \frac{Orv(X, Y)}{\sigma_x \sigma_y} = \frac{E[(X - \mu_x)(Y - \mu_y)]}{\sqrt{E[(X - \mu_x)^2]E[(Y - \mu_y)^2]}} \quad 2.5$$

Korelasyon katsayısı -1 ile 1 arasında değişim gösterir. Hesaplanan korelasyon katsayısını gösteren ρ değeri; 1 ise ters yönlü tam doğrusal bir ilişki anlamına gelir, 1 ise aynı yönlü tam doğrusal bir ilişki anlamına gelir, 0 ise doğrusal bir ilişkinin olmadığı anlamına gelir. Korelasyon katsayısının mutlak değeri ne kadar büyükse, rassal değişkenler arasındaki ilişkide o kadar güçlüdür.

Korelasyon katsayısı hesaplanırken anakütlenin normal dağılım gösterdiği varsayılmaktadır. Spearman sıra korelasyonu sınaması ise, anakütlenin normal dağıldığı varsayımı aranmaz ve bir çift rassal değişken arasındaki ilişki yoktur önsavını sınamakta kullanılabilir. Spearman sıra korelasyonu aşağıdaki şekilde hesaplanmaktadır (Newbold Cev: Şenesen, 2000: 488-490).

$$r = 1 - \frac{6 \sum_{i=1}^n d_i^2}{n(n^2 - 1)} \quad 2.6$$

Busgalia ve Dakolias adalet sistemi ile ilgili değişkenlerin birbirleri ile olan ilişkilerini Spearman Sıra ρ korelasyon analiz ile test etmiştir (Busgalia ve Dakolias, 1999: 21 - 22). Bu çalışmada da aynı yöntem kullanılarak, adalet harcamaları, adalet sisteminin etkinliği ile ilgili göstergeler ve ekonomik göstergeler arasındaki ilişki analiz edilecektir.

2.3.2 Model ve Veriler

Türkiye için, adalet harcamaları ile adalet hizmetleri arasındaki ilişki 1969 – 2006 yılları için incelenmiştir. Korelasyon analizinde hipotezler şu şekilde olacaktır.

H_0 : Adalet harcamaları ile adalet sisteminin etkinliğine yönelik göstergeler (temizleme oranı, ortalama dava süresi ve sıkışıklık oranı) arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki yoktur.

H_1 : Adalet harcamaları ile adalet sisteminin etkinliğine yönelik göstergeler (temizleme oranı, ortalama dava süresi ve sıkışıklık oranı) arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır.

Adalet hizmetlerinin etkinliği, ekonomik büyümeyle olumlu veya olumsuz şekilde etkilemektedir. Bu etki farklı kanallar aracılığı ile olmaktadır. Türkiye’de 1969 – 2006 yılları arasında adalet hizmetlerinin etkinliği ile GSYİH arasında istatistiksel açıdan bir ilişkinin var olup olmadığı korelasyon analizi ile incelenecektir. Korelasyon analizinde hipotezler şu şekilde olacaktır.

H₀: Adalet sisteminin etkinliğine yönelik göstergeler (temizleme oranı, ortalama dava süresi ve sıkışıklık oranı) ile GSYİH arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki yoktur.

H₁: Adalet sisteminin etkinliğine yönelik göstergeler (temizleme oranı, ortalama dava süresi ve sıkışıklık oranı) ile GSYİH ve arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır.

Adalet sisteminin etkinliği ile ekonomik göstergeler arasındaki ilişkinin analizinde kullanılan diğer ekonomik gösterge ise, enflasyon göstergesidir. Türkiye’de 1980 – 2006 yılları arasında adalet hizmetlerinin etkinliği ile enflasyon arasında istatistiksel açıdan bir ilişkinin var olup olmadığı korelasyon analizi ile incelenecektir. Korelasyon analizinde hipotezler şu şekilde olacaktır.

H₀: Adalet sisteminin etkinliğine yönelik göstergeler (temizleme oranı, ortalama dava süresi ve sıkışıklık oranı) ile yıllık enflasyon oranı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki yoktur.

H₁: Adalet sisteminin etkinliğine yönelik göstergeler (temizleme oranı, ortalama dava süresi ve sıkışıklık oranı) ile yıllık enflasyon oranı arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki vardır.

Adalet hizmetlerinin etkinliği için, Türkiye İstatistik Kurumu Adalet İstatistiklerinden elde edilen verimlilik oranı, ortalama dava süresi ve gecikme oranı kullanılmıştır. Adalet harcamaları için ise Maliye Bakanlığı verileri kullanılmıştır. Ekonomik göstergeler ise Türkiye İstatistik Kurumu, Devlet Planlama Teşkilatı ve Uluslararası Para Fonu (IMF) Dünya Ekonomik Görünümü 2009 verilerinden elde edilmiştir.

2.3.3 Bulgular ve Değerlendirme

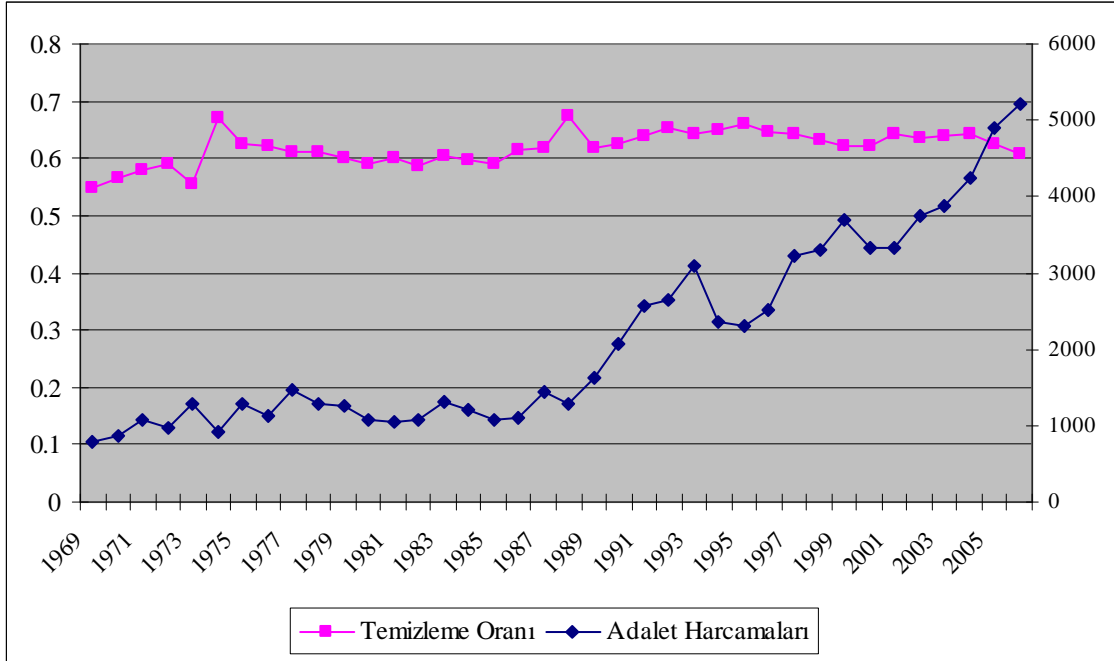
Adalet harcamaları, adalet hizmetlerinin etkinliği ve ekonomik göstergeler arasındaki korelasyon ilişkileri, yukarıdaki hipotezler ışığında aşağıda analiz edilmiştir.

Araştırma kapsamında analiz edilen hipotezler ve sonuçları üç başlık altında toplanmış ve aşağıda verilmiştir.

2.3.3.1 Adalet Hizmetleri / Adalet Harcamaları

Şekil 2.24 Türkiye’de adalet harcamaları ile temizleme oranını göstermektedir. Tablo 2.20 ise, Türkiye’de adalet harcamaları ile temizleme oranı arasındaki korelasyon analizi sonuçlarını göstermektedir. Korelasyon analizi sonuçlarına göre; Türkiye’de adalet harcamaları ile temizleme oranı arasında %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki açıdan anlamlı, pozitif yönlü ve güçlü bir ilişki bulunmuştur. Türkiye’de toplam adalet harcamaları ile temizleme oranı arasında istatistiki olarak anlamlı ve güçlü bir ilişki yoktur H_0 hipotezi reddedilmiştir.

Şekil 2.24 Türkiye’de Adalet Harcamaları ve Temizleme Oranı

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu

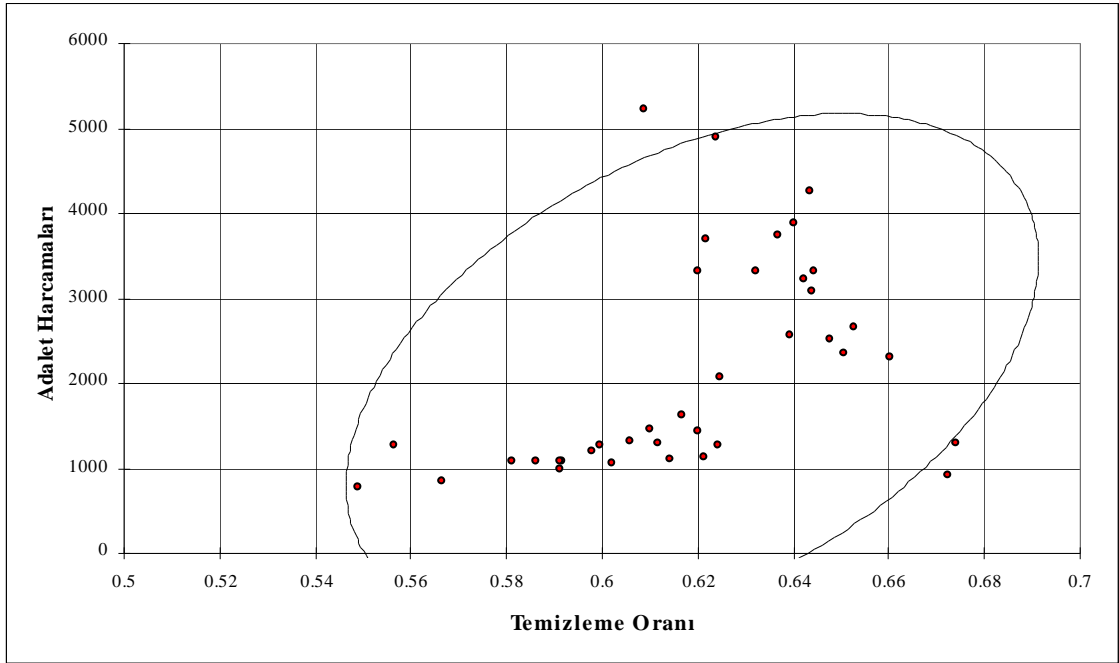
Şekil 2.24 Türkiye’de adalet harcamaları ile temizleme oranını göstermektedir. Tablo 2.20 ise, Türkiye’de adalet harcamaları ile temizleme oranı arasındaki korelasyon analizi sonuçlarını göstermektedir. Korelasyon analizi sonuçlarına göre; Türkiye’de adalet harcamaları ile temizleme oranı arasında %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki açıdan anlamlı, pozitif yönlü ve güçlü bir ilişki bulunmuştur. Türkiye’de toplam adalet harcamaları ile temizleme oranı arasında istatistiki olarak anlamlı ve güçlü bir ilişki yoktur H_0 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 2.20 Türkiye’de Adalet Harcamaları ve Temizleme Oranı Arasındaki İlişki

	Adalet Harcamaları (Reel, TL)
Temizleme Oranı	0.58***
Anlamlılık Düzeyi	0.000
Gözlem Sayısı	38

***Korelasyon katsayısının % 1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

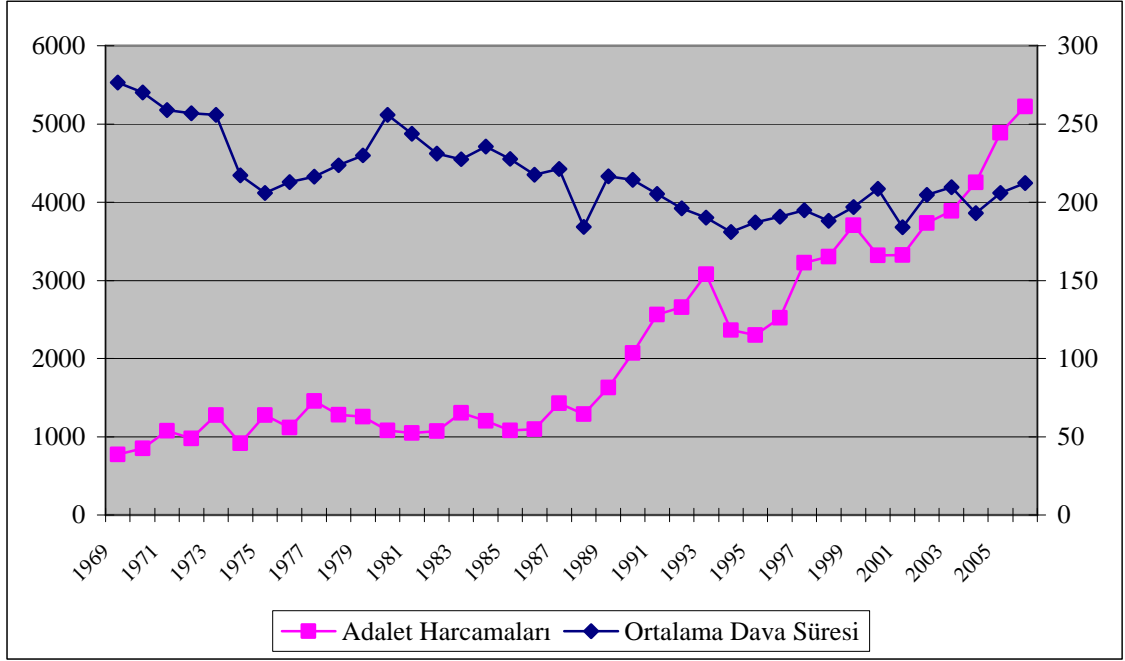
Şekil 2.25 Türkiye’de Adalet Harcamaları ve Temizleme Oranı

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu

Şekil 2.25 Türkiye’de adalet harcamalar ile temizleme oranını serpilme grafiği olarak göstermektedir. Şekilde adalet harcamalar ile temizleme oranı arasındaki ilişki gözlenmektedir. Adalet harcamaları arttıkça temizleme oranı da artmaktadır. Belirli bir seviyede ise adalet harcamalarının artması, temizleme oranını artırmamaktadır. Türkiye’de temizleme oranı adalet harcamalarının artışından bağımsız olarak 0.64 – 0.66 oranı arasında yer almaktadır. Sadece adalet harcamaları bu aralığın aşılması için yeterli olmamaktadır.

Şekil 2.26 Türkiye’de Adalet Harcamaları ve Ortalama Dava Süresi

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu

Şekil 2.26 Türkiye’de adalet harcamaları ve ortalama dava süresini göstermektedir. Şekile göre adalet harcamalarını belirli bir seviyeye kadar artırdığımızda ortalama dava süresinin düştüğünü görmekteyiz. Ancak bu seviyeden sonra adalet harcamalarının artışı ortalama dava süresini düşük seviyelere indirmemektedir. Ortalama dava süresini düşük seviyelere indirmek için adalet harcamalarını çok yüksek düzeylere çıkarmak yeterli olmayacaktır.

Tablo 2.21 Türkiye’de adalet harcamaları ile ortalama dava süresi arasındaki korelasyonu göstermektedir. Türkiye’de adalet harcamaları ile ortalama dava süresi arasında, %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki açıdan anlamlı, negatif yönlü ve güçlü bir ilişki bulunmuştur. Türkiye’de adalet harcamalar ile ortalama dava süresi arasında negatif yönlü doğrusal bir ilişki vardır.

Tablo 2.21 Türkiye’de Adalet Harcamaları ile Ortalama Dava Süresi Arasındaki İlişki

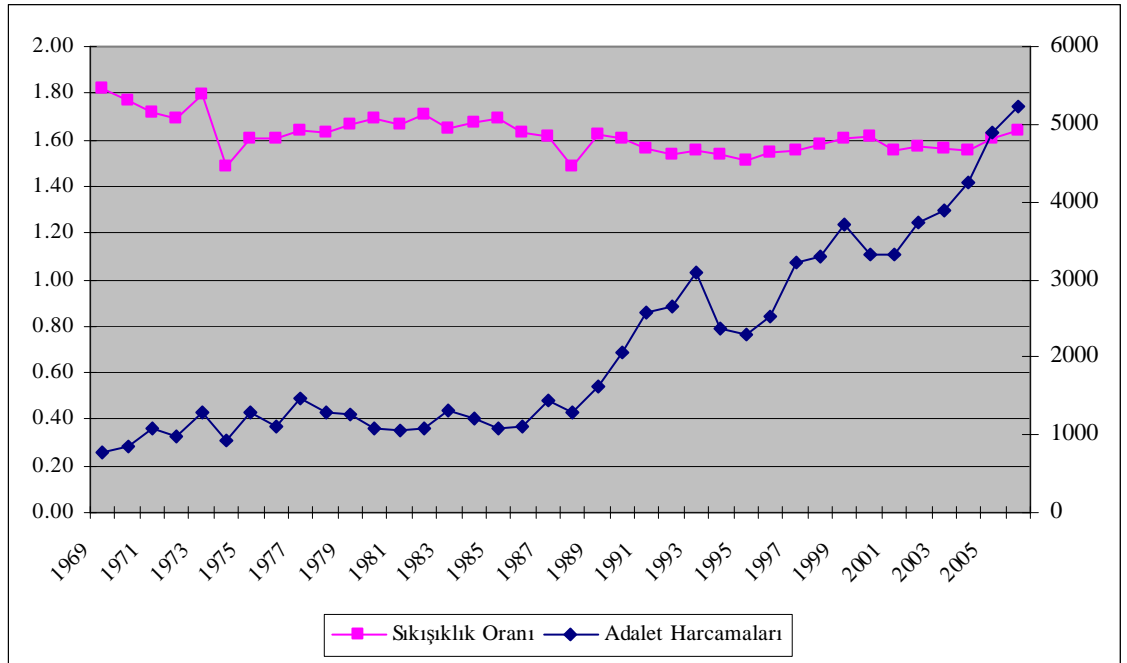
Ortalama Dava Süresi	Adalet Harcamaları (Reel, TL)
Korelasyon Katsayısı	-0.76***
Anlamlılık Düzeyi	0.000
Gözlem Sayısı	38

***Korelasyon katsayısının %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

Türkiye’de adalet harcamaları belirli bir seviyeye kadar arttığında, ortalama dava süresini düşecektir. Korelasyon analizi sonuçlarına göre, Türkiye’de toplam adalet harcamaları ile ortalama dava süresi arasında istatistiki olarak anlamlı ve güçlü bir ilişki yoktur H_0 hipotezi reddedilmiştir.

Şekil 2.27 Türkiye’de 1969 – 2006 yılları arasındaki adalet harcamaları ve sıkışıklık oranını göstermektedir. 1989 yılına kadar sıkışıklık oranı 1.60 – 1.80 bandı arasında yer almaktadır. Bu yıldan sonra sıkışıklık oranı 1.60 oranının altına inmiştir. Aynı tarihte de adalet harcamalarında reel olarak bir artış gözlenmektedir.

Şekil 2.27 Türkiye’de Adalet Harcamaları ve Sıkışıklık Oranı

Kaynak: Maliye Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu

Tablo 2.22 adalet harcamaları ile sıkışıklık oranı arasındaki korelasyonu göstermektedir. Türkiye’de adalet harcamaları ile sıkışıklık oranı arasında, %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki açıdan anlamlı, negatif yönlü ve güçlü bir ilişki bulunmuştur. Türkiye’de adalet harcamaları ile sıkışıklık oranı arasında negatif yönlü doğrusal bir ilişki vardır. Türkiye’de adalet harcamaları belirli bir seviyeye kadar arttığında, sıkışıklık oranı düşecektir. Sıkışıklık oranı davaların süresi ile ilgili bir orandır. Bu sonuç, adalet harcamaları ile davaların ortalama süresi arasındaki ilişkiye paralel bir sonuçtur. Korelasyon analizi sonuçlarına göre, Türkiye’de toplam adalet harcamaları ile sıkışıklık oranı arasında istatistiki olarak anlamlı ve güçlü bir ilişki yoktur H_0 hipotezi reddedilmiştir.

Tablo 2.22 Türkiye’de Adalet Harcamaları ile Sıkışıklık Oranı Arasındaki İlişki

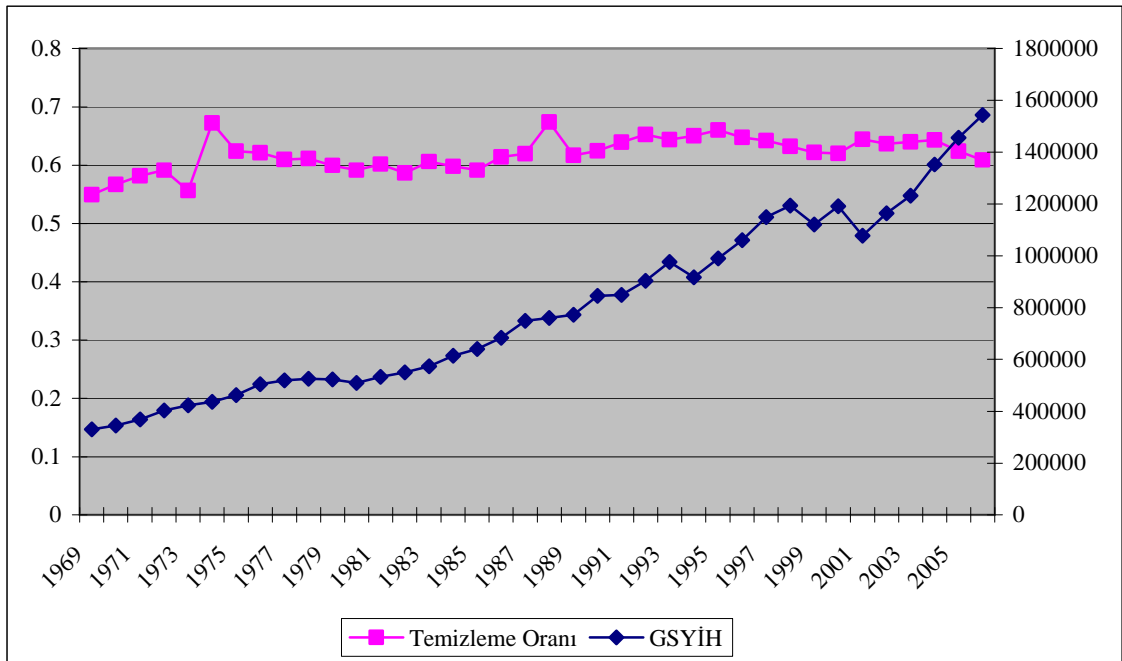
Sıkışıklık Oranı	Adalet Harcamaları (Reel, TL)
Korelasyon Katsayısı	-0.58
Anlamlılık Düzeyi	0.000
Gözlem Sayısı	38

***Korelasyon katsayısının % 1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

2.3.3.2 Adalet Hizmetleri / GSYİH

Şekil 2.28 Türkiye’de 1969 – 2006 yılları arasında, temizleme oranı ve GSYİH’nin seyrini göstermektedir. Tablo 2.23 Türkiye’de temizleme oranı ile GSYİH arasındaki korelasyonu göstermektedir. Türkiye’de temizleme oranı ile GSYİH arasında, %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki açıdan anlamlı, pozitif yönlü ve güçlü bir ilişki bulunmuştur. Türkiye’de temizleme oranı ile GSYİH arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişki vardır.

Şekil 2.28 Türkiye’de Temizleme Oranı ile GSYİH Arasındaki İlişki

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye İstatistik Kurumu

Türkiye’de GSYİH artıka temizleme oranı da artacaktır. Temizleme oranının artması mahkemelerin daha etkin çalışması anlamına gelmektedir. Korelasyon analizine göre; temizleme oranı ile GSYİH arasında istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki yoktur H_0 hipotezi reddedilmektedir.

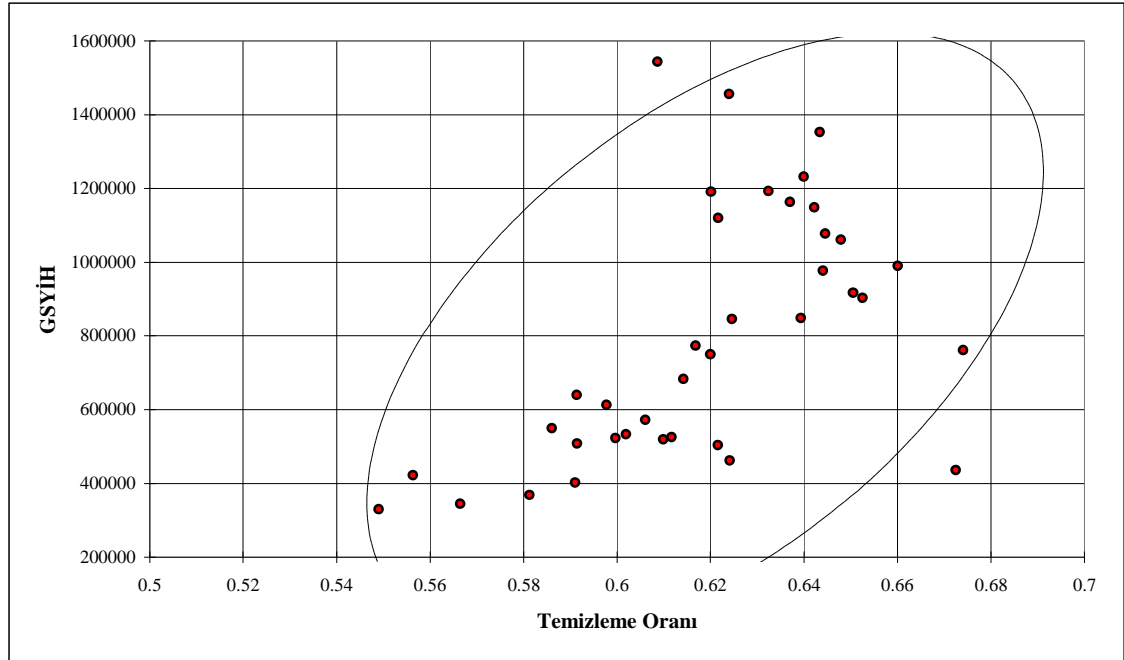
Tablo 2.23 Türkiye’de Temizleme Oranı ile GSYİH Arasındaki İlişki

GSYİH	Temizleme Oranı
Korelasyon Katsayısı	0.59***
Anlamlılık Düzeyi	0.000
Gözlem Sayısı	38

***Korelasyon katsayısının %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

Şekil 2.29 Türkiye’de temizleme oranı ile GSYİH’yı serpilme grafiği olarak göstermektedir. Grafikte temizleme oranı ile GSYİH arasındaki korelasyon görülmektedir. Ancak GSYİH ile temizleme oranı arasındaki ilişki belirli bir seviyeye kadar pozitif yönlü olarak ilerlemektedir. Daha sonra bu ilişkide temizleme oranı sabit bir aralıkta yer almaktadır. Temizleme oranının 0.64 – 0.66 aralığından daha üst seviyeye gelmemiştir. Benzer bir sonuç temizleme oranı ile adalet harcamalar arasında da görülmüştür.

Şekil 2.29 Türkiye’de Temizleme Oranı ile GSMH Arasındaki İlişki

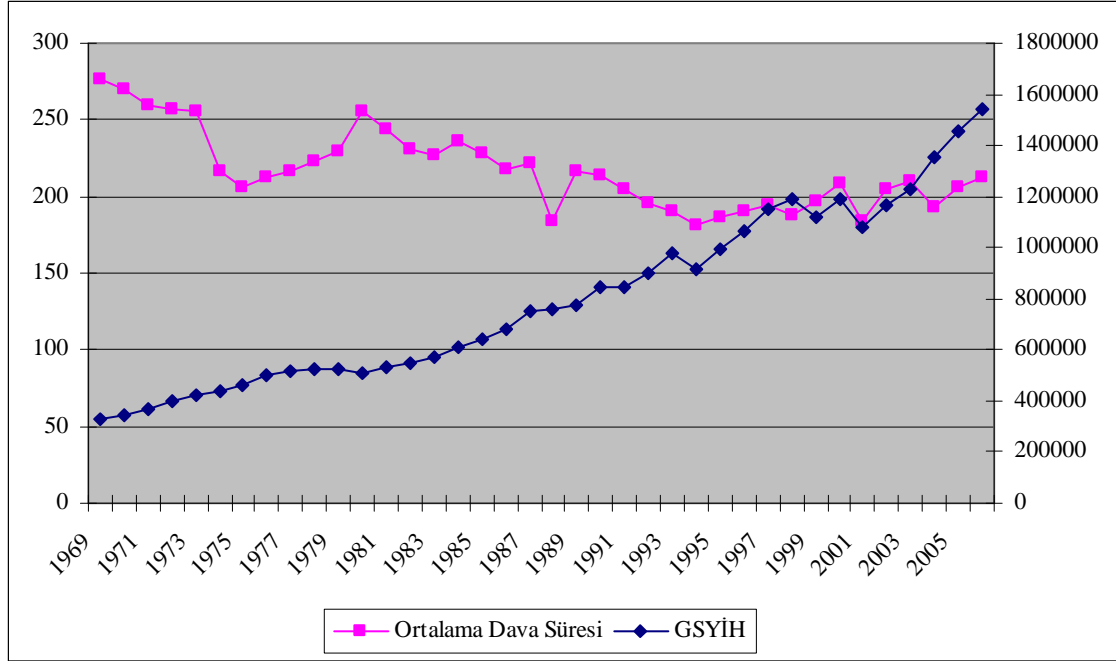

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye İstatistik Kurumu

Şekil 2.30 Türkiye’de ortalama dava süresi ile GSYİH’yı 1969-2006 yılları arasındaki seyrini göstermektedir. Tablo 2.24 ise, Türkiye’de ortalama dava süresi ile GSYİH arasındaki korelasyonu göstermektedir. Türkiye’de ortalama dava süresi ile GSYİH arasında, %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki açıdan anlamlı, negatif yönlü ve

güçlü bir ilişki bulunmuştur. Türkiye’de ortalama dava süresi ile GSYİH arasında negatif yönlü doğrusal bir ilişki vardır.

Şekil 2.30 Türkiye’de Ortalama Dava Süresi ile GSYİH Arasındaki İlişki

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye İstatistik Kurumu

Korelasyon analizine göre; ortalama dava süresi ile GSYİH arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki yoktur H_0 hipotezi reddedilmektedir. Türkiye’de temizleme oranı ile GSYİH arasındaki ilişkinin korelasyon katsayısı 0.59 iken ortalama dava süresi ile GSYİH arasındaki korelasyon katsayısı -0.75 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 2.24 Türkiye’de Ortalama Dava Süresi ile GSYİH Arasındaki İlişki

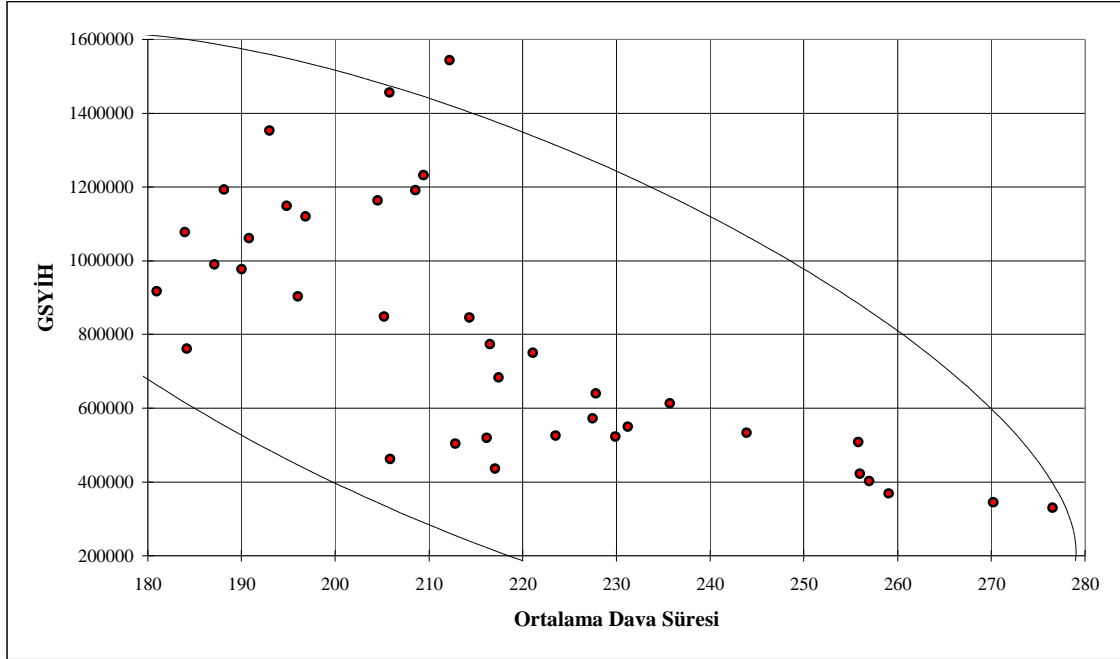
GSYİH	Ortalama Dava Süresi
Korelasyon Katsayısı	- 0.75***
Anlamlılık Düzeyi	0.000
Gözlem Sayısı	38

***Korelasyon katsayısının % 1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

Şekil 2.31 Türkiye’de ortalama dava süresi ile GSYİH’yı serpilme grafiği olarak göstermektedir. Şekilde iki değişken arasındaki negatif korelasyon gözlenmektedir. Şekil 2.27’de Şekil 2.25’de benzer bir durum görülmektedir. GSYİH artığında veya ortalama dava süresi azaldığında, iki değişken arasındaki ilişki ters yönde hareket etmekle birlikte belirli bir noktada sabit olarak kalmaktadır. GSYİH artmasına rağmen, ortalama dava süresi 180 gün sınırından daha düşük bir seviyeye gelmemektedir.

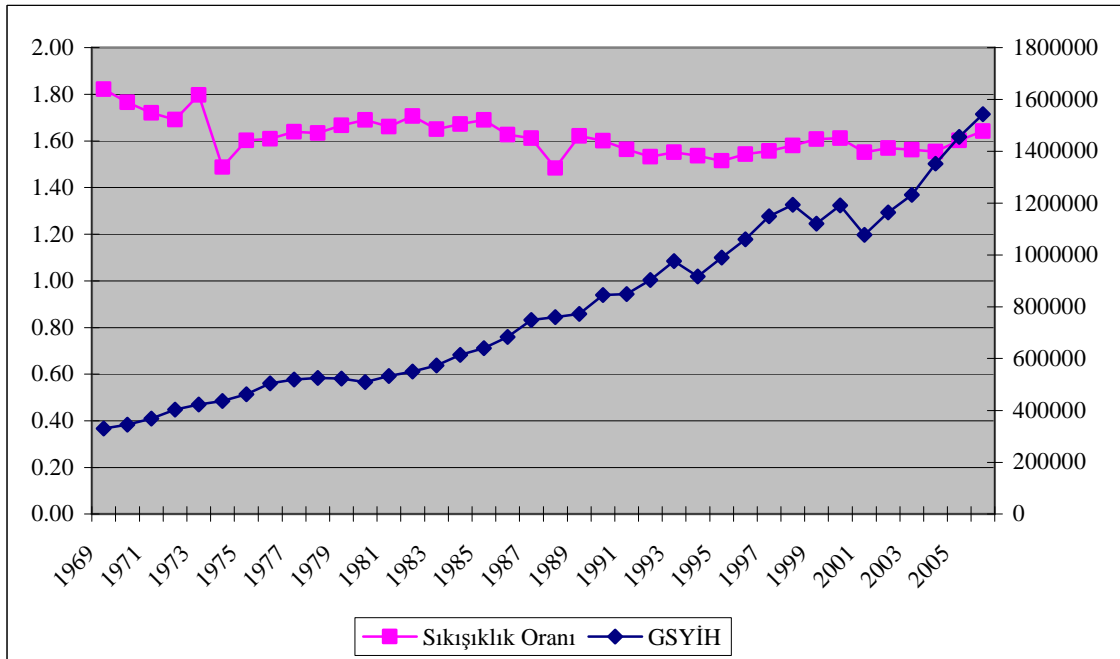
GSYİH arttıkça ortalama dava süresinin esnekliği düşmektedir. Belirli bir noktadan sonra ise sabit olmaktadır.

Şekil 2.31 Türkiye’de Ortalama Dava Süresi ile GSYİH Arasındaki İlişki

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye İstatistik Kurumu

Şekil 2.32 Türkiye’de Sıkışıklık Oranı ve GSYİH Arasındaki İlişki

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye İstatistik Kurumu

Şekil 2.32 1969 – 2006 yılları arasında Türkiye’de sıkışıklık oranı ile GSYİH’yı göstermektedir. Sıkışıklık oranı, temizleme oranı ile ters orantılı, ortalama dava süresi

ile doğru orantılıdır. Bu yüzden sıkışıklık oranının GSYİH ile arasındaki ilişkide beklenen ilişki negatif yönlüdür. Tablo 2.22 Türkiye’de sıkışıklık oranı ile GSYİH arasındaki korelasyonu göstermektedir. Türkiye’de sıkışıklık oranı ile GSYİH arasında, %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki açıdan anlamlı, negatif yönlü ve güçlü bir ilişki bulunmuştur.

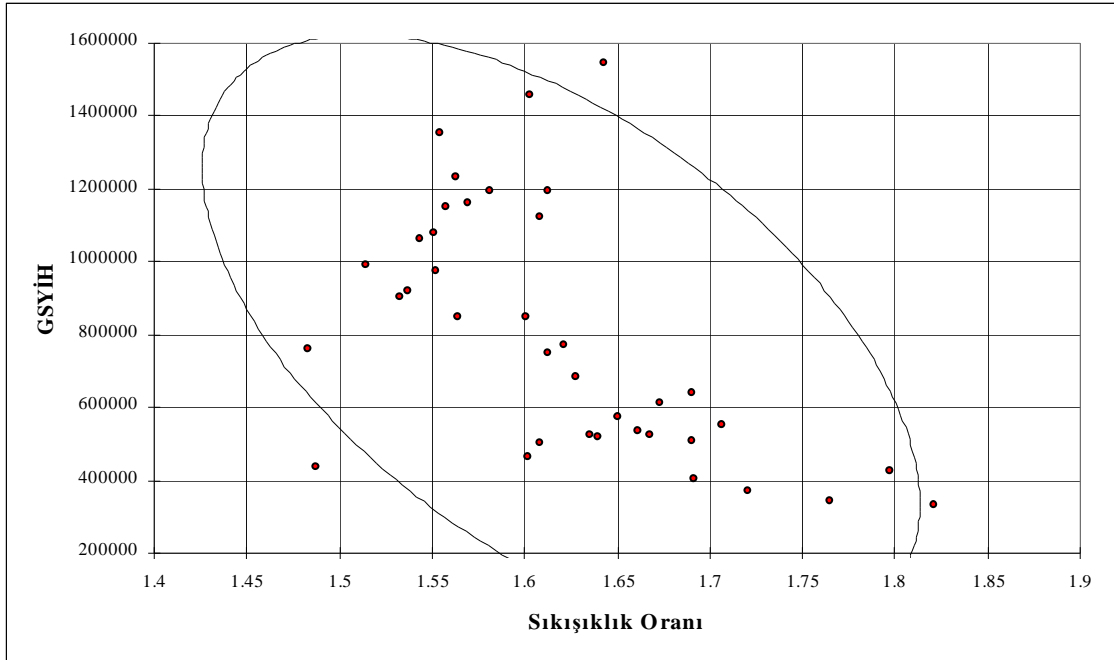
Türkiye’de sıkışıklık oranı ile GSYİH arasında negatif yönlü doğrusal bir ilişki vardır. Sıkışıklık oranı ile GSYİH arasında negatif ilişki ortalama dava süresi ile olan ilişkiden daha düşük bir orandadır. Korelasyon analizine göre; sıkışıklık oranı ile GSYİH arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki yoktur H_0 hipotezi reddedilmektedir.

Tablo 2.22 Türkiye’de Sıkışıklık Oranı ile GSYİH Arasındaki İlişki

GSYİH	Sıkışıklık Oranı
Korelasyon Katsayısı	-0.59***
Anlamlılık Düzeyi	0.000
Gözlem Sayısı	38

***Korelasyon katsayısının %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

Şekil 2.33 Türkiye’de Sıkışıklık Oranı ile GSYİH Arasındaki İlişki

Kaynak: Devlet Planlama Teşkilatı, Türkiye İstatistik Kurumu

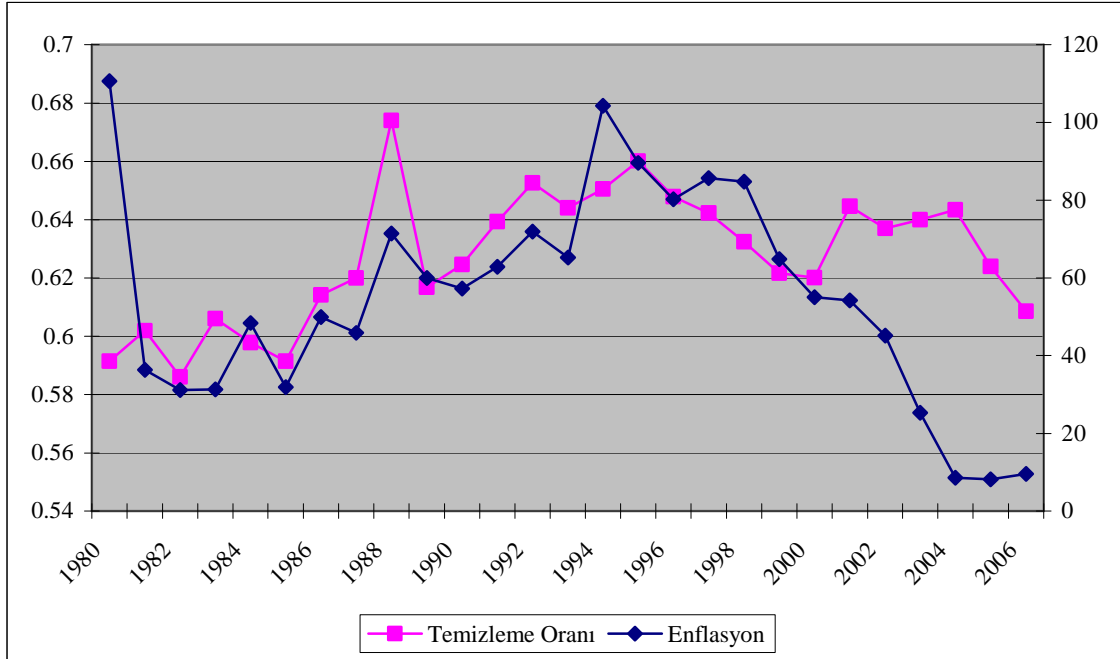
Şekil 2.33 Türkiye’de sıkışıklık oranı ile GSYİH’yı serpilme grafiği olarak göstermektedir. Şekilde iki değişken arasındaki negatif korelasyon gözlenmektedir.

GSYİH artığında veya sıkışıklık oranı azaldığında, iki değişken arasındaki ilişki ters yönde hareket etmekle birlikte belirli bir noktada sabit olarak kalmaktadır. GSYİH'nın artmasına rağmen, sıkışıklık oranı 1.50 sınırından daha düşük bir seviyeye gelmemektedir. GSYİH arttıkça sıkışıklık oranının esnekliği düşmektedir. Belirli bir noktadan sonra ise sabit olmaktadır.

2.3.3.3 Adalet Hizmetleri / Enflasyon

Şekil 2.34 Türkiye'de 1980 – 2006 yılları arasında temizleme oranı ile enflasyon arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Türkiye'de enflasyon oranının 1990lı yılların sonundan itibaren düşüş eğiliminde olduğu görülmektedir. Şekile göre aynı dönemde temizleme oranında da bir düşüş yaşanmaktadır.

Şekil 2.34 Türkiye'de Temizleme Oranı ile Enflasyon Arasındaki İlişki

Kaynak: Uluslararası Para Fonu, Türkiye İstatistik Kurumu

Tablo 2.23 Türkiye'de temizleme oranı ile enflasyon arasındaki korelasyonu göstermektedir. Türkiye'de temizleme oranı ile enflasyon arasında, %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki açıdan anlamlı, pozitif yönlü ve orta güçlü bir ilişki bulunmuştur. Türkiye'de enflasyon arttıkça temizleme oranı da artmakta veya temizleme oranı arttıkça enflasyon da artmaktadır. Türkiye'de temizleme oranı ile enflasyon arasında pozitif yönlü doğrusal bir ilişki vardır. Korelasyon analizine göre; temizleme oranı ile enflasyon arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki yoktur H_0 hipotezi reddedilmektedir.

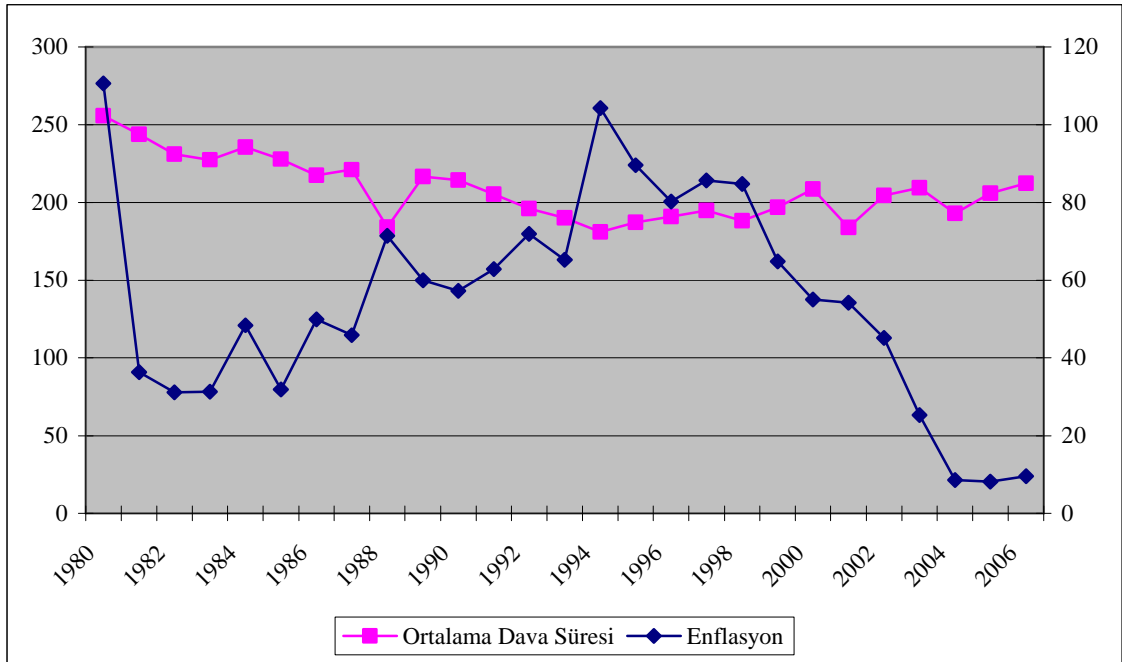
Tablo 2.23 Türkiye’de Temizleme Oranı ile Enflasyon Arasındaki İlişki

Enflasyon	Temizleme Oranı
Korelasyon Katsayısı	0.46**
Anlamlılık Düzeyi	0.016
Gözlem Sayısı	27

**Korelasyon katsayısının %5 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

Şekil 2.35 Türkiye’de 1980 – 2006 yılları arasında ortalama dava süresi ile enflasyon arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Tablo 2.24 ise, Türkiye’de ortalama dava süresi ile enflasyon arasındaki korelasyonu göstermektedir. Türkiye’de ortalama dava süresi ile enflasyon arasında, %5 anlamlılık düzeyinde negatif yönlü, orta güçlü ve istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

Şekil 2.35 Türkiye’de Ortalama Dava Süresi ile Enflasyon Arasındaki İlişki

Kaynak: Uluslararası Para Fonu, Türkiye İstatistik Kurumu

Türkiye’de enflasyon arttıkça ortalama dava süresi azalmakta veya ortalama dava süresi arttıkça enflasyon da azalmaktadır. Türkiye’de ortalama dava süresi ile enflasyon arasında negatif yönlü doğrusal bir ilişki vardır. Korelasyon analizine göre; ortalama dava süresi ile enflasyon arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki yoktur H_0 hipotezi reddedilmektedir.

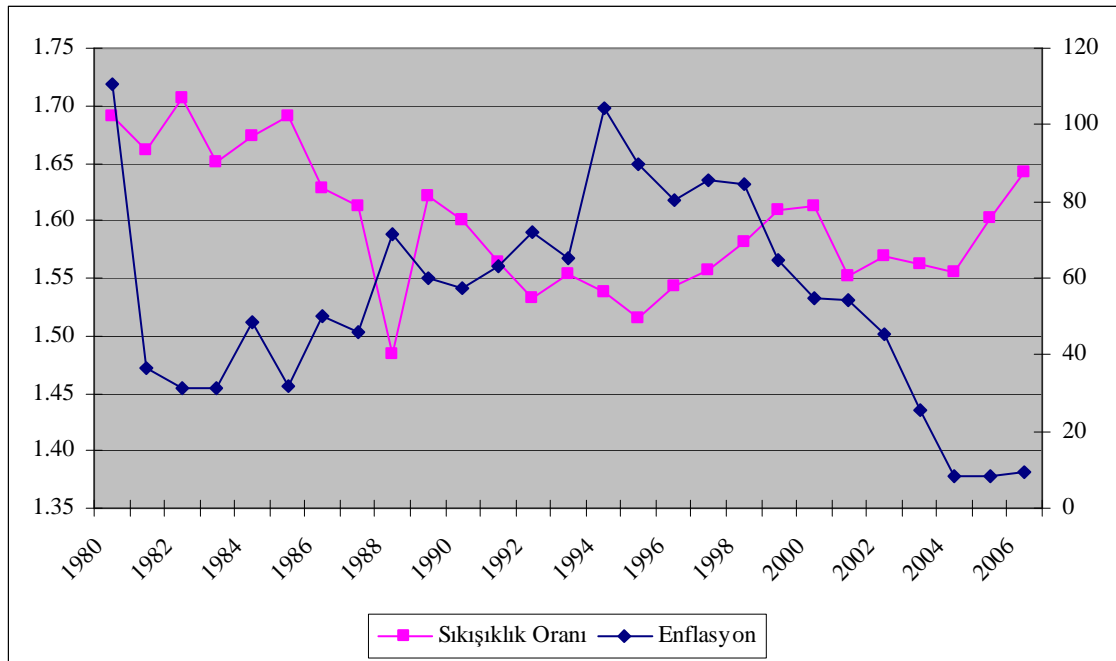
Tablo 2.24 Türkiye’de Ortalama Dava Süresi ile Enflasyon Arasındaki İlişki

Enflasyon	Ortalama Dava Süresi
Korelasyon Katsayısı	-0.45**
Anlamlılık Düzeyi	0.019
Gözlem Sayısı	27

**Korelasyon katsayısının %5 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

Şekil 2.36 Türkiye’de 1980 – 2006 yılları arasında sıkışıklık oranı ile enflasyon arasındaki ilişkiyi göstermektedir. Tablo 2.25 Türkiye’de sıkışıklık oranı ile enflasyon arasındaki korelasyonu göstermektedir. Türkiye’de sıkışıklık oranı ile enflasyon arasında, %5 anlamlılık düzeyinde negatif yönlü, orta güçlü ve istatistiki açıdan anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Türkiye’de enflasyon arttıkça sıkışıklık oranı azalmakta veya sıkışıklık oranı arttıkça enflasyon da azalmaktadır. Türkiye’de sıkışıklık oranı ile enflasyon arasında negatif yönlü doğrusal bir ilişki vardır. Korelasyon analizine göre; ortalama dava süresi ile enflasyon arasında istatistiksel açıdan anlamlı bir ilişki yoktur H_0 hipotezi reddedilmektedir.

Şekil 2.36 Türkiye’de Sıkışıklık Oranı ile Enflasyon Arasındaki İlişki

Kaynak: Uluslararası Para Fonu, Türkiye İstatistik Kurumu

Tablo 2.25 Türkiye’de Sıkışıklık Oranı ile Enflasyon Arasındaki İlişki

Enflasyon	Sıkışıklık Oranı
Korelasyon Katsayısı	-0.46
Anlamlılık Düzeyi	0.016
Gözlem Sayısı	27

**Korelasyon katsayısının %5 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ADALET HİZMETLERİNİN ETKİNLİĞİ VE EKONOMİK ETKİLERİNE YÖNELİK ULUSLARARASI KARILAŞTIRMALAR

Bu bölümde ilk olarak Avrupa Birliği Ülkeleri ve seçilmiş diğer ülkeler ile Türkiye'deki adalet sisteminin etkinliği karşılaştırmalı olarak incelenecektir. Avrupa Birliği ülkeleri ve seçilmiş ülkelerdeki dava sayıları, ortalama dava süreleri ve etkinlik oranı gib oranlar, Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu raporu verileri kullanılarak hesaplanacak ve Türkiye için hesaplanan değer ile karşılaştırılacaktır.

Daha sonra adalet hizmetlerinin kalitesi ile ilgili çeşitli kurumların oluşturduğu ve genellikle ülke bazında yapılan anketler veya belirlenen kriterler ışığında puanlama şeklinde olan adalet hizmetlerinin kalitesini ölçen endeksler incelenecek ve bu endeksler kullanılarak adalet sisteminin makro ekonomik etkileri tartışma konusu yapılacaktır. Bu bölümde panel veri analizi kullanılarak adalet sisteminin ekonomik büyüme üzerindeki etkileri araştırılacak ve Türkiye ile diğer ülkeler arasında karşılaştırmalı analiz yapılacaktır.

3.1 Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'de Adalet Hizmetlerinin Etkinliğinin Karşılaştırmalı Analizi

Avrupa Birliği adalet sisteminin gelişimine yönelik ilk başvuru kaynağı Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu verileridir. Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonunun hazırladığı Avrupa Adalet Sistemi adlı rapor, bize Avrupa Birliği ülkelerindeki adalet sistemlerinin karşılaştırması açısından önemli verileri sunmaktadır. Raporda Avrupa Birliği üyesi ülkelerin dışında, AB üyesi olmayan, ancak Avrupa Bölgesinde yer alan ülkelere ait verilerde yer verilmiştir. Bu bölüm için yapılan analizde ilgili rapor verileri kullanılacaktır.

3.1.1 Avrupa Birliği Ülkelerinde Adalet Hizmetlerinin Etkinlik Analizi

Avrupa Birliği ülkelerinde ve seçilmiş diğer ülkelerdeki adalet hizmetlerinin etkinliğine yönelik veriler, Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu'nun Avrupa Adalet Sistemi adlı raporundan alınmıştır. Komisyon bu verileri her ülkenin Adalet Bakanlığındaki ilgili birimlerinden elde etmiştir. Her birime gönderilen anketler, birimler tarafından doldurulup tekrar Komisyona gönderilmiştir. Bu bölümde, Avrupa Birliği ülkeleri ve rapor kapsamında yer alan diğer ülkelerdeki adalet sisteminin

etkinliğine yönelik göstergeler değerlendirilecektir. Bu göstergeler; dava sayısı, ortalama dava süresi, sıkışıklık oranı, temizleme oranı ve 100.000 kişiye düşen hakim sayısıdır.

3.1.1.1 Avrupa Birliği Ülkelerinde Dava Sayıları

Tablo 3.1 2006 yılında, analize konu olan ülkelerin toplam gelen dava sayısını (geçen yıldan devir ve yıl içinde gelen dava sayısı), karara bağlanan dava sayısını ve gelecek yıla devreden dava sayısını göstermektedir. Tablo, Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu verileri kullanılarak hazırlanmıştır. Tabloya göre; 22 ülkenin toplam gelen dava sayısının ortalaması 3.317.892, karara bağlanan dava sayısının ortalaması 2.306.689 ve gelecek yıla devreden dava sayısının ortalaması ise 1,017,667 olarak gerçekleşmiştir.

Rusya Federasyonu, analize konu olan ülkeler içinde toplam gelen dava sayısı en fazla olan ülkedir. Türkiye toplam gelen dava sayısı bakımından, 5.373.162 dava sayısı ile 22 ülke içinde 5. sırada yer almaktadır. Polonya, İtalya ve İspanya gelen dava sayısı fazla olan ülkeler arasında yer almaktadır. Gelen dava sayısı en az olan ülke ise, Gürcistan'dır. Karara bağlanan dava sayısına baktığımızda ise, Rusya Federasyonu 13.795.000 dava ile en yüksek karara bağlanan dava sayısı olan ülkedir. Türkiye ise, karara bağlanan dava sayısında da 3.274.375 dava ile 22 ülke içinde 5. sırada yer almaktadır. İtalya gelecek yıla devir dava sayısı en yüksek olan ülkedir. İtalya'yı Polonya, İspanya ve Türkiye takip etmektedir. Toplam gelen ve karara bağlanan dava sayısında birinci sırada yer alan Rusya Federasyonu, gelecek yıla devreden dava sayısında sekizinci sırada yer almaktadır. Estonya 10.570 gelecek yıla devreden dava sayısı ile 22 ülke arasında en son sırada yer almaktadır.

Tablo 3.1'de nüfus değişkeni dikkate alınmamıştır. Ancak nüfus kısmi de olsa mahkemelerin iş yükününün büyümesini etkileyen faktörler arasında yer almaktadır (Cannon, 680: 1985). Bunun için 100.000 kişiye düşen dava sayılarının ülkeler arası karşılaştırılması, mahkemelerin toplam iş yükünü analiz edilmesi açısından daha yararlı olacaktır. Tablo 3.2, Avrupa Birliği üyesi ve diğer seçilmiş üye olmayan ülkelerdeki 100.000 kişiye düşen dava sayısını göstermektedir. 100.000 kişiye düşen dava sayısı, analizde konu olan ülkelerdeki dava sayılarının, Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu Raporu'nda yer alan ülke nüfus sayılarına bölünmesi ile bulunmuştur.

Tablo 3.1 Avrupa Birliği Ülkelerinde Dava Sayıları

Ülkeler	Toplam Gelen Dava Sayısı	Karara Bağlanan Dava Sayısı	Gelecek Yıla Devreden Dava Sayısı
Bosna Hersek	2.595.294	702.496	1.892.798
Hırvatistan	2.999.014	2.120.277	878.737
Danimarka	3.848.091	3.748.042	101.606
Estonya	66.822	54.420	10.570
Finlandiya	829.091	732.625	96.708
Fransa	5.109.634	3.154.009	1.941.836
Gürcistan	47.387	29.633	14.729
Macaristan	1.426.883	1.202.623	224.260
İtalya	10.301.071	4.664.767	5.636.304
Letonya	92.033	91.537	24.677
Litvanya	212.987	182.634	30.353
Moldova	390.487	376.309	14.178
Karadağ	127.527	77.567	49.960
Norveç	61.824	42.253	19.573
Polonya	12.994.420	9.537.577	3.455.508
Portekiz	2.328.598	763.531	1.565.067
Romanya	1.899.433	1.599.412	300.021
Rusya Federasyonu	14.472.000	13.795.000	677.000
Sırbistan	1.211.340	852.585	358.757
Slovenya	1.210.335	639.949	570.386
İspanya	5.396.182	3.105.534	2.426.862
Türkiye	5.373.162	3.274.375	2.098.787
En Küçük	47.387	29.633	10.570
En Büyük	14.472.000	13.795.000	5.636.304
Ortalama	3.317.892	2.306.689	1.017.667

Kaynak: CEPEJ, 128, 131, 136, 138, 139, 140, 143, 149, 150: 2008

Tablo 3.2 Avrupa Birliği Ülkelerinde 100.000 Kişiyeye Düşen Dava Sayısı

Ülkeler	Toplam Gelen	Karara Bağlanan	Gelecek Yıla Devir
Bosna Hersek	67.537	18.281	49.256
Danimarka	70.906	69.063	1.872
Estonya	4.978	4.054	787
Finlandiya	15.775	13.940	1.840
Fransa	8.086	4.991	3.073
Gürcistan	1.078	674	335
Hırvatistan	67.502	47.723	19.779
İspanya	12.332	7.097	5.546
İtalya	17.533	7.940	9.593
Karadağ	20.564	12.508	8.056
Letonya	4.011	3.989	1.075
Litvanya	6.258	5.366	892
Macaristan	14.175	11.947	2.228
Moldova	10.877	10.482	395
Norveç	1.321	903	418
Polonya	34.083	25.016	9.064
Portekiz	22.031	7.224	14.807
Romanya	8.790	7.401	1.388
Rusya Federasyonu	10.192	9.715	477
Sırbistan	16.344	11.503	4.841
Slovenya	60.415	31.944	28.471
Türkiye	7.318	4.459	2.858
En Küçük	1.078	674	335
En Büyük	70.906	69.063	49.256
Ortalama	21.914	14.374	7.593

Kaynak: CEPEJ, 13, 128, 131, 136, 138, 139, 140, 143, 149, 150: 2008

100.000 kişiyeye düşen toplam gelen dava sayısının 22 ülke ortalaması 21,914, karara bağlanan dava sayısı ortalaması 14,374 ve gelecek yıla devreden dava sayısının

ortalaması 7,593 dava olarak hesaplanmıştır. 100.000 kişiye düşen toplam gelen dava sayısı en fazla olan ülke 70,906 dava ile Danimarka'dır. Bosna Hersek, Hırvatistan ve Slovenya 100.000 kişiye düşen dava sayısı bakımından Danimarka'yı izlemektedir. Bu ülkelerde 100.000 kişiye düşen dava sayısı 60.000 davanın üzerindedir. Türkiye'de 100.000 kişiye 7.318 dava düşmektedir. Türkiye dava sayısı sıralamasında 17. sıradadır. 100.000 kişiye düşen toplam gelen dava sayısı en düşük olan ülke ise Gürcistan'dır.

100.000 kişiye düşen karara bağlanan dava sıralamasında birinci olan Danimarka'da 100.000 kişiye 69,063 karara bağlanan dava düşmektedir. Hırvatistan ve Slovenya 100.000 kişiye düşen karara bağlanan dava sıralamasında Danimarka'yı izlemektedir. Karara bağlanan dava sayılarında, 60.000 sınırını aşan tek ülke Danimarka'dır. Türkiye'de 100.000 kişiye 4,459 karara bağlanan dava düşmektedir. Türkiye karara bağlanan dava sayısı sıralamasında 18. sıradadır. 100.000 kişiye düşen karara bağlanan dava sayısı en düşük olan ülke ise Gürcistan'dır.

3.1.1.1.1 Ceza Mahkemelerinin Dava Sayıları

Tablo 3.3 2006 yılında, analize konu olan ülkelerin ceza mahkemelerindeki 100.000 kişiye düşen dava sayısını göstermektedir. Tabloda yer alan ülke sayısı, bazı ülkelerin dava sayısı verileri raporda belirtilmediği için farklılık göstermektedir. Tabloda yer alan 18 ülkenin ceza mahkemelerindeki 100.000 kişiye düşen toplam gelen dava sayısının ortalaması 4,743, 100.000 kişiye düşen karara bağlanan dava sayısının ortalaması 2,820 ve 100.000 kişiye düşen gelecek yıla devreden dava sayısının ortalaması ise 1,944 olarak gerçekleşmiştir.

Ceza mahkemelerinde, 100.000 kişiye düşen toplam gelen dava sayısı bakımından Hırvatistan 18.892 dava ile birinci sırada yer almaktadır. 100.000 kişiye düşen toplam gelen dava sayısı Hırvatistan'dan sonra en yüksek olan ülkeler ise; Bosna Hersek ve Slovenya'dır. Bu üç ülkede 100.000 kişiye düşen toplam gelen dava sayısı 10.000 davanın üzerindedir. Türkiye'de 100.000 kişiye 3.691 toplam gelen dava düşmektedir. Türkiye 100.000 kişiye düşen toplam gelen dava sayısı bakımından 19 ülke içinde 8. sırada yer almaktadır. 100.000 kişiye düşen karara bağlanan dava sayısında da Hırvatistan birinci sırada yer almaktadır. Bosna Hersek ise gelecek yıla en fazla dava devreden ülke olarak görünmektedir. Türkiye, 100.000 kişiye düşen karara bağlanan dava sayısı sıralamasında sekizinci iken, 100.000 kişiye düşen gelecek yıla devreden dava sayısı sıralaması altıncı sıradadır.

Tablo 3.3 Avrupa Birliği Ülkelerinde Ceza Mahkemelerinin Dava Sayıları

Ülkeler	Toplam Gelen	Karara Bağlanan	Gelecek Yıla Devreden
Bosna Hersek	14.847	4.121	10.726
Hırvatistan	18.892	11.942	6.951
Danimarka	2.527	2.086	429
Estonya	1.463	1.038	303
Almanya	1.979	1.523	456
Macaristan	3.878	3.168	710
İtalya	4.284	2.090	2.194
Letonya	580	1.473	141
Litvanya	602	506	96
Moldova	822	753	69
Karadağ	2.537	1.157	1.379
Polonya	6.521	5.506	1.008
Portekiz	3.572	1.607	1.965
Rusya Federasyonu	983	863	120
Sırbistan	1.607	906	700
Slovenya	13.118	6.979	6.139
İspanya	3.476	2.908	948
Türkiye	3.691	2.141	1.550
En Küçük	580	506	69
En Büyük	18.892	11.942	10.726
Ortalama	4.743	2.820	1.994

Kaynak: CEPEJ, 13, 149, 150: 2008

3.1.1.1.2 Hukuk Mahkemelerinin Dava Sayıları

Tablo 3.4 2006 yılında, analize konu olan ülkelerin hukuk mahkemelerindeki 100.000 kişiye düşen dava sayısını göstermektedir. Tabloda yer alan ülke sayısı, bazı ülkelerin dava sayısı verileri raporda belirtilmediği için farklılık göstermektedir. 100.000 kişiye düşen toplam gelen davanın 22 ülke ortalaması 16,999, 100.000 kişiye

düŖen karara bağlanan davanın 22 ülke ortalaması 11,204 ve 100.000 kiŖiye düŖen gelecek yıla devreden davanın 22 ülke ortalaması ise 5.794 dava olarak hesaplanmıŖtır.

Tablo 3.4 Avrupa Birliği lkelerinde Hukuk Mahkemelerinin Dava Sayıları

lkeler	Toplam Gelen	Karara Bağlanan	Gelecek Yıla Devreden
Bosna Hersek	52.618	14.131	38.487
Hırvatistan	47.567	35.480	12.087
Danimarka	68.379	66.977	1.443
Estonya	3.242	2.826	416
Finlandiya	14.563	13.301	1.267
Fransa	5.813	3.076	2.737
Gürcistan	735	462	273
Macaristan	10.082	8.623	1.459
İtalya	13.249	5.850	7.399
Letonya	3.173	2.427	765
Litvanya	4.790	4.269	521
Moldova	4.149	3.866	282
Karadağ	16.174	9.732	6.442
Norveç	1.321	903	418
Polonya	27.281	19.302	7.983
Portekiz	18.459	5.617	12.842
Romanya	3.827	3.130	697
Sırbistan	14.654	10.534	4.120
Slovenya	46.804	24.741	22.063
İspanya	8.306	3.929	4.303
Türkiye	3.101	1.983	1.118
En Küçük	735	462	273
En Büyük	68.379	66.977	38.487
Ortalama	16.999	11.204	5.794

Kaynak: CEPEJ, 13, 128, 131, 136, 138, 143,: 2008

Hukuk mahkemelerinde 100.000 kişiye düşen toplam gelen dava sayısı bakımından Danimarka 68.379 dava ile birinci sırada yer almaktadır. 100.000 kişiye düşen toplam gelen dava sayısında Danimarka'yı Bosna Hersek, Hırvatistan ve Slovenya takip etmektedir. Bu ülkelerde 100.000 kişiye düşen toplam gelen dava sayısı 45.000 davanın üzerindedir.

Türkiye'de 100.000 kişiye 3.101 dava düşmektedir. Türkiye, 100.000 kişiye düşen toplam gelen dava sayısı bakımından 22 ülke içinde 19. sırada yer almaktadır. Gelen dava sayıları adalet hizmetlerine olan talebi göstermesi açısından önemlidir. Türkiye'de adalet hizmetlerine talep yoğunlukla ceza mahkemelerinden gelmektedir. Ceza mahkemelerine gelen dava sayılarını büyükten küçüğe doğru sıraladığımızda Türkiye 8. sırada yer alırken, hukuk mahkemelerinde 19. sırada yer almaktadır. Rusya Federasyonu ve İspanya'da ise ters bir durum gözlenmektedir. Bu iki ülkede hukuk mahkemelerinde 100.000 kişiye düşen toplam gelen dava sayısı, ceza mahkemelerine gelen dava sayısından daha fazladır. Bosna Hersek, Slovenya ve Hırvatistan gelen dava sayısı hem ceza mahkemelerinde hem de hukuk mahkemelerinde yüksek olan ülkelerdir.

3.1.1.1.3 İdari Mahkemelerin Dava Sayıları

Tablo 3.5 2006 yılında, analize konu olan ülkelerin idari mahkemelerinde 100.000 kişiye düşen dava sayısını göstermektedir. Tabloda yer alan ülke sayısı, bazı ülkelerin dava sayısı verileri raporda belirtilmediği için farklılık göstermektedir. Tabloya göre, 18 ülkenin idari mahkemelerinde 100.000 kişiye düşen toplam gelen dava sayısının ortalaması 935, karara bağlanan dava sayısının ortalaması 688 ve gelecek yıla devreden dava sayısının ortalaması ise 242 olarak gerçekleşmiştir. İdari davalara olan talep ceza ve hukuk davalarına olan talepten daha düşüktür.

İdari mahkemelerde 100.000 kişiye düşen toplam gelen dava sayısı bakımından Moldova 5.907 dava ile birinci sırada yer almaktadır. 100.000 kişiye düşen toplam gelen dava sayısında Moldova'yı Karadağ, Almanya, Finlandiya ve Slovenya takip etmektedir. Bu ülkelerdeki idari mahkemelerde 100.000 kişiye düşen toplam gelen dava sayısı 1.000 davanın üzerindedir. Bosna Hersek 100.000 kişiye düşen gelen dava sayısı en düşük olan ülkedir. Türkiye, idari mahkemelerdeki dava sayısı bakımından onuncu sırada yer almaktadır. Türkiye'deki idari mahkemelerde 100.000 kişiye 526 dava düşmektedir. Bu sayı ceza ve hukuk mahkemelerindeki dava sayılarından düşüktür. Karara bağlanan dava sayısı Moldova'da 5.863, Karadağ'da 1.619, Almaya'da 718 ve

Finalİndiya’da 639 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye, idare mahkemelerde 100.000 kişiye düşen dava sayısı bakımından 18 ülke içinde yedinci sırada yer almıştır.

Tablo 3.5 Avrupa Birliği Ülkelerinde İdari Mahkemelerinin Dava Sayıları

Ülkeler	Toplam Gelen	Karara Bağlanan	Gelecek Yıla Devreden
Bosna Hersek	72	29	43
Hırvatistan	1.042	301	740
Estonya	273	189	69
Finlandiya	1.212	639	574
Fransa	596	260	335
Gürcistan	343	212	62
Almanya	1.445	718	727
Macaristan	215	156	59
Letonya	258	89	169
Litvanya	866	591	274
Moldova	5.907	5.863	44
Karadağ	1.854	1.619	235
Polonya	281	209	73
Romanya	807	625	183
Sırbistan	84	63	20
Slovenya	494	224	270
İspanya	550	260	295
Türkiye	526	335	191
En Küçük	72	29	20
En Büyük	5.907	5.863	740
Ortalama	935	688	242

Kaynak: CEPEJ, 139, 140: 2008

3.1.1.2 Avrupa Birliği Ülkelerinde Ortalama Dava Süreleri

Tablo 3.6 2006 yılında, Avrupa Birliği ülkeleri ile seçilmiş diğer ülkelerdeki mahkemelerin ortalama dava süresini ve sıklık oranını göstermektedir. Ortalama dava süresi ve sıklık oranı, bölüm 2.2.3’deki formüller kullanılarak hesaplanmıştır.

Tabloda yer alan ülkelerin ortalama dava süresinin 20 ülke ortalaması 222 gün, sıkışıklık oranının 20 ülke ortalaması ise 1.63'dir.

Tablo 3.6 Avrupa Birliği Ülkelerinde Mahkemelerin Ortalama Dava Süreleri

Ülkeler	Ortalama Dava Süresi	Sıkışıklık Oranı
Bosna Hersek	794	3.69
Hırvatistan	211	1.41
Estonya	51	1.23
Finlandiya	45	1.13
Fransa	173	1.62
Gürcistan	177	1.60
Macaristan	67	1.19
İtalya	413	2.21
Letonya	59	1.01
Litvanya	52	1.17
Moldova	138	1.04
Karadağ	249	1.64
Norveç	175	1.46
Polonya	125	1.36
Portekiz	747	3.05
Rusya Federasyonu	18	1.05
Sırbistan	154	1.42
Slovenya	323	1.89
İspanya	261	1.74
Türkiye	218	1.64
En Küçük	18	1.01
En Büyük	794	3.69
Ortalama	222	1.63

Kaynak: CEPEJ, 128, 131, 136, 138, 139, 140, 143, 149, 150: 2008

Türkiye için ortalama dava süresi 218 gün, sıkışıklık oranı ise 1.64 olarak hesaplanmıştır. Bu rakamlar ortalama değerlere yakındır. Ortalama dava süresi en yüksek olan ülke 794 gün ile Bosna Hersek'tir. Portekiz'de ortalama dava süresi 747, İtalya'da 413, Slovenya'da ise 323 gündür. Bu ülkelerde ortalama dava süresi çok yüksektir. İspanya, Karadağ, Türkiye ve Hırvatistan'da ise ortalama dava süresi 200 – 300 gün aralığında yer almaktadır. Gürcistan, Norveç, Fransa, Sırbistan, Moldova ve Polonya ortalama dava süresi 100 – 200 gün aralığında olan ülkelerdir. Macaristan, Letonya, Litvanya, Estonya, Finlandiya ve Rusya Federasyonu ise ortalama dava süresi 0 – 100 gün arasında bulunan ülke grubunu oluşturmaktadır.

Analize konu olan ülkelerde sıkışıklık oranı 2006 yılında ortalama 1.61 olarak hesaplanmıştır. Sıkışıklık oranı en yüksek olan ülkeler 3.69 ile Bosna Hersek, 3.05 ile Portekiz ve 2.21 ile İtalya'dır. İtalya ve Portekiz dava süresinde olduğu gibi sıkışıklık oranlarında da üst sıralarda yer almaktadır. Letonya ise 1.01 ile sıkışıklık oranı en düşük olan ülkedir. Türkiye'de sıkışıklık oranı 1.64 olarak hesaplanmıştır. Türkiye bu oran ile sıkışıklık oranı en yüksek olan 7. ülkedir.

3.1.1.2.1 Ceza Mahkemelerinin Ortalama Dava Süreleri

Tablo 3.7 2006 yılında, Avrupa Birliği ülkeleri ve seçilmiş diğer ülkelerin ceza mahkemelerindeki ortalama dava süresini ve sıkışıklık oranını göstermektedir. Ceza mahkemelerinde ortalama dava süresinin 18 ülke ortalaması 222 gün, sıkışıklık oranının 18 ülke ortalaması ise 1.61 olarak hesaplanmıştır.

Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu verilerine göre; Türkiye'de 2006 yılında ceza mahkemelerinin ortalama dava süresi 244 gün olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'de ortalama dava süresi ortalama günün üzerinde yer almaktadır. Bosna hersekte bu süre 954 güne kadar çıkmıştır. Ortalama dava süresi Portekiz'de 426, Karadağ'da 422, İtalya'da ise 354 gün olarak gerçekleşmiştir. Ceza mahkemelerinde ortalama dava süresi Fransa'da 2 gün olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3.7 Avrupa Birliği Ülkelerinde Ceza Mahkemelerinin Ortalama Dava Süreleri

Ülkeler	Ortalama Dava Süresi	Sıkışıklık Oranı
Almanya	111	1.30
Bosna Hersek	954	3.60
Danimarka	71	1.21
Estonya	104	1.41
Fransa	2	1.01
Hırvatistan	222	1.58
İspanya	96	1.20
İtalya	354	2.05
Karadağ	422	2.19
Litvanya	68	1.19
Macaristan	83	1.22
Moldova	164	1.09
Polonya	62	1.18
Portekiz	426	2.22
Rusya Federasyonu	50	1.14
Sırbistan	277	1.77
Slovenya	282	1.88
Türkiye	244	1.72
En Küçük	2	1.01
En Büyük	954	3.60
Ortalama	222	1.61

Kaynak: CEPEJ, 149, 150: 2008

Ortalama dava süresi bakımından ülkeler farklı ortalama dava süresi aralığında kümelenmişlerdir. Bosna Hersek, Karadağ, Portekiz ve İtalya ortalama dava süresi 300 günün üzerinde olan ülkelerdir. Slovenya, Sırbistan, Türkiye ve Hırvatistan ortalama dava süresi 200 – 300 arasında olan ülkelerdir. Moldova, Almanya ve Estonya ortalama dava süresi 100 – 200 gün aralığında olan ülkelerdir. Ortalama dava süresi 0 – 100 gün

arasında olan ülkeler ise; İspanya, Macaristan, Danimarka, Litvanya, Polonya, Rusya Federasyonu ve Fransa'dır.

Sıkışıklık oranı en yüksek olan ülke Bosna Hersek'tir. Portekiz, Karadağ ve İtalya'da da sıkışıklık oranı 2'nin üzerindedir. Türkiye'de ise 2006 yılında sıkışıklık oranı 1.76 olarak gerçekleşmiştir. Fransa ortalama dava süresinde olduğu gibi sıkışıklık oranında da en küçük değere sahip olan ülkedir. Bu da Fransa'da ceza mahkemelerindeki geçikmelerin az olduğu anlamına gelmektedir.

3.1.1.2.2 Hukuk Mahkemelerinin Ortalama Dava Süreleri

Tablo 3.8 2006 yılında, analize konu olan ülkelerin hukuk mahkemelerindeki ortalama dava süresini ve sıkışıklık oranını göstermektedir. Tabloya göre; hukuk mahkemelerinde ortalama dava süresinin ortalaması 226 gün,. sıkışıklık oranının ortalaması ise 1.62 olarak hesaplanmıştır.

Tablo 3.8 Avrupa Birliği Ülkelerinde Hukuk Mahkemelerinin Ortalama Dava Süreleri

Ülkeler	Ortalama Dava Süresi	Sıkışıklık Oranı
Bosna Hersek	757	3.72
Danimarka	7	1.02
Estonya	25	1.15
Finlandiya	32	1.09
Fransa	232	1.89
Gürcistan	191	1.59
Hırvatistan	199	1.34
Hollanda	1	1.01
İspanya	369	2.11
İtalya	434	2.26
Karadağ	262	1.66
Letonya	118	1.31
Litvanya	43	1.12
Macaristan	60	1.17
Moldova	154	1.07

Ülkeler	Ortalama Dava Süresi	Sıkışıklık Oranı
Norveç	175	1.46
Polonya	143	1.41
Portekiz	842	3.29
Rusya Federasyonu	24	1.07
Sırbistan	144	1.39
Slovenya	334	1.89
Türkiye	191	1.56
En Küçük	7	1.01
En Büyük	842	3.72
Ortalama	226	1.62

Kaynak: CEPEJ, 128, 131, 136, 138, 143,: 2008

Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu verilerine göre Türkiye’de 2006 yılında hukuk mahkemelerinin ortalama dava süresi 191 gün olarak hesaplanmıştır. Türkiye’de ortalama dava süresi ortalama günün altında yer almaktadır. Türkiye’de hukuk mahkemelerin ortalama dava süresi ceza mahkemelerinin ortalama dava süresine göre daha kısadır. Portekiz’de ortalama dava süresi bu süre 842 gündür. Ortalama dava süresi Bosna Hersek’te 757, İtalya’da 434, İspanya’da 369, Slovenya’da 334 gün olarak gerçekleşmiştir. İspanya’da ceza mahkemelerinde ortalama dava süresi 96 gün iken, hukuk mahkemelerinde bu oran 369 gün olarak hesaplanmıştır. Hukuk mahkemelerinde ortalama dava süresi Danimarka’da 7 gün olarak hesaplanmıştır. Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu verilerine göre; Türkiye’de 2006 yılında hukuk mahkemelerinin sıkışıklık oranı 1.56 olarak hesaplanmıştır. Bu oran Bosna Hersek’te 3.72, Portekiz’de 3.29, İtalya’da ise 2.26 olarak hesaplanmıştır.

3.1.1.2.3 İdari Mahkemelerin Ortalama Dava Süreleri

Tablo 3.9 2006 yılında, Avrupa Birliği ülkeleri ile seçilmiş üye olmayan 18 ülkenin, idari mahkemelerindeki ortalama dava süresini ve sıkışıklık oranını göstermektedir. Tabloya göre idari mahkemelerde ortalama dava süresinin 18 ülke ortalaması 246 gündür. Sıkışıklık oranının ortalaması ise 1.78 olarak gerçekleşmiştir. İdari mahkemelerin ortalama dava süresinin ortalaması ve sıkışıklık oranının ortalaması ceza ve hukuk mahkemelerinden yüksektir.

Tablo 3.9 Avrupa Birliği Ülkelerinde İdari Mahkemelerin Ortalama Dava Süreleri

Ülkeler	Ortalama Dava Süresi	Sıkışıklık Oranı
Bosna Hersek	367	2.50
Hırvatistan	854	3.46
Estonya	158	1.44
Finlandiya	308	1.90
Fransa	458	2.29
Gürcistan	149	1.62
Macaristan	135	1.38
Letonya	468	2.90
Litvanya	92	1.46
Moldova	124	1.01
Karadağ	52	1.15
Hollanda	3	1.02
Polonya	181	1.35
Romanya	94	1.29
Sırbistan	94	1.32
Slovenya	417	2.21
İspanya	283	2.11
Türkiye	195	1.57
En Küçük	3	1.01
En Büyük	854	3.46
Ortalama	246	1.78

Kaynak: CEPEJ, 139, 140: 2008

Avrupa Birliği Adaletin Etkinliği Komisyonu verilerine göre; Türkiye’de 2006 yılında idari mahkemelerin ortalama dava süresi 195 gün olarak hesaplanmıştır. Türkiye’de idari mahkemelerdeki ortalama dava süresi ceza mahkemelerinin ortalama dava süresinden az ve hukuk mahkemelerinin ortalama dava süresinden daha fazladır. Ortalama dava süresi Hırvatistan’da 854 gün, Letonya’da 468 gün, Fransa’da 458 gün,

Slovenya’da ise 417 gün olarak hesaplanmıştır. Hollanda’da ortalama dava süresi 3 gün olarak hesaplanmıştır. Avrupa Birliği Adaletin Etkinliği Komisyonu verilerine göre; Türkiye’de 2006 yılında idari mahkemelerin sıklık oranı 1.57 olarak hesaplanmıştır. Bu oran Hırvatistan’da 3.46, Letonya’da 2.90 ve Bosna Hersek’te 2.29, Fransa’da ise 2.29 olarak hesaplanmıştır. Fransa’nın ceza ve hukuk mahkemelerindeki ortalama dava süreleri ve sıklık oranı düşük iken, idari mahkemelerdeki ortalama dava süresi ve sıklık oranı yüksektir.

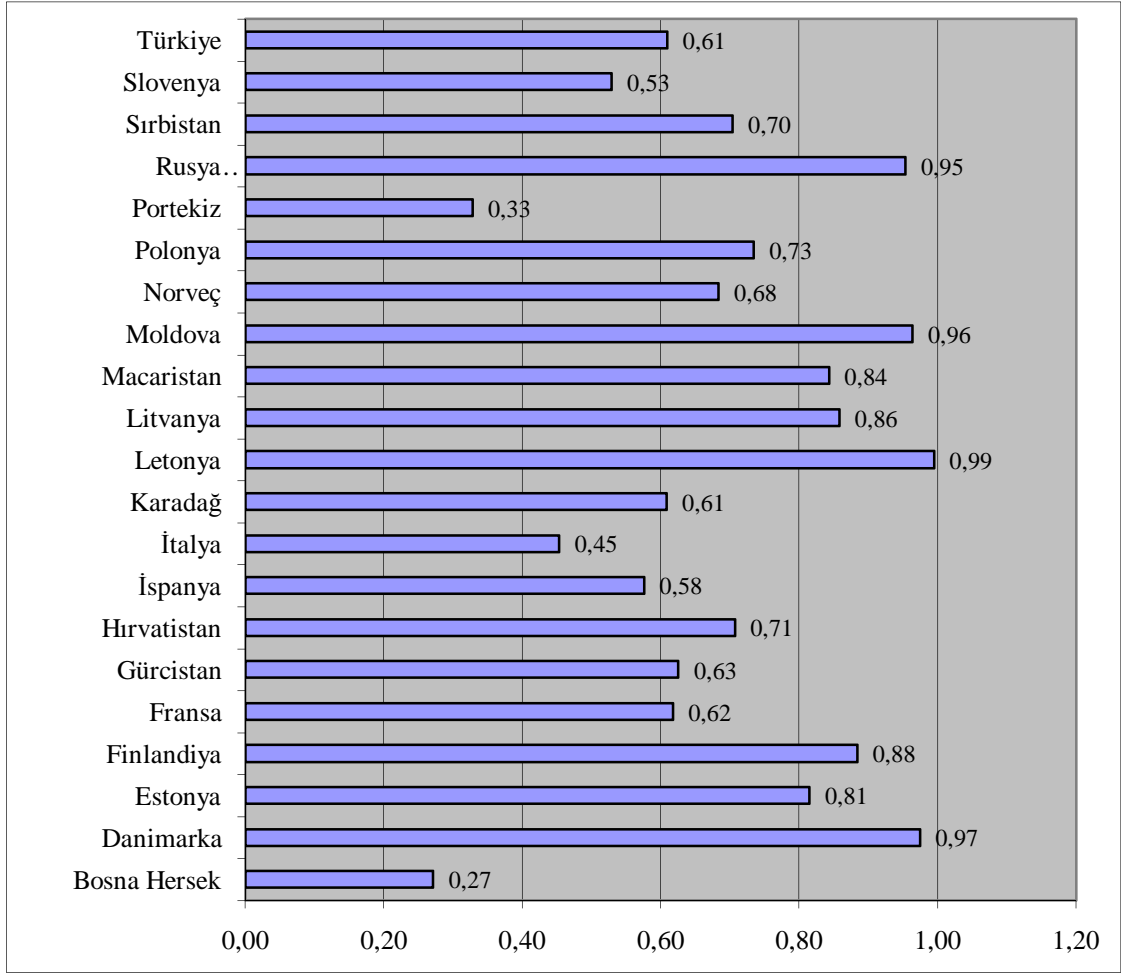
3.1.1.3 Avrupa Birliği Ülkelerinde Mahkemelerin Etkinliği

Adalet sisteminin etkinliğine yönelik en önemli göstergelerden biri temizleme oranıdır. Temizleme oranı, ülkeler arası karşılaştırmalar için de önemli göstergelerden biridir. Farklı ülkelerdeki adalet sistemleri temizleme oranı kullanılarak karşılaştırılabilir. Bunun için, formül 3.2 kullanılarak analize konu olan 22 ülkenin temizleme oranları hesaplanmıştır. Analize konu ülkeler için temizleme oranının ortalama değeri 0.70 olarak hesaplanmıştır. Ülkeler için hesaplanan temizleme oranı Şekil 3.1’de gösterilmiştir.

Temizleme oranı 2006 yılında, Bosna Hersek’te 0.27, Portekiz’de 0.33 ve İtalya’da 0.45 olarak hesaplanmıştır. Bu ülkelerde adalet sistemi gelecek yıla çok fazla dava devir etmektedir. Bu da adalet sisteminin etkin çalışmasını engellemekte ve dava sürelerini uzatmaktadır. Türkiye’de temizleme oranı 0.61 olarak hesaplanmıştır. Türkiye analize konu olan ülkeler içinde temizleme oranı düşük olan yedinci ülkedir. Temizleme oranı 0.90 üzerinde olan ülkeler ise Rusya Federasyonu, Moldova, Danimarka ve Letonya’dır. Letonya’da temizleme oranı 0.99 olarak hesaplanmıştır. Bu ülkelerde gelecek yıla devreden dava sayısı çok düşüktür.

Avrupa Birliği ülkeleri ve diğer seçilmiş ülkelerde 100.000 kişiye düşen hakim sayısı temizleme oranı ile birlikte Şekil 3.2’de gösterilmiştir. Analize konu olan toplam 21 ülkede, 100.000 kişiye düşen hakim sayısının 2006 yılı ortalaması 21 olarak hesaplanmıştır. Slovenya’da 100.000 kişiye 50 hakim düşerken, Gürcistan’da 100.000 kişiye 6 hakim düşmektedir.

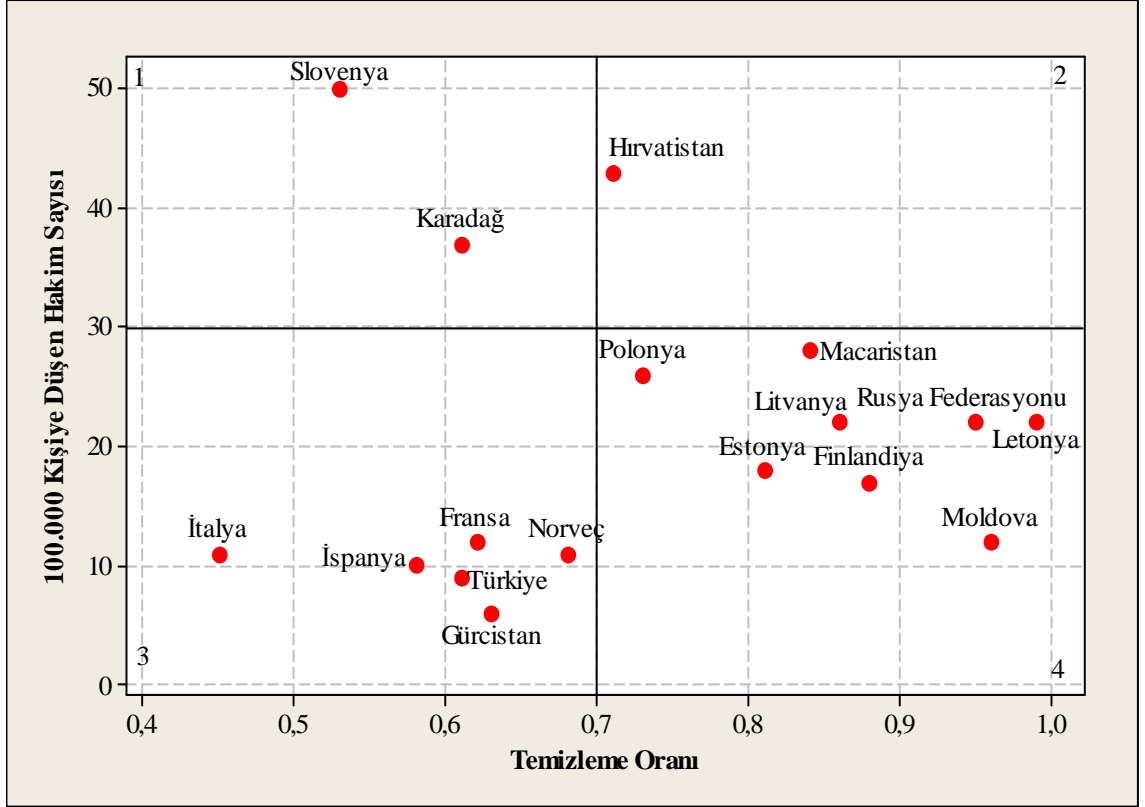
Şekil 3.1 Avrupa Birliği Ülkelerinde Temizleme Oranları

Kaynak: CEPEJ, 128, 131, 136, 138, 139, 140, 143, 149, 150: 2008

Türkiye’de 2006 yılında 100.000 kişiye 9 hakim düşmektedir. Bu sayı 22 ülke için hesaplanan ortalama değerinin altındadır. Litvanya, Rusya Federasyonu, Bosna Hersek ve Letonya’da 100.000 kişiye 22 hakim düşmektedir. Temizleme oranı 0.9 – 1 arasında olan ülkelerde 100.000 kişiye düşen hakim sayısı 10 – 30 arasındadır. Şekli dört bölüme böldüğümüzde, Türkiye 100.000 kişiye düşen hakim sayısı 30’dan ve temizleme oranı 0.70’den az olan 4. bölümde yer alan ülkeler arasındadır.

Şekil 3.2 AB Ülkelerinde 100.000 Kişiye Düşen Hakim Sayısı

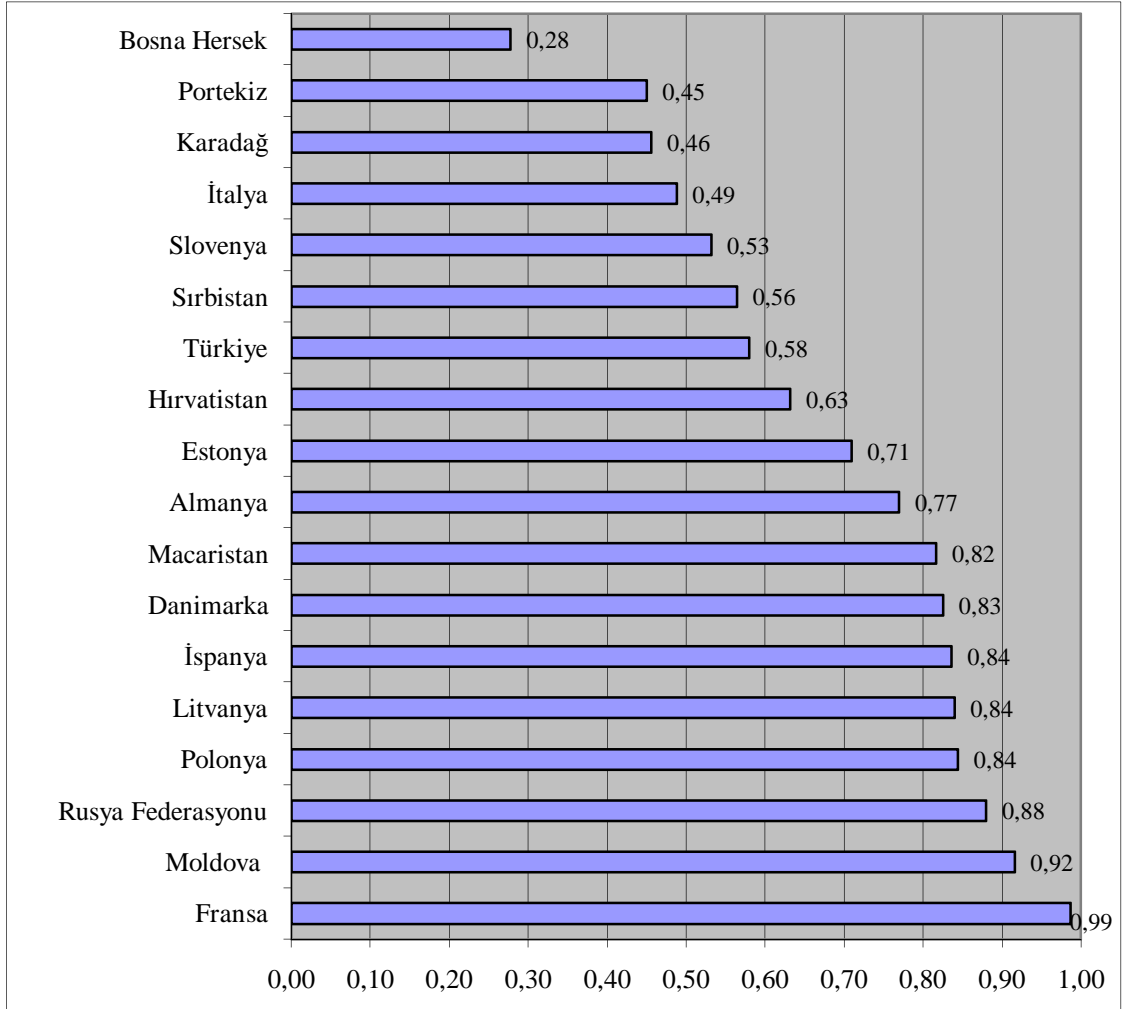
Kaynak: CEPEJ, 106, 107, 128, 131, 136, 138, 139, 140, 143, 149, 150: 2008

3.1.1.3.1 Ceza Mahkemelerinin Etkinliği

Şekil 3.3 2006 yılında, analize konu olan 18 ülkenin ceza mahkemelerindeki temizleme oranını göstermektedir. 18 ülkenin temizleme oranının ortalaması 0.67 olarak hesaplanmıştır. 18 ülke içinde temizleme oranı en düşük olan ülke Bosna Hersek'tir. Bosna Hersek'te temizleme oranı 0.28 olarak hesaplanmıştır. Temizleme oranı en yüksek olan ülkeler 0.99 ile Fransa ve 0.92 ile Moldova'dır.

Türkiye'de ceza mahkemelerinin temizleme oranı 0.58 olarak hesaplanmıştır. Bu oran ile Türkiye 18 ülke içinde 12. sırada yer almaktadır. Türkiye, Sırbistan ve Slovenya temizleme oranı 0.50 – 0.60 aralığında olan ülke grubunda yer almaktadır. Türkiye için hesaplanan temizleme oranı 18 ülke ortalaması olan 0.69 değerinde altında yer almıştır. İtalya'de temizleme oranı 0.49, Portekiz'de ise temizleme oranı 0.45 olarak hesaplanmıştır.

Şekil 3.3 AB Ülkelerinde Ceza Mahkemelerinin Temizleme Oranları

Kaynak: CEPEJ, 13, 149, 150: 2008

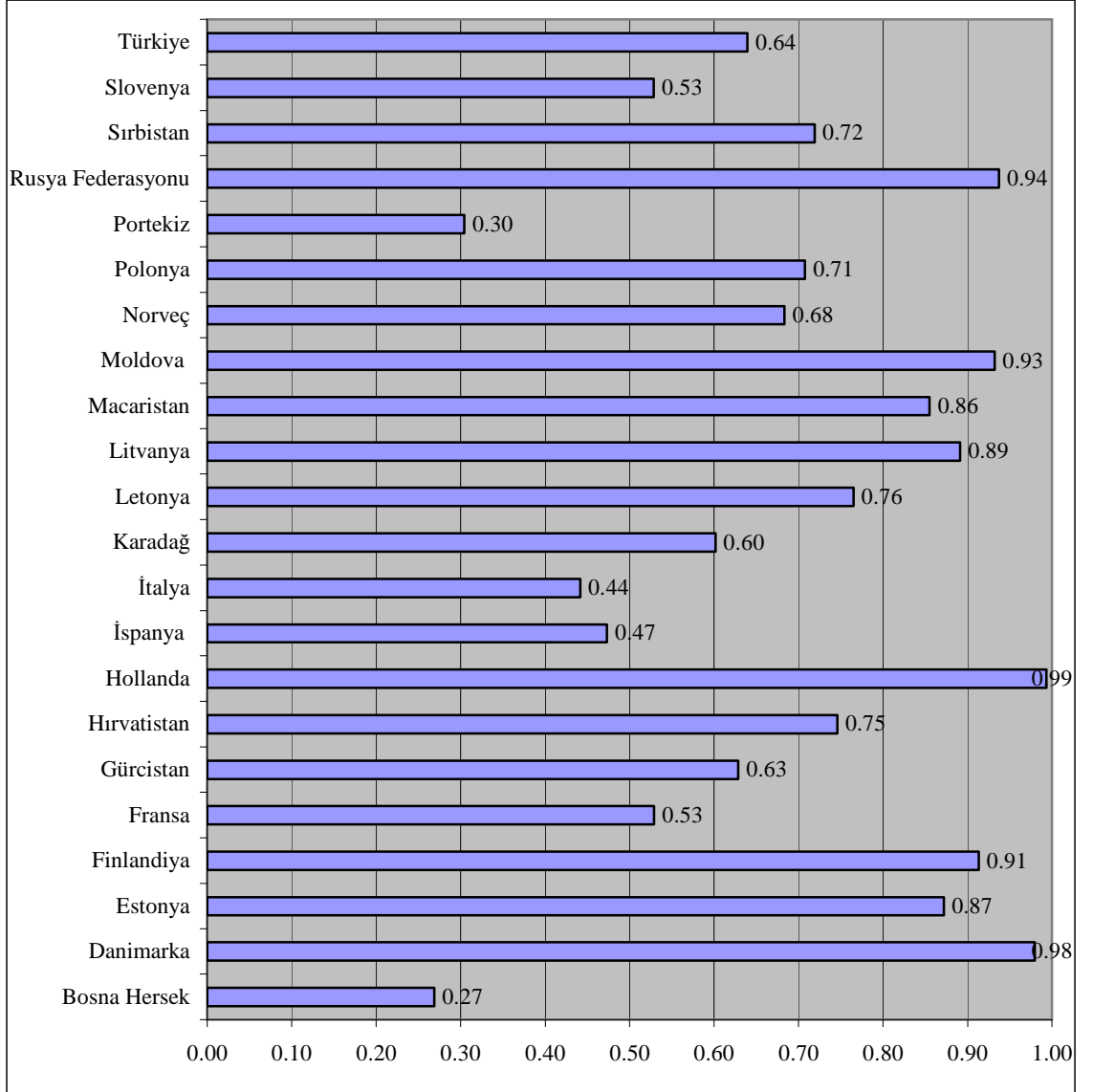
3.1.1.3.2 Hukuk Mahkemelerinin Etkinliği

Şekil 3.4 2006 yılında, analize konu olan 22 ülkenin hukuk mahkemelerindeki temizleme oranını göstermektedir. 22 ülkenin temizleme oranının ortalaması 0.70 olarak gerçekleşmiştir. Hukuk mahkemelerinin ortalama temizleme oranı ceza mahkemelerinin ortalama temizleme oranından yüksek çıkmıştır. 22 ülke içinde temizleme oranı en düşük olan ülke 0.27 ile Bosna Hersek'tir. Temizleme oranı İtalya'da da 0.44, Portekiz'de 0.30, İspanya'da ise 0.47 olarak hesaplanmıştır. Temizleme oranı en yüksek olan ülkeler; 0.99 ile Hollanda, 0.98 ile Danimarka, 0.94 ile Rusya Federasyonu, 0.93 ile Moldova ve 0.91 ile Finlandiya'dır.

2006 yılı verilerine göre; Türkiye'de hukuk mahkemelerinin temizleme oranı 0.64 olarak hesaplanmıştır. Bu oran ile Türkiye 22 ülke içinde 14. sırada yer almaktadır. Türkiye, Norveç, Gürcistan ve Karadağ ile temizleme oranı 0.60 – 0.70 aralığında olan

ülke grubunda yer almaktadır. Türkiye’de hukuk mahkemelerinin temizleme oranı ceza mahkemelerinin temizleme oranından daha yüksek hesaplanmıştır. Türkiye için hesaplanan temizleme oranı 22 ülke ortalaması olan 0.70 değerinde altında yer almıştır.

Şekil 3.4 AB Ülkelerinde Hukuk Mahkemelerinin Temizleme Oranları

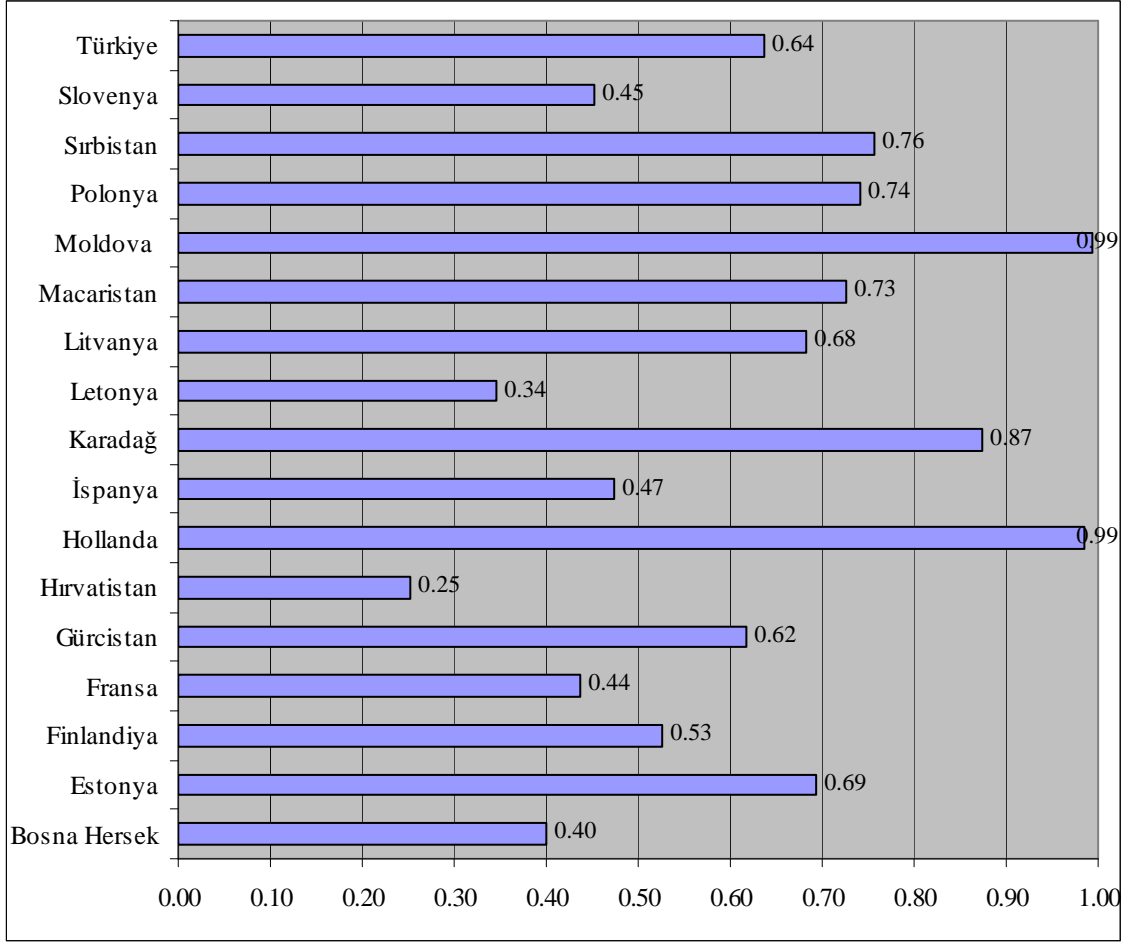

Kaynak: CEPEJ, 128, 131, 136, 138, 143,: 2008

3.1.1.3.3 İdari Mahkemelerinin Etkinliği

Şekil 3.5 2006 yılında, analize konu olan 18 ülkenin idari mahkemelerdeki temizleme oranını göstermektedir. 18 ülkenin temizleme oranının ortalaması 0.62 olarak hesaplanmıştır. İdari mahkemelerdeki ortalama temizleme oranı, hukuk ve ceza mahkemelerindeki ortalama temizleme oranından düşük çıkmıştır.

Şekil 3.5 AB Ülkelerinde İdari Mahkemelerin Temizleme Oranları

Kaynak: CEPEJ, 139, 140: 2008

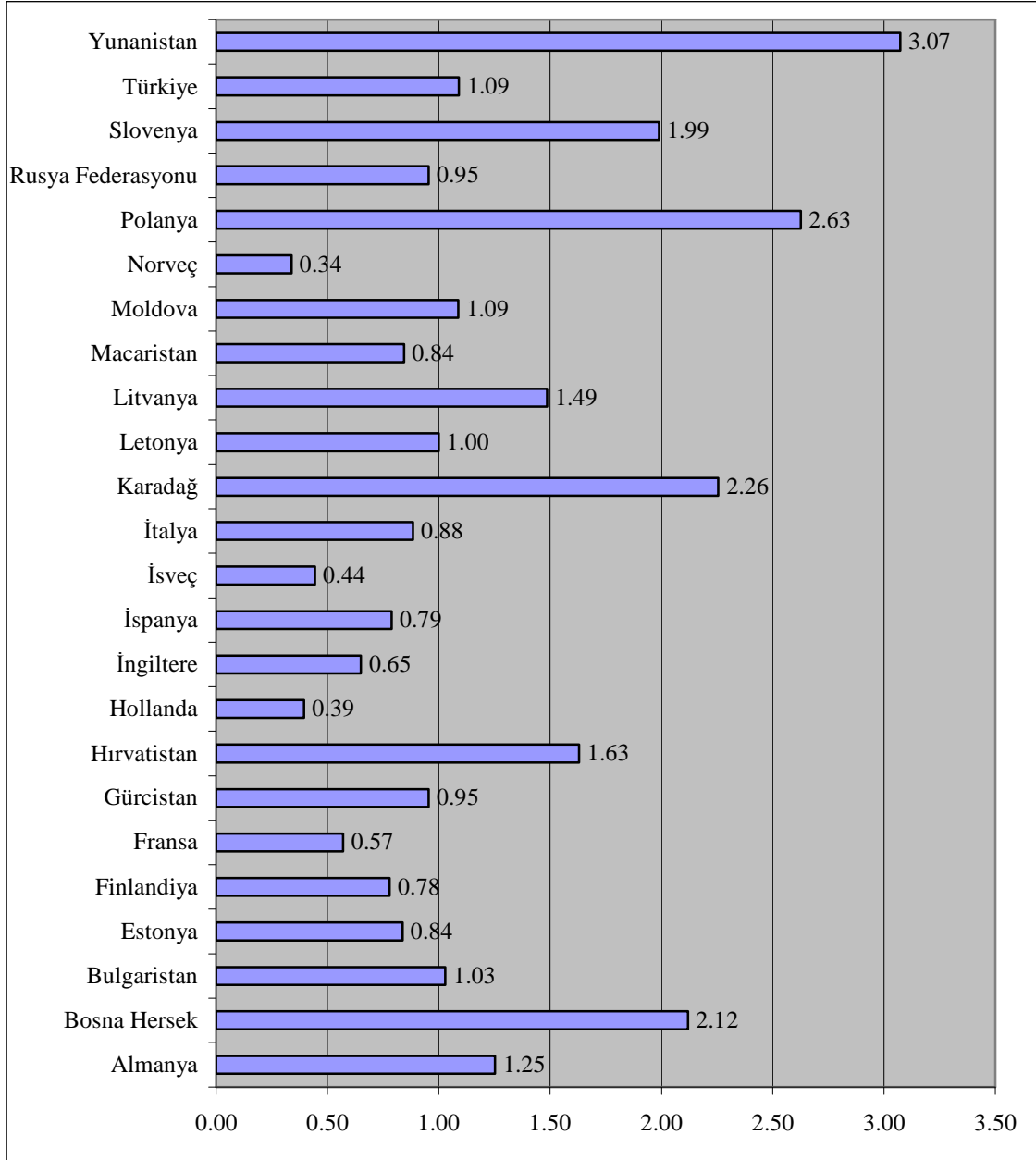
18 ülke içinde temizleme oranı en düşük olan ülke Hırvatistan'dır. Hırvatistan'da temizleme oranı 0.25 olarak hesaplanmıştır. İdari mahkemelerde temizleme oranı en yüksek olan ülkeler 0.99 ile Hollanda ve Moldova'dır. 2006 yılında Türkiye'nin idari mahkemelerinin temizleme oranı 0.64 olarak hesaplanmıştır. Bu oran hukuk mahkemelerinin temizleme oranı ile aynıdır. Ayrıca idari mahkemelerin ortalama değerinin üzerindedir. Türkiye'de ceza ve hukuk mahkemeleri ortalama değer altında hesaplanırken, idari mahkemelerin temizleme oranı ortalama değer üzerinde hesaplanmıştır.

3.1.2 Avrupa Birliği Ülkelerinde Adalet Harcamalarının Bütçe Temelinde Analizi

Avrupa Birliği ülkelerinde ve seçilmiş diğer ülkelerde adalet harcamalarının analizi, adalet harcamalarının bütçe içindeki payı, toplam bütçe rakamları ve kişi başına düşen bütçe rakamlarının yer aldığı tabloları yardımı ile analiz edilecektir. Analizde,

Avrupa Birliği Adaletin Etkinliği Komisyonu verileri kullanılmıştır. Şekil 3.6 2006 yılında Avrupa Őlkelerinde adalet harcamalarının bütçe içindeki paylarını göstermektedir.

Şekil 3.6. Avrupa Őlkelerinde Adalet Harcamalarının Bütçe İçindeki Payı

Kaynak: CEPEJ, 13,14, 18, 19: 2008

Şekilde yer alan Őlkelerde adalet harcamaları bütçeden ortalama %1.21 oranında pay almıştır. Adalet harcamalarına bütçeden en fazla pay ayıran Őlke %3.07 ile Yunanistan'dır. Norveç ise %0.34 ile adalet harcamalarına bütçeden en az pay ayıran Őlkedir. Hırvatistan, Bosna Hersek ve Polonya'da adalet harcamalarının payı %2'nin üzerindedir. Türkiye'de adalet harcamalarının bütçe içindeki payı ortalama değerin

altında yer almaktadır. Letonya, Bulgaristan ve Moldova adalet harcamalarının bütçe içindeki payı bakımından Türkiye'ye yakın olan ülkelerdir.

Tablo 3.10, 2004 ve 2006 yıllarında adalet hizmetlerine ayrılan bütçeyi göstermektedir. Tabloya göre; 2004 yılında mahkemelere en fazla bütçe ayıran ülke 8.417.000.000 avro ile Almanya'dır. 2004 yılında kişi başına düşen bütçede de 102 avro ile Almanya ilk sırada yer almaktadır. 2004 yılında, İngiltere adalet harcamalarına toplam 4,269,000,000 Avro, İtalya 3,983,484,256 avro ve İspanya 2,503,746,020 avro bütçe ayırmıştır. 2004 yılında, Hollanda'da ise bir kişi ye 90.6 avro adalet bütçesi düşmektedir. İtalya ve İspanya'da kişi başına düşen adalet bütçesi sırası ile 68.1 avro ve 58.3 avro olarak gerçekleşmiştir.

2004 yılından 2006 yılına gelindiğinde; Fransa ve Moldova dışında tüm ülkelerde kişi başına düşen toplam bütçe rakamı yükselmiştir. Fransa'da 2004 yılında kişi başına 51.4 Avro adalet harcaması düşerken, 2006 yılında kişi başına 43 Avro düşmüştür. Moldova'da 2004 yılında bir kişiye 13.2 avro adalet bütçesi düşerken, 2006 yılında bir kişiye 2 avro adalet bütçesi düşmüştür. 2006 yılında da toplam bütçede büyüklüğünde ve kişi başına düşen bütçe sıralamasında Almanya 8.731.000.000 avro ve 106 avro ile ilk sıradadır. 2006 yılında Moldova'da, bir kişiye 2 avro, Gürcistan'da, bir kişiye 5 avro adalet harcamaları düşmektedir. Bosna Hersek'te bir kişiye 22 avro, İspanya'da 68 avro, İtalya'da ise 70 Avro adalet bütçesi düşmektedir.

Avrupa Adaletin Etkinliği Komisyonu'na verilerine göre; Türkiye adalet harcamalarına 2004 yılında toplam 333,217,760 Avro, 2006 yılında ise toplam 522,486,876 Avro bütçe ayırmıştır. Türkiye'de kişi başına düşen adalet harcaması 2004 yılında 4.7 Avro, 2006 yılında 7 avro olarak gerçekleşmiştir. Türkiye, Moldova ve Gürcistan'dan sonra üçüncü en düşük kişi başına düşen bütçeye sahip ülkedir. Türkiye'de bütçe rakamlarını diğer ülkeler ile karşılaştırdığımızda, Türkiye'deki gerek toplam adalet bütçesinin gerekse kişi başına düşen adalet bütçesinin düşük olduğu görülmektedir.

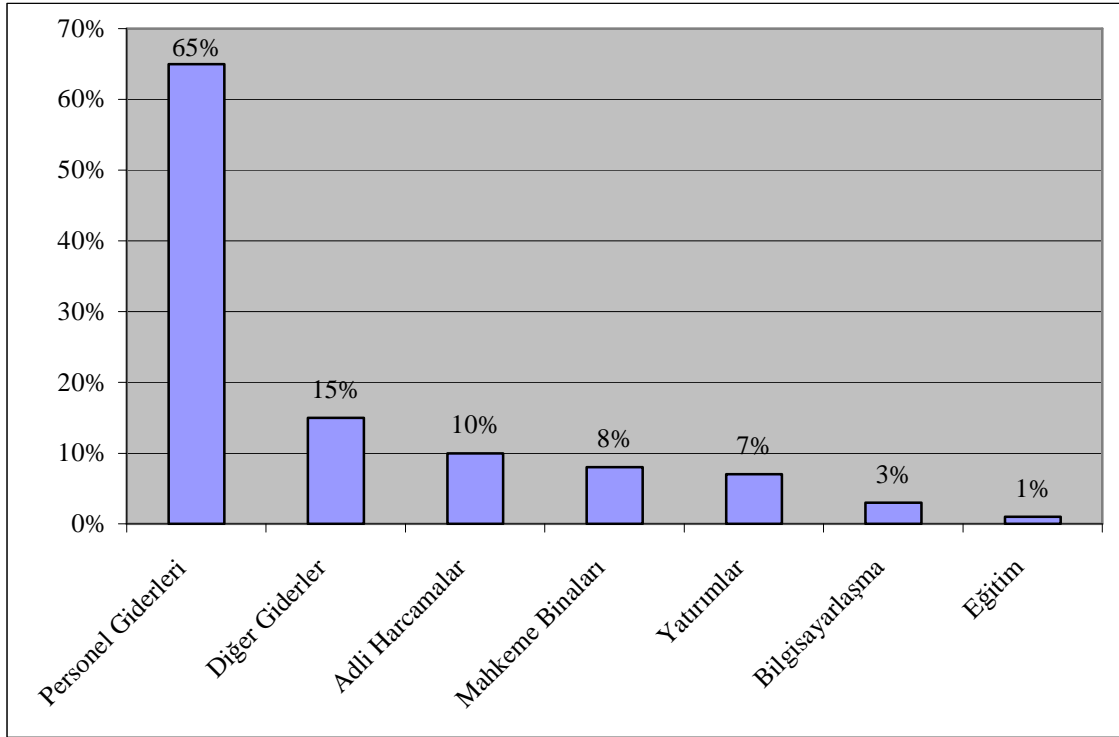
Tablo 3.10 Avrupa Birliği Ülkelerinde Adalet Adalet Harcamaları

Ülkeler	Toplam Bütçe (avro)	Kişi Başına Bütçe (avro)	Toplam Bütçe (avro)	Kişi Başına Bütçe (avro)
	2004	2004	2006	2006
Almanya	8.417.000.000	102	8.731.000.000	106
Bosna Hersek	77.631.673	20	83.044.319	22
Bulgaristan	73.298.297	9	96.190.115	13
Estonya	25.900.000	19	34.720.882	26
Finlandiya	296.787.000	57	308.400.000	59
Fransa	3.195.952.000	51	3.350.000.000	53
Gürcistan	14.774.683	3	19.813.558	5
Hırvatistan			238.502.563	54
Hollanda	1.476.265.000	91	1.613.369.748	99
İspanya	2.503.746.020	58	2.983.492.000	68
İsveç	648.143.063	72	737.293.741	81
İtalya	3.983.484.256	68	4.088.109.198	70
Karadağ			10.427.044	17
Letonya	33.746.210	15	50.602.780	22
Litvanya	64.056.360	19	89.014.881	26
Macaristan	385.315.333	38	393.755.000	39
Moldova	44.762.900	13	7.264.586	2
Norveç	301.538.737	66	339.032.040	72
Polanya	1.057.096.606	28	1.507.679.000	40
Rusya Federasyonu			3.547.062.585	25
Slovenya	127.100.000	64	151.733.315	76
Türkiye	333.217.760	5	522.486.876	7
Yunanistan	310.700.000	28	334.575.000	30

Kaynak: CEPEJ, 36 - 37: 2006, CEPEJ, 18-19, 42: 2008

Avrupa Birliği ülkelerinde bütçedenen yüksek payı personel harcamaları almaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri ve seçilmiş diğer ülkelerde, 2006 yılında personel harcamaları bütçeden ortalama %65 oranında pay almıştır. Avrupa ülkelerinde de Türkiye’de olduğu gibi, adalet bütçesinin temel bileşeni personel harcamalarıdır. Aynı yıl cari giderler ortalama %10, yatırımlar %7, mahkeme binaları ise %8 pay almıştır (CEPEJ, 25: 2008). Şekil 3.7 Avrupa ülkelerinde adalet harcamalarının ekonomik ayrıma göre bütçe içindeki payı göstermektedir. Şekildeki veriler Avrupa ülkelerinin ortalama değerleridir.

Şekil 3.7 Avrupa Birliği Ülkelerinde Adalet Harcamalarının Ekonomik Sınıflandırmaya Göre Bileşenleri

Kaynak: CEPEJ, 36 - 37: 2006, CEPEJ, 18-19, 42: 2008

3.2 Adalet Hizmetlerinin Ekonomik Etkilerinin Karşılaştırmalı Analizi

Solow, Cass ve Koomans’ı izleyen neo-klasik büyüme modelleri, ülkeler arasındaki kişi başına düşen gelirdeki farklılıkları faktör birikimlerindeki farklılıklar ile açıklamaktadır. Bu farklılıklar; tasarruf oranı, tercihler ve toplam faktör verimliliğindeki artışlar gibi dışsal parametrelerdir. Romer ve Lucas’ı izleyen büyüme modelleri ise; ülkeler arasındaki refah farkını, ülkelerin yenilikçi fikirlere ayırdığı kaynaklar ile açıklamaktadır (Aghion. P. Durlauf. N. S. (Ed.). Acemoğlu, Johnson ve Robinson, 2005: 387).

Neo-klasik ekonomik modelde kurumların bir önemi yoktur. Neo-klasik iktisat teorisinin yakınsama tahmini, farklı ulusal yasal ve kurumsal çerçeveyi nazara itibara almamıştır. Yeni kurumsal iktisat, kamu kurumlarının ve politikalarının ekonomik büyüme üzerindeki önemini vurgular. Dünyadaki çeşitli kalitedeki ulusal kurumları ile kurumların ayrılımlarını açıklayarak neo-klasik iktisat modelinin eksik bıraktığı öngörüğü geliştirmiştir (Cross, 2002: 4). Kurumların kalitesi ise; farklı mülkiyet hakları ve hukuk kuralları endeksleri ile ölçülebilmektedir (Rodrik, Subramanian, Trebbi, 2004: 133).

Kurumlar; işlem maliyetlerini düşürerek ticaretteki potansiyel kazançları gerçekleştirilmesini sağlayacaktır. Hem politik ve hem de ekonomik kurumlar, bu kazançların sağlanması açısından asli kurumlardır. Resmi ekonomik sınırlar ve mülkiyet hakları, politik kurumlar tarafından belirlenir ve uygulanır. Ekonomi tarihinin ve ekonomik gelişme konusunun merkezini, verimliliğinin yükselmesini teşvik edici ekonomik çevreyi oluşturan politik ve ekonomik kurumlar oluşturur (North, 1991: 98).

Scully; 1960-1980 yılları arasında 115 ülkeyi kapsayan çalışmada, ülkelerin kişi başına düşen reel GSYİH büyüme oranlarını ile ekonomik etkinliklerini karşılaştırılmıştır. Ülkelerin ekonomik etkinliği, politik, sivil ve ekonomik özgürlüklerin ölçülmesi yardımı ile belirlenmiştir. Çalışmanın sonucunda, kurumsal çerçevenin seçimi ekonomilerdeki etkinlik ve büyüme üzerinde önemli sonuçlar doğurduğu görülmüştür. Kendilerini hukuk kurallarına ve özel mülkiyete bağlayan, kaynak tahsisini piyasaya bırakan ve politik açıdan açık ekonomik ülkeler, bu özgürlüklerin yasaklandığı veya sınırlandırıldığı ülkelere göre; üç kat fazla oranla büyüyen ve iki buçuk kat fazla oranla etkin olan ülkelerdir (Scully, 1988: 661).

Khalil, Ellaboudy ve Denzau, OECD ülkeleri için yaptıkları çalışmada da benzer sonuçlar elde etmişlerdir. 1990-2003 yıllarını ve 30 OECD ülkesini kapsayan çalışmada; Dünya Bankası ve Dünya Ekonomik Özgürlük Endeksi verileri kullanılmıştır. OECD ülkelerindeki ekonomik özgürlüğün ve mülkiyet haklarının ekonomik büyüme üzerindeki etkilerini panel data yöntemi ve sabit etki modeli kullanarak tahmin etmişlerdir. Çalışma sonuçlarına göre; yasal ve ekonomik kurumların, özellikle mülkiyet haklarının ve ekonomik özgürlüğün, ekonomik büyüme üzerindeki etkisi anlamlı ve pozitif yönlü çıkmıştır. OECD ülkelerinde kişi başına düşen GSYİH'daki değişmelerinin %80'inden fazlasını hem yasal hem de ekonomik kurumlar tarafından

belirlenebilmektedir. Genel olarak, ülkeler mülkiyet haklarını güçlü uygulayarak, bağımsız bir adalet sistemini teşvik ederek daha hızlı kalkınabilir (Khalil, Ellaboudy ve Denzau, 2007: 73 - 74).

Vijayaraghavan ve Ward, 43 ülke için yaptıkları çalışmada ekonomik büyüme ve kurumlar arasındaki ilişkiyi açıklamışlardır. Modelde ekonomik büyümeyi açıklayıcı değişkenler; bir önceki yılın GSYİH'sı, işgücünün artış oranı, amortismanlar, yatırım oranı, insan gücü ve kurumsal değişkenlerdir. Kurumsal değişkenler ise; kamunun büyüklüğü, yönetim, politik özgürlük ve mülkiyet haklarının korunmasıdır (Vijayaraghavan ve Ward, 2001: 5-6).

Rodrik, sekiz Doğu Asya ülkesini kapsayan çalışmasında, hükümetlerin politik müdahale durumu ne olursa olsun, yüksek kaliteli kurumların büyümeye katkıda bulunduğu sonucuna ulaşmıştır. Ampirik çalışma sonuçlarına göre; Japonya, Tayvan ve Singapur'da kurumların kalitesi ekonomik performansın artmasını sağlarken, Filipinler ve Endonezya'da zayıf kurumlar; ekonomik performansın düşük kalmasına neden olmuşlardır (Rodrik, 1997: 23 -27).

Yapılan bir çok ampirik çalışma göstermektedir ki; kurumların ekonomi üzerindeki etkisi anlamlı ve pozitifdir. İyi bir kurumsal yapıya sahip olan ülkenin ekonomik performansı, kötü bir kurumsal yapıya sahip olan ülkenin ekonomik performansından daha iyidir. Adalet hizmetlerinin etkinliği de bir çok çalışmada mülkiyet hakları ölçümleri, hukuk kurallarının uygulanması ve sözleşmelerin uygulanması gibi ölçümler kullanılarak kurumsal yapı içinde analiz konusu olmuştur.

3.2.1 Adalet Sisteminin Etkinliğini Ölçen Endeksler

Dünyada çeşitli kuruluşlar ülkelerin kurumsal yapılarına yönelik ölçümler yapmakta ve bu ölçümleri endeks haline getirip yayınlamaktadır. Bu endeksler ülkelerarası karşılaştırmalarda araştırmacılara yardımcı olmaktadır. Literatürde yapılan çalışmaların büyük bir kısmının bu endekslerden yararlandığı görülmektedir. Ülkelerin kurumsal yapısına ilişkin analizlerde kullanılan veriler genellikle bu endekslerden alınmaktadır.

Adalet hizmetlerinin etkinliğinin ve ekonomik etkilerinin karşılaştırmalı analizinde, adalet sisteminin etkinliğini ölçen endeksler kullanılacaktır. Çalışmada üç endeks incelenmiştir. İlk olarak, Kaufmann, Kray ve Mastruzzi'nin; "Dünya Çapında Yönetişim Göstergeleri" adlı endeks verileri incelenecektir. İkinci olarak, Dünya

Bankası yayınladığı “İşletme Anketi” sonuçları incelenecektir. Son olarak, Heritage Foundation ve Wall Street gazetesinin düzenlediği “Ekonomik Özgürlükler Endeksi” inceleneme konusu yapılacaktır.

3.2.1.1 Dünya Çapında Yönetişim Göstergeleri

Kaufmann, Kray ve Mastruzzi, Dünya Bankasının “Dünya Çapında Yönetişim Göstergeleri” adlı projesi kapsamında yaptığı çalışmada, 30 farklı organizasyon tarafından hazırlanan 33 farklı veri kaynağını kullanarak yönetişimi altı farklı boyutta ölçmüştür. Dünya Bankası Yönetişim Göstergelerindeki son gelişmeleri incelendiği bu çalışma, 212 ülkeyi kapsamaktadır. Çalışmada 1996, 1998, 2000 ve 2002’den 2006’ya kadar yıllık yönetişim göstergelerinin gelişimi sunulmuştur. Yönetişim göstergelerinin altı boyutu şunlardır (Kaufman, Kraay, Mastruzzi, 200: 73-74):

İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik : Ülkedeki vatandaşların genel seçimlere katılabilmesini, ifade özgürlüğünün yanında örgütlenme özgürlüğünü ve özgür medyayı da kapsayan göstergelerdir.

Politik İstikrar ve Şiddet Yokluğu: Aile içi şiddet ve terör dahil, anayasal olmayan veya şiddet içeren yöntemler ile hükümetin dengesini bozmaya ve hükümeti düşürmeye yönelik eylem olasılıklarına yönelik algılamaları ölçen göstergelerdir.

Yönetim Etkinliği : Kamu hizmetleri ve kamu görevlilerinin kalitesini ve politik baskılara karşı bağımsızlık derecesini, hükümetin politika oluşturma ve uygulama kalitesini ve hükümetin taahhütlerini yerine getirmedeki kredisini ölçen göstergelerdir.

Düzenlemelerin Kalitesi : Hükümetin, özel sektörün gelişmesine izin veren ve destekleyen sağlam politikaların ve düzenlemelerin oluşturulması ve uygulamasındaki becerisini ölçen göstergelerdir.

Hukukun Üstünlüğü : Bireylerin güven ve toplum kurallarına uyma derecesini, ve özellikle sözleşmelerin yürürlüğe konması, suç ve şiddet olasılığının yanında polis hizmetleri ve mahkeme hizmetlerinin kalitesini ölçen göstergelerdir.

Yolsuzluğun Önlenmesi : Ülkenin seçkinler ve özel çıkar grupları tarafından ele geçirilmesi yanında, adi ve büyük yolsuzluklar dahil, kamu gücünün özel kazançları kullanması derecesini ölçen göstergelerdir.

Tablo 3.11 Dünya Çapında Yönetişim Endeksi: Hukukun Üstünlüğü

Ülkeler/Yıllar	2002	2003	2004	2005	2006	Ortalama
ABD	1.57	1.55	1.48	1.53	1.57	1.54
Almanya	1.71	1.71	1.73	1.74	1.77	1.73
Arjantin	-0.89	-0.65	-0.71	-0.54	-0.58	-0.67
Brezilya	-0.34	-0.33	-0.33	-0.43	-0.48	-0.38
Bulgaristan	-0.03	-0.09	-0.07	-0.17	-0.17	-0.11
Çin	-0.36	-0.47	-0.39	-0.43	-0.4	-0.41
Danimarka	1.85	1.92	1.97	1.95	2.03	1.94
Fransa	1.28	1.36	1.41	1.33	1.31	1.34
Hollanda	1.75	1.73	1.77	1.72	1.75	1.74
İngiltere	1.75	1.75	1.73	1.63	1.73	1.72
İspanya	1.23	1.29	1.2	1.11	1.1	1.19
İsveç	1.82	1.88	1.87	1.79	1.86	1.84
İtalya	0.77	0.76	0.65	0.53	0.37	0.62
Japonya	1.32	1.32	1.34	1.35	1.4	1.35
Kanada	1.74	1.77	1.8	1.76	1.85	1.78
Malezya	0.41	0.44	0.55	0.57	0.58	0.51
Norveç	1.86	1.91	1.97	1.95	2.02	1.94
Polonya	0.56	0.51	0.42	0.34	0.25	0.42
Rusya Federasyonu	-0.88	-0.91	-0.84	-0.88	-0.91	-0.88
Slovakya	0.32	0.37	0.49	0.45	0.43	0.41
Türkiye	-0.16	0	0.09	0.08	0.08	0.02
Ukrayna	-0.85	-0.86	-0.72	-0.57	-0.72	-0.74
Yunanistan	0.69	0.75	0.81	0.65	0.64	0.71
En Küçük Değer	-0.89	-0.91	-0.84	-0.88	-0.91	-0.88
En Büyük Değer	1.86	1.92	1.97	1.95	2.03	1.94
Ortalama	0.74	0.77	0.79	0.76	0.76	0.77

Kaynak: Kaufman, Kray ve Mastruzzi, 88 – 90: 2007

Yönetişim göstergelerinin metodolijisi; yönetim anlayışı üzerine tanımlanan bir çok bireysel veriden oluşmuştur. Bu yönetim anlayışı yukarıda söz edilen altı boyutta incelenmiştir. Veri kaynakları, firmalar ve bireyler ile yapılan anketler, ticari risk değerlendirme ajanslarının takdirleri, hükümet dışı kurumlar, çok taraflı yardım kuruluşları ve diğer kamu kuruluşları verilerinden oluşmuştur. Gösterge değerleri -2.5 ile 2.5 arasında dağılım göstermektedir (Kaufman, Kraay, Mastruzzi, 2008: 8).

Tablo 3.11 seçilmiş ülkeler için hukukun üstünlüğü göstergesinin 2002 -2006 yılları arasındaki gelişimi göstermektedir. Tabloya göre; hukukun üstünlüğü göstergesinin tabloda yer alan ülkeler için ortalaması 2002 yılında 0.74, 2003 yılında 0.77, 2004 yılında 0.79, 2005 yılında 0.76 ve 2006 yılında 0.76 olarak gerçekleşmiştir. Tabloya göre; Rusya Federasyonunda hukukun üstünlüğü göstergesi 2002 – 2006 yılları arasında ortalama -0.88 olarak gerçekleşmiştir. Danimarka ve Norveç'te ise 2002 – 2006 yılları arasında hukukun üstünlüğü göstergesi ortalama 1.94 olarak gerçekleşmiştir. Brezilya, Çin, Arjantin, Ukrayna ve Rusya Federasyonu'nda hukukun üstünlüğü göstergesi eksi değerdedir.

Türkiye'de bu gösterge; 2002 yılında -0.16, 2003 yılında 0, 2004 yılında 0.09, 2005 yılında 0.08 ve 2006 yılında da 0.08 olarak gerçekleşmiştir. 2002 -2006 yılı ortalaması ise 0.02 olarak gerçekleşmiştir. Türkiye bu endeks değerlerine göre ortalamanın altında yer almıştır. Türkiye 2002 yılındaki -1.16 olan endeks değerini geliştirmiştir. Ancak 2002 – 2006 yılları arasındaki ortalama değeri yine de düşük kalmaktadır. Türkiye tabloda yer alan ülkeler içinde gösterge değeri 0 değerine yakın olan tek ülkedir.

3.2.1.2 Dünya Bankası İşletme Anketi

Çeşitli ülkelerdeki firmaların mahkemelere olan güvenlerini, yüzde değerler olarak gösteren Dünya Bankası “İşletme Anketi” sonuçları Tablo 3.12'de gösterilmiştir. Ankette firmalara 12 ayrı alanda sorular sorulmuştur. Bunlar içinde adalet hizmetlerine yönelik bir bölüm de yer almıştır. İlk olarak firmalara, ortaya çıkacak ihtilaflarda adalet sisteminin firmaların sözleşmeden doğan hakları ile mülkiyet haklarını koruyacağına inanıp inanmadıkları sorulmuştur. İkinci olarak firmalara, mahkemelerin uyuşmazlıkları ne kadar zamanda çözdüğü sorulmuştur. Tabloya göre; adalet sistemine güven düzeyinin ortalaması %59.33, davayı tamamlama süresinin ortalaması ise 13 haftadır. Yapılan anket sonuçlarına göre; adalet sistemine güven düzeyi en yüksek ilk üç ülke

Almanya, İspanya ve Yunanistan olarak gözükmetedir. Adalet sistemine güveni düşük olan ülkeler ise Lüblan, Moldova, Rusya Federasyonu olarak sıralanabilir.

Tablo 3.12 Dünya Bankası İşletme Anketi

Ülkeler	Adalet Sistemine Güven Düzeyi (%)	Davayı Tamamlama Süresi (Hafta)
Almanya	89.68	7
Arnavutluk	56.44	18
Azerbaycan	69.23	3
Belarus	66.55	15
Bosna Hersek	58.38	20
Bulgaristan	43.29	15
Çek Cumhuriyeti	46.87	9
Estonya	70.43	7
Gürcistan	70.97	6
Hırvatistan	74.03	12
İrlanda	71.67	13
İspanya	83.36	19
Kazakistan	57.32	9
Kırgızistan	49.25	10
Letonya	48.66	9
Litvanya	50.26	18
Macaristan	50.17	17
Makedonya	44.57	33
Moldova	35.76	8
Özbekistan	58.3	7
Polonya	52.59	14
Portekiz	52.33	20
Romanya	55.75	12
Rusya Federasyonu	36.07	9

Ülkeler	Adalet Sistemine Güven Düzeyi (%)	Davayı Tamamlama Süresi (Hafta)
Sırbistan	56.94	15
Slovakya	55.56	21
Slovenya	65.6	10
Tacikistan	64.06	11
Türkiye	71.53	8
Ukrayna	51.77	17
Yunanistan	81.78	15
Min	35.76	3
Mak	89.68	33
Ortalama	59.33	13

Kaynak :Dünya Bankası, “İşletme Anketi”,

<<http://www.enterprisesurveys.org/ExploreTopics/CompareAll.aspx>>,

<20.09.2007>.

Yapılan anket sonuçlarına göre; adalet sistemine güven düzeyi en yüksek ilk üç ülke %89.68 ileAlmanya, 83.36 ile İspanya ve %81.78 ile Yunanistan olarak gözükmetedir. Adalet sistemine güveni düşük olan ülkeler ise %35.76 ile Moldova ve %36.07 ile Rusya Federasyonu’dur. Anket sonuçlarına göre firmalar, Azerbaycan’da davalar 3 haftada tamamlandığını söylerken, Makedonya’da davaların 33 haftada tamamladığını söylemektedirler.

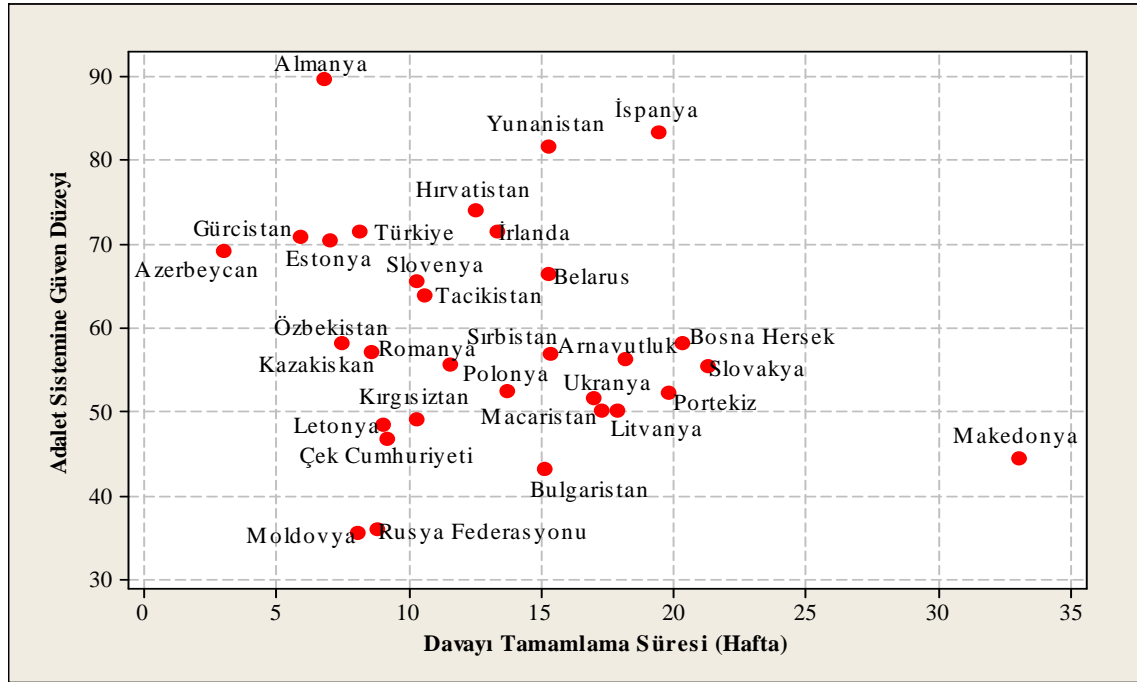
Türkiye’de 2005 yılında adalet güven düzeyi %71.53’dür. Tablodaki ülkeleri adalet sistemine güven düzeyi en yüksek ülkeden, adalet sistemine güven düzeyi en düşük ülkeye göre sıraladığımızda; Türkiye bu sıralamada 6. sırada yer almaktadır. Anket sonuçlarına göre; Türkiye’de 2005 yılında dava süresi 8 haftadır. Tablodaki ülkeleri dava süresi en düşük ülkeden, dava süresi en yüksek ülkeye göre sıraladığımızda; Türkiye bu sıralamada 7. sırada yer almaktadır.

Dünya Bankası’na göre; daha hızlı ve önceden tahmin edilebilir kararlar alan mahkemeler, firmaların ortaya çıkan uyuşmazlıklarda daha güçlü olmasını sağlar. Tahmin edilebilirlik ve hızlı karar alma süreci arttıkça uyuşmazlıklarda azalabilir. Brezilya, Peru ve Filipinler’deki firmalar ulusal mahkemelerde kendilerini daha güvenli

hissetliklerinde yatırımlarını artıracaklarını raporlamışlardır. Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Ekvator, Moldova, Peru, Polonya, Romanya, Rusya, Slovakya, Ukrayna ve Vietnam'daki firmalar ise tedarikçilerin daha ucuz fiyat vermelerine rağmen, mahkemelerin anlaşmaları uygulamasından korktukları için tedarik zincirindeki alımlarda isteksiz olduklarını raporlamışlardır. Polonya, Romanya, Rusya ve Slovakya'daki firmaların ise ticari kredilerin uzatılması ve yeni yerel firmalar ile ilişkiler konusunda mahkemelere güven duyduğu görülmüştür. (World Bank, 2004: 86).

Şekil 3.8 Tablo 3.12'deki veriler kullanılarak hazırlanmıştır. Şekil adalet sistemine güven düzeyi ile davayı tamamlama süresi arasındaki ilişki göstermektedir. Şekilde davayı tamamlama süresinin adalet sistemine güven düzeyi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı görülmektedir. Basit korelasyon hesabı ile bulunan katsayıya göre ($r = -0,22$) ; Tablo'da adalet sistemine güven düzeyi ile davayı tamamlama süresi arasındaki ilişkinin zayıf olduğu görülmektedir.

Şekil 3.8 Adalet Sistemine Güven Düzeyi – Davayı Tamamlama Süresi

Kaynak: Dünya Bankası, "İşletme Anketi",

<<http://www.enterprisesurveys.org/ExploreTopics/CompareAll.aspx>>

<20.09.2007> verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

Tablo 3.13 dünyadaki bölgeler bazında anket verilerinin ortalama sonuçları göstermektedir. Bu sonuçlara göre tüm ülkelerin adalet sistemine güven düzeyi ortalama %58,11 dir. Avrupa ve Merkez Asya, Doğu Asya ve Pasifik, Latin Amerika ve Karayip ve Güney Afrika bölgesindeki adalet sistemine güven düzeyi bu ortalamanın altındadır. Adalet sistemine güven düzeyi en düşük olan bölge Güney Afrika bölgesidir. Güney Afrika’da adalet sistemine güven düzeyi %53,72 dir. Adalet sistemine güven düzeyi ortalama olarak en yüksek olan bölge ise %73,6 ile OECD bölgesidir. Türkiye’de adalet sistemine olan güven düzeyinin tüm ülkelerin ortalamasından ve OECD ortalamasından da yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 3.13 Dünya Bankası İşletme Anketi Ortalama Verileri

Ülkeler	Adalet Sistemine Güven Düzey (%)	Davayı Tamamlama Süresi (Hafta)
Doğu Asya ve Pasifik	65.83	10.99
Avrupa ve Merkez Asya	55.18	13.98
Latin Amerika ve Karayip	55.48	8.25
OrtaAsya ve Kuzey Afrika	66.63	33.47
OECD	73.6	15.6
Güney Afrika	53.72	12.96
Türkiye	71.53	8.08
Tüm ülkeler	58.11	13.88

Kaynak: Dünya Bankası, “İşletme Anketi”,

<<http://www.enterprisesurveys.org/ExploreTopics/CompareAll.aspx>>

<20.09.2007> verileri kullanılarak hazırlanmıştır.

3.2.1.3 Ekonomik Özgürlük Endeksi

Adalet sistemi ile ilgili bir diğer endeks ise, Heritage Foundation ve Wall Street gazetesinin düzenlediği Ekonomik Özgürlük Endeksidir. Bu endeks 157 ülke için 10 farklı kritere göre ülkelerin ekonomik özgürlük endeksini göstermektedir. Bu 10 kriterin bileşeni olarak ekonomik özgürlük endeksi ortaya çıkmakta ve ülkeler ekonomik özgürlük puanlarına göre sıralanmaktadır. Bu kriterlerden biri de adalet hizmetlerinin etkinliğini kapsayan mülkiyet hakları endeksidir.

Tablo 3.14 Mülkiyet Hakları Endeksinin Kriterleri

100	Özel haklar kamu tarafından güvence altındadır. Mahkemeler sözleşmeleri hızlı ve etkin bir şekilde uygular. Adalet sistemi, özel hakları kanunsuzca el koyanları cezalandırır. Yolsuzluk ve kamulaştırma yoktur.
90	Özel haklar kamu tarafından güvence altındadır. Mahkemeler sözleşmeleri etkin bir şekilde uygular. Adalet sistemi, özel hakları kanunsuzca el koyanları cezalandırır. Yolsuzluk neredeyse yok gibidir ve kamulaştırma ihtimali çok düşüktür.
80	Özel haklar kamu tarafından güvence altındadır. Mahkemeler sözleşmeleri gecikmeler olmasına rağmen etkin bir şekilde uygular. Yolsuzluk en az seviyededir ve kamulaştırma ihtimali çok düşüktür.
70	Özel haklar kamu tarafından güvence altındadır. Mahkemelerin konusu kararlardaki gecikmelerdir ve mahkemeler sözleşmelerin uygulanmasında zayıftır. Yolsuzluk mümkündür ama nadir görülür ve kamulaştırma ihtimali düşüktür.
60	Mülkiyet haklarının uygulanması gevşektir ve gecikmeler görülür. Yolsuzluk mümkündür ama nadir görülür ve adalet sistemi kamunun diğer kurumları tarafından etkilenebilir. Kamulaştırma ihtimali düşüktür.
50	Mahkeme sistemi etkinsizdir ve karar almada gecikmeler vardır. Yolsuzluk görülebilir ve adalet sistemi kamunun diğer kurumları tarafından etkilenebilir. Kamulaştırma nadir olarak mümkündür.
40	Mahkeme sistemi çok etkinsizdir ve süreler insanları mahkemeleri kullanmaktan caydıracak kadar uzundur. Yolsuzluk vardır ve mahkemeler kamunun diğer kurumları tarafından etkilenir. Kamulaştırma mümkündür.
30	Mülkiyet rejimi çok az korunmaktadır. Mahkeme sistemi çok etkinsizdir. Yolsuzluk yaygındır ve mahkemeler kamunun diğer kurumları tarafından güçlü bir şekilde etkilenir. Kamulaştırma mümkündür.
20	Mülkiyet hakları çok az korunmaktadır. Mahkeme sistemi çok etkinsizdir ve yozlaşmıştır bunun için tahkim vardır. Mülkiyet haklarını uygulamak çok zordur. Adli yolsuzluklar ve kamulaştırma yaygındır.
10	Özel haklar nadiren korunur ve genelde tüm haklar kamuya aittir. Bu ülke genelde bir kaosun içindedir (savaş gibi). Bunun için özel mülkiyet haklarını korumak genellikle imkansızdır. Adalet sisteminde yolsuzluklar o kadar çoktur ki haklar etkin olarak uygulanamaz. Kamulaştırma da yaygındır.
0	Özel mülkiyet kanun dışıdır ve tüm haklar devlete aittir. Vatandaşların dava açma hakları yoktur ve mahkemelere ulaşamazlar. Yolsuzluk yerleşiktir.

Kaynak: Kane, Holmes, O'Grady, 49-50: 2007

Mülkiyet hakları, kamu tarafından özel mülkiyetin güvence altına alınması, adalet sisteminin etkin ve hızlı çalışması, yolsuzluk ve kamulaştırma kriterlerine göre puanlanmıştır. Mülkiyet haklarını içeren kritere göre en yüksek puan 100'dür.

En yüksek puanı alan ülkede, özel haklar kamu tarafından güvence altındadır ve adalet sistemi etkin bir şekilde çalışmaktadır. En düşük puan ise 0'dır. En düşük puana sahip ülkelerde artık adalet sistemi ve mülkiyet haklarından söz etmek mümkün değildir. Bu kriterlerin puanları ve açıklamaları Tablo 3.14'da gösterilmiştir.

Tablo 3.15'de Avrupa bölgesi için ekonomik özgürlük endeksi ile mülkiyet hakları endeksi gösterilmiştir. Tabloya göre ekonomik özgürlük endeksi en yüksek olan ülke İngiltere'dir. İngiltere ekonomik özgürlük açısından dünya sıralamasında altıncı iken, Avrupa sıralamasında birincidir. İngiltere, İrlanda, Lüksemburg, Estonya, Danimarka, Hollanda ve Finlandiya hem ekonomik özgürlük endeksi açısından hem de mülkiyet hakları endeksi açısından üst sıralarda yer almaktadır.

Tablo 3.15 Avrupa'da Ekonomik Özgürlük Endeksi

2007 Dünya Sıralaması	2007 Bölgesel Sıralama	Ülkeler	2007 Ekonomik Özgürlük Endeksi	2006 Yılına Göre Değişim	Mülkiyet Hakları Endeksi
6	1	İngiltere	81.6	-0.7	90
7	2	İrlanda	81.3	0.1	90
8	3	Lüksemburg	79.3	-1.0	90
9	4	İsviçre	79.1	-1.0	90
12	5	Estonya	78.1	2.2	90
13	6	Danimarka	77.6	1.4	90
14	7	Hollanda	77.1	0.1	90
15	8	İzlanda	77.1	-0.6	90
16	9	Finlandiya	76.5	0.9	90
17	10	Belçika	74.5	0.3	80
19	11	Almanya	73.5	-0.5	90
20	12	Kıbrıs	73.1	-0.2	90
21	13	İsveç	72.6	-1.4	90

2007 Dünya Sıralaması	2007 Bölgesel Sıralama	Ülkeler	2007 Ekonomik Özgürlük Endeksi	2006 Yılına Göre Değişim	Mülkiyet Hakları Endeksi
22	14	Litvanya	72.0	-1.0	50
25	15	Avusturya	71.3	-0.1	90
27	16	İspanya	70.9	0.3	70
30	17	Norveç	70.1	-0.7	90
31	18	Çek Cumhuriyeti	69.7	-0.3	70
32	19	Ermenistan	69.4	-5.1	30
35	20	Gürcistan	68.7	3.9	30
40	21	Slovakya	68.4	-0.8	50
41	22	Letonya	68.2	-1.0	50
42	23	Malta	67.8	-1.6	90
43	24	Portekiz	66.7	1.1	70
44	25	Macaristan	66.2	-0.9	70
45	26	Fransa	66.1	0.9	70
58	27	Slovenya	63.6	0.1	50
60	28	İtalya	63.4	0.7	50
62	29	Bulgaristan	62.2	-2.1	30
66	30	Arnavutluk	61.4	-0.6	30
67	31	Romanya	61.3	2.3	30
71	32	Makedonya	60.8	0.2	30
81	33	Moldova	59.5	-0.1	50
83	34	Türkiye	59.3	0.9	50
87	35	Polonya	58.8	-2.8	50
94	36	Yunanistan	57.6	-0.5	50
109	37	Hırvatistan	55.3	-0.9	30

2007 Dünya Sıralaması	2007 Bölgesel Sıralama	Ülkeler	2007 Ekonomik Özgürlük Endeksi	2006 Yılına Göre Değişim	Mülkiyet Hakları Endeksi
115	38	Bosna Hersek	54.7	-2.2	10
120	39	Rusya	54.0	-0.3	30
125	40	Ukranya	53.3	-2.2	30
145	41	Belarus	47.4	-1.2	20

Kaynak: Kane, Holmes, O'Grady, 62: 2007

Norveç mülkiyet hakları bakımından yüksek bir endeks değeri elde etmiş iken, ekonomik özgürlük bakımından düşük bir endeks değeri elde etmiştir. Tam tersi durumda Belçika'da mülkiyet hakları endeksi 80 olarak gözlemlenirken, ekonomik özgürlük endeksine göre onuncu sırada yer almıştır. Mülkiyet hakları endeksinde dünya ortalaması %45.6'dır. Buna göre Türkiye mülkiyet hakları bakımında 50 puan alarak bu oranın üzerinde yer almıştır. Ancak ekonomik özgürlük endeksine göre 41 ülke içinde ancak 35. sırada kendine yer bulmuştur. Bu endekse göre Türkiye'de; mahkeme sistemi etkisizdir ve karar almada gecikmeler vardır. Yolsuzluk görülebilir ve adalet sistemi kamunun diğer kurumları tarafından etkilenebilir. Kamulaştırma nadir olarak mümkündür.

Rusya, Hırvatistan, Ukrayna gibi ülkelerde ise mülkiyet hakları endeksi 30 puandadır. Bu ülkelerde; mülkiyet rejimi çok az korunmaktadır. Mahkeme sistemi çok etkisizdir. Yolsuzluk yaygındır ve mahkemeler kamunun diğer kurumları tarafından güçlü bir şekilde etkilenir. Kamulaştırma mümkündür. Mülkiyet haklarının en düşük olduğu ve artık mülkiyet hakkından söz edemeyeceğimiz ülke olarak da Bosna Hersek'i gösterebiliriz.

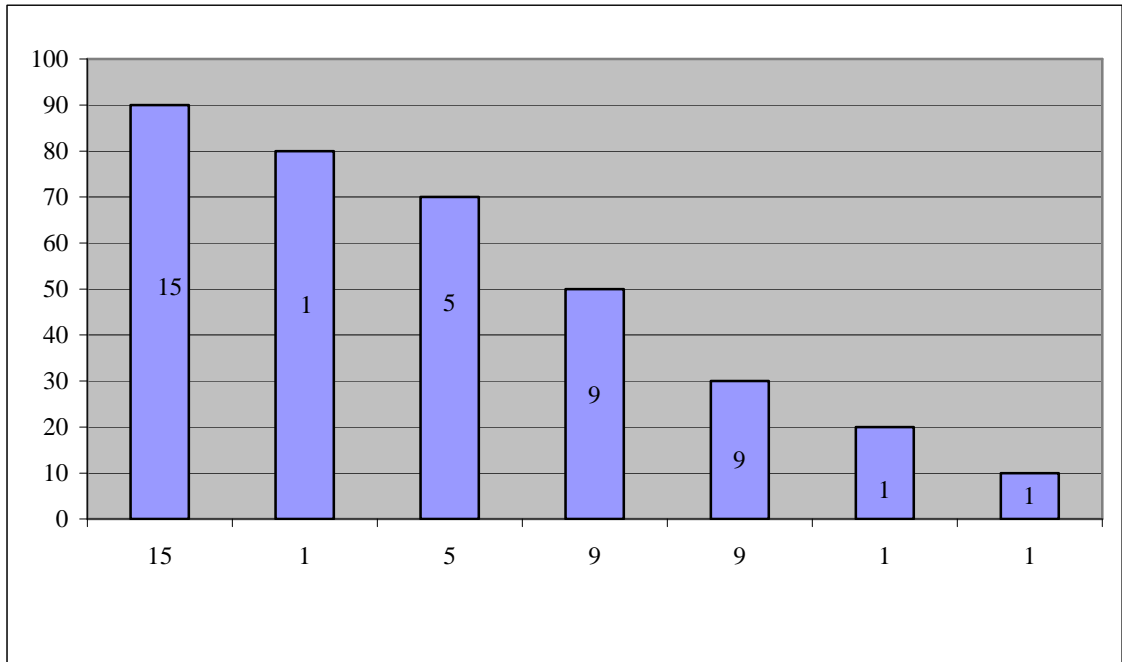
Tablo 3.14'ya göre Bosna Hersek'deki durum şu şekildedir; özel haklar nadiren korunur ve genelde tüm haklar kamuya aittir. Bu ülke genelde bir kaosun içindedir (savaş gibi). Bunun için özel mülkiyet haklarını korumak genellikle imkansızdır. Adalet sisteminde yolsuzluklar o kadar çoktur ki haklar etkin olarak uygulanamaz. Kamulaştırma da yaygındır.

Şekil 3.9'da kaç ülkenin mülkiyet hakları endeksine göre kaç puan aldığını göstermektedir. 15 ülke mülkiyet hakları endeksinden 90 puan almıştır. 30 ülke dünya

ortalaması olan 45.6 nın üzerinde iken 11 ülke ise bu oranın altındadır. Avrupa için ortalama değerlere baktığımızda ise, toplam 21 ülke Avrupa ortalaması olan 67.5 oranının üzerinde iken 20 ülkede bu oranın altındadır. Türkiye ise 50 puan alan 9 ülke içindedir.

Tablo 3.16 bölgeler itibari ile ortalama ekonomik özgürlük endeksi ve mülkiyet hakları endeksini göstermektedir. Tabloya göre ekonomik özgürlük endeksi en yüksek olan bölge %64.5 ile Avrupa bölgesidir. Ekonomik özgürlük açısından en düşük orana sahip olan bölge ise Sahra Altı Arap Devletlerinin bulunduğu bölgedir. Mülkiyet hakları endeksinin dünya ortalaması %60.6 olarak gerçekleşmiştir. Dünya ortalamaları açısından sadece Avrupa ve Amerika bölgesi bu ortalamaların üzerinde puan almışlardır. Aynı zamanda bu iki bölge, kişi başına düşen milli gelir açısından da ilk iki sırada yer almaktadır. Mülkiyet hakları bakımından ise Amerika bölgesi ve Avrupa bölgesi arasında farkın olduğu görülmektedir.

Şekil 3.9 Mülkiyet Hakları Endeksinin Ülke Bazına Gruplandırılması

Kaynak: Kane, Holmes, O'Grady, 62: 2007

Avrupa bölgesinde mülkiyet haklarının ortalaması 61.7 olarak gerçekleşmiştir. Amerika bölgesinde ise mülkiyet haklarının ortalaması 46.9 olarak gerçekleşmiştir. Tabloda Avrupa Bölgesinin, mülkiyet hakları endeksi bakımından diğer bölgelerin önünde olduğu görülmektedir.

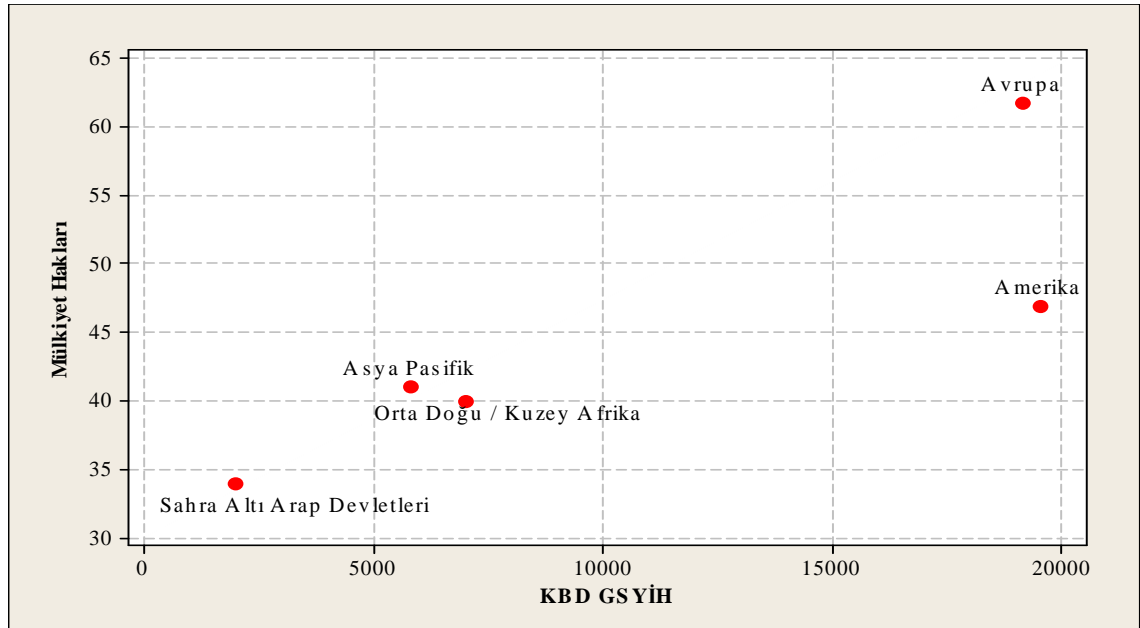
Tablo 3.16 Bölgeler İtibari İle Mülkiyet Hakları Endeksi

Bölgeler	Ekonomik Özgürlük Endeksleri	Mülkiyet Hakları Endeksi	Nüfus	Kişi Başına Düşen GSYİH PPP
Asya Pasifik	55.6	41.0	3.578.391.533	5.784
Avrupa	64.5	61.7	797.644.407	19.128
Amerika	68.5	46.9	871.285.637	19.503
Orta Doğu/ Kuzey Afrika	52.4	40.0	306.947.553	7.002
Sahra Altı A.D.	54.2	34.0	670.760.171	1.984
Dünya	58.2	45.6	6.225.029.301	9.065

Kaynak: Kane. Holmes. O'Grady, 62: 2007

Şekil 3.10'da bölgelerdeki mülkiyet hakları endeksi ile kişi başına düşen milli gelir grafik olarak gösterilmiştir. Şekilde mülkiyet hakları ile kişi başına düşen milli gelir arasında bir ilişki gözlenmektedir. Bu ilişki sadece Amerika bölgesinde değişiklik göstermiştir. Amerika bölgesinde kişi başına düşen milli gelir yüksek iken mülkiyet hakları endeksi düşüktür. Yapılan korelasyon analizi sonucuna göre; kişi başına düşen milli gelir ile mülkiyet hakları endeksi arasında çok güçlü doğrusal bir ilişki bulunmuştur ($r=0,89$).

Şekil 3.10 Mülkiyet Hakları Endeksi ve Kişi Başına Düşen Milli Gelir

Kaynak: Kane. Holmes. O'Grady, 62: 2007 kullanılarak hazırlanmıştır.

3.2.2 Ampirik Uygulama: Adalet Hizmetinin Ekonomik Etkileri

Çalışmanın bu bölümünde, adalet hizmetlerini kapsayan “mülkiyet hakları endeksi” ile “kişi başına reel GSYİH büyüme oranı” arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılacaktır. Analiz 2000 – 2006 yılları arasını kapsamakta ve analizde 108 ülke yer almaktadır. Analizin zaman aralığı ve ülke sayısı verilerin bulunabilirliği dikkate alınarak saptanmıştır. Yapılan bir çok ampirik çalışmada adalet hizmetlerinin etkinliği ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü ilişki görülmüştür. Bu ampirik çalışmaların panel veri analizi yöntemi ile yapıldığı görülmektedir.

Bu çalışmada da panel veri analizinin seçilmesinin çeşitli nedenleri bulunmaktadır. İlk olarak panel veri analizi, zaman serisi ve yatay kesit verilerine göre daha büyük bir veri kümesinden yararlanma olanağı vermektedir. Gözlem sayısının artması daha doğru ve daha güvenilir parametre tahminleri üretir. Bu aynı zamanda, daha fazla değişkenlik, değişkenler arasında daha az doğrusallık, daha fazla serbestlik derecesi ve daha etkin bir model sağlamaktadır. (Baltagi, 2005: 6, Hsiao, 2003: 3).

İkinci olarak panel veri analizi unutulmuş ve gözlemlenemeyen etkilerin kontrol altına alınmasını sağlamaktadır. Panel veri kullanarak aynı yıl içinde örneklemimizdeki tüm ülkeleri etkileyen dünya genelindeki olayları kontrol altına alabiliriz. Panel veri analizi ayrıca ülkeler, firmalar, bireyler arasındaki heterojenliklerin yani bireylere, ülkelere, firmalara has özelliklerin kontrol altında tutulmasını sağlamaktadır. Zaman serisi ve yatay kesit analizleri bu heterojenlikleri hesaba katmadığı için bulunan sonuçların sapmalı olma riski vardır (Baltagi, 2005: 5-9).

Green'e göre; panel veri analizinin çapraz kesit analizine göre temel avantajı, panel veri analizinin araştırmacıya birimler arasındaki davranış farklarının modellenmesinde büyük esneklik sağlamasıdır (Greene, 2003: 284). Ayrıca panel veri analizi gelişmiş ülkeler için uygun olduğu gibi, gelişmekte olan ülkeler için uygun bir yöntemdir. Gelişmiş ülkelerde panel veri setlerine ulaşabilmek mümkün olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde uzun dönemli verilerin olmaması, panel veri analizini gelişmekte olan ülkeler için de uygun hale getirmektedir (Hsiao, 2003: 1-3).

3.2.2.1 Yöntem

Zaman serileri ve kesit verilerin birleştirilmesi ile karma regresyon modeli elde edilir. Bu tür modellerde az sayıda kesit verisi ve oldukça iyi sayıda zaman serisi gözlemi olduğu zaman kullanılır. (Gujarati Cev. Şenesen, Şenesen , 2001: 522). Panel

veri, yatay kesit ve zaman serisi verilerinin birleştirilmesi ile elde edilir. Geleneksel bir panel veri modeli aşağıdaki şekilde gösterilebilir.

$$y_{it} = \alpha_i + X'_{it}\beta + u_{it} \quad 3.1$$

$$i=1, \dots, N$$

$$t=1, \dots, T$$

$$u_{it} = \mu_i + v_{it}$$

Modelde i ülke, firma gibi yatay kesit boyutunu gösterirken, t ise zaman boyutunu, α_i ise sabit terimi, β $K \times 1$ ve X'_{it} i kesitinde t zamanında K açıklayıcı değişkeninin gözlemini göstermektedir. μ_i gözlenemeyen değişkenleri, v_{it} ise hata terimini göstermektedir

Modelde μ_i bireyden bireye değişmektedir. Ancak eğim katsayıları bütün bireyler için aynıdır. Eğim katsayılarında bireysel gözlenemeyen heterojenlik mevcuttur. Bireysel etkiler sabit (fixed) yada rassal (random) olabilir. Bireysel etkilerin ve eğim katsayıların durumuna göre panel veri analizinde beş farklı model tahmin edilebilir (Hsiao, 2003: 11-12, Özer ve Biçerli, 2003: 71, Tatoğlu, 2005: 17-19).

Her bir model için sınıflandırma, katsayıların sabit mi yoksa rassal mı varsayıldığına bağlı olacaktır. Eğim katsayısının sabit, sabit katsayısının birimlere göre değiştiği modeller ile eğim katsayısının sabit, sabit katsayının zamana ve birimlere göre değişken olduğu modeller panel data analizlerinde en çok kullanılan modellerdir (Hsiao, 2003: 11-12).

Sabit katsayısı zamana ve birimlere göre değişken olan bu tip modellerde temel varsayım, modelde gözlemlenemeyen değişkenlerin üç şekilde sınıflandırılmasıdır. İlk grupta, zaman içinde çapraz kesitlerde sabit olan; ancak her çapraz kesit birimde farklı olan değişkenler yer almaktadır. Bu değişkenlere örnek olarak; cinsiyet, yetenek ve sosyo-ekonomik geçmiş ile ilgili değişkenler verilebilir. İkinci grupta, zamanın belli bir noktasında tüm çapraz kesitler için sabit ancak zamana göre değişim gösteren değişkenler yer almaktadır. Bu değişkenlere örnek olarak; fiyatlar, faiz oranları ve yaygın iyimserlik ve kötümserlikler gösterilebilir. Üçüncü grupta ise, hem birimlere hem de zaman içinde değişen değişkenler yer almaktadır. Bu değişkenlere örnek olarak; kârlar, satışlar ve sermaye stokları gösterilebilir (Hsiao, 2003: 27).

Dışlanan etkilerin sabit olduğu varsayılan modeller sabit etki modeli, bu etkilerin hata terimine benzer şekilde rassal olduğu varsayımı yapıyor ise de rassal etki modeli söz konusu olacaktır. Sabit etkiler modelinde, bireysel etkiler zaman içinde değişmezler.. Bu modelde, gözlemlenemeyen bireysel etkiler modelde yer alan açıklayıcı değişkenler ile ilişkilidir. Bunun için sabit etkiler modeli en küçük kareler yöntemi ile hesaplandığında, tahmin sapmalı ve tutarsız olacaktır (Greene, 2003: 285).

Sabit etkiler modelinde, μ_i hesaplanan sabit parametreleri ve v_{it} stokastik hata terimini göstermektedir. X_{it} 'nin ise tüm i ve t 'lerde v_{it} 'den bağımsız olduğu varsayılır. Sabit etkiler yaklaşımında model formül 3.29'daki gibi tahmin edilirse bireysel etkiler yok sayıldığı için tahmin sapmalı ve tutarsız olacaktır. Bireysel heterojenlik N tane kukla değişken yardımıyla temsil edilebilir. Bu durumda sabit etkiler modelinde En Küçük Kareler (EKK) ile tahmin çoklu bağlantı sorununa yol açmaktadır. Bu sorunu bertaraf etmek için modele kukla değişken ilave edilir ve EKK ile tahmin edilir. Kukla değişkenlerle yapılan bu tahmine Kukla Değişken Modeli (Least Squares Dummy Variables) modeli de denilmektedir. Formül 3.2'yi ele aldığımızda (Baltagi, 2005: 12 - 13);

$$y_{it} = \alpha + \beta x_{it} + \mu_i + v_{it} \quad 3.2$$

Her birim için t döneminde ortalamasını aldığımızda formül 3.3'yi elde ederiz.

$$\bar{y}_i = \alpha + \beta \bar{x}_i + \mu_i + \bar{v}_i \quad 3.3$$

Burada nokta grup içi (birey içi) anlamına gelmektedir. Formül 3.3'den formül 3.2'i çıkardığımızda ise,

$$y_{it} - \bar{y}_i = \beta(x_{it} - \bar{x}_i + (v_{it} - \bar{v}_i)) \quad 3.4$$

grup içi regresyon (within regression) elde edilir. Formül 3.4 klasik doğrusal regresyon modelinin varsayımlarını sağlamaktadır. Bunun için bu modele EKK uygulanabilmektedir.

3.2.2.2 Model ve Veriler

Çalışmada adalet sisteminin etkinliğini ölçmeye yönelik “mülkiyet hakları endeksi” ile “kişi başına reel GSYİH büyüme oranı” arasındaki ilişki, aşağıdaki ekonomik büyüme modelinden yararlanılarak ortaya konulmaya çalışılacaktır. Çalışmada kullanılan model sabit etkiler modeli ile tahmin edilmiştir. Sabit etkiler modelinin uygulanabilmesi için, özel etkilerin olması ve bu etkilerin ülkeden ülkeye

değişmekle birlikte, zaman içinde sabit kalması gerekmektedir. Uygulamada sabit etkilerin var olduğu hipotezinin test edilmesi gerekmektedir. Bunun için Hausman ve Fisher testleri yapılmıştır.

Fisher testinin hipotezi aşağıdaki şekilde yazılabilir (Baltagi, 2005: 13);

H_0 : Bireysel veya zamansal etkiler yoktur.

$$\lambda_1 = \lambda_2 = \dots = \lambda_{N-1}$$

H_A : Bireysel etkiler vardır.

Fisher testinin hipotezi formül 3.35 de test edilir.

$$F = \frac{(RSS_r - RSS_{ur})/(N-1)}{RSS_{ur}/(NT - N - K)} \quad 3.5$$

Formül 3.35’de, RSS_r , klasik en küçük kareler yöntemi ile tahmin edilen modelin hata kareler toplamını, RSS_{ur} sabit etkiler yöntemi ile tahmin edilen modelin hata kareler toplamını, N ülke sayısını, T kapsadığı dönemi ve K ise açıklayıcı değişken sayısını göstermektedir. Eğer $F >$ Tablo değeri F ise H_0 hipotezi ret edilir ve kişisel ve zamansal etkilerin var olduğu söylenebilir.

Fisher testi ile bireysel etkilerin ve zamansal etkilerin var olduğuna karar verildikten sonra modelin sabit etkiler yöntemi ile mi yoksa rassal etkiler yöntemi ile mi tahmin edilmesi konusunda karar vermek gerekmektedir. Bu kararı vermek için Hausman testi uygulanmaktadır (Baltagi, 2005: 66 -70);

Hausman testinin hipotezleri aşağıdaki şekilde yazılabilir;

H_0 : Genelleştirilmiş EKK tahmincisi etkin ve tutarlı bir tahmincidir.

H_A : Grup içi regresyon tahmincisi tutarlıdır.

Eğer Hausman istatistiği $> \chi^2$ ise grup içi regresyon tahmincisinin tutarlı olduğu kabul edilir. 108 ülke ve 2000 – 2006 yılları arasını kapsayan analizde bağımlı değişken olarak “kişi başına reel GSYİH büyüme oranı” değişkeni kullanılmıştır. Hausman Testi sonucunda sabit etkiler modeli uygun model olarak seçilmiştir. Modelin tahmin sonuçları Tablo 3.18’de verilmiştir. Modelin tahmini çıktıları ile Fisher Testi ve Hausman Testi sonuçları ise Ek 3.2.2.2’de yer almaktadır.

Modelde kullanılan ekonomik büyüme modeli; Barro büyüme modelinden geliştirilmiştir. Barro ekonomik büyümeyi, bir önceki yılın gayri safi milli hasılası, beşeri sermaye, fiziki sermaye, kamu harcamaları, verimlilik oranı, enflasyon oranı, demokrasi endeksi ve hukukun üstünlüğü endeksi gibi değişkenler ile açıklamıştır

(Barro, 1996: 16 - 17). Barro geliştirdiğimiz panel veri analizinde kullandığımız model genel olarak aşağıdaki şekilde yazılabilir;

$$\begin{aligned} \text{EkonomikBüyüme} = & \alpha_i + \beta_1 \text{Gsyih} + \beta_2 \cdot \text{gNüfus} + \beta_3 \cdot \text{Sermaye} + \beta_4 \cdot \text{Kamu} \\ & + \beta_5 \cdot \text{Enflasyon} + \beta_6 \cdot \text{İhracat} + \beta_7 \cdot \text{Adalet} + u_{it} \end{aligned}$$

Adalet hizmetlerinin makro ekonomik etkilerine yönelik panel veri analizinde, ekonomik performansı ölçmek için “kişi başına reel GSYİH büyüme oranı” kullanılmıştır. Kişi başına GSYİH verileri Dünya Bankası Dünya Gelişmişlik Endeksinden (WDI) elde edilmiştir.

Modelde kullanılan açıklayıcı değişkenler aşağıdaki gibidir;

Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) : Modelde GSYİH’nın gecikmeli değerini açıklayıcı değerini olarak kullanılmıştır. Çeşitli büyüme modellerinde GSYİH’nın gecikmeli değerinin yakınsama değerini olarak kullanıldığı görölmektedir. Neo-klasik büyüme modelinde bu değerinin negatif katsayılı olacağı öngörülmektedir (Barro, 1995: 17). Değerini; 2000 yılı sabit Amerikan Doları değerini ile alınmış ve modelde logaritmik forma dönüştürölmüştür. Modelde kullanılan Gayrisafi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) değerini, Dünya Bankası Dünya Gelişmişlik Endeksinden (WDI) elde edilmiştir.

Nüfus Artış Oranı (NUF) : Teoride nüfus artış oranı GSYİH arasında pozitif yönlü ve kişi başına düşen GSYİH arasında ise negatif yönlü bir ilişkiden söz edilmektedir (Mankiw, 2003: 255). Yapılan ampirik çalışmalarda ise nüfus artış oranının kişi başına düşen GSYİH’yı pozitif yönlü olarak da etkilediği görölmektedir (Haan, Sturm, 2000: 228). Dolayısıyla Nüfus Artış Oranı (POP), modele açıklayıcı değerini olarak eklenmiştir. Modelde kullanılan nüfus artış oranı (NUF) değerini, Dünya Bankası Dünya Gelişmişlik Endeksinden (WDI) elde edilmiştir.

Enflasyon Oranı (ENF) : Yapılan ampirik çalışmalarda Enflasyon Oranı (INF) ile kişi başına düşen GSYİH arasında negatif yönlü ilişi bulunmuştur (Fisher, 1993: 9). Dolayısıyla tüketici fiyatları ile enflasyon oranı (ENF), modele açıklayıcı değerini olarak eklenmiştir. Modelde kullanılan enflasyon oranı (ENF) değerini, Dünya Bankası Dünya Gelişmişlik Endeksinden (WDI) elde edilmiştir.

Kamu Harcamaları (KAMU) : Verimli kamu harcamaları ekonomik büyümeyi olumlu olarak etkilerken, verimsiz kamu harcamalar ekonomik büyümeyi olumsuz olarak etkilemektedir (Barro, 1990: 120). Ayrıca Barro, kamunun tüketim

harcamalarının GSYİH içindeki payı ile ekonomik büyüme ve yatırım arasında negatif ilişkinin olduğunu söylemektedir (Barro, 1991: 430). Modelde kamunun nihayi tüketim harcamalarının GSYİH içindeki payı açılıcı değişken olarak kullanılmıştır. Modelde kullanılan kamu harcamaları (KAMU) değişkeni, Dünya Bankası Dünya Gelişmişlik Endeksinden (WDI) elde edilmiştir.

Gayrisafi Sabit Sermaye Birikimi (SERMAYE) : Sermaye birikimi, kısa ve orta dönemde tasarruflar ve yatırım kararları ve çeşitleri aracılığı ile ekonomik büyümeyi etkilemektedir (Bassanini ve Scarpetta, 2001: 11). Dolayısıyla, gayrisafi sermaye birikimi modele açıklayıcı değişken olarak eklenmiştir. Modelde kullanılan gayrisafi sabit sermaye birikiminin GSYİH oranı (SERMAYE) değişkeni, Dünya Bankası Dünya Gelişmişlik Endeksinden (WDI) elde edilmiştir.

İhracat (İHRACAT) : İhracat ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. İhracatın ekonomik büyümeyi pozitif yönlü olarak bir çok kanaldan etkilediği yapılan çalışmalarda görülmektedir. (Ramos, 2001: 621). Bunun için ihracat modele açıklayıcı değişken olarak eklenmiştir. Modelde kullanılan ihracatın GSYİH oranı (İHRACAT) değişkeni, Dünya Bankası Dünya Gelişmişlik Endeksinden (WDI) elde edilmiştir.

Mülkiyet Hakları (ADALET) : Modelde bağımsız değişken olarak yer alan mülkiyet hakları endeksi ise, Heritage Foundation ve Wall Street Journal'ın yayınladığı Ekonomik Özgürlük Endeksi içinde yer almaktadır. Ekonomik Özgürlük Endeksi, 157 ülke için 10 farklı kritere göre ülkelerin ekonomik özgürlük endeksini göstermektedir. Bu kriterlerden bir de mülkiyet haklarını ve adalet sistemini kapsayan mülkiyet hakları endeksidir.

3.2.2.3 Bulgular ve Değerlendirme

Adalet hizmetlerinin etkinliğinin kişi başına reel GSYİH büyüme oranı üzerindeki etkilerinin araştırıldığı modeller Tablo 3.17'de gösterilmiştir. Modelde kullanılan ekonomik büyüme modeli sabit etkiler modeli olarak tahmin edilmiştir. Hausman testi sonucuna göre; model sabit etkiler modelinin uygun olduğu saptanmıştır. Bunun için Tablo 3.17'de yapılacak yorumlar Model III'e göre yapılacaktır. Model I havuzlandırılmış, Model II ise rassal etkiler modeli ile yapılan tahmin sonuçlarını göstermektedir. Analiz sonuçları Ek 3.2.2.3.'de verilmiştir. Tablo'da görüldüğü gibi model III'deki bütün değişkenlerin katsayıları anlamlıdır.

Bir önceki yılın gayri safi yurt içi hasılası (GSYİH(-1)) değişkeninin katsayısı beklendiği gibi negatif ve anlamlıdır. GSYİH gecikmeli değeri katsayısı -2.6 dır. Bu oran %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Benzer bir sonuç Dowrick ve Nguyen (1989) tarafından da bulunmuştur. Bu negatif işaret ise gelir seviyesi yüksek ülkelerin daha yavaş büyüdüğünü, dolayısıyla işaretin gelir seviyesi düşük ülkelerin gelir seviyesi yüksek ülkeleri gelir düzeyi açısından yakalayacağını öne süren şartlı yakınsama teorisine uygun olduğunu göstermektedir (Dowrick ve Nguyen, 1989: 1017).

Nüfus artış oranının (NUF) katsayısı teoriye uygun olarak negatif ve %1 anlamlılık düzeyinde anlamlıdır. Nüfus artış oranının katsayısı -1.3'dir. Bu katsayı nüfus artış oranının kişi başına düşen milli gelir ile olan negatif yönlü ilişkisini destekler niteliktedir. Mankiw-Romer-Weil yaptıkları çalışmada, nüfusun ekonomik büyümeye etkisini negatif yönlü olarak bulmuş ve bu ilişkinin daha önce yapılan çalışmalarda bulunan ilişkilerden daha yüksek derecede bir ilişki olduğunu öne sürmüşlerdir (Mankiw, Romer ve Weil, 1992: 433).

Tablo 3.17 Adaletin KBD GSYİH Arasındaki İlişki

Bağımlı Değişken: KBDGSYİH	Model I		Model II		Model III	
	Katsayı	t değeri	Katsayı	t değeri	Katsayı	t değeri
Açıklayıcı Değişkenler						
GSYİH(-1)	0.4049	1.0038	0.0238	0.0461	-2.6569	-2.26873**
NUF	-1.4512	-10.2835***	-1.4175	-7.7895***	-1.3969	-6.41571***
SERMAYE	0.2238	9.6518***	0.1770	6.8575***	0.1396	5.21967***
LOG(KAMU)	-0.5601	-1.4142	-0.0984	-0.1947	3.6310	4.05103***
ENF	-0.0352	-1.7347*	-0.0821	-4.0054***	-0.1337	-8.17906***
IHRACAT	0.0149	2.6112***	0.0305	4.1854***	0.1408	11.5402***
ADALET	-0.0510	-6.5893***	-0.0691	-7.1058***	-0.0611	-5.17171***
C	5.2499	2.4597*	5.6967	2.0511	-16.4150	-0.91902***
Gözlem		631		631		631.00
R2		0.33		0.22		0.88
F İstatistiği						4.4999
Hausman						108.6167

Katsayılar * %10 **%5 ***%1 düzeylerinde anlamlıdır.

Gayrisafi Sermaye Birikimi (SERMAYE) değişkeninin katsayısı pozitif yönlü ve anlamlıdır. Gayrisafi Sermaye Birikiminin katsayısı 0.13 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç geçmiş yıllarda yapılan çalışmaları desteklemektedir. De Long ve Summers 1991 ve 1992 yıllarında yaptıkları çalışmalarda, gayrisafi sermaye birikimi ile büyüme arasında pozitif yönlü ilişki bulmuştur (Podrecca ve Carmeci, 2001: 177).

Kamu harcamaları (KAMU) değişkeninin katsayısı negatif ve anlamlıdır. Kamu harcamalarının katsayısı -1.39 olarak hesaplanmıştır. Kamu harcamalarının negatif katsayısı beklenen bir katsayı olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak farklı çalışmalarda değişik sonuçlar da görülmektedir. Bleaney vd. yaptığı çalışmada, verimli ve verimsiz kamu harcamalarının ayrı ayrı ekonomnik büyümeyi pozitif yönde etkilediğini öne sürmüştür (Bleaney vd., 2001: 53).

Enflasyon (ENF) değişkeninin katsayısı negatif ve anlamlıdır. Enflasyonun katsayısı -0.13 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Enflasyonun ekonomik büyümeyi negatif etkisi literatürde yapılan bir çok çalışmada görülmektedir. Alexander, OECD ülkeleri için yaptığı çalışmada, enflasyonun ekonomik büyümeyi negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşmıştır (Alexander, 1997: 233).

İhracat (IHRACAT) değişkeninin katsayısı pozitif ve anlamlıdır. İhracatın katsayısı 0.14 olarak gerçekleşmiştir. Bu katsayı %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Benzer sonuca Ram yaptığı çalışmada ulaşmıştır. Ram, gelişmekte olan ülkeler için yaptığı çapraz kesit ve zaman serisi analizlerinde, ihracat ile ekonomik büyüme arasında pozitif yönlü ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulmuştur (Ram, 1987: 57).

Ekonomik büyüme modelinde kullandığımız son değişken mülkiyet hakları endeksi (ADALET) değişkenidir. Adalet değişkeni Heritage Foundation tarafından yayınlanan mülkiyet hakları endeksidir. Adalet ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki negatif yönlü ve istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Adaletin katsayısı -0.06 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran %1 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Ancak ilk bakışta adaletin katsayısının negatif olması, teoride yapılan diğer çalışmalara uymadığı görülmektedir.

Keefe ve Knack, 97 ülkeyi kapsayan çalışmalarında, ekonomik büyümeyi kurumsal değişkenler ile açıklamışlardır. Bu kurumsal değişkenler arasında hukukun

üstünlüğü değişkeni de yer almaktadır. Çalışmada kişi başına düşen GSYİH büyümesi bağımlı değişken olarak alınmıştır. Açıklayıcı değişkenler arasında hukukun üstünlüğü değişkeni de yer almaktadır. Model sonuçlarına göre; hukukun üstünlüğü değişkeni istatistiki olarak anlamlı ve katsayısı pozitif çıkmıştır (Keefer ve Knack, 1997: 597).

Barro, 100 ülkeyi kapsayan çalışmasında bağımlı değişken olarak ekonomik büyümeyi, açıklayıcı değişken olarak ise hukukun üstünlüğü endeksi yanında bürokrasinin kalitesi, politik yozlaşma, kamunun sözleşmeleri ret etme olasılığı ve kamulaştırma riskini de kapsayan bir endeks kullanmıştır. Ampirik çalışma sonucunda Barro, ekonomik büyüme ile hukukun üstünlüğü endeksi arasında pozitif yönlü ve istatistiki olarak anlamlı bir ilişki tespit etmiştir (Barro, 1996: 19).

Kerekes ve Williamson, kişi başına düşen milli gelir, yurt içi krediler, gayrisafi sabit sermaye birikimi ile Heritage Foundation tarafından yayınlanan mülkiyet haklar endeksi arasında pozitif yönlü, istatistiki olarak anlamlı bir ilişki bulmuşlardır. Çalışma sonucuna göre; endeks oranında meydana gelecek bir birimlik artış kişi başına düşen GSYİH’da %0.4’lük bir artışa neden olacaktır (Kerekes ve Williamson, 2008: 311).

Rigobon ve Rodrick, gelir (kişi başına düşen GSYİH) ile ekonomik kurumlar (hukukun üstünlüğü), politik kurumlar (demokrasi) ve entegrasyon (ticaret) arasındaki ilişkileri inceledikleri çalışmalarında, demokrasi ve hukukun üstünlüğünün ekonomik performans için yararlı olduğunu; ancak hukukun üstünlüğünün demokrasiye göre gelire daha fazla etki ettiğini tespit etmiştir. Yapılan analizlerde hukukun üstünlüğü değişkeni pozitif katsayı almış ve istatistiki olarak anlamlı (Rigobon ve Rodrick, 2004: 4 – 5).

Adalet değişkeninin negatif katsayılı çıkması yapılan çalışmalardan farklı gözükse de, iyi tanımlanmamış mülkiyet hakları, uzun dönemde yatırımların teşvikini zayıflatır, sermaye birikimi ve ekonomik büyümeyi engeller (Kerekes ve Williamson, 2008: 300). Köhling, Hindistan için yaptığı çalışmada benzer sonuca ulaşmış ve adalet değişkeninin ekonomi üzerinde negatif etkisi olduğunu tespit etmiştir. Ampirik çalışma sonucunda, zayıf bir adalet sistemi uzun dönem planlamayı negatif etkilediği, tarımsal üretimin verimliliğini düşürdüğü, yatırımları azalttığı, özel ekonomik aktiviteleri azalttığı ve yoksulluğun azalmasını engellediği görülmüştür (Köhling, 2000: 39).

Kalaitzidakis vd. insani kalkınma ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında, eşik etkileri ve çoklu dengeden bahsetmiş ve yapılacak olan ülkelerarası çalışmalarda eşik etkilerinin modellere eklenmesi gerektiğini söylemiştir.

Eşik etkisinin varlığı durumunda, insani kalkınmanın ekonomik büyümeye etkisi, insani kalkınma endeksinin eşik değerinin altında veya üstünde olmasına göre değişecektir (Kalaitzidakis vd., 2001: 251).

Ekonomik büyüme ve insani kalkınma arasındaki bu tarz bir ilişkide iki istikrarlı denge noktası oluşacaktır. Birinci denge noktası, normal bir insani kalkınma seviyesine ve yüksek büyümeyi gösteren “yüksek denge”; ikinci denge noktası ise düşük büyüme ve yetersiz insani kalkınmayı gösteren “düşük denge” dir. Bu iki denge arasında üçüncü bir istikrarsız denge noktası ise eşik seviyesini belirleyecektir (Güloğlu ve Yılmaz, 2002: 437). Bu durum adalet değişkeni ile ekonomik büyüme arasında da mümkün olabilir.

Mülkiyet hakları endeksinin kriterleri Tablo 3.14’de gösterilmiştir. Tablo’da mülkiyet hakları endeksinin, farklı özekliklere göre farklı numaralandığı görülmektedir. Dolayısıyla, farklı endeks değerine sahip ülkelerde farklı kriter özellikleri aranacaktır. Örneğin; mülkiyet hakları endeksi 30 olan bir ülkede “Mülkiyet rejimi çok az korunmaktadır. Mahkeme sistemi çok etkinsizdir. Yolsuzluk yaygındır ve mahkemeler kamunun diğer kurumları tarafından güçlü bir şekilde etkilenir. Kamulaştırma mümkündür.” Bu durumda olan bir ülkenin ekonomik büyüme süreci ile mülkiyet hakları daha yüksek olan bir ülkenin ekonomik büyüme süreci eşik etkilerine göre farklı olması gerekmektedir.

Eşik etkileri, üç aşamalı olarak test edilmiştir. Eşik etkilerinin test edilmesi için ilk önce Tablo 3.17’deki model III’den elde edilen tahminler kullanılarak 108 ülkeye ait sabit etkiler belirlenmiştir. Daha sonra verilerin her ülke için ortalaması alınmıştır. Alınan ortalamalar sonucu veriler yatay kesit haline dönüştürülmüştür. İkinci olarak, veriler mülkiyet hakları endeksine göre küçükten büyüğe doğru sıralanmış ve sabit etkiler bağımlı değişken olarak alınarak çapraz kesit tahmini yapılmıştır. Sabit etkiler ve adalet değişkeni arasındaki kırılma grafik yolu ile tespit edilmiştir. Analiz sonucuna göre; 72. gözleminde bir kırılma tespit edilmiştir. Son olarak, adalet değişkeni yerini alan, 72. gözleme kadar 1 değeri, 72. gözlemden sonra ise 0 değeri alan kukla değişken modele eklenmiştir. Tablo 3.18’de yapılan analizin özet sonuçları görülmektedir. Analiz sonuçları Ek 2.3.4.’de verilmiştir.

Model’de 72. gözlemin endeks değeri 55.71 dir. Bu durumda mülkiyet hakları endeksi bu değerinin altında olan ülkelerde mülkiyet hakları endeksi ile ekonomik

büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki olacaktır. Model I’de eşik değerinin altında kalan ülkeler yer almaktadır. Sabit etkiler yöntemi ile tahmin edilen modelde %1 anlamlılık düzeyinde mülkiyet haklar endeksi ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki mevcuttur.

Tablo 3.18 Çoklu Denge ve Eşik Etkileri : Adalet ile KBDGSYİH Arasındaki İlişki

	Model I		Model II		Model III	
	Katsayı	t istatistiği	Katsayı	t istatistiği	Katsayı	t istatistiği
Bağımlı Değişken	KBDGSYİH Büyüme		KBDGSYİH Büyüme		Sabit Etkiler	
GSYİH(-1)	-5.45971	-2.55961**	-44.9508	-0.61653		
NUF	4.758886	2.892853***	-3.8136	-0.9378**	0.124484	0.443891
SERMAYE	-0.17682	-5.52764***	5.578637	1.193917***	0.117198	2.142796**
LOG(KAMU)	-1.28731	-1.71435*	0.183097	6.81811	-0.34519	-2.43959**
ENF	0.131199	2.759047***	-0.22803	-5.19305***	0.179746	4.460248***
IHRACAT	0.204056	6.052438***	-1.52499	-2.3888***	-0.17879	-16.1217***
ADALET	-0.1223	-3.52486***	0.21373	3.081818		
C	27.10816	0.64791	0.004249	0.105119	12.31117	3.21839***
DUM					-1.33788	-1.9931**
R ²		0.619657		0.633136		0.765456
Hausman		64		61		
Gözlem Sayısı		422		209		

Katsayılar * %10 **%5 ***%1 düzeylerinde anlamlıdır.

Tablo 3.14’deki mülkiyet hakları endeksi ve endekse karşılık gelen kriterlere baktığımızda, endeksi 50 değeri alan ülkelerde; mahkeme sistemi etkinsizdir ve karar almada gecikmeler vardır. Yolsuzluk görülebilir ve adalet sistemi kamunun diğer kurumları tarafından etkilenebilir. Kamulaştırma nadir olarak mümkündür. Bu durumda bir ülkedeki adalet sisteminin ekonomik büyümeyi pozitif yönlü etkilemesi için o ülkenin eşik değerini aşması gerekmektedir. Mahkeme sistemi etkinsiz olan, karar süreçleri geçikmeli olan, adalet sisteminde yolsuzlukların olduğu ve adalet sisteminin diğer kamu kurumlarınca etkilendiği ülkelerde adalet ekonomik büyümeyi negatif olarak etkileyecektir.

Tablo 3.19’de yer alan Model II’de eşik değerinin üzerinde olan ülkeler yer almaktadır. Bu ülkelerde adalet değişkeninin katsayısı pozitif çıkmakla birlikte istatistiki olarak anlamsızdır. Aynı tabloda yer alan Model III’de ise adalet değişkeni yerine kukla değişkenin kullanıldığı modeldir. Kırılma testi sonucunda, 72. gözlemde bir kırılma tespit edildiğinden dolayı 72. gözlemde kukla değişken verilmiştir. Kırılma testinin sonucu ekte yer almaktadır. Kukla değişken 72. gözleme kadar 1 değerini alırken, 72. gözlemden sonra 0 değerini almıştır.

Adalet değişkeni yerine kullanılan kukla değişken negatif katsayı almış ve istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Bu durumda, mülkiyet hakları endeksi belirli bir eşik seviyesine ulaşmamış ülkelerde, adalet sisteminin etkinliğini ölçmeye yönelik “mülkiyet hakları endeksi” ile “kişi başına reel GSYİH büyüme oranı” arasındaki ilişki negatif yönlü, mülkiyet hakları endeksi belirli bir eşik seviyesine ulaşmış ve bu eşiği aşmış ülkelerde ise bu ilişkinin pozitif yönlü olacağı hipotezleri doğrulanmış olmaktadır.

Analizde dikkat çekiçi konu Türkiye’nin sıralamadaki yeridir. Türkiye 55.71429 endeks değeri almıştır. Ancak, aynı değeri alan Yunanistan sıralamda 69., Ürdün 70., Slovenya 71. ve Swaziland 72. sırada yer alırken; Türkiye kırılma noktasını geçmiş ve 73. sırada yer almıştır. Aynı endeks değerine sahip 5 ülke içinde sadece Türkiye’de, adalet sisteminin etkinliğini ölçmeye yönelik “mülkiyet hakları endeksi” ile “kişi başına reel GSYİH büyüme oranı” arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur. Kırılma noktasının altında yer alan bu ülkeler için bu durum söz konusu olmayacaktır.

Yapılan analizler 2000 – 2006 yılları arasını kapsamaktadır. Türkiye’nin endeks değeri 7 yıllık ortalama değeridir. Türkiye’de mülkiyet hakları endeksi 2000 ve 2001 yıllarında 70 değerini, 2002, 2003, 2004, 2005 ve 2006 yıllarında ise 50 değerini almıştır. Bu düşüşten dolayı Türkiye’nin ortalama endeks değeri düşmüştür. 2007, 2008 ve 2009 yıllarında ise Türkiye’nin endeksi 50 değerini almıştır*. Türkiye’nin eşik değerinin üzerinde kalması ve mülkiyet hakları endeksinin kişi başına reel GSYİH büyüme oranını pozitif yönlü etkilemesini sürdürmesi için, adalet sisteminin iyileştirilmesi, mahkemelerin verimliliğini artırılması, adalet sistemindeki yolsuzlukların giderilmesi ve adaletin sisteminin bağımsızlığını sağlaması gerekmektedir.

* Bkz. <http://www.heritage.org/index/>

Dünya Bankası gelir dağılımı sınıflandırmasına göre^{*}, ülkeleri baz aldığımızda eşik değerinin üzerinde kalan ülkelerin %78'in yüksek gelir grubuna giren ülkeler olduğunu görmekteyiz. Eşik değerinin altında kalan ülkelerin ise çoğunlukla düşük gelir seviyesine sahip ülkeler olduğu görülmektedir. Tablo 3.19'da bu durum özetlenmiştir. Ülke sınıflandırmalarının yer aldığı detaylı tablo ekte sunulmuştur.

Tablo 3.19 Ülkelerin Gelir Dağılımına Göre Sınıflandırılması

Eşik Değeri	Eşik Değeri		Eşik Değeri		Toplam
	Altı		Üstü		
Gelir Düzeyi	Sayı	Yüzde	Sayı	Yüzde	
Düşük Gelir	25	%35	0	0	25
Düşük Orta Gelir	26	%36	2	%6	28
Yüksel orta Gelir	17	%24	6	%17	23
Yüksek Gelir	4	%6	28	%78	32
Toplam	72	%100	36	%100	108

Tablo 3.19'da gelir düzeyi düşük olan ülkelere hiçbirinin eşik değerinin üzerinde yer almadığını görülmektedir. Tam tersi durumda ise, gelir düzeyi yüksek olan Sudi Arabistan, Slovak Cumhuriyeti, Yunanistan ve Slovenya'nın Dünya Bankası sınıflandırmasına göre yüksek gelirli ülke sınıfında olmalarına rağmen eşik değerinin altında kaldıkları gözlenmektedir. Eşik değerinin üzerinde kalan düşük orta gelirli ülkeler Cape Verde ve Tayland'dır. Eşik değeri üzerinde yer alan yüksek orta gelirli ülkeler ise Türkiye, Polonya, Maritus, Uruguay, Bostvana ve Şili'dir. Eşik değerinin üzerinde yer alan 36 ülkenin 28'i yüksek gelir grubunda yer alan ülkelerdir.

Tablo'dan da görüldüğü gibi adalet sistemi etkin olan ülkelerin çoğu ekonomik sınıflandırmada yüksek gelir grubunda yer alan ülkelerdir. Düşük gelir grubundaki ülkeler eşik seviyesinin üzerine çıkamazken, tersi durumda yüksek gelir seviyesinde yer alan ülkeler eşik değerinin altında yer alabilmektedirler. Bu da eşik değerinin üzerine çıkmanın daha zor bir durum olduğunu göstermektedir. Yüksek gelir sınıfında olan bir

* Bkz. <http://siteresources.worldbank.org/DATASTATISTICS/Resources/CLASS.XLS>

ülke eşik değerinin altına düşebilirken, düşük gelir grubunda yer alan bir ülke aynı kolaylıkla eşik değerinin üzerine çıkamamaktadır.

SONUÇ

Türkiye için yapılan bütçe analizinde; adalet harcamalarının bütçe üzerinde etkisinin düşük olduğu görülmüştür. Adalet harcamalarının 1983 – 2006 döneminde birincil bütçeden aldığı pay %1.2 ile %1.8 arasında değişmektedir. Adalet bütçesinin birincil bütçe harcamalarını etkilemediği ve adalet harcamalarının bütçe artışları/azalışları üzerinde belirleyici bir etkinin olmadığı görülmüştür.

Adalet harcamalarının bütçe içindeki payı ile bütçe içinde yer alan savunma, eğitim, sağlık, genel hizmetler ve diğer kalemler arasındaki ilişkiler ilk önce basit korelasyon katsayıları ile değerlendirilmiştir. Basit korelasyon hesabına göre adalet harcamaları eğitim harcamaları %93 oranında, sağlık harcamaları ile %74 oranında pozitif yönde yüksek bir ilişki göstermektedir. Adalet harcamaları ile savunma harcamaları ve genel hizmet harcamaları arasında negatif yönlü ve zayıf bir ilişki vardır. Adalet harcamaları ile savunma harcamaları arasında %-14, adalet harcamaları ile genel hizmet harcamaları arasında %-54 oranında korelasyon mevcuttur.

Türkiye’de adalet bütçesi ortalama %7.2 oranında sapma göstermiştir. 1983 – 1989 yılları arasında birincil bütçe ortalama olarak pozitif yönlü bir sapma gösterirken, bu yıllarda adalet bütçesi negatif yönlü bir sapma göstermiş yani ödenek altında harcama yapmıştır. 1989 yılı sonrası 2006 yılına kadar adalet bütçesi pozitif yönlü sapmalar göstermiştir. 1983 – 2006 döneminde adalet bütçesi ile birincil bütçe arasında %49 oranında pozitif yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Türkiye’de adalet harcamalarının otonom bir değişkeni olmadığı ve adalet harcamalarının başlangıç ödeneği ile harcamaları arasında sapmalarında sistematik bir hata olmadığı görülmektedir.

Adalet hizmetlerinin etkinliğine yönelik yapılan analizlerde, hakim sayıları ve dava sayıları ele alınmıştır. Kişi başına düşen hakim sayısı adalet sisteminin etkinliğinde; diğer önemli faktörler arasında yer almaktadır. Son 10 yıl içinde 100.000 kişiye düşen hakim sayısı 8 – 10 bandı arasında seyretmiştir. Türkiye’de 1967’den 2006 yılına kadar hakim başına düşen dava sayısının azalmıştır. 1967 yılında bir hakime 1.560 tamamlanmış dava düşerken 2006 yılında 852 tamamlanmış dava düşmektedir. Bu yıllar itibari ile mahkemelerin gelen talebi karşılama yeteneğinin arttığını göstermektedir.

Türkiye’de gelen dava sayıları 1967’den 1977 yıllarına kadar sürekli artmıştır. 1978 yılında gelen dava sayısı düşmüş daha sonra 1978’den itibaren gelen dava sayıları

düşmüş ve daha sonra da 1987 yılına kadar yükselme trendine girmiştir. 1988 yılında tekrar düşen gelen dava sayısı 1991 yılına kadar azalmış ve bu yıldan 2006 yılına kadar tekrar artış sürecine girmiştir. 1967 yılında 5.426.129 olan gelen dava sayısı 2006 yılında 5.455.920 olarak gerçekleşmiştir. Bu da Türkiye’de adalete olan talebi göstermektedir.

Türkiye’de ortalama dava süresinin 1967 – 2006 yılları ortalaması 242 gün olarak gerçekleşmiştir. En yüksek değer 1980 yılında 326 gün olarak gerçekleşirken, en küçük değer ise 180 gün olarak 1994 yılında gerçekleşmiştir. Türkiye’de ortalama dava süresi yıllar itibari ile azalmıştır. Bu azalışın nedenleri adalet sistemine yönelik çıkan kanunlar ve hakim sayısında meydana gelen artışlar olmuştur.

Türkiye’de bir önceki yıldan kalan davaları hesaba katmadığımız zaman verimlilik oranı 1967 – 2006 yılları arasında ortalaması olarak 0.9 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran Avrupa Birliği ülkeleri ortalamalarındadır. Verimlilik oranı hesabına bir önceki yıldan kalan davaları eklediğimizde ise, verimlilik oranı 0.60 oranına gerilemektedir. Türkiye’de bir önceki yıldan kalan davalar, verimlilik oranını olumsuz olarak etkilemektedir. Türkiye’deki adalet sistemini, Avrupa Birliği ülkeleri ile Veri Zarflama Analizi kullanarak karşılaştırdığımızda; Türkiye’deki adalet sisteminin Avrupa Birliği ülkelerindeki etkinlik düzeyinin altında olduğunu görmekteyiz.

Adalet hizmetlerinin verimliliği ile adalet harcamaları ve adalet harcamalarının GSYİH içindeki payı arasındaki pozitif yönlü bir korelasyon vardır. Dava süresi ve sıklık oranı arasında ise korelasyon katsayısı negatiftir. Adalet harcamalarının artırılması adalet hizmetlerindeki verimliliği artıracaktır. Adalet harcamalarındaki artış aynı zamanda mahkemelerdeki sıklığı ve dava sürelerini azaltacaktır.

Adaletin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi panel veri analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Adalet ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki negatif yönlü ve istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Adaletin katsayısı -0.06 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran %1 düzeyinde istatistiki olarak anlamlıdır. Ancak ilk bakışta adaletin katsayısının negatif olması, teorik yapılan diğer çalışmalara uymadığı görülmektedir. Bunun için ikinci bir analiz yapılmış ve mülkiyet hakları endeksinin eşik etkileri tespit edilmiştir.

Çoklu denge ve eşik etkileri analizinde adalet değişkeni yerine kullanılan kukla değişken negatif katsayı almış ve istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Bu durumda mülkiyet hakları endeksi belirli bir eşik seviyesine ulaşmamış ülkelerde adalet ile

ekonomik büyüme arasında negatif yönlü bir ilişki oluşacak ve buna karşın mülkiyet hakları endeksi belirli bir eşik seviyesine ulaşmış ve bu eşiği aşmış ülkelerde ise bu ilişki pozitif yönlü olacaktır.

Türkiye’de adalet ile büyüme arasında pozitif yönlü bir ilişki söz konusu olmasına rağmen, adaletin ekonomiyi pozitif yönde etkilemesini sürdürmesi için Türkiye’nin eşik değerinin üzerinde kalması gerekmektedir. Bunun için Türkiye’de adalet sisteminin iyileştirmesi, mahkemelerin verimliliğini artırması, adalet sistemindeki yolsuzlukları gidermesi ve adaletin bağımsızlığını sağlaması gerekmektedir.

Sonuç olarak; adalet sisteminin ekonomi üzerindeki etkisi o ülkedeki mülkiyet haklarının seviyesine bağlıdır. Mülkiyet hakları endeksi belirli bir eşik seviyesini geçmediği sürece, adaletin ekonomik büyümeye olan etkisi negatif olacaktır. Adaletin ekonomik büyümeye pozitif yönlü etkisi mülkiyet haklarının eşik değerini geçtiği noktadan sonra başlayacaktır.

KAYNAKÇA

- ADALET BAKANLIĞI (2006). Adalet Bakanlığı 2006 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.
- ADALET BAKANLIĞI (2007). Adalet Bakanlığı 2007 Yılı Faaliyet Raporu, Ankara.
- AGHION. P.; DURLAUF. N. S. (ed.). ACEMOĞLU. D. JOHNSON. S. ROBINSON. J. (2005). Institutions as the Fundamental Cause of Long-Run Growth, Handbook of Economic Growth, Elsevier, sf.385 – 482.
- AKILLIOĞLU. T. (2001). Adalet Kavramı ve İnsan Hakları, Adalet Kavramı Editör Adnan Güriz, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, sf. 49 – 57.
- AKTAŞ. S. (2001). Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi, Liberte Yayınları, ISBN:975-6877-48-0, Ankara.
- ALBERS. P. (2003). Evaluating Judicial Systems A balance between variety and generalisation, CEPEJ.
- ALEXANDER. W. R. J. (1997). "Inflation and Economic Growth: Evidence from a Growth Equation, Applied Economics", Vol. 29, sf. 233 – 238.
- ALFONSO. A.; SCHUKNECHT. L. TANZI. V. (2005). "Public Sector Efficiency: Evidence for New EU Member States and Emerging Markets", European Central Bank, Working Paper Series, No:581.
- ALFONSO. A.; SCHUKNECHT. L. TANZI. V. (2005). "Public Sector Efficiency: An International Comparison", Public Choice, No 123, sf. 321-347.
- ATKINSON. A. B.; STIGLITZ. J. E. (1980). Lectures on Public Economics, McGraw-Hill International Editions.
- BALTAGI. B. (2005). Econometric Analysis of Panel Data, John Wiley&Sons Ltd., England.
- BARENDRECHT. M.; MULDER. J.; GIESEN. I. (2006). "How to Measure the Price and Quality of Access the Justice?", SSRN Working Paper Series, <http://ssrn.com/abstract=949209>.
- BARRO. R. J. (1991). "Economic Growth in a Cross Section of Countries", The Quarterly Journal of Economics, Vol.106, No.2, sf. 407 – 443.
- BARRO. R. J. (1996). "Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study", NBER Working Paper, No.5698.

- BARRO. R. J. (1997). “Technological Diffusion, Convergence, and Growth”, *Journal of Economic Growth*, No: 2, sf. 1-27.
- BARRO. R.J. (1990). “Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth Model”, *Journal of Political Economy*, Vol.98, No.5, sf. 103 – 125.
- BARZEL. Y. (1997). *Economic Analysis of Property Rights*, Cambridge University Press.
- BASSANINI. A.; SCARPETTA. S. (2001). “The Driving Forces of Economic Growth: Panel Data Evidence for OECD Countries”, *OECD Economic Studies*, No:33.
- BLACKLEY. P. R. DEBOER . L. (1993). “Bias in OMB's Economic Forecasts and Budget Proposals”, *Public Choice*, Vol. 76: sf. 215-23.
- BLEANEY. M.; GEMMEL. N.; KNELLER. R. (2001). “Testing the Endogenous Growth Model: Public Expenditure, Taxation, and Growth over the Long Run”, *The Canadian Journal of Economics*, Vol.34., No.1, sf. 36 – 57.
- BRAGA. C. A. P.; FINK. C.; SEPULVEDA. C. P. (2000). “Intellectual Property Rights and Economic Development”, *World Bank Discussion Paper*, No.412.
- BULUTOĞLU. K. (2004). *Kamu Bütçesi Kamu Harcamaları Kamu Borçları*, Batı Türkeli Yayıncılık, İstanbul.
- BUSCAGLIA. E.; DAKOLIAS. M. (1999). *Comparative International Study of Court Performance Indicators : A Descriptive and Analytical Account*, Legal Department, The World Bank.
- BUSCAGLIA. E.; ULEN. T. (1997). “A Quantitative Assessment of the Efficiency of the Judicial Sector in Latin America”, *International Review of Law and Economics*, Vol. 17, sf. 275 – 291.
- CANNON. M. W. (1985). “Judicial Administration to 21st Century”, *Public Administration Review*, Vol.45, pp. 679 – 685.
- CEPEJ. (2006). *European Judicial System Edition 2006 (data 2004) Efficiency and Quality of Justice*, Belgium.
- CEPEJ. (2008). *European Judicial System Edition 2008 (data 2006) Efficiency and Quality of Justice*, Belgium.
- CHEMIN. M. (2004). *Does Quality of Judiciary Shape Economic Activity: Evidence from India*, London School of Economic Department.

- CHEMIN. M. (2008). "The Impact of the Judiciary on Entrepreneurship: Evaluation of Pakistan's: Access to Justice Programme", *Journal of Public Economics*, 93, sf. 114 – 125.
- CHEMIN. M. (2009). "Do Judiciaries Matter for Development? Evidence From India, *Journal of Comparative Economics*, doi:10.1016/j.jce.2009.02.001.
- CORNERS. R.; SANDLER. T. (1996). *The Theory of Externalities, Public Goods, and Club Goods*, Cambridge University Press, ISBN:0521477182.
- CROSS. F. B. (2002). "Law and Economic Growth", *The Impact of Civil Justice on American Economy&Policy*, Symposium, *Texas Law Review* 1737.
- ÇAĞLAR. A. (2003). *Veri Zarflama Analizi ile Belediyelerin Etkinlik Ölçümü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- ÇEÇEN. A. (2003). *Adalet Kavramı: Adalet Kavramının Göreliliği Üzerine Bir Deneme*, Turhan Kitapevi, Ankara.
- ÇOBAN. H.; DEYNELİ. F. (2005). "Kamuda Kalite Artırma Çabaları ve Performansa Dayalı Bütçeleme", 20. Türkiye Maliye Sempozyumu, Pamukkale Üniversitesi İ.İ.B.F. Maliye Bölümü, Türkiye'de Yeniden Mali Yapılanma, 23-27 Mayıs, Pamukkale, sf.326 – 344.
- DAKOLIAS. M. (1999). "Court Performance Around the World: A Comparative Perspective", World Bank, WTP No: 430.
- DAKOLIAS. M. (2005). *Methods of Monitoring and Evaluating the Rule of Law, Applying the "Sectoral Approach" to the Legal and Judicial Domain*, CILC's 20th Anniversary Conference, The Hague, 22 November 2005, sf 9- 26.
- DAM. K. V. (2006). "The Judiciary and Economic Development", John M. Olin&Economics Working Paper, No.287.
- DARICI. H. (2002). "Bütçe Ne İçin Ek Ödenek İster?", *Maliye Dergisi*, Sayı.139.
- DEMİREL. D. (2006). "Küresel Eksende Devletin Yeni Kimliği Etkin Devlet", *Sayıştay Dergisi*, Sayı 60, sf. 105 – 128.
- DEOLALIKAR. A. B.; ROLLER. L. H. (1989). "Patenting by Manufacturing Firms in India: Its Production and Impact", *The Journal of Industrial Economics*, Vol.37, No.3, sf.303-314.

- DIXIT. A. K. (2004). *Lawlessness and Economics: Alternative Models of Governance*, Princeton University Press, ISBN – 0-691-11486-2.
- DİNÇER. O. (2007). “The Effects of Property Rights on Economic Performance”, *Applied Economics*, Vol. 39, sf. 825 – 837.
- DOWRICK. S.; NGUYEN. D. T. (1989). “OECD Comperative Economic Growth 1950 -1985: Cath-up and Convergence”, *The American Economic Review*, Vol.79, No.5, sf. 1010 – 1030.
- DPT (1972). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- DPT (1989). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- DPT (1995). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
- DPT (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı Adalet Hizmetleri ve Güvenlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.
- DURŞUN. H. (1994). *Türk Yargısında Davaların Uzamasının Nedenleri ve Çözüm Önerileri*, Uzmanlık Tezi, DPT Yayınları, Ankara.
- EDWARD. W. F. (2003). *Longitudinal and Panel Data*, Cambridge University Press, New York.
- EĞİLMEZ. M.; KUMCU. E. (2005). *Ekonomi Politikası Teori ve Türkiye Uygulaması*, Remzi Kitapevi, İstanbul.
- FELD. P. L.; VOIGT. S. (2003). *Economic Growth and Judicial Independence Cross-Country Evidence Using a New Set of Indicators*, *European Journal of Political Economy*, Vol. 19, 497-527.
- FISHER. S. (1993). “The Role of Macroeconomic Factors in Growth”, *NBER Working Paper Series*, No: 4565.
- GÖKBUNAR. R.; YANIKKAYA. H. (2004). *Etkin Devlet ve Ekonomik Gelişme*, Odak Yayınevi, Ankara.
- GÖKOVALI. U.; BOZKURT. K. (2006). “Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakkı (FSMH) Olarak Patentler: Dünya ve Türkiye Açısından Tarihsel Bir Bakış”, *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Güz 2006, sf. 135-146.
- GÖZÜBÜYÜK. Ş. (2003). *Yönetsel Yargı*, Turhan Kitapevi, Ankara.

- GÖZÜBÜYÜK. Ş. (2006). Anayasa Hukuku Anayasa Metni ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Turhan Kitapevi, Ankara.
- GRAY. C. W. (1989). “Legal Process and Economic Development: a Case Study of Indonesia”, World Bank Working Paper, No:350.
- GREENE. W. H. (2003). Econometric Analysis, International Edition, Prentice Hall, New Jersey.
- GUJARATI. D. N. (1999). Temel Ekonometri, Çeviren: Ümit Şenesen, Gülay G. Şenesen, Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- GÜLER. S. (2007). Ahlak ve Adalet : Çağdaş Ahlak Felsefesi ve Adalet Sorunu, Legal Yayıncılık, ISBN : 978-9944-941-57-0, İstanbul.
- GÜLOĞLU. B.; YILMAZER. M. (2002). “Ekonomik Büyüme ve İnsani Kalkınma: Panel Veriler Ekonometrisi Neler Getiriyor?”, I. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi Bildiriler Kitabı, Hereke- Kocaeli.
- GÜRİZ. A. (2001). Adalet Kavramının Belirsizliği, Adalet Kavramı Editör Adnan Güriz, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, sf. 7 -37.
- GÜRİZ. A. (2003). Hukuk Felsefesi, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- GÜRPINAR. B. (2008). “Hukuk ve Ekonominin Ortak Temelleri –Hukuk ve Ekonomi Akımı”, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 20, sf. 161 – 180.
- HAAN. J.; STURM. E. (2000). “On the Relationship Between Economic Freedom and Economic Growth”, European Journal of Economy, Vol.16, sf.215 – 241.
- HARRIS. G.; KELLY. M. (1988). “Trade-off Between Defence and Education/Health Expenditures in Developing Countries”, Journal of Peace Research, Vol. 25, No:2, sf. 165-177.
- HAZRA. A. K.; MICEVSKA M. B. (2004). “The Problem of Court Congestion: Evidence from Indian Lower Courts”, Royal Economic Society Annual Conference, University of Wales Swansea, 5-7 Nisan.
- HEBBEL. S. K.; SERVEN. L.; SOLIMANO. A. (1996). “Saving and Investment: Paradigms, Puzzles, Policies”, The World Bank Research Observer, Vol.11, No.1, sf. 87-117.

- HESS. P.; MULLAN. B. (1988). "The Military Burden and Education Expenditures in Contemporary Developing Nations: Is There a Trade-off?", *The Journal of Developing Areas*, Vol.22, sf. 497-514.
- HOLCOMBE. R. G. (2000). "Public Goods Theory and Public Policy", *The Journal of Inquiry*, No.34, sf. 273-286.
- HORII. R.; IWASAKO. T. (2007). "Economic Growth With Inperfect Protection of Intellectual Property Rights", *Journal of Economics*, Vol. 90, No.1, sf. 45 -85.
- HSIAO. C. (2002). *Analysis of Panel Data*, Cambridge University Press, New York.
- İNSEL. A. (2006). "İktisat ve Hukuk Arasındaki Karmaşık İlişki", *Birikim Dergisi*, <<http://www.birikimdergisi.com/birikim/makale.aspx?mid=113>>, <Erişim Tarihi: 08.12.2008>).
- İstanbul Barosu (2008). *Uyap Eğitim Kitapçığı*, <<http://www.istanbulbarosu.org.tr/uegitim/uek.pdf>>, <Erişim Tarihi: 28.07.2008>
- JAFFE. A. J.; LOUZOTIS. D. "Property Rights and Economic Efficiency: A Survey of Institutional Factors", *Journal of Real Estate Literature*, Vol.4, sf. 137 – 159.
- JONES. C. I. (1998). *Introduction to Economic Growth*, W.W. Norton&Company, London.
- KALAITZIDAKIS. P.; MAMUNEAS. T. P.; SAVVIDES. A.; STENGOS. T. (2001). "Measures of Human Capital and Nonlinearities in Economic Growth", *Journal of Economic Growth*, Vol. 6, sf. 229 – 254.
- KANE. T.; HOLMES. K. R.; O'GRADY. M. A. (2007). *2007 Index of Economic Freedom*, The Heritage Foundation and Down Jones Company.
- KANWAR. S.; EVENSON. R. E. (2001). "Does Intellectual Property Protection Spur Technological Change?", *Economic Growth Center Discussion Paper No. 831*, Yale University.
- KAPLOW. L.; SHAVELL. S. (2002). *Handbook of Public Economics*, Vol. 3, Editörler A. J. Auerbach ve M. Feldstein, Elsevier, sf.1665-1765.

- KAUFMAN. D.; KRAAY. A.; MASTRUZZI. M. (2007). "Governance Matters VII: Governance Indicators for 1996-2006", World Bank Policy Research Working Paper, No:4280.
- KAUFMAN. D.; KRAAY. A.; MASTRUZZI. M. (2008). "Governance Matters VII: Aggregate and Individual Governance Indicators 1996-2007", World Bank Policy Research Working Paper, No:4654.
- KAYA. A. (2006). "Bilgi Ekonomisi, Bilgi Toplumu, Mahrumiyet ve Güvenlik", Ankara Barosu Hukuk Kurultayı, Ankara Barosu Yayınları, Cilt 4, sf. 113 – 137.
- KAZGAN. G. (2005). Türkiye Ekonomisinde Krizler (1929 – 2001), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- KEEFER. P.; KNACK. S. (1997). "Why Don't Poor Countries Catch up? A Cross-National Test of an Institutional Explanation", Economic Inquiry, Vol. XXXV, sf. 590-602.
- KEREKS. B. C.; WILLIAMSON. R. C. (2008). "Unveiling de Soto's Mystery: property rights, capital formation, and development", Journal of Institutional Economics, Vol.4, sf. 299 – 325.
- KHALIL. M.; ELLABOUDY. S.; DENZAU. A. (2007). "The Institutions and Economic Development in the OECD", International Research Journal of Finance and Economics, Issue 12, sf. 67-79.
- KÖHLING. W.C. (2000). The Economic Consequences of a Weak Judiciary, University of Bonn Centre of Development Research.
- KURU. B.; ARSLAN. R.; YILMAZ. E. (2006). Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara.
- LARKLEY. P. D.; SMITH. R. A. (1989). "Bias in the Formulation of Local Government Budget Problems", Policy Science, Vol. 22, sf. 123 – 166.
- LEAVEN. L.; MAJNONI. G. (2005). "Does Judicial Efficiency Lower the Cost of Credit?", Journal of Banking and Finance, Vol.29, sf. 1791 – 1812.
- LEDERER. F. (2006). "E-Mahkeme", Ankara Barosu Hukuk Kurultayı, Ankara Barosu Yayınları, Cilt 4, sf. 102-110.
- LEVINE. R. (2005). "Law, Endowments and Property Rights, The Journal of Economic Perspectives", Vol.19, No.3, sf. 61-88.

- MACKAAY. E. (1999). History of Law and Economics, Encyclopedia of Law and Economics, Edward Elgar and the University of Ghent.
- MALİYE BAKANLIĞI (1999). 2000 Yılı Bütçe Gerekçesi, T.C. Maliye Bakanlığı, Ankara.
- MANKIW. G. E. (2003). Principles of Economics, South – Western College Pub., Isbn: 0324168624.
- MANKIW. G. N.; ROMER. D.; WEIL. N. D. (1992). “A Contribution to the Emprics of Economic Growth”, The Quarterly Jorunal of Economics, Vol.107, No.2, sf. 407 – 437.
- MESSICK. E. R. (1999). “Judicial Reform and Ekonomik Development: A Survey of the Issues”, World Bank Observer, v14, No:1, sf. 117 – 136.
- MITSOPOULOS. M. S.; PELAGIDIS. T. (2005). “A Panel Data Analysis of Greek Courts”, SSRN Workin Paper Series, <http://ssrn.com/abstract=705366>.
- MUMCU. A. (2001). Günümüzdeki Türk Hukuk Uygulamasında Adalet Kavramının Yeri, Adalet Kavramı Editör Adnan Güriz, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, sf. 145-169.
- MUSGRAVE. R. A. (1959). The Theory of Public Finance, Mcgraw-Hill Book Company.
- MUTER. N.; ÇELEBİ. K.; SAKINÇ. S. (2003). Kamu Maliyesi, Emek Matbaası, Manisa.
- MUTER. N.; GÖKBUNAR. R. (2003). “Devletin Etkinliği ile İlgili Ekonomik, Politik, Kültürel Teoriler”, Celal Bayar Üniversitesi SBE Dergisi, Cilt:1, Sayı: 1, sf. 53 -70.
- MUTLUER. K.; ERDOĞAN. Ö.; KESİK. A. (2005). Bütçe Hukuku, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- NADAROĞLU. H. (1998). Kamu Maliyesi Teorisi, Beta Yayım, İstanbul.
- NEWBOLD. P. CEV. ŞENESEN. Ü. (2000). İşletme ve İktisat İçin İstatistik, Literatür Yayınları, İstanbul.
- NORTH. D. C. (1991). “Institutions”, Journal of Ecomomic Perspective, Vol. 5, No.1, sf. 97 – 112.
- OĞUZ. F. (2003). Mülkiyet Hakları Bir Ekonomik Analiz, Roma Yayınları, Ankara.

- ÖKTEM. N. (2001). Adalet Kavramı ve Sosyal Realite, Adalet Kavramı Editör Adnan Güriz, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, sf. 75 – 83.
- ÖZBUDUN. E. (2004). Türk Anayasa Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara.
- ÖZER. M.; BİÇERLİ. K. (2003). “Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi”, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 3: 1, sf. 55 -86.
- PARLAK. M. (2005). “Bütçede Gider Tahminlerinin Aşılması ve Ekonomik Etkileri”, Sayıştay Dergisi, Sayı. 59, sf. 73 – 57.
- PEKCANITEZ. H.; ATALAY. O.; ÖZEKES. M. (2008). Medeni Usul Hukuku, Yetkin Yayınları, Ankara.
- PINAR. A. (2006). Maliye Politikası, Naturel Kitapevi, Ankara.
- PINHEIRO. A. C. (1996). “Judicial System Performance and Economic Development, Economic Growth”, Institutional Quality and the Role of Judicial Institutions, IRIS, University of Maryland, Washington.
- PLATON. (2007). Devlet, Çeviren: Demirhan. Hüseyin, Palme Yayıncılık, Ankara.
- PODRECCA. E.; CARMECI. G. (2001). “Fixed Investment and Economic Growth: New Results in Causality”, Applies Economics, No:33, sf. 177 -182.
- POSNER. R. A. (1973). “An Economic Approach to Legal Procedure and Judicial Administration”, Journal of Legal Studies, Vol. 2, No.2, sf. 399 – 458.
- POSNER. R. A. (1994). Economics of Justice, Harvard University Press.
- POSNER. R. A. (2006). “A Review of Steven Shavell’s Foundations of Economics Analysis of Law”, Journal of Economic Literature, Vol. 44, No.2, sf. 405 – 414.
- RAM. R. (1987). “Exports and Economic Growth in Developing Countries: Evidence from Time-Series and Cross-Section Data”, Economic Development and Cultural Change, Vol.36, No:1, sf. 51-72.
- RAMOS. F. F. R. (2001). “Exports, Imports, and Economic Growth in Portugal: Evidence From Causality and Cointegration Analysis”, Economic Modelling, Vo.18, sf. 613 – 623.
- RIGOBON. R.; RODRICK. D. (2004). “Rule of Law, Democracy, Openness, and Income: Estimating the Interrelationships”, NBER Working Papers, No:10750.

- RODRIK. D. (1997). "TFPG Controversies, Institutions, and Economic Performance in East Asia", National Bureau of Economic Research, Working Paper 5914.
- RODRIK. D.; SUBRAMANIAN. A.; TREBBI. F. (2004). "Institutions Rule: The Primacy of Institutions Over Geography and Integration in Economic Development", Journal of Economic Growth, Vol. 9, 131 – 165.
- ROSALES-LOPEZ. V. (2008). "Economics of Court Performance: An Empirical Analysis", European Journal of Law and Economics, Vol. 25, sf. 231 – 251.
- SALTZ. I. S. (1999). "An Examination of the Causal Relationship Between Savings and Growth in the Third World", Journal of Economics and Finance, Vol.23, No:1, sf. 90-98.
- SAMUELSON. P. A. (1954). "The Pure Theory of Public Expenditure", The Review of Economics and Statistics, Vol. 36, No.4., sf. 387-389.
- SANLI. K. C. (2007). Haksız Fiil Hukukunun Ekonomik Analizi: Hukuk ve Ekonomi Öğretisi, Arıkan Basım Yayım Dağıtım Ltd. Şti, İstanbul.
- SAYIŞTAY (2007). Sayıştay, Ankara.
- SCHNEIDER. H. P. (2005). "International Trade, Economic Growth and Intellectual Property Rights: A Panel Data Study of Developed and Developing Countries", Journal of Development Economics, No. 78, sf. 529 – 547.
- SCHNEIDER. M. R. (2005). "Judicial Career Incentives and Court Performance: An Empirical Study of the German Labour Courts of Appeal", European Journal of Law and Economics, 20, sf. 127-144.
- SCULLY. G. W. (1988). "The Institutional Framework and Economic Development", The Journal of Political Economy, Vol. 96, sf. 652-662.
- SEZGİN. S.; DEYNELİ. F. (2007). Maliye Söyleşileri Sorunlar-Öneriler, Naturel Yayınevi, Ankara.
- SHAVELL. S. (2004). Foundations of Economic Analysis of Law, Harvard University Press.
- SHERWOOD. R. M. (2004). "Judicial Performance: Its Economic Impact in Seven Countries", 8th Annual Conference, September 20 – October 3, Tuscon, Arizona, USA.

- SHERWOOD. R. M.; SHEPHERD. G.; CELSO MARCOS. D. (1994). "Judicial Sytems and Economic Performance", *The Quarterly Rewiev of Economics and Finance*, Vol. 34, sf. 101-116.
- SOLOMON. R. C. (2004). *Adalet Tutkusu: Toplum Sözleşmesinin Kökenleri ve Temelindeki Duygular*, Ceviren. Altınay Ertuğ., Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- SOYAK. A. (2005). "Fikri Sınai Mülkiyet Hakları: Tanımı, Tarihsel Gelişimi ve GOÜ Önemi", *Legal Fikri ve Sınai Haklar Dergisi*, Sayı:1, sf. 11-30.
- STIGLER. G. J. (1992). "Law or Economics?", *Journal of Law and Economics*, Vol. 5, No:2, sf. 455-468.
- STIGLITZ. J. E. (2000). *Economics of Pulic Sector*, W.W. Norton&Company, :USA.
- ŞEN. H.; SAĞBAŞ. İ. (2004). *Bütçe Açıkları Teori ve Türkiye Uygulaması*, Seçkin Yayıncılık.
- ŞENESEN. G. G. (2000). "Bütçe Başlangıç Ödeneklerinin Başarısının Değerlendirilmesine Nicel Yaklaşımlar", *Ekonomik Yaklaşım*, 11/37, sf.1-27.
- ŞENESEN. G. G. (2002). "Budgetary Trade-Offs of Security Expencitures in Turkey", *Defence and Peace Economics*, Vol. 13(5), sf. 385 – 403.
- TANRIVER. S. (2000). "Hukuk Yargısında Etkinliğin Sağlanması", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt: 49, sf- 67-83.
- TARIM. A. (2001). *Veri Zarflama Analizi: Matematiksel Tabanlı Görelî Etkinlik Ölçüm Yaklaşımı*, T.C. Sayıştay Başkanlığı, Araştırma/İnceleme Dizisi. 15, XVI, Ankara.
- TATOĞLU. Y. F. (2005). *Sermaye Piyasası'nda Riskin Sınırlı Bağımlı Değişkenli Panel Veri Modelleri ile Analizi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi.
- TELES. V. K. (2007). "Institutional Quality and Endogenous Economic Growth", *Joutnal of Economic Studies*, Vol.34, No.1, sf 29-41.
- TOROSLU. N. (2005). *Ceza Hukuku Özel Kısım*, Savaş Yayınevi, Ankara.
- TROGEN. P. C. (2005). *Theory of Public Goods*, *Handbook of Public Sector Economics*, Editor: Donijo Robins, Taylor&Francis, ISBN 1-57444-562-6, sf. 169-209.
- TULLOCK. G. (1971). "Public Decisions as Public Goods", *The Journal of Political Economy*, Vol. 79, No:4, sf. 913 – 918.

- TÜRK. İ. (1999), Kamu Maliyesi, Turan Kitapevi, İstanbul.
- TÜSİAD. (1998). Yargıyla Düzeninde Kalite, Yayın no: TÜSİAD-T/98-11/247, Lebib Yalkın Yayınları, İstanbul.
- UYAP. (2008). Tarihçe, <<http://www.uyap.gov.tr/tarihce/tarih.html>>, <Erişim Tarihi: 30.01.2008>.
- VELJANOVSKI. C. (2006). “The Economics of Law”, The Institute of Economic Affairs, London.
- VERECK. L.; MÜHL. M. (2000). “An Economic Theory of Court Delay”, European Journal of Law and Economics, Vol. 10: 3, sf. 243 – 268.
- VIJAYARAGHAVAN. M.; WARD. W. (2001). “Institutions and Economic Growth: Empirical Evidence from a Cross-National Analysis”, Center for International Trade, Clemson University., Working Paper No: 1302.
- WORLD BANK. (2004). World Development Report 2005: A Better Investment Climate for Everyone, ;Oxford University Press, New York.
- YILDIRIM. J.; SEZGİN. S. (2002). “Defence, Education and Health Expenditures in Turkey, 1924-96”, Journal of Peace Research, vol. 39, no.5, sf. 569-580.
- YÜCEL. M. T. (2008). Türkiye’de Yargının Etkinliği, Türkiye Barolar Birliği, Ankara.
- ZARNOWITZ. V. (1983). “Rational Expectations and Macroeconomic Forecasts”, National Bureau of Economic Research Working Paper, No: 1070, Cambridge.

EKLER

Ek 1.2.5 Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri Fonksiyonel Sınıflandırma Üçüncü Düzey Kodları

03		KAMU DÜZENİ VE GÜVENLİK HİZMETLERİ
	1	Güvenlik Hizmetleri
		Kapsam dışı: Polis eğitimine ek olarak genel eğitim de veren polis kolejleri (09.1), (09.2), (09.3) ya da (09.4).
	1	Genel güvenlik hizmetleri
		Yabancıların kayıtlara geçirilmesi, göçmenlere çalışma ve seyahat belgelerinin verilmesi, tutuklama kayıtlarının ve polis işleri ile ilgili istatistiklerin muhafazası, kaçakçılığı önleme dahil polis işlerinin ve hizmetlerinin idaresi; · Muvazzaf ve yardımcı polis güçlerinin, liman, sınır ve sahil polis güçlerinin, ve polis laboratuvarlarının işletilmesi; polis eğitim programlarının yönetilmesi ya da desteklenmesi. .Taşıtlar, uçak ve gemiler dahil olmak üzere polis faaliyetleri için teçhizat ve malzeme temini.
	2	Adli güvenlik hizmetleri
		Adli polis hizmetlerinin yürütülmesi , teçhizat ve malzeme temini.
	3	Trafik güvenliği hizmetleri
		Kapsam: Trafik polisleri , yol trafiğinin düzenlenmesi ve kontrolü , taşıt , teçhizat ve malzeme temini.
	4	Kurumsal güvenlik hizmetleri
		Kamu mercilerine ait özel polis güçlerinin yönetilmesi; teçhizat ve malzeme temini.
	9	Sınıflandırmaya girmeyen güvenlik hizmetleri
		Açık deniz ve okyanus balıkçılığının denetlenmesi gibi polis işlerinin ve hizmetlerinin idaresi;
2	Yangından Korunma Hizmetleri	
0	Yangından korunma hizmetleri	

	Yangından korunma ve yangın söndürme işleri ve hizmetlerinin idaresi; Muvazzaf ve yardımcı itfaiye birimlerinin ve kamu kuruluşlarına ait diğer yangından korunma ve yangın söndürme hizmetlerinin yürütülmesi; yangından korunma ve yangınla mücadele eğitim programlarının yürütülmesi ya da desteklenmesi.
	Kapsam: Dağ kurtarma, sahil gözetleme, sel alanlarının boşaltılması ve benzeri gibi sivil koruma hizmetleri. Kapsam dışı: Sivil savunma (02.2.0); orman yangınlarıyla mücadele ya da orman yangınlarının önlenmesine yönelik özel olarak donatılmış ve eğitilmiş güçler (04.2.2).
3	Mahkeme Hizmetleri
	Mahkemeler tarafından verilen cezaların ve yasal kararların yürütülmesi, şartlı tahliye ve gözaltı sistemlerinin işletilmesi de dahil olmak üzere Hukuk mahkemelerinin ve Ceza mahkemelerinin ve yargı sisteminin idaresi, işletilmesi ve desteklenmesi; ·Devlet adına ya da devlet tarafından nakit ya da hizmet karşılığı sağlanan diğer kişiler adına yasal temsil ve danışmanlık. Kapsam: İdari mahkemeler, ombudsmanlar ve benzerleri. Göz altı ve şartlı tahliye sistemlerinin idaresi. Kapsam dışı: Cezaevi idaresi (03.4.0), komisyonlar
1	Yüksek mahkeme hizmetleri
2	Adli mahkeme hizmetleri
3	İdari mahkeme hizmetleri
4	Tahkim kurulları ve ombudsmanlık vb. hizmetleri
9	Diğer mahkeme hizmetleri
4	Cezaevi İdaresi Hizmetleri
0	Cezaevi idaresi hizmetleri
	Cezaevleri ve tutukevleri, hapishaneler, ıslah evleri (cezaevi çiftlikleri ve atölyeler dahil), akli dengesi bozuk tutuklular için akıl hastaneleri gibi diğer gözaltı ve rehabilitasyon alanlarının idaresi, işletilmesi ya da desteklenmesi. Kapsam dışı: Cezaevi güvenliği dışında adli güvenlik hizmetleri (03.1.2)
8	Kamu Düzeni ve Güvenliğe İlişkin Araştırma ve Geliştirme Hizmetleri
	Temel araştırma, uygulamalı araştırma ve deneysel geliştirme tanımları (01.4)

		ve (01.8)de verilmiştir.
	8	Kamu düzeni ve güvenliğe ilişkin araştırma ve geliştirme hizmetleri
		Kamu düzeni ve güvenliği ile ilgili uygulamalı araştırma ve deneysel geliştirme çalışmaları yapan devlet kurumlarının idaresi ve işletilmesi; Araştırma enstitüleri ve üniversiteler gibi devlete bağlı olmayan organlar tarafından yürütülen kamu düzeni ve güvenliği ile ilişkili uygulamalı araştırmaların ve deneysel geliştirme çalışmalarının desteklenmesine yönelik hibeler, krediler ya da desteklemeler. Kapsam dışı: Temel araştırma (01.4)
	9	Sınıflandırmaya Girmeyen Kamu Düzeni ve Güvenlik Hizmetleri
	9	Sınıflandırmaya girmeyen kamu düzeni ve güvenlik hizmetleri
		Kamu düzeni ve güvenliği ile ilişkili tüm politikaların, planların, programların ve bütçelerin formülasyonu, İdaresi, koordinasyonu ve izlenmesi; kamu düzeninin ve güvenliğin sağlanmasına yönelik mevzuat ve standartların hazırlanması ve yürütülmesi; kamu düzeni ve güvenliği hakkında genel bilgi, teknik dokümantasyon ve istatistiklerin oluşturulması ve dağıtılması. Kapsam: (03.1), (03.2), (03.3), (03.4) ya da (03.8) altında sınıflandırılmayan kamu düzeni ve güvenliği işleri ve hizmetleri

Kaynak: Bümko, 93-94: 2004.

EK 2.2.1.4 : Adalet Harcamaları Yılsonu Harcamaları ile Başlangıç Ödenekleri Arasındaki İlişki

Model I : Cari Değerler

Dependent Variable: CBO_A				
Method: Least Squares				
Sample: 1983 2006				
Included observations: 24				
	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
CH_A	0.90193	0.025786	34.97701	0.0000
C	5342080	17332146	0.308218	0.7608
R-squared	0.982335	Mean dependent var		3.21E+08
Adjusted R-squared	0.981532	S.D. dependent var		5.33E+08
S.E. of regression	72492233	Akaike info criterion		39.11551
Sum squared resid	1.16E+17	Schwarz criterion		39.21368
Log likelihood	-467.386	Hannan-Quinn criter.		39.14156
F-statistic	1223.392	Durbin-Watson stat		1.45315
Prob(F-statistic)	0.0000			

Model I: F testi

Wald Test:				
Equation: EQ04				
Test Statistic	Value	df	Probability	
F-statistic	9.149741	(2, 22)	0.0013	
Chi-square	18.29948	2	0.0001	
Null Hypothesis Summary:				
Normalized Restriction (= 0)		Value	Std. Err.	
-1 + C(1)		-0.09807	0.025786	
C(2)		5342080	17332146	

Model II : Reel Değerler

Method: Least Squares				
Sample: 1983 2006				
Included observations: 24				
	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
BO_A	1.090692	0.091668	11.89831	0
C	-28.0743	249.3471	-0.11259	0.9114
R-squared	0.865501	Mean dependent var		2728.156
Adjusted R-squared	0.859387	S.D. dependent var		1205.392
S.E. of regression	452.0024	Akaike info criterion		15.14491
Sum squared resid	4494736	Schwarz criterion		15.24308
Log likelihood	-179.739	Hannan-Quinn criter.		15.17095
F-statistic	141.5697	Durbin-Watson stat		0.932184
Prob(F-statistic)	0.0000			
Wald Test:				
Equation: EQ01				
Test Statistic	Value	df	Probability	
F-statistic	2.864929	(2, 22)	0.0784	
Chi-square	5.729859	2	0.057	
Null Hypothesis Summary:				
Normalized Restriction (= 0)		Value	Std. Err.	
-1 + C(1)		0.090692	0.091668	
C(2)		-28.0743	249.3471	

Model II : F test

Wald Test:				
Equation: EQ01				
Test Statistic	Value	df	Probability	
F-statistic	2.864929	(2, 22)	0.0784	
Chi-square	5.729859	2	0.057	
Null Hypothesis Summary:				
Normalized Restriction (= 0)		Value	Std. Err.	
-1 + C(1)		0.090692	0.091668	
C(2)		-28.0743	249.3471	

Model III : Logaritmik Reel Değerler

Dependent Variable: LNH_A				
Method: Least Squares				
Sample: 1983 2006				
Included observations: 24				
	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
LNBO_A	1.090893	0.113036	9.650834	0.0000
C	-0.65647	0.878008	-0.74768	0.4626
R-squared	0.808926	Mean dependent var		7.80622
Adjusted R-squared	0.800241	S.D. dependent var		0.486123
S.E. of regression	0.21727	Akaike info criterion		-0.1357
Sum squared resid	1.038536	Schwarz criterion		-0.03753
Log likelihood	3.628381	Hannan-Quinn criter.		-0.10965
F-statistic	93.13861	Durbin-Watson stat		0.630213
Prob(F-statistic)	0.0000			

Model III : F test

Wald Test:				
Equation: EQ02				
Test Statistic	Value	df	Probability	
F-statistic	0.924722	(2, 22)	0.4115	
Chi-square	1.849444	2	0.3966	

Null Hypothesis Summary:			
Normalized Restriction (= 0)	Value	Std. Err.	
-1 + C(1)	0.090893	0.113036	
C(2)	-0.65647	0.878008	

Ek 3.2.2.2 : Panel Veri Analizi Tahmin Sonuçları

Modelde Kullanılan Değişkenler

Değişken	Açıklama	Dünya Bankası Veri Kodu
GSYİH	Reel (2000\$) GSYİH'nin Logaritmik Formu (Sabit, 2000 Yılı, ABD Doları)	NY.GDP.MKTP.KD
KBGSYİH	Reel Kişi Başına Düşen GSYİH'nin Logaritmik Formu (Sabit, 2000 Yılı, ABD Doları)	NY.GDP.PCAP.KD
NUF	Yıllık Nüfus Artış Oranı (%)	SP.POP.GROW
ENF	Yıllık Enflasyon Oranı Tüketici Fiyat Endeksi (%)	FP.CPI.TOTL.ZG
KAMU	Kamunun Nihayi Tüketim Harcamalarının Logaritmik Formu (Sabit 2000 Yılı ABD Doları)	NE.CON.GOV.T.KD
İHRACAT	İhracatın GSYİH Oranı	NE.EXP.GNFS.ZS
SERMAYE	Gayrisafi Sabit Sermaye Birikiminin GSYİH Oranı	NE.GDI.FTOT.ZS
ADALET	Heritage Foundation Ve Wall Street Gazetesinin Düzenlediği Ekonomik Özgürlük Endeksi	www.heritage.org

Ülkeler ve Gelir Grupları

S.N.	Ülkeler	ADALET	G.G.	S.N.	Ülkeler	ADALET	G.G.
1	Guinea-Bissau	10	0	55	Latvia	50	2
2	Iran, Islamic Rep.	10	1	56	Moldova	50	1
3	Vietnam	10	0	57	Madagascar	50	0
4	Rwanda	24	0	58	Mexico	50	2
5	Azerbaijan	30	1	59	Malawi	50	0
6	Bangladesh	30	0	60	Saudi Arabia	50	3
7	Belarus	30	2	61	Senegal	50	0
8	China	30	1	62	Slovak Republic	50	3
9	Côte d'Ivoire	30	0	63	Tunisia	50	1
10	Cameroon	30	1	64	South Africa	50	2
11	Dominican Republic	30	1	65	Zambia	50	0
12	Ethiopia	30	0	66	Belize	53	2
13	Croatia	30	2	67	Malaysia	53	2
14	Kazakhstan	30	2	68	El Salvador	53	1
15	Kyrgyz Republic	30	0	69	Greece	56	3
16	Cambodia	30	0	70	Jordan	56	1
17	Mozambique	30	0	71	Slovenia	56	3
18	Mauritania	30	0	72	Swaziland	56	1
19	Pakistan	30	0	73	Turkey	56	2
20	Paraguay	30	1	74	Cape Verde	59	1
21	Romania	30	1	75	Poland	61	2
22	Syrian Arab Republic	30	1	76	Thailand	61	1
23	Chad	30	0	77	Italy	67	3
24	Togo	30	0	78	Botswana	70	2
25	Tajikistan	30	0	79	Czech Republic	70	3
26	Ukraine	30	1	80	Spain	70	3
27	Burkina Faso	33	0	81	Estonia	70	3
28	Ecuador	33	1	82	France	70	3
29	Georgia	33	1	83	Hungary	70	3
30	Indonesia	33	1	84	Israel	70	3
31	Tanzania	33	0	85	Mauritius	70	2
32	Venezuela, RB	33	2	86	Portugal	70	3
33	Bolivia	36	1	87	Uruguay	70	2
34	Colombia	36	1	88	Trinidad and Tobago	73	3
35	Guatemala	36	1	89	Japan	76	3

36	Morocco	36	1	90	Sweden	87	3
37	Panama	36	2	91	Australia	90	3
38	Peru	36	1	92	Austria	90	3
39	Russian Federation	36	2	93	Belgium	90	3
40	Central African Republic	38	0	94	Canada	90	3
41	Honduras	39	1	95	Switzerland	90	3
42	Argentina	41	2	96	Chile	90	2
43	Bulgaria	41	2	97	Germany	90	3
44	Mali	44	0	98	Denmark	90	3
45	Philippines	44	1	99	Finland	90	3
46	Uganda	44	0	100	United Kingdom	90	3
47	Brazil	50	2	101	Hong Kong, China	90	3
48	Costa Rica	50	2	102	Ireland	90	3
49	Egypt, Arab Rep.	50	1	103	Iceland	90	3
50	Gabon	50	2	104	Luxembourg	90	3
51	Ghana	50	0	105	Netherlands	90	3
52	India	50	1	106	Norway	90	3
53	Kenya	50	0	107	New Zealand	90	3
54	Lithuania	50	2	108	United States	90	3

Gelir Grupları : 0 Düşük Gelir, 1Düşük Orta Gelir, 2 Yüksel orta Gelir, 3 Yüksek Gelir

Fisher Testi

twoway =	5.001982	pvalue =	0
group_effect =	4.49992	pvalue =	0
time_effect =	15.62719	pvalue =	2.34E-14
FHO4 =	3.961849	pvalue =	0
FHO5 =	9.904762	pvalue =	1.75E-09

Hausman Test Sonuçları

Correlated Random Effects - Hausman Test			
Equation: EQ01			
Test cross-section random effects			
Test Summary	Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.

Cross-section random	108.616699	7	0.0000	
Cross-section random effects test comparisons:				
Variable	Fixed	Random	Var(Diff.)	Prob.
LNGDP(-1)	-4.777713	0.023831	2.845596	0.0044
POP	-1.332918	-1.417471	0.244571	0.8642
CAP	0.145165	0.176987	0.000849	0.2748
ENF	-0.181444	-0.082074	0.000232	0.0000
EX	0.189323	0.030488	0.000477	0.0000
LOG(GOV)	4.756587	-0.098392	1.797610	0.0003
RUL	-0.094396	-0.069084	0.000633	0.3145
Cross-section random effects test equation:				
Dependent Variable: GDPCAPGRW				
Method: Panel Least Squares				
Sample (adjusted): 2001 2006				
Periods included: 6				
Cross-sections included: 108				
Total panel (unbalanced) observations: 631				
	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	9.604526	34.81714	0.275856	0.7828
LNGDP(-1)	-4.777713	1.764406	-2.707830	0.0070
POP	-1.332918	0.526958	-2.529457	0.0117
CAP	0.145165	0.038928	3.729053	0.0002
ENF	-0.181444	0.025531	-7.106720	0.0000
EX	0.189323	0.023030	8.220704	0.0000
LOG(GOV)	4.756587	1.432822	3.319734	0.0010
RUL	-0.094396	0.026975	-3.499318	0.0005
Effects Specification				
Cross-section fixed (dummy variables)				
R-squared	0.625552	Mean dependent var	3.394339	
Adjusted R-squared	0.542826	S.D. dependent var	4.058636	
S.E. of regression	2.744233	Akaike info criterion	5.020182	

Sum squared resid	3885.901	Schwarz criterion	5.830706
Log likelihood	-1468.868	Hannan-Quinn criter.	5.334988
F-statistic	7.561665	Durbin-Watson stat	1.745150
Prob(F-statistic)	0.000000		

Havuzlandırılmış Model

Dependent Variable: KBGSYIH				
Method: Panel Least Squares				
Sample (adjusted): 2001 2006				
Periods included: 6				
Cross-sections included: 108				
Total panel (unbalanced) observations: 631				
	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
GSYIH(-1)	0.404941	0.403407	1.0038019	0.31586
NUF	-1.45122	0.141122	-10.28347	0.00000
SERMAYE	0.223798	0.023187	9.6517684	0.00000
LOG(KAMU)	-0.56006	0.396025	-1.414207	0.15780
ENF	-0.0352	0.020293	-1.734714	0.08329
IHRACAT	0.014887	0.005701	2.6112267	0.00924
ADALET	-0.05097	0.007735	-6.589332	0.00000
C	5.249888	2.13438	2.4596781	0.01418
R-squared	0.327738	Mean dependent var		3.39434
Adjusted R-squared	3.20E-01	S.D. dependent var		4.05864
S.E. of regression	3.346383	Akaike info criterion		5.26623
Sum squared resid	6976.526	Schwarz criterion		5.32262
Log likelihood	-1653.5	Hannan-Quinn criter.		5.28813
F-statistic	43.38887	Durbin-Watson stat		1.20843
Prob(F-statistic)	6.20E-50			

Rassal Etkiler Modeli

Dependent Variable: KBGSYIH
Method: Panel EGLS (Cross-section random effects)
Sample (adjusted): 2001 2006

Periods included: 6				
Cross-sections included: 108				
Total panel (unbalanced) observations: 631				
Swamy and Arora estimator of component variances				
	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
GSYIH(-1)	0.023831	0.517236	0.0460734	0.96327
NUF	-1.41747	0.181971	-7.789525	0.00000
SERMAYE	0.176987	0.025809	6.8575351	0.00000
LOG(KAMU)	-0.09839	0.505339	-0.194704	0.84569
ENF	-0.08207	0.020491	-4.005404	0.00007
IHRACAT	0.030488	0.007284	4.18536	0.00003
ADALET	-0.06908	0.009722	-7.105779	0.00000
C	5.696668	2.777328	2.0511324	0.04067
Effects Specification				
			S.D.	Rho
Cross-section random			1.4861786	0.22678
Idiosyncratic random			2.7442333	0.77322
Weighted Statistics				
R-squared	0.216917	Mean dependent var	2.04853	
Adjusted R-squared	0.208119	S.D. dependent var	3.32627	
S.E. of regression	2.95997	Sum squared resid	5458.36432	
F-statistic	24.65339	Durbin-Watson stat	1.45370	
Prob(F-statistic)	9.83E-30			
Unweighted Statistics				
R-squared	0.309098	Mean dependent var	3.39434	
Sum squared resid	7169.966	Durbin-Watson stat	1.10668	

Sabit Etkiler Modeli

Dependent Variable: KBGSYIH
Method: Panel EGLS (Cross-section weights)
Sample (adjusted): 2001 2006
Periods included: 6

Cross-sections included: 108				
Total panel (unbalanced) observations: 631				
Linear estimation after one-step weighting matrix				
	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
GSYIH(-1)	-2.65688	1.171087	-2.268734	0.02370
NUF	-1.39693	0.217736	-6.415714	0.00000
SERMAYE	0.139628	0.02675	5.2196687	0.00000
LOG(KAMU)	3.63102	0.89632	4.0510328	0.00006
ENF	-0.13374	0.016351	-8.17906	0.00000
IHRACAT	0.140801	0.012201	11.540226	0.00000
ADALET	-0.06109	0.011812	-5.171708	0.00000
C	-16.415	17.86143	-0.919018	0.35852
Effects Specification				
Cross-section fixed (dummy variables)				
Weighted Statistics				
R-squared	0.876058	Mean dependent var	6.77744	
Adjusted R-squared	0.848676	S.D. dependent var	7.44942	
S.E. of regression	2.668744	Sum squared resid	3675.05219	
F-statistic	31.99336	Durbin-Watson stat	2.01586	
Prob(F-statistic)	3.58E-175			
Unweighted Statistics				
R-squared	0.866606	Mean dependent var	3.39434	
Sum squared resid	3955.314	Durbin-Watson stat	1.79306	

Eşik Değerinin Altında Kalan Ülkeler

Sabit Etkiler Modeli

Dependent Variable: GDPCAPGRW
Method: Panel Least Squares
Sample (adjusted): 2001 2006
Periods included: 6
Cross-sections included: 72
Total panel (unbalanced) observations: 422

	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
GSYIH(-1)	-5.45971	2.133028	-2.55961	0.0109
LOG(KAMU)	4.758886	1.645049	2.892853	0.0041
ENF	-0.17682	0.031988	-5.52764	0.0000
NUF	-1.28731	0.750903	-1.71435	0.0874
SERMAYE	0.131199	0.047552	2.759047	0.0061
IHRACAT	0.204056	0.033715	6.052438	0.0000
ADALET	-0.1223	0.034696	-3.52486	0.0005
C	27.10816	41.83937	0.64791	0.5175
Effects Specification				
Cross-section fixed (dummy variables)				
R-squared	0.619657	Mean dependent var	3.8042	
Adjusted R-squared	0.533165	S.D. dependent var	4.4823	
S.E. of regression	3.062512	Akaike info criterion	5.2435	
Sum squared resid	3216.99	Schwarz criterion	6.0007	
Log likelihood	-1027.37	Hannan-Quinn criter.	5.5427	
F-statistic	7.164334	Durbin-Watson stat	1.7629	
Prob(F-statistic)	0			

Hausman Test

Correlated Random Effects - Hausman Test				
Equation: FEGRUP1				
Test cross-section random effects				
Test Summary		Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.
Cross-section random		64.72832	7	0.0000
Cross-section random effects test comparisons:				
Variable	Fixed	Random	Var(Diff.)	Prob.
LNGDP(-1)	-5.45971	-0.1621	4.120559	0.0091
LOG(GOV)	4.758886	0.171834	2.296651	0.0025
ENF	-0.17682	-0.0851	0.000358	0.0000
POP	-1.28731	-1.39773	0.510669	0.8772
CAP	0.131199	0.183152	0.001231	0.1388

EX	0.204056	0.037383	0.000972	0.0000
RUL	-0.1223	-0.08476	0.000821	0.1901
Cross-section random effects test equation:				
Dependent Variable: GDPCAPGRW				
Method: Panel Least Squares				
Sample (adjusted): 2001 2006				
Periods included: 6				
Cross-sections included: 72				
Total panel (unbalanced) observations: 422				
	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	27.10816	41.83937	0.64791	0.5175
LNGDP(-1)	-5.45971	2.133028	-2.55961	0.0109
LOG(GOV)	4.758886	1.645049	2.892853	0.0041
ENF	-0.17682	0.031988	-5.52764	0.0000
POP	-1.28731	0.750903	-1.71435	0.0874
CAP	0.131199	0.047552	2.759047	0.0061
EX	0.204056	0.033715	6.052438	0.0000
RUL	-0.1223	0.034696	-3.52486	0.0005
Effects Specification				
Cross-section fixed (dummy variables)				
R-squared	0.619657	Mean dependent var	3.8042	
Adjusted R-squared	0.533165	S.D. dependent var	4.4823	
S.E. of regression	3.062512	Akaike info criterion	5.2435	
Sum squared resid	3216.99	Schwarz criterion	6.0007	
Log likelihood	-1027.37	Hannan-Quinn criter.	5.5427	
F-statistic	7.164334	Durbin-Watson stat	1.7629	
Prob(F-statistic)	0			

Eşik Değeri Üzerindeki Ülkeler

Sabit Etkiler Modeli

Dependent Variable: GDPCAPGRW
Method: Panel Least Squares

Sample (adjusted): 2001 2006				
Periods included: 6				
Cross-sections included: 36				
Total panel (unbalanced) observations: 209				
	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-44.9508	72.90901	-0.61653	0.5384
LNGDP(-1)	-3.8136	4.066527	-0.9378	0.3497
LOG(GOV)	5.578637	4.67255	1.193917	0.2342
EX	0.183097	0.026854	6.81811	0
ENF	-0.22803	0.04391	-5.19305	0
POP	-1.52499	0.638393	-2.3888	0.018
CAP	0.21373	0.069352	3.081818	0.0024
RUL	0.004249	0.040422	0.105119	0.9164
Effects Specification				
Cross-section fixed (dummy variables)				
R-squared	0.633136	Mean dependent var	2.566803	
Adjusted R-squared	0.540315	S.D. dependent var	2.863519	
S.E. of regression	1.941468	Akaike info criterion	4.345903	
Sum squared resid	625.7038	Schwarz criterion	5.03356	
Log likelihood	-411.147	Hannan-Quinn criter.	4.623927	
F-statistic	6.82104	Durbin-Watson stat	1.696782	
Prob(F-statistic)	0			

Hausman Testi

Correlated Random Effects - Hausman Test				
Equation: FEGRUP2				
Test cross-section random effects				
Test Summary		Chi-Sq. Statistic	Chi-Sq. d.f.	Prob.
Cross-section random		61.77421	7	0.0000
Cross-section random effects test comparisons:				
Variable	Fixed	Random	Var(Diff.)	Prob.
LNGDP(-1)	-3.8136	1.127126	15.83742	0.2144

LOG(GOV)	5.578637	-1.42999	21.16796	0.1277
EX	0.183097	0.019775	0.00067	0.0000
ENF	-0.22803	-0.10485	0.000782	0.0000
POP	-1.52499	-0.98158	0.300944	0.3219
CAP	0.21373	0.07983	0.00261	0.0088
RUL	0.004249	-0.05643	0.001285	0.0905
Cross-section random effects test equation:				
Dependent Variable: GDPCAPGRW				
Method: Panel Least Squares				
Sample (adjusted): 2001 2006				
Periods included: 6				
Cross-sections included: 36				
Total panel (unbalanced) observations: 209				
	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	-44.9508	72.90901	-0.61653	0.5384
LNGDP(-1)	-3.8136	4.066527	-0.9378	0.3497
LOG(GOV)	5.578637	4.67255	1.193917	0.2342
EX	0.183097	0.026854	6.81811	0.0000
ENF	-0.22803	0.04391	-5.19305	0.0000
POP	-1.52499	0.638393	-2.3888	0.0180
CAP	0.21373	0.069352	3.081818	0.0024
RUL	0.004249	0.040422	0.105119	0.9164
Effects Specification				
Cross-section fixed (dummy variables)				
R-squared	0.633136	Mean dependent var	2.5668	
Adjusted R-squared	0.540315	S.D. dependent var	2.8635	
S.E. of regression	1.941468	Akaike info criterion	4.3459	
Sum squared resid	625.7038	Schwarz criterion	5.0336	
Log likelihood	-411.147	Hannan-Quinn criter.	4.6239	
F-statistic	6.82104	Durbin-Watson stat	1.6968	
Prob(F-statistic)	0.0000			

Recursive Kırılma Testi

